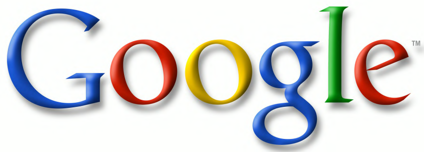

CHARLES · WILLIAM · ELIOT
PRESIDENT OF HARVARD, 1869-1909
VE RI TAS
CHARLES · WILLIAM · ELIOT
COLLECTION
IN · HONOR · OF · HIS · NINETIETH · BIRTHDAY
MARCH 20TH 1924
EX DONO
HARVARD ALUMNI ASSOCIATION

ANNALES

ACADEMIAE GRONINGANAE.

A N N A L E S

ACADEMIAE GRONINGANAE

CIƆIƆCCCXVII–CIƆIƆCCCXVIII.

P E T R O D R I E S S E N

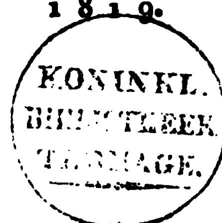
R E C T O R E M A G N I F I C O,

THEOD. VAN SWINDEREN

A C T U A R I O.

GRONINGAE, APUD
I. O O M K E N S,
Academiae Typographum
1819.

I N D E X

EORUM, QUAE HOC ANNALIUM VOLUMINE CONTINENTUR.

SERIES LECTIONUM

IN ANNUM DUCENTESIMUM QUARTUM

1817—1818.

IN ILLUSTRI ACADEMIA, QUAE GRONINGAE EST, PROPOSITA.

IN FACULTATE IURIDICA.

SEERPIUS GRATAMA, ter in hebdomade, die Lunae hora IX, die Martis hora X et die Mercurii hora XI, *historiam iuris* tradet. — Quater in hebdomade, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris hora IX, *Pandectas* exponet. — Quater in hebdomade, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Veneris hora X, *Institutiones Iustineaneas* explicabit. — Quater in hebdomade, diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XI, *ius naturae* docebit. Disputationum exercitiis examinibusque scriptionum a discipulis ad aliquam legem alium-ve de iure locum compositarum horis deinde indicandis vacabit.

ALBERTUS IACOBUS DUYMAER VAN TWIST, diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII, *Codicem civilem* interpretabitur. Die Mercurii, hora XII ea tradet, quae *codicis*, de *ratione procedendi in caussis civilibus*, intellectum iuvant. *Leges*, ad *mercaturam pertinentes*, horis commodis lubens exponet. Disputationibus publicis de *iure hodierno* vacabit die Mercurii hora post meridiem II.

CORNELIUS ADRIANUS VAN ENSCHUT, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora VIII, *encyclopaediam iuris* tradet; eadem hora, diebus Veneris et Saturni, *ius gentium*, imprimis *practicum Europaeum*, expositurus. Diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X, *ius criminale cum*

universum, *tam Belgicum*, tractabit. Diebus denique Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, *iuris publici* lectionibus vacabit. Si qui praeterea de gravissimis iuris quaestionibus disputando exercitium cupiant instituere, illis operam suam pollicetur; reliquis commilitonum desideriis non defuturus.

IN FACULTATE MEDICA:

PETRUS DRIESSEN, diebus Mercurii, hora III, Iovis et Veneris, hora II, *Pharmaciam* tradet secundum *Pharmacopoeam Batavam*. Diebus Lunae et Martis, hora XI, *Historiam remediorum simplicium* ex eodem Codice explicabit. Diebus Iovis et Veneris, hora IX, *de viribus remediorum*, *et formulas concinnandi* methodo aget.

EVERARDUS IOANNES THOMASSEN A THUESSINK, diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XI, *Medicinam Practicam* proprio sibi ordine explicabit. Diebus Martis et Iovis, hora X, *diaeteticam* tradet. Diebus Mercurii et Saturni, hora XII, de *Medicina Forensi et Politica* aget. Denique in Nosocomio Academico, hora XII, singulis diebus ad aegrotantium lectulos ad ipsam *praxin clinicam* exercendam aptos reddere tirones medicos conabitur.

GERBRANDUS BAKKER, diebus Lunae hora VIII et IX, Martis et Mercurii hora VIII, *Physiologiam* docebit; *Artem* vero *obstetriciam* diebus Iovis et Veneris hora VIII, Saturni, hora VIII et IX; iisque, qui hunc cursum sequuntur, ad eiusdem artis *Praxin* in Nosocomio Academico exercendam aditum aperiet; *Sceleti* praeterea et *ossium structura* explicabitur die Mercurii hora IX, et Saturni hora X, hasque lectiones tempore hiberno excipiet *Demonstratio anatomica Corporis humani universi* sexies hebdomade, hora post meridiem V.

SIBRANDUS ELZO STRATINGH, diebus Lunae et Veneris hora X, *Pathologiam*, et diebus Mercurii et Saturni hora X, *Therapiam generalem* tradere constituit. Singulis etiam diebus in Nosocomio Academico aegrotis curandis vacabit, morbosque tractatos Medicinae studiosis subinde de industria paulo uberius exponet. Qui disputando vires suas periclitari velint, illorum desideriis lubens obtemperabit.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE, die *Lunae* ab hora XII ad I, ſingulisque diebus *Iovis*, *Veneris* et *Saturni* ab hora XI ad XII, *Mathematum* lectionibus tradendis vacabit. Praeterea, diebus *Lunae*, *Martis* et *Mercurii*, ab hora X ad XI, ad calamum, iis, qui velint, *Phyſicam* est explicaturus, *Hydraulicis Hydroſtaticisque* legibus demonſtratam. Diebus *Martis* et *Mercurii* ab hora XII ad I, *Astronomiam*, non tantum Mathematicam, ſed etiam Phyſicam et Practicam demonſtrabit. Praeterea *artem Nauticam* est docturus. Denique diebus *Iovis*, *Veneris* et *Saturni*, exponet *Phyſicam*, *experimentis corroboratam*, ab hora XII ad I. Iuvenes horis commodis docebit *Matheſin Sublimiorem*.

PETRUS DRIESSEN, diebus Lunae et Martis, hora II, *Chemiam generalem et applicatam* tradet; diebus Mercurii et Saturni, hora II, Botanicen, a menſe Aprili ad Novembrem, exponet.

THEODORUS VAN SWINDEREN, diebus Lunae et Martis, hora VIII, *Historiam Naturalem animalium* et *foſſilium*, et, quoad animalia, cum *Anatome comparata* coniunctam docebit; iisdem diebus hora III, *Historiam Naturalem Avium* fuſius exponet; hiberno tempore die Saturni, hora V, *Philoſophiae naturae* partem alteram explicabit; die Mercurii, hora III, *Encyclopaediam Philoſophiae naturalis* tradet, cui praemittet praecepta *de huius ſtudii ratione recte inſtituenda*, denique altera quavis hebdomade die Mercurii, hora VIII, *disputationum exercitiis* vacare perget.

IACOBUS ALBERTUS UILKENS, die Veneris, hora X et III, et die Saturni, hora IX, *Oeconomiam Ruralem*, diebus Mercurii et Saturni, hora II, a menſe Novembri ad Aprilem, *Phyſiologiam plantarum* exponet; ac bis quavis hebdomade hora Auditoribus commoda *Technologiam* docebit.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

CORNELIUS DE WAAL, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora ſive IX;

five XII, *Metaphyficam* tradet, hora X, *Philofophiae moralis partem alteram*, id est, *Ethicam*, hora XI, *Logicam* exponet. Caeterum, fi fint, qui *Historiam Philofophiae*, vel *Theologiam naturalem* tradi fibi cupiant, de his cum discipulis confilium inibit.

IOANNES RUDOLPHUS VAN EERDE, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora ante meridiem IX, et die Lunae, post meridiem, hora II, *Historiam Univerfalem;* iisdem diebus, hora ante meridiem X, *Antiquitates Romanas*, et hora XI, *Historiam Belgii Foederati* exponet. Disputationum etiam exercitiis lubens vacabit.

GERARDUS WOLTERS, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina VIII, *Antiquitates Hebraeas* exponet; hora ante meridiem IX, *librum Genefios* et *Exodi* analytice explicabit; hora X, *Literaturam Orientalem* tradet; hora XII, *Grammaticam Hebraeam* interpretabitur.

IANUS TEN BRINK, diebus Iovis, Veneris et Saturni lectiones fuas habebit; nempe *Graecas*, hora VII matutina (praeter menfes Novembrem, Decembrem, Ianuarium et Februarium, per quos hora III. pomeridiana his lectionibus dabitur); *Latinas* hora X. *Antiquitates* vero *Graecas* duce CL. BOSIO, exponet eorumdem dierum hora XII. Horis denique postea indicandis, bis per hebdomadem, cum peritioribus Graecum fcriptorem tractabit. Nec reliquis ftudioforum defideriis deërit.

BARTHOLDUS HENRICUS LULOFS, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XII, lectiones fuas, *ad Literaturam et Eloquentiam Belgicam* facientes, habebit. — Exercitiis, quae actioni, five vocis et gestuum, in pronuntiandis Belgicis, moderationi (*Oratorium* hic vulgo dicitur) infer- viant, die Saturni, hora XII, vacabit. Reliquis Studioforum defideriis lubens optemperabit.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

HERMANNUS MUNTINGHE, die Lunae, Martis et Iovis, hora XI, die autem Veneris hora XII, *Theologiam Christianam* tradet, porro die Martis hora II, diebus vero Mercurii et Veneris hora XI, lectione et interpretatione pericoparum felectarum iuvenes, Theologiae operam navantes, in *exegefi* et *crifi librorum Veteris Foederis* exercere conabitur; diebus

tandem Lunae, Martis, Mercurii et Iovis hora XII, *Religionis et Ecclesiae Christianae Historiam* enarrabit. Si qui praeterea sint, qui disputando vires suas exercere cupiant, iis officium suum non defuturum pollicetur.

EELCO TINGA, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Doctrinam Christianam Moralem;* diebus Lunae et Mercurii, hora X, *Sacrorum curandorum;* Martis autem et Iovis eadem hora *Orationum sacrarum componendarum et pronunciandarum rationem* tradet; denique die Iovis hora IX *repetitorium dogmaticum* instituet. De ceteris cum Commilitionibus consilium inibit. — Si qui praeterea in *Disputationibus* habendis eius uti velint opera, illorum desideriis non deërit.

ANNAEUS YPEIJ, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora VIII, *Theologiam Naturalem* tradet; die Lunae, hora VIII et Veneris, hora IX, Loca Classica, e Novi Testamenti libris depromta, interpretabitur; die vero Veneris, hora X, et Saturni, hora VIII, Historiam dogmatum enarrabit. Ceterum commilitonum in sanctiori disciplina provectiorum commodis adiuvandis faciet satis die horaque posthac significanda.

* * * *

PETRUS HENDRIKSZ, Med. Doctor, Chirurgiae et Artis Obstetriciae Lector, hoc-ce anno academico Chirurgiam generalem tractabit die Lunae hora X, Martis IX, diebus Mercurii et Saturni hora XI, singulisque diebus hora XII, in Nosocomio Chirurgico Praxin Chirurgicam ad lectos aegrotantium docebit.

Disputationes publicae per omnes Facultates instituentur, diebus Mercurii et Saturni, *ab hora matutina undecima ad primam, aut a secunda ad quartam.*

Bibliotheca Academiae, diebus Lunae, Mercurii et Saturni, *ab hora* II *ad* IV, *studiosis aliisque literarum amantibus patebit, iis legibus, quae in aditu ipsius Bibliothecae publice affixae sunt.*

Peregrinarum linguarum, nominatim Italas, Anglicas, Germanicas et Gallicas, cupidi ſuos hic reperient Praeceptores, publica auctoritate ad id conſtitutos, ut civibus noſtris inſerviant; quemadmodum et ii, qui artibus gymnaſticis cuiuscunque generis corpora ſua formare ac ſe erudire geſtiunt, et qui Equitandi, Pingendi ac Muſices arte inſtrui deſiderant, ſuis non deſtituuntur Magiſtris.

LECTIONES

HABITAE

IN

ATHENAEO FRISIACO,

(ANNO 1817—1818)

RECTORE MAGNIFICO

GABINO DE WAL.

EVERWINUS WASSENBERGH, in academia quondam Frisiaca, linguae graecae, antiquitatum graecarum linguaeque belgicae profesſor ordinarius, nunc emeritus, utramque PAULLI *ad Theſſalonicenſes* auditoribus expoſuit *epistolam;* examinibus inſerviente *epistola ad Coloſſenſes.* E graecis antiquis *Bucolicorum carmina* tractavit *ſelecta. Antiquitates* etiam *Graecas* quater per hebdomadem enarravit. Denique *Grammaticae Linguae Belgicae* perſequutus est *praecepta*, duce BOLHUSIO.

GABINUS DE WAL, iuris profesſor, *Institutiones* et *Pandectas* expoſuit. Disputationibus de iure Naturali et Romano praefuit.

SICCO ENS, anatom. et phyſiol. profesſor, bis per hebdomadem *ſceleti humani et osſium ſtructuram* explicavit. Quinquies C. H. *phyſiologiam* expoſuit. Quotidie *Chirurgiam univerſalem* docuit. Cadaverum ſectionibus demonſtrationibusque anatomicis quotidianis, tempore hiberno *corporis humani fabricam* enucleavit.

IACOBUS GYSBERTUS SAMUEL VAN BREDA, medecinae profesſor, diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni hora undecima *Chemiam* et *Pharmaciam* docuit, iisdem diebus hora duodecima *Botanices fundamenta* tradidit et verno tempore Plantarum historiam expoſuit.

IOANNES GUILIELMUS DE CRANE, I. U. D. Litt. prof. ord. diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis *Historiam populorum regnorumque veteris et medii aevi;* diebus itidem Lunae, Martis et Iovis *Antiquitatis Romanae* disciplinam explicuit. Diebus autem Mercurii HORATII FLACCI odas aliquot interpretatus est.

IACOBUS PIERSON THOLEN, Phil. et Math. profesſor, quater per ſeptimanam *elementa Geometriae* docuit et quater *Phyſicam generalem* expoſuit.

IACOBUS CORNELIUS SWYGHUISEN GROENEWOUD, Litt. Orient. profesſor, *Grammaticam linguae Hebraeae*, ſecundum SCHROEDERI *Inſtitutiones* diebus Mercurii et Saturni hora IX expoſuit. Diebus Martis et Veneris hora X quaedam V. T. capita historica, curſoria lectione, tractavit. *Literas Chaldaicas et Syriacas* diebus Lunae et Veneris hora XI docuit.

WESSELIUS ALBERTUS VAN HENGEL, Theol. prof. *Iſagogen* expoſuit *ad ſtudium elementorum disciplinae Theologicae. Exegeſeos* etiam *praecepta* tradidit. Denique *disciplinam Logicam* cum auditoribus tractavit.

ORDO LECTIONUM,

ALIARUMQUE EXERCITATIONUM ACADEMICARUM

QUAS IN ILLUSTRI

DAVENTRIAE

ATHENAEO,

A. D. XVI SEPTEMBRIS, A. MDCCCXVII. USQUE AD FERIAS AESTIVAS, A. MDCCCXVIII.

FAVENTE SUMMO NUMINE, HABEBUNT

CLARISSIMI PROFESSORES.

IACOBUS VERBURG, Theol. Doctor, Literaturae Orientalis Profesſor h. t. *Rector Magnificus*, ſi qui ſint auditores, qui initia linguae Arabicae et Hebraeae vel alterutrius ſibi tradi cupiant, horum deſiderio ſatisfaciet, diebus horisque commodis. Provectioribus autem discipulis, ad penitiorem Hebraeorum monumentorum cognitionem, ex variis auctoribus deſumendo ſpecimina quaedam critice et hermeneutice illustranda, viam aperibit, diebus Mercurii Iovis et Veneris, horâ XI. Iisdem diebus, horâ X, Antiquitates Hebraeas exponet. Praeterea lubenter quoque dux erit iis, qui Arameam dialectum vel alia ad literaturam Orientalem pertinentia addiſcere velint.

CORNELIUS FRANSEN VAN ECK, Theol. Doctor, eiusdemque et literarum Belgicarum Profesſor, diebus Lunae et Martis, horâ post meridiem tertiâ, *Historiam Religionis et Eccleſiae Christianae*, duce I. M. SCHROECKHIO, enarrabit. Eâdem horâ, diebus Iovis et Veneris, postremam *Eu-*

angelii Ioannei partem; inde a capite decimo tertio usque ad finem interpretabitur. Diebus autem Lunae, Martis et Iovis, horâ meridianâ, illustrabit ſpecimina eloquentiae et poëſeos Belgicae, ex optimis ſcriptoribus deſumta.

PETRUS BOSSCHA, Philoſ. Theor. Mag. Liter. Hum. et Iur. Doct. Hist. Antiq. Eloq. et Ling. Graec. Profesſor. Diebus Lunae, Martis et Iovis hora XI. Antiquitates Romanas explicabit. Diebus Lunae et Iovis hora IX. Veneris hora meridiana Homericae Iliados libros tertium et quartum interpretabitur. Diebus Lunae et Martis hora X. Ciceronis de Officiis librum primum, diebus vero Iovis et Veneris item hora X aliquot Ovidianas Heroidum Epistolas exponet. De Historiae literariae elementis tradendis cum auditoribus conſilium inibit.

IACOBUS NIEUWENHUIS, A. L. M. Philoſ. Doctor, Philoſophiae et Matheſeos Profesſor, Diebus Martis et Mercurii horâ VIII tradet *praecepta Logices;* diebus Mercurii et Veneris horâ IX. *Stereometriam* et *Trigonometriam;* die Martis horâ IX et die Mercurii horâ X. *Matheſeos ſublimioris partes.* Diebus autem Iovis et Veneris horâ VIII et die Mercurii horâ meridiana *disciplinae phyſicae* initia exponet eiusdemque locos praecipuos experimentis confirmabit.

ADRIANUS CATHARINUS HOLTIUS, D. I. et Profesſor, ius naturae tradet diebus Mercurii et Veneris hora XI, item Mercurii hora meridiana. Inſtitutiones Iustiniani ſecundum *Elementa* BÖCKELMANNI huius anni curriculo bis enarrabit, ita ut totum opus ante ferias vernas conficiatur, tum vero idem denuo iteretur: diebus Lunae, Martis, Iovis, et Veneris hora pomeridiana III, item die Iovis hora matutina IX de iure Pandectarum praelectiones, ſi auditores ſint iusto numero, horis commodis habendas pollicetur.

I. ANRAAD, Lector Anatom. Chirurg. et Art. Obſt. Lectiones ſuas Obſtetrit. habebit die Lunae et Veneris post Meridiem ab horâ II ad III.

I U D I C I A
ORDINUM UNIVERSITATIS GRONINGANAE DE COMMENTATIONIBUS AD QUAESTIONES
ANNO CIƆIƆCCCXVII PROPOSITAS

ET

P R O G R A M M A
NOVI CERTAMINIS LITERARII

A RECTORE ET SENATU EIUSDEM UNIVERSITATIS

INDICTI

D. VIII OCTOBRIS

CIƆIƆCCCXVIII.

IUDICIUM FACULTATIS MEDICAE.

Ad quaestionem, a Facultate Medica ad certamen literarium, hoc anno Academico, propofitam: *quae funt praecipua momenta a Medico, inprimis iuniori, obfervanda, in praefcribendis remediorum formulis, pro varia aegri conditione?* una Facultati oblata est commentatio, hoc lemmate infcripta:

Est quodam prodire tenus, fi non datur ultra. Horatius.

Quam tamen, unanimi confenfu, illis dotibus carere iudicavit Facultas, quae omnino in commentatione quadam requirantur, ut huic fplendidum hoc honoris praemium tribuatur. Multa quippe ab auctore, fufe fatis, pertractantur, quae neutiquam aliquid ad genuinam quaestionis propofitae fententiam enucleandam faciunt, dum pauca, magis caeteroquin appofita, festinanter nimis funt confcripta.

GRONINGAE die XXIV Septembris 1818.

Facultatis Medicae nomine
S. E. STRATINGH,
Facult. Med. ab Actis.

IUDICIUM FACULTATIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM, HOC EST:

Ut; accepta refponfione ad utramque quaestionem propofitam, ipfi fit vifum; neque unam, cuius fymbolum est *ardua, quae pulcra;*
neque alteram, verficulo indicatam:

At mihi iam puero, coelestia fata placebant;
Inque fuum furtim Mufa trahebat opus.

quamvis auctorum ftudia laudet, praemio posfe decorari; et quidem has ob rationes. Ut enim in priori disfertatione magis inveniebatur quaestionis extenfio, quam in variis partibus folutio, in posteriori commentatione priores paragraphi non ad rem astronomicam, minus adhuc ad quaestionem propofitam pertinebant, fed ad phyficam generalem, et quidem fic dictam metaphyficam. Porro id in fe non continebat ista commentatio, quod facultas indicatum voluit, cum magis contemplatio dici posfet phyfica planetarum fystematis, quam explicatio, omisfis calculis mathefeos fublimioris, motus, orbitarumque.

I. A. UILKENS,
Fac. Disc. Math. et Phyf. ab Actis.

Ad quaestionem, a FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM PROPOSITAM,
qua quaerebatur: *Historia migrationum Hebraeorum extra patriam usque ad tempora, deleta a Romanis Hierofolyma proxime antecedentia, et expofitio caufarum, quae eas effecerunt, addita recenfione regionum et locorum, in quae migraverunt Hebraei,* duae perlatae funt ad Facultatem Commentationes, altera infcripta:

„*Dispergimini per omnes totius terrarum orbis Nationes.*"

MOSES.

altera:

„*Iehova Hebraeos disperget per gentes diverfas.*"

DEUT. IV: VS. 27.

utraque fuis dotibus infignis.

Uti vero Scriptores harum commentationum plura habent communia, multa tamen etiam utrique commentationi insunt propria et laudanda. Argumenti vero amplitudinem complexus Auctor prioris, historiam harum migrationum maiori cura et copia pertractasse visus est, quamobrem, si quidem legis praescripto in reliquis satisfecisset, praemio regio dignus est iudicatus.

Apertis autem literis, huic commentationi adiunctis, Scriptor apparuit

DIDERICUS ALBERTUS DE GROOT, *Omlandus, in Academia Groningana Theologiae studiosus.*

Qui, cum coram Facultate omne suum scribendi consilium accurate exposuisset et declarasset, atque argumenta, ipsi obiecta, satis bene refellisset, uno et pari omnium consensu verus scriptionis auctor est habitus et victor renunciatus est.

Posterior autem commentatio adeo non displicuit Facultati, ut etiam hanc, si licuisset, praemio aliquo dignam iudicasset. — Concinna enim et apta eius dispositio, coniuncta cum argumenti tractatione, pro iuvenili aetate satis eleganti, merito ipsi laudanda visa est.

Fecit igitur Facultas quod potuit, dignamque censuit commentationem, quae loco proximo in Annalibus Academicis typis exprimeretur, si quidem eius auctor et nomen suum prodi voluerit, et legis praescripto satisfecerit.

Quam in rem Facultas, simulatque veniam huius commentationis publicis sumtibus edendae impetraverit, scriptorem eius Decreti per Ephemerides publicas certiorem faciet, ut nomen suum prodi permittat et coram Facultate Auctorem suae se scriptionis ostendat.

Facultatis Philosophiae theoreticae et Literarum humaniorum nomine,
B. H. LULOFS,
(ab actis.)

IUDICIUM FACULTATIS THEOLOGICAE.

Ab Ordine Theologico, *interpretationem* desiderante *sermonis, quem cum Iudaeorum proceribus habuit optimus humani generis Servator, optimusque*

ipsius alumnus Iohannes memoriae prodidit in Euangelio suo C. V: 17 ad finem, quinque acceptae sunt dissertationes, ita inscriptae:

1. Ταῦτα γέγραπται, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ioh. 20: 31.
2. Simplex veri sigillum.
3. Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με. *Iesus Christus*. Ioh. 7: 16.
4. Sic placuit superis, plura quaerere nefas.
5. Quid desit operi supplet aetas, quae dicta iuveniliter exstant pro indole accipiuntur. *Quintil.*

Singulae testantur scriptorum industriam ac diligentiam laudabilem. Ex iis autem denuo digna est iudicata praemio *tertia*, quae lemmate hoc est insignita: Ἡ ἐμὴ διδαχὴ etc. Aperta schedula, auctor apparuit IOHANNES MUNTENDAM Academiae Groninganae civis, qui, interpretatione sua contra obiectiones defensa, certaminis victor est renunciatus. — Inter reliquas vero ita praecellere visa est *prima*, inscripta: Ταῦτα γέγραπται etc., ut diu dubius haeserit Ordo Theologicus, cui attribuenda esset victoria. Haecce enim dissertatio tot habet diligentiae non tantum, sed et eruditionis documenta, ut, si alterum praemium offerri potuisset, huius auctor alter victor fuisset renunciatus. — Neque sua laude fraudandus est auctor dissertationis *quintae*, inscriptae: *Quid desit operi* etc. — Quare Ordo Theologicus duos hos egregios Iuvenes dignos censuit honorifico ac publico laudis testimonio, iisque concessit facultatem, si velint, nomina sua palam profitendi, quae in *Annalibus Academicis* huic nostro iudicio in margine adscribantur. (*)

E. TINGA,
Facult. Theol. ab actis.

(*) Auctor dissertationis primae apparuit ABRAHAM DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Theol. Stud. in Seminario Remonstrantium Amstelodami; quintae autem IOHANNES GEORGIUS SLUYTER, Theol. Stud. in hac nostra Academia.

FACULTATIS IURIDICAE GRONINGANAE IUDICIUM DE COMMENTATIONE, ipsi oblata, ad quaestionem, *quis sit finis, poenis propositus, cum ex rei veritate, tum ex doctrina Iurisconsultorum Romanorum.*

Una modo Commentatio ad quaestionem Ordini iuridico fuit oblata, hoc inscripto lemmate. „Quidquid praeter spem eveniat, omne id deputabo esse in „lucro."

Quamvis itaque plures commentationes inter se conferri non potuerint, minime tamen dubitavit Ordo, praemium adsignare oblatae commentationis auctori, quippe qui ad quaestionem adeo quidem egregie respondisse ordini visus est, ut, cum et a stilo bene latino et ab argumentorum perspicua expositione se commendaret dissertatio, non comparate modo sed simpliciter et absolute praemio dignus una omnium voce et consensu iudicaretur.

Neque dubitat ordo, 'quin hac dissertatione omnibus, quibus literae placent, se iterum cum ab ingenio tum vero etiam ab eruditione commendaverit auctor, cui iam superiori anno ab Ordine iuridico in Academia, quae est veteri. Traiecti ad Rhenum, palma fuit adsignata. Aperta enim schedula auctoris nomen exiit HENRICUS COCK, Iuris Candidatus Rheno-traiectinus, qui instituto cum ipso examine talem se ordini probavit ut dubium huic videretur, utrum auctori maior a dissertatione egregie conscripta, an vero ab examine laus esset tribuenda.

GRONINGAE die 1 Mens. Octobris a. 1818.

Facult. Iurid. nomine
C. A. VAN ENSCHUT,
Ord. Iurid. h. t. Dec.

Ex decreto Regis Augustisſimi, Academiarum civibus atque Athenaeorum alumnis in nostra patria a ſingulis Ordinibus Academicis quaestiones proponuntur ſequentes:

AB ORDINE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

1.

Quaeritur identidem accedere (approximationem dicunt) ad radicem aequationis quotquot dimenſionum.

2.

Cum arborum trunci et rami e cortice, libro, alburno, ligno et medulla conſtent, quaeritur harum partium ſtructura, earum relatio reciproca, quod ad vitam et vitae functiones, et ſucci motus in una alterave attinet, deſcribenda, ita ut phaenomena vegetationis, accretionis, fructus ferendi, et ſubſidia nobilitandi per inſertionem, copulationem et emplaſtrationem ſeu oculationem et vero etiam actio amputationis et ex Buffonii experimento corticis inciſionis ad fructus ferendos, et quae plura in pomicultura ſe offerunt, ex iis explicentur

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Quaenam fuit Senatus Areopagitici auctoritas variis Reipublicae Atticae temporibus?

AB ORDINE THEOLOGICO.

Quaeritur: *Num notio* πίστεως *ſalutaris, quae a primis eccleſiae ſeculo XVI emendatae Doctoribus, iisque, qui eos ſequuntur, fuit recepta, conveniat cum mente et effatis* IESU *et Apostolorum?*

AB ORDINE IURIDICO.

Explicata certitudinis moralis indole, indagetur, utrum naturae Iure valeat ſimplex et abſoluta praeſumtio, qua quid omnino habetur pro vero — an vero conditionalis ſit praeſumtio, qua quid habetur pro vero donec probetur contrarium; atque inde doceatur, utrum uſucapio et praeſcriptio a Iure naturae, an vero a legibus Civilibus totae proficiscantur?

ORDO MEDICUS.

Quaestionem proponit de ſanguinis vaſe effluentis coagulatione:

Qui respondebit 1. *ipſum phaenomenon ſuccincte deſcribet, ſtatumque Atmosphaerae ei neceſſarium, aut faventem.*

2. *Exponet conditiones internas, quibus in coaleſcendo ſanguinem a ſanguine admodum differre conſtat.*

3. *Dubia ſolvere tentabit atque contraria, quae* HEWSONI, HEYI *ac* I. DAVYI *experimenta adhucdum premunt.*

4. *Denique ex hisce omnibus explicabit coaguli cauſam viresque, quae, quo minus in ipſis vaſis conſtipetur ſanguis, impediunt.*

Refponfa oratione Latina, manu aliena, fatis nitide fcribenda, et ante diem 1 Augusti 1819, Auctorum fumtibus, mittenda ad Virum Clar. IOANNEM RUDOLPHUM VAN EERDE, qui Senatui Academico est ab actis, obfervatis iis, quae leguntur Art. 210. Decreti Regii, facti 2 Aug. 1815, N°. 14.

Victoribus in honestiffimo hoc certamine praemia distribuentur die fecundo Iovis menfis Octobris anni 1819, quo novus Rector munus fuum est aufpicaturus.

SERIES
DISSERTATIONUM INAUGURALIUM
IN
ACADEMIA GRONINGANA
DEFENSARUM.

1817.

17 Decemb. EDONIS IOANNIS OFFERHAUS, Groningani, Dissertatio Iuridica *exhibens quasdam observationes ad locum codicis civilis de successionibus*, pro Doctoratu Iuris Rom. et Hodierni, publice defensa.

1818.
6 Aprilis WILHELMI HUBARTI VERSTEEG, Rectoris Gymnasii Drusiburgensis, Specimen Literarium inaugurale, *quo oratio Philippica quarta Demostheni abiudicatur*; pro gradu Doctoratus in Philosophia Theoretica et Literis Humanioribus.

25 —— SYTZE WILLEM SCHIPPERS, Frisii, Specimen Literarium inaugurale *exhibens observationes criticas in Propertii librum quartum*, pro gradu Doctoratus in Philosophia Theoretica et Literis Humanioribus, publice defensum.

9 Maii CAROLI GUYOT, Groningani, Dissertatio Medica inauguralis *de Cadaverum sectionibus pathologicis et recto ex illis ferendo iudicio* pro Doctoratu Medicinae.

1818. 5 Iunii — HENRICI TONCKENS, Drenthini, Disputatio Iuridica Inauguralis *continens observationes aliquot ex materia de testamentis ex ratione codicis civilis*, pro gradu Doctoratus in Iure Romano et Hodierno.

17 — S. I. VAN ROIJEN, Drenthini, Specimen Iuridicum *de crimine periurii*, pro gradu Doctoratus in Iure Romano et Hodierno.

17 — BEREND BERENDS, Ootmarsfuma-Tranfifalani, Disputatio Iuridica Inauguralis *continens Meditationem ad art.* 2089 *codicis civilis*, pro gradu doctoratus in Iure Romano et Hodierno.

19 — HENRICI HOMAN, Drenthini, Disputatio Iuridica Inauguralis, *qua in fententiam art.* 750 *codicis civilis inquiritur*, pro gradu Doctoratus in Iure Romano et Hodierno.

20 — WILHELMI HENRICI LAMBERTS, Almeloa-Tranfifalani, Disfertatio Medica Inauguralis, *de varicella*, pro gradu Doctoratus in Medicina.

20 — IOHANNIS PETRI RESLER, Kralinga-Hollandi, Disfertatio Therapeutico-Medica Inauguralis *de indicantibus et contraindicantibus Emeticorum* pro gradu Doctoratus in Medicina.

20 — CORNELII STEENSMA, Berguma Frifii, Disfertatio Medico-Practica Inauguralis *de Typho, inprimis qui Groningae grasfari incepit anno* 1816, pro gradu Doctoratus in Medicina.

22 — AREND IOHAN WYNNE, Elburgo-Gelri Specimen Medicum inaugurale, *exhibens nonnullos cafus Dysphagiae in Nofocomio Academico obfervatos*, pro gradu Doctoratus in Medicina.

PETRI DRIESSEN

ORATIO

DE AMPLIFICATO, IN HAC ACADEMIA, RERUM NATURALIUM STUDIO AD COMMUNEM CIVIUM UTILITATEM CONVERTENDO,

PUBLICE HABITA, GRONINGAE

a. d. VIII Octobris CIƆ IƆ CCC XVIII,

CUM MAGISTRATU ACADEMICO ABIRET.

Quorsum igitur nos, corporibus undique septi,
Materiae decus ac formam, externumque nitorem
Miramur tantum, summoque in cortice rerum
Ludimus? Internam cur non penetramus in aedem
Naturae atque adytis immitti poscimus ipsis?
. . . .
Quam pulchrum est in principiis, in origine rerum
Defixisse oculos et nobile mentis acumen!
Pervolat huc sapiens. . . . .

ANTI-LUCRET.

PETRI DRIESSEN
ORATIO

PERILLUSTRES, AMPLISSIMI ET GENEROSISSIMI GRONINGANAE ACADEMIAE CURATORES! QUI CURATORUM COLLEGIO AB ACTIS ES, VIR GRAVISSIME!

DIVINARUM ATQUE HUMANARUM DOCTRINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI! COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

CHIRURGIAE ET ARTIS OBSTETRICIAE LECTOR ERUDITISSIME!

REGIONIS CIVITATISQUE HUIUS PROCERES AMPLISSIMI, GRAVISSIMI!

SACRARUM LITERARUM INTERPRETES FIDELISSIMI, FACUNDISSIMI!

QUARUMVIS ARTIUM ET DISCIPLINARUM DOCTORES CONSULTISSIMI, PERITISSIMI!

et fincero animi fenfu fumma haec agnoscam beneficia, quum, fpectatisfimam hanc me audientium coronam intuens, tam multos confpicio, qui me praeceptorem quondam fuum grato animo colunt et amicitia profequuntur. Et quantum exfurgit animus, quum plures ex discipulorum numero hic me falutare liceat, quibuscum necesfitudinis publicae vinculo arcte adeo fum coniunctus!

Exfultat Groninga mater, alma artium nutrix, ingeniorum ferax Groninga nostra, quum luculentis adeo exemplis, fe non aliis tantum, fed et fuos fibi eruditos parere probet et experiatur.

Vestra, dilectisfimi quondam Commilitones! qui fcholae Groninganae gloriam tantis animis fuftinetis et propagatis! Vestra gaudeo gloria, cuius ad me pars certe aliqua redundabit. Etenim, fi non ingenio, aut meritorum fama, quod dicere fuperbum esfet, labore faltem et ftudio, quod in erudienda iuventùte collocavi, aliqua mei nominis cura posteris remanebit et nobilitate discipulorum mea florebit memoria. Plura posfem hic fine vanitate aut iactantia dicere, fed illud nec meus, nec vester, pudor permiferit. Iam etiam me longius provexit dulcedo quaedam vobiscum loquendi, oblitum fere perfonae, quam hic fustineo. Condonate A. A. aetati meae hanc loquacitatem, quae fenefcentibus fere propria, qua lubenter de fatis fuis et fuorum disferere amant et longinquitate temporis fere deleta in animum revocare cupiunt. Accedit, et in hac re maxime commoveor, accedit, inquam, cogitatio, iam ultima vice ex hac cathedra ad Vos me verba facere.

Sed ne quid aut Vobis, aut mihi iniucundi habeat festo hoc die oratio, tranfeamus ad alia! Tranfeamus ad Academiae nostrae fortunas, quae aetatis praeteritae fortunas immenfum fuperant et quibus ftudia nostra quam laetisfime refloruerint!

Licet eo tempore, quo totus terrarum orbis vacillabat, inconcusfa fteterit haec Mufarum fedes et facris nostris operati fuerimus, quum alii, nec doctrinae, nec meritorum fama inferiores, ab iis abftinere iuberentur, multae tamen, tam publicae, quam privatae, premebant necesfitates. Viximus, fed in ipfa patria in exfilio viximus. Melior iam nos refpexit fortuna! Candidiores nunc fulgent foles! Patriam receperunt ftudia! Quantis accesfionibus aucta et quafi renovata est Academia! Quam prolixa Regis Augustisfimi in Academicos doctores voluntas! Nostrum iam erit omnes nervos intendere, ut per-

tinacissima in disciplinis excolendis et iuvandis assiduitate nostrum de Universitate bene merendi studium probare, exemploque nostro in illarum cultum studiosos adolescentes accendere pergamus; ut ita omnium ardore et industria permotus Magnus ille Musarum Patronus novis in dies emolumentis Academiae splendorem et commoda adaugeat.

Nec solum ad Doctores Academicos civesque nostros haec mea spectat exhortatio, sed pertinet ad Vos omnes, Cives Groningani! ad omnes, quibus verus patriae amor, quibus rectus sapientiae et veritatis sensus, quibus vera honoris et felicitatis publicae est intelligentia. Omnibus ita, quibus literarum amor et cura, in commune bonum conspirantibus, illud demum efficietur, ut maxima ex tantis beneficiis in communem civium utilitatem redundent emolumenta.

Haec est, quae mentem agitat, cura. Multorum adhuc animos occupat nescio quis languor et inertia, qua bona haec, quibus fruimur, grato animo vix agnoscant, aut ad se non adeo pertinere existiment.

Haec si considero et personam, quam hic sustineo, contemplor et Ordinem illum Academicum, cum quo, muneris ratione, iam arcto adeo vinculo sum coniunctus, quid aut Vobis, aut mihi, aut huic denique loco aptius egerim, quid convenientius, quam si horulam hanc carissimae patriae dicaverim, rudi velut penicillo adumbraturus, quantum ad communem civium felicitatem et fortunas promovendas faciant, et qua ratione et cura eo dirigi possint et debeant, tantis accessionibus aucta, rerum naturalium studia? Talia meditanti sponte sese offerunt studiorum horum nativum decus et elegantia, Patrii soli exploratio, Agriculturae, Artium et Fabricarum nostrarum incrementum.

Quis est, qui tam agresti duroque vivit animo, quem non moveat magnificus Naturae splendor et opulentia, quoties per soli nostri superficiem, per agros nostros, quos Ceres et Flora exornant, oculos circumferat, et innumera, quae nos ambiunt, corpora contempletur? Quanta varietas, ornatus, ordo, pulchritudo! Magis mirabimur, quum oculos, arte Chemica velut armatos, in intima Naturae sacraria immittamus, omniumque rerum, quibus cingimur, quarum imperio inevitabili necessitate sumus subiecti, ad utilitatem nostram conspirationem attente intueamur.

Quo magis, hoc auxilio muniti, ad pulcherrimum naturae ambientis appara-

tum mentem cogitationemque advertimus, intimasque rerum virtutes perspicere conamur atque indissolubilem illum nexum, quo omnes cohaerent et in commune bonum et nostra imprimis commoda operantur, quo magis, inquam, in hac contemplatione versabimur, eo magis commovebitur animus, summaque veneratione Creatoris Optimi Maximi erga humanum genus benevolentiam agnoscemus, qui tantos et tam alte absconditos verae doctrinae thesauros avidis continuo mentibus recludit, quibus nos, si verus sapientiae et pietatis sensus, perfectiores in dies et maiores evadamus; quibus excitatus animus et in creationis quasi consortium admissus, propius continuo ad Omnis Intelligentiae Fontem accedit, *humana despiciens*, *cogitans supera atque coelestia.* Quam multa, quam varia, quanta spectacula! O dulcem, O rectam sinceramque vitam! O vitam, vere vitalem, omnibus gaudiis perfluentem! O divinum Naturae studium, quanto ardore in amplexus tuos ruerent mortales, si saperent et sua cognoscerent bona! Felices, qui quocunque aetatis spatio, feliciores, qui quam maturrime, in ipso vernantis aetatis flore, operi huic sese accingunt. *Premat* (inquit SENECA) *premat a tergo senectus et obiiciat annos, inter vana studia consumtos, tanto magis urgeamus et damna aetatis, male exactae, labor sarciat. Quidquid amissum est, id diligenti usu praesentis vitae recolligamus! Faciamus, quod in itinere fieri solet; qui tardius exierunt, velocitate pensant moram.*

Mature igitur hisce studiis assuescant liberalia iuvenum ingenia. Haec si in iuventute germinare incipiunt semina, per omnem vitam sese explicabunt, fructusque ferent suavissimos, per omnem aeternitatem degustandos.

Mens sane, hac cognitione adimpleta et venerationis sensu erga Summum orbis Moderatorem imbuta, quidquid tranquillum, rectum, sacrum et eximium cogitabit. Non aliter, atque arvorum vitia nullis artibus facilius deleantur, agrique fertilitas promoveatur, quam ubi talia humo commisceantur, quae optimum frumentis praebeant alimentum, ita pariter ad animi vitia radicitus exstirpanda enervandumque foedae libidinis venenum occupationes honestae, utiles, iucundae validissimum exhibent praesidium, aptissimumque simul pabulum praebent ad nutrienda et explicanda virtutis germina.

Vos itaque, Iuvenes praestantissimi! moneo atque exhortor sedulo, ut fideli haec animo imbibatis, retineatis, vestramque etiam in his studiis excolendis diligentiam collocetis. Vos moveat divina Naturae vis, quae, inexhausta si-

mul felicitatis et fortunarum ſcaturigo, generoſas hominum mentes incredibili dulcedine perfundit!

Quanta autem est hodiernae Academiae prae veteri praeſtantia, quum omnium fere, quae ad Naturae ſtudium ſpectant, nos premebat indigentia! Impenſae haud mediocres, quas labores nostri poscebant continuo, de nostro tolerabantur et rei familiari haud parum graves erant. Angustioribus hinc cancellis circumſcriptae hae disciplinae, non vires ſuas, uti decebat, exſerere et extendere poterant et paucis ad haec ſacra patebat aditus.

Iam in ampliora in dies deducimur ſpatia, et tantis muniti praeſidiis, quid Natura et ars valeat, in humani generis commodum, in pleniorem et ſplendidiorem lucem ſenſim protrahimus. Et, quid non videbit aetas, quae post nos ſubibit, quum tam generoſo et liberali animo ſtudia nostra foveantur!

Veniet tempus, quo depulſis omnino vecordiae et ignorantiae tenebris, angusta nimium de rebus augustiſſimis ſilebunt iudicia. Veniet tempus, quod auguror, quo magnificum et amplum Theatrum exſtruetur, maiestati Naturae conſentaneum, ubi quisque nostrum, qui Naturae interpretes ſumus, ſacris ſuis operabitur, et abdita Naturae et Artis arcana avidis hominum mentibus recludet. Huc ad communem veluti mercatum, aut dixerim potius, ad commune felicitatis publicae Sacrarium confluent omnes absque ordinis, aetatis aut ſexus discrimine, omnes, quorum animos recti et honesti amor et verus religionis ſenſus agitat.

Huius ego Palatii ampliſſimis valvarum fastigiis inſcriberem haec CICERONIS: *Non pietas adverſus Deum, nec quanta huic gratia debeatur, ſine explicatione naturae intelligi potest. Homo enim ortus est ad contemplandum Deum, et naturae contemplatio est ad Dei admirationem proxima et apertiſſima via.*

Sed an religioſo cultui ſacrata templa talibus exercitiis dignitatis ſuae quoddam detrimentum paterentur? Non crediderim. Tali enim inſtituto Divinorum Oraculorum et Divinorum Operum interpretatio nexu indiſſolubili iungerentur, et, qui ſunt Verbi Divini, etiam Operum Divinorum magis magisque evaderent ministri et interpretes. Doctrinarum omnium Regina Theologia hoc certe dignitatis ornamento ne unquam careat! Est hic apparatus, vere regalis, quo nudata, ſplendorem non adeo diffundit. Veniet tempus, quo ad hoc

ſacerdotium non admittentur, niſi tales, qui in rerum naturalium cauſis investigandis aliquid ſaltem ſtudii aut operae poſuerint.

Et ſi ardorem et aviditatem ſpectemus inſatiabilem in tenera aetate, omnia, quae nos ambiunt, contemplandi et perlustrandi; ſi pueri, relictis nucibus et arundine longa, ad te concurrant, et tuis narrationibus et demonſtrationibus ita deliniantur, ut audiendi et videndi voluptate ſatiari vix posſint, hunc iuvenilem fervorem prudenter dirige, quisquis ingeniis iuvenum formandis operam applicas. Haec ſunt vera et genuina felicitatis germina, quae omni ſtudio fovenda et nutrienda.

Quam fortunata igitur in hac parte futurae felicitatis auguria! Nec inter vanas ſpeculationes, in auras evanituras, haec nostra quis habeat vota! Etenim ſi tempus illud repeto, quo prima vice hanc Cathedram adſcendi, quam multa tunc, quae vovebam, per nebulam veluti conſpiciebantur! Quam multa, quae altisſima nocte involuta videbantur, et quae iam, in plena luce poſita, vigent in magnum civium emolumentum! Quanta hic rerum ubertas, quam ditisſimum argumentum, in quo oratio efflorescere posſet! Sed ſentio, me a propoſito aberrasſe.

Licet ita Naturae ſtudium hominum ingenia ornet, nobilitet, et uberrima ſit et inexhausta tranquillae placidaeque voluptatis ſcaturigo, ſemper tamen huic contemplationi applicanda velim illa CICERONIS verba: — *necesſe est, quod a communitate ducatur officium, id esſe maximum. Etenim cognitio contemplatioque naturae manca quodammodo atque inchoata ſit, ſi nulla actio rerum conſequatur; ea autem actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur.*

Non igitur in Natura contemplanda ſola hac delectatione grataque recreatione animum pie et placide paſcamus; ſed et illud inter primaria reputemus officia, omnique opera eo adnitamur, ut ingens ille et pulcherrimus almae Naturae apparatus ſimul in civium commoda convertatur. Admirandae inprimis, quas Beneficum Numen multis patriae rebus ingeneravit, virtutes, accurato examini ſunt ſubmittendae. Non ſolum, quae animale regnum innumera nobis ſuppeditat et quas herbarum utilium divite gremio tellus excludit, ſed ab-

ditos Naturae gresſus per ima telluris viſcera, per vastisſimum Oceani ſinum, per aerem, quem attrahendo vivimus, ſtudioſe obſervare oportet, ut intimae rerum virtutes evolvantur et pateſcant. Eaque ratione communi eorum opera, qui vero erga patriam amore tenentur, id tandem efficietur, ut luculentisſimus ille theſaurus, magna adhuc parte deliteſcens, omnibus manifestari posſit et in dies magis magisque in publicum bonum converti. Et licet multa, eaque omnino egregia, nostris diebus in lucem fuerint protracta, minime tamen rem peractam credamus. Plurima adhuc latent, involucro quaſi implicata, in ſemine, ut ita dicam, recondita, quod humana demum industria ſenſim evolvendum, explicandum et perducendum ad maturitatem. *Multa ſeculis futuris, cum memoria nostra exoleverit, reſervantur. Rerum natura* (inquit SENECA) *ſacra ſua non ſimul tradit. Initiatos nos credimus, in vestibulo eius haeremus. Illa arcana non promiscue nec omnibus patent, reducta et in interiori ſacrario clauſa ſunt, ex quibus aliud haec aetas, aliud, quae post nos ſubibit, adſpiciet. Veniet tempus, quo ista, quae nunc latent, dies extrahet et longioris aevi diligentia.*

Nunquam ſine admiratione Veterum libros evolvo: et quo attentius evolvo, rerumque ſimul naturam contemplor, non ſolum *ab ea parte, quae publica est, ſed* (ut denuo SENECAE verbis utar) *in ſecretiora illius intrem*, eo magis vestigia illa agnoſco inchoati velut itineris, quae certe ad maiora et ſublimiora duxisſent, ſi illi tanto et tam uberrimo, quo nos, apparatu inſtructi, eo penetrare potuisſent, quo fervidum et acutum ingenium et indefesſa industria eorum animos impellebat.

Nunquam ſane harum doctrinarum cultores ſatietate quadam torpidi ſumus et inertes, ſed ad extremum usque vitae terminum, quum aliarum ſaepe rerum fastidium capit, contemplandi et inveniendi ardore incitamur. *Non aliter ac terra variis, mutatisque ſeminibus, ita pariter ingenia nostra nunc hac, nunc illa meditatione recoluntur.* Magnum ſane, ſi rite illud perpendamus, est hoc ſtudiorum nostrorum emolumentum, aeterna gratiarum actione proſequendum.

Agite igitur, Populares! et ad illas, quas natale ſolum offerat divitias, labores et ſtudia dirigite! Divites auri venae licet ſaxa nostra non perreptent, nec alia nobilia metalla terrarum nostrarum tractibus ſint intertexta, nec rutilantibus gemmis ſolum nostrum ſuperbiat; licet ignivoma quondam montium

cacumina, ut in vicinis regionibus, ſtupendos aeſtuantis Vulcani effectus hic nullos reliquerint; licet pretioſa herbae nostrae non fundant aromata, miram tamen hic Naturae opulentiam admiremur. Plurima ſolum nostrum, plurima vicinus Oceanus ſuppeditat, quae non ſolum ad cognoſcendum pulcherrima, ſed et provehendis fortunis nostris aptisſima arbitror. Et quo minus externo adſpectu haec emolumenti ſpondeant, hoc magis industriae nostrae est relictum, ut rerum virtutes potestatesque eruantur et cognoſcantur. Quam multa pedibus conculcamus, ſumma attentione dignisſima! Quam multas plantas tanquam arvorum vitia exſtirpare annitimur, quarum virtus ſi nobis esſet perſpecta, ſummis eas laudibus efferremus et in ipſis illis ad delendum irritis conatibus Summum Mundi Conſervatorem agnoſceremus.

Multa licet de rebus patriis, tenebris antea involuta, in lucem ſenſim protracta gaudeamus, minime tamen deleta est apud nostrates praepostera illa patrum opinio, ea, quae ex remotis terrae plagis conquiruntur, primas in Naturae ſtudio partes ſibi vindicare. Extranea nimium ſectamur; domestica negligimus, et ex pretii magnitudine rerum praeſtantiam aeſtimare ſolemus. Talem iam vecordiam in popularibus ſuis notavit olim PLINIUS. *Ad quae* (inquit) *noscenda iter ingredi, transmittere mare ſolemus, ea, ſub oculis poſita, negligimus; ſeu, quia ita natura comparatum, ut, proximorum incurioſi, longinqua ſectemur; ſeu, quod omnium rerum cupido langueſcit, cum facilis occaſio est; ſeu, quod differimus, tanquam ſaepe viſuri, quod datur videre, quoties velis cernere. Quacunque de cauſa permulta in urbe nostra iuxtaque urbem non oculis modo, ſed ne auribus novimus, quae, ſi tulisſet Achaia, Aegyptus, Aſia aliave quaelibet miraculorum ferax commendatrixque terra, audita, perlecta, lustrata haberemus.* Idem illud, quod de ſe et popularibus ſuis iudicium olim tulit PLINIUS, et ego nostratibus applicaverim. Nimium ſane extraneis inhiamus, nostrarum rerum, quae in ipſa urbe nostra et iuxta illam ſunt, ſaepe incurioſi. Sed quid primum, quid ſecundum, in tanta materiae copia, in tanta rerum abundantia proferam?

Vix ſuburbia nostra ingredienti (ut hoc unum e plurimis adferam) ſeſe obiiciit attonito Naturae indagatori ingens lapidum, ſaxorum et *petrefactorum* numerus, quae ad dorſum illud exaggeratius, quod a Cane nomen tulit et cuius terminum urbs nostra occupat, eruuntur. Saxorum lapidumque horum plerorumque origo a primis inde globi nostri natalibus, quin ab ipſis creationis

primordiis videtur repetenda. Haec revocant primaevum huius regionis statum, quum omnia Oceani aquis tecta rupibusque aspera animalibus marinis habitaculum praebebant. Nunquam enim gravissimorum virorum mihi arrisit sententia, qui inde ex Norwegia, Gothia, Scania, aliisque septentrionalibus Europae regionibus aquarum impetu haec quondam in oras nostras delata fuisse opinantur. Hic, ipsi globo nostro coaevas, quondam exstitisse rupes scopulosque crediderim, quae diu immota furentis Oceani impetum provocaverint, labentium tamen seculorum iniuria, continuis aquarum fluctibus detrita et comminuta, non nisi divulsa fragmenta nobis reliquerint, quae diutissime huc illuc per maris undas iactata et arenaceo illius fundo attrita globosam tandem figuram induerint, quali iam cum aliis Oceani exuviis in profundis terrae deposita eruuntur. Lapides isti, cuiusmodi ad vias sternendas cohibendosque Oceani fluctus inserviunt, rudes quantumvis et informes externo adspectu appareant, sagacem nihilominus naturae indagatorem, qui illos cominus intuetur, summa afficiunt voluptate. Regulares modo formas spectemus internamque structuram et diversa, quae hic coiere, principia, solitosque huic considerationi applicemus ignis, aquae aerisque effectus; iusta sic saepe ex analogia ratiocinatione deducere licebit probabilem quorundam lapidum horum originem, variasque mutationes, quas lapsu temporis illi passi fuerunt. Attenta talium contemplatione per Chemicorum industriam ad magnum fastigium doctrina fossilium fuit evecta et multa etiam de primaevo telluris statu sunt prolata, scitu dignissima. Plurimum tamen abest, fateor, ut compositionis rationem, qua firmus globi terraquei nucleus, et primigeniae rupes coaluerint, intellectu assequamur.

Multa iam in medium proferre possem agri nostri fossilia, Spatha, Corneos, Granatos, Iaspides elegantissimaeque texturae Granitem, cui Orientalis nomen, egregia colorum varietate et nitida, quam suscipit, politura spectabilem; Micam, frequentissimum in his oris lapidem, quae auri argentique specie credulis ignarisque imponit; Quartsum nostrum pellucidum, ex quo vitrum haberi potest purissimum, et cuius insignis est usus ad vasa murrhina conficienda, nec puritate nec pelluciditate exquisitissimis vasis Saxonicis cedentia, et innumera alia, quae indefesso BRUGMANSII mei (*a*) labore et studio innotuerunt.

(*a*) S. I. BRUGMANS *Lithologia Groningana. Groningae* 1781.

Quem praeterea non capit admiratio, ubi in ſolo ſuburbano, praeter ingentes lapidum ſaxorumque ſtrues, plurima corpora marina offendat, in lapides interdum duros magnaeque molis converſa! Iactet Indus corallia, quibus marium ſuorum littora ſuperbiunt! Nos, mirum dictu, ex terrae gremio effodimus, quae ſtructurae elegantia et concinnitate cum coralliis Indicis de palma certare poſſunt. Haec animalculorum ex Polyporum genere quondam habitacula, quae cum plurimis conchyliorum incolis aliisque animalibus marinis tutum ſibi ab undarum iniuriis elatiorem hunc locum elegerunt.

Magis in admirationem rapimur, quum Entrochos, Asterias, Belemnitas, Echinos, Corallia et alia nostra foſſilia comparantes cum iis, quae vicinus offert Oceanus, toto coelo haec ab illis differre animadvertimus et paucisſima duntaxat illorum, ut vocant, originalia huc usque in rerum natura fuiſſe detecta. Horum autem nulla ex vicinis maribus petuntur, ſed ista, ſi qua dentur, incolas ſibi vindicant mare praeſertim Indicum et Mediterraneum. Pari modo ſeptentrionales regiones, littora imprimis maris Baltici, varii Germaniae, Belgiique nostri meridionalis tractus, tum etiam Anglia eiusdem generis abundant foſſilibus, quae nativa in alluente mari frustra quaeruntur. An igitur haec animalcula, in nostris oris dudum exſtincta, in remotisſima quadem telluris abysſo recondita, etiamnum ſuperſunt et propagantur, ſed quamcunque naturae ventilatorum industriam eludunt? Estne potius illorum ſententiae ſubſcribendum, qui lapideſcentium horum corporum originem inde ab anteriori globi nostri conditione repetendam autumant, aliam quippe opinantium animalium ſeriem quondam exſtitiſſe, ordinem naturae fuiſſe alium, destructa eſſe et exſtincta haec animalium genera, ordinem naturae turbatum et everſum huic, qui iam viget, locum ceſſiſſe. Notatu interea dignisſimos cenſeo arborum ramos, qui in eodem cum marinis productis ſtrato ad ſex et octo pedum profunditatem interdum obſervantur, tum et humum atram illic repertam, quae quondam ſtabilem ſtirpibus baſin videtur praebuiſſe. Magis mirabimur, quum ſolum nostrum ulterius explorantes, et ad viginti et ultra pedum profunditatem effodientes, alia illic conchyliorum genera, a prioribus diverſa, depoſita animadvertimus; quae antiquisſima monumenta ante omnem hominum memoriam ſaepe mutatam huius regionis faciem evincunt.

Vultisne plura, et quae magis ſcopo congrua? Animum advertite ad varias terrarum ſpecies, in ſoli nostri ſuperficie obvias, quae non ſolum ad fertilitatem

agrorum promovendam summopere valent, sed et ita per Naturae beneficium sunt adaptatae et temperatae, ut diversis artibus utilissimis eximiam praebeant materiem. Animum advertite ad cespites nostros, quibus focum instruimus et quid Chemia valeat ad recte determinandum cinerum et fuliginis usum multiplicem. Animum advertite ad stirpes innumeras, ne insecta commemorem, quibus pascua, agri, et imprimis nemora nostra luxuriant, et quae in locis etiam sterilibus, incultis, sabulosis aridisque senticetis sponte sua et laete crescunt et facili cultura propagari possent, quarum gratissima varietas oculos non solum animumque exhilarat et luculentissimam Botanices studiosis materiem subministrat, sed quae insigne etiam Artibus et Medicinae spondent emolumentum. Animum advertite ad Oceani, hanc regionem alluentis, divitias. Quam vellem hic exspatiari! Quam vellem Naturae, nos ambientis, in commoda nostra conspirationem plenius delineare! sed uberiori sermone tempora vestra morari vereor. Satis etiam opinor caussae datum fuit, quo quisque persuasissimum habeat in naturalium rerum studio, licet extranea minime negligenda, illa tamen, quae domi crescunt aut inveniuntur, maxime nostram curam et explorationem sibi vindicare, eoque omnino dirigendos esse conatus nostros, si saluti publicae vere consulere cupiamus.

Tempus veniet, quod auguror, quo in quavis Regni huius Academia, tanquam in centro, omnia naturae producta, etiam quae in vicinis regionibus, circulo Academico inclusis, reperiuntur, publica cura et auctoritate sedulo colligentur, ut tandem, collata omnium opera, Naturalis totius Belgii prodeat Historia. Hoc communis incolarum utilitas, hoc Artes vellent et Fabricae, hoc vellet Agricultura, ut etiam in hac parte Regni prosperitas amplificetur.

Atque ita sponte quasi me duxit materia ad illud studium, quod artes et fabricas spectat et Physicorum Chemicorumque labores. Arctis sane nimium limitibus sunt circumscripta nostrarum disciplinarum exercitia, quae indissolubili prorsus vinculo cum salute publica cohaerent, et quae eo magis praestantiam suam probabunt, quo maiori cura in hunc scopum dirigantur.

Veniet tempus, quo per omnes civium ordines, quo per omnes officinas, ubi mechanicis, hydraulicis, chemicis legibus fundatae artes et operae tam publicae, quam privatae, exercentur, quaevis Academia solis instar radios suos

quaquaverſum disperget et languentem vitam et vigorem artibus non ſolum restituet, ſed et magna illa et augusta avitae industriae monumenta, quibus ortum ſuum et proſperitatem debet Respublica, conſervabit et amplificabit.

Veniet tempus, quo ſcholae inſtituentur, in quibus patria iuventus vernaculo ſermone et facili ratione, ad popularem intelligentiam accommodata, ea addiſcat harum disciplinarum praecepta, quae ad artium et fabricarum intellectum augendamque in iis promovendis industriam publicamque utilitatem valeant.

Nimium ſane praeſtantisſimam hanc Oeconomiae Civilis partem, ceteris nationibus, immo ipſis proavis nostris, tanto honore habitam et tanto ſtudio cultam, negligimus. Videbunt ſuccesſores et cum admiratione videbunt revocatum Viri Amplisſimi, qui ante viginti annos rebus oeconomicis praeerat, conſilium, quo tales in duabus patriae Academiis ſcholae conſtituerentur pro iuvandis et amplificandis fabricis et artibus oeconomicis. Talis meo praeſidio hic Groningae inſtituenda erat ſchola Chemico-Oeconomica. Iam locus huic operi commodus erat deſignatus; ordinata omnia; felicibus auſpiciis res inchoata; a ſummis et perſpicacisſimis in republica viris probata, ſed non conſummata fuit propter mutatam eo tempore regiminis formam, quae minus talibus conſiliis favere videbatur, et, ut ſit, ſenſim in oblivionem tracta. Tentarunt quidem post aliquot annos, re cum ipſis communicata, Academiae nostrae Curatores hoc Amplisſ. GOLDBERGII renovare propoſitum, quod iure ipſis ſummi momenti videbatur. Nolui eorum votis deesſe; ſed etiam tunc res ſuccesſu caruit. Non quidem hoc me ideo in medium adduxisſe quis credat, quod provinciam meam hoc cumulo augeri cupiam: Illud ſane provecta aetas non permitteret. Ultimum quippe iam agitur lustrum, quo abſoluto, ſi Deus vitam propaget, in portu quieſcendum, aut contractis velis lente navigandum: ſed adſunt discipuli, qui iuvenili ardore incitati et flagrantisſimo in literas amore omne ſtudium omnemque curam meo ductu ad hanc operam convertere velint et posſint.

Hic honos Vobis est reſervatus, Viri Amplisſimi! Novi equidem, quantum bonis artibus faveatis et quanta ipſi doctrinae copia excellatis. Permittite, ut haec attentioni Vestrae et benevolis curis commendem, dum interea aliorum etiam, qui patriae bene velint, de re tanti momenti maturescunt conſilia.

In Artium consortio sese mihi iam offert Agricultura, Ars nobilissima, qua cum arcto etiam vinculo societatis publicae salus connectitur; *quae*, ut cum COLUMELLA loquar, *sine dubitatione proxima et quasi consanguinea sapientiae est*, sed quae in *scholis* etiam *nostris*, ut olim Romae, *tam discentibus egebat*, *quam magistris*.

Si varium spectes, qui in re agraria et oeconomia rurali inservit, apparatum; si spectes genuina, per Chemiam detegenda, herbarum principia; si varias fundorum praeparationes, vegetationisque adminicula; terrarum arvalium et substantiarum fecundantium indolem et principia; si locorum opportunitates, diversam aquarum coelique temperiem; qualis aeris, aquae, luminis et caloris in evolvendis herbarum virtutibus sit efficacia; sive illa spectes, quae de genitrice seminum virtute augenda eorumque morbis sanandis sint prolata; sive tandem varia spectes artificia, quibus arvorum vitia deleantur et insecta frugibus infesta profligentur, et alia quam plurima, quae hic adferre possem, non dubitaveris, quin maiora iam commoda et emolumenta rei rusticae labores adferant, quum in Doctrinae formam evecta Agricultura, Historiae Naturalis, Botanices, Physices, Chemiae praesidio suffulta, splendido hoc apparatu ornata, disciplinis Academicis sit inserta.

Ne igitur hac in re tardiores simus; sed omnem negligentiae et socordiae culpam effugiamus et quam longissime a nobis amoveamus!

Illis autem haec praesertim dicta velim, qui prosperiore fortuna usi, tempus a publicis muneribus aliisque occupationibus vacuum ruri transigunt reique rusticae laboribus animum relaxant. Eorum enim est curare, ut rerum naturalium intelligentia et peritia alios excellant; ut Catonis Ciceroniani exemplo non quidem fructibus solum, sed et ipsius terrae vi et natura delectentur; ut hisce praeceptis, vero et naturali velut ingeniorum pabulo, liberorum animos mature instruant; ut tardiora nostratium ingenia exemplo excitent; eorum conatus auctoritate fulciant; inveteratas opiniones erroresque, temporis longinquitate confirmatos, animis evellant, et ita maximo civium bono optimae artis fines proferre studeant et ad salutem publicam dirigant.

Facile mihi dabitis, artificiosa industria, experimentis inpigro labore institutis, multos, qui adhuc inculti iacent, terrarum tractus, tam feliciter coli posse et refoveri, ut reditus non vituperandos cultoribus largiantur. Quod

ſi ad rem tanti momenti, qua et posteris conſuleretur, locarentur nummi, qui in dies ad luxum augendum conſumuntur, non dubitaverim, quin auſis eiusmodi felicisſimus reſponderet eventus. Hinc optimo conſilio ad Agriculturae commoda promovenda Societates inſtitutae, quae Regis auctoritate et benignisſima cura nuper auctae et amplificatae per omne iam Belgii regnum vigent magnumque ſpondent emolumentum. Nullum profecto est ſtudium, quo recte adhibito, improba luxuries, totas urbes univerſasque gentes perdere conſueta, melius depellatur, reductaque veteri morum ſimplicitate, verus patriae amor civibus inſtilletur.

Floret Groninga nostra Viris nobilisſimis, quos non magis natalium ſplendor, quam morum decus et venustas, illustrant. Sed quantum gratiae his titulis accederet, ſi ad artes illas, quae Oeconomiam Civilem ſpectant, addiſcendas et promovendas animum illi ſtrenue applicarent! An ullus est in hoc loco tanta in dignitate poſitus, qui a ſe alienum iudicaret Profesſorum lectionibus intereſſe, ut alibi fieri ſolet, ubi illi, quibus rerum ſumma est demandata, alii ſummi ordinis viri ad munera adſpirantes, immo Principes Regiae familiae certatim ad haec Muſarum Delubra concurrunt?

Quantus adhuc multorum ingenia languor occupat! Quam multi, Academicos honores adepti, iam exhausti laboris terminum ſeſe attigiſſe nec nitendum ultra putant! Et quo titulo ad munera publica, quibus civium commoda tueri et amplificare officium iubet, illi unquam adſpirabunt, qui in talibus rebus addiſcendis, in quibus civium fortuna conſiſtit, vix aliquid operae poſuerunt? Sed manum de tabula!

Hoc unum addam, quod de TRAIANO ſuo dixit PLINIUS, et illud WILHELMO REGI applicem: *Vita Principis cenſura est, eaque perpetua; ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur, nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo.* Hoc tibi, ſi forte adſis, qui dubites, ſplendidisſimum et luculentisſimum accipe exemplum. De REGE quippe nostro testatur celebre illud Academiae Berolinenſis decus et ornamentum HERMBSTADTIUS, in chemicis et oeconomicis ſtudiis ſummus, non alium discipulum maiori diligentia et asſiduitate excelluiſſe. Et niſi harum doctrinarum ſuavitatem degustasſet Rex, et earum in publica re ſervanda utilitatem exploratam habuisſet, non tam liberali manu eas foveret tamque effuſo ſtudio proſequeretur.

Ex hoc igitur, Populares! evigilemus ſomno! Non ſolum nos moveat divina Naturae vis et opulentia, ſed et in eius contemplatione inexhaustam ſimul admiremur et agnoſcamus felicitatis et fortunarum ſcaturiginem!

Tantis auſpiciis, tantis praeſidiis muniti omnem operam omnes eo convertamus, ut ex Regia liberalitate et novis acceſſionibus, quibus amplificata est Academia, maxima in dies emolumenta in publicam ſocietatem redundent!

Accedo iam ad ea commemoranda, quae per hunc annum Academicum Civitas nostra Literaria fuit experta.

Primam publicae laetitiae cauſam ſuggeſſit Principis Regii FREDERICI in hanc urbem adventus. Vidimus et ſalutavimus amabilem illum et magna indole Iuventutis Belgicae Principem. Hic, Avitae virtutis heres, magnis iam operibus viam ſibi parat ad immortalitatem. Hic decus erit quondam et gloria Gentis Naſſavicae!

Inter Academiae fata ſuper omnia memorandus laetiſſimus REGIS IPSIUS AUGUSTISSIMI adventus cum eodem filio FREDERICO. Animis adhuc, dicamne oculis inhaeret Generoſiſſimus Ille Muſarum nostrarum Patronus, qui ſingulari, qua est, comitate et civilitate et magna ſimul benignitate ac indulgentia, omnes cives ſuos, ita nos imprimis, ſibi devinxit. Vidit ſtudia ſub Illius imperio ſpiritum velut et ſanguinem recepiſſe, et non alius tam ſincere nostra gaudebat gaudia. Vidit inſtituta nostra, quae praeteriti temporis iniuria fere deleverat, non ſolum pristino vigori reſtituta, ſed multis et praeclaris auctibus amplificata. Et quis nostrum est, cui Regem comitari contigit, qui non intimo venerationis ſenſu Illius perſpicaciam et ingenii elegantiam fuit admiratus? Nunquam animo excidet gratiſſima illius temporis memoria, quo Rex cum Principe Regio et Splendido Comitatu Hortum nostrum Botanicum intrabat. Non alio unquam tempore blanda illa voluptatum mater, Flora, favente Zephyro, tanta virtute et gratia dona ſua pandebat et explicabat. Omnis veluti Natura in communis laetitiae conſortium arridebat. Omnia ad hilaritatem gratamque animi remiſſionem erant compoſita. Quanta fuit Regis in ſalutationibus facilitas! Quanta in blando Illius alloquio ſinceritas, ſimplicitas, candor! Dicere non poſſum, quantum mihi gaudium attulerit ſingularis illa Regis indulgentia, qua in Muſeo meo, inter

alia patrii soli producta, antiquissima illa veteris aevi monumenta, quae Groninganus fert ager, conspicere, sed et in aedes meas intrare, ibique commorari non fuerit dedignatus, hoc ipso exemplo commonstrans, quam dignationem artium docteribus habeat. Non enim mihi soli hunc honorem vindico, sed ad totum ille pertinet ordinem nostrum. Noverat REX, nullo magis quam honoris et gloriae stimulo incitari literatorum animos. Est haec disciplinarum nutrix, utilissimarum artium inventrix, sine qua nihil magnum agitur aut pulchrum et ignavo quodam sopore torpent hominum ingenia.

Nec silenda alia, quae annus hic attulit, Academiae grata et prospera. In Bibliotheca publica suppellex literaria multis non solum et pretiosis accessionibus in omni eruditionis genere est aucta, sed et ipsae aedes librariae insigniter amplificatae, et ad studiosorum usum melius accommodatae. Nosocomium Academicum magnis incrementis auctum et velut renovatum est. Inceptum anno praeterito opus iam plane consummatum gaudemus. Hic non solum morbis internis, sed et illis, qui manu curantur, arti obstetriciae, gravidarum et puerperarum morbis, oculorum affectionibus, remediis etiam in aegrorum usum parandis propria assignata conclavia, sed et ad Operationes Chirurgicas commodum Theatrum est erectum. Ad instrumenta praeterea chirurgica et obstetricia et ad praeparata pathologica conservanda in aedibus amplissimis locus datur idoneus; caldaria insuper et balnea, debito apparatu probe instructa; area ampla, ut aere libero fruantur, qui ex morbo convalescunt; uno verbo; tanta cura et industria ad hodiernam Artis Salutaris conditionem omnia ordinata et adaptata, ut vix aliquid desiderandum supersit.

Instrumentorum Physicorum, Chemicorum et illorum, quae Oeconomiam ruralem spectant, apparatus, Museum insuper Historiae Naturalis, multis iisque praeclaris auctibus increverunt. Theatrum Chemicum, quod arcto nimis spatio continebatur, est amplificatum. Hortus Botanicus plurimis, iisque pretiosissimis ex omni telluris parte stirpibus est locupletatus. Hibernaculum, quod plantis exoticis continendis non sufficiebat, multo spatiosius redditum, novisque constructionibus ad hodiernae Botanices statum omnino compositum.

Desunt fateor alia, quae etiam Academiae huic emolumento et ornamento esse possent. Sed multos licet, minime tamen omnes liberalitatis sinus effudit Regum Generosissimus. Perget Ille eodem animo fovere studia nostra; et in illis, quibus iam fruimur, bonis maioris etiam fortunae habemus auguria.

Vos, Viri Amplissimi! Qui Regis auspiciis res Academicas tanto studio curatis, et quos sospites et salvos festo hoc die me videre gaudeo, pergite socia et laudabili opera hanc bonarum artium Officinam ornare! Dignitatem illius et decus sustinete, amplificate, et laboris in Academiam impensi fructus ad Vos redeant uberrimi! Ita Vestra cura et tutela vigeat et floreat Academia Groningana!

Vos etiam festo hoc die mihi salutandi, exoptatissimi Collegae! nec silentio praeterire possum, quantopere Vobis me sentiam obstrictum, qui me in rebus gerendis ita consiliis Vestris et favore adiuvistis atque sublevastis, ut in gravi hoc munere administrando vix infirmitatem senserim. Vivite felices, Collegae suavissimi! et bonarum artium studia et Academiae huius commodum tueri pergite! Nostris omnium conatibus propitium adsit Numen!

Denique, si quaeritis, status Academiae, quantum ad cives nostros attinet, qualis me praeside fuit, non est, ut nos poeniteat; sive spectemus lectissimorum iuvenum insignem numerum, qui, ut praeclaris doctrinis attenderent, ex variis regni partibus et vicinis regionibus ad nos concurrerunt; sive illorum, qui, emeritis Academiae stipendiis, post disputationes, magna cum laude habitas, doctrinae praemiis a nobis ornari petierunt. Vix nostra aetate alius effluxit annus, ad vitae et studiorum quietem tranquillior, ad civium utilitatem et emolumentum laetior. Vigent studia; vigent mores; proferunt se ingenia iuvenum et ostentant!

Pergite, egregii Iuvenes! pergite, indefessi in excolendis bonis artibus et disciplinis, regiam illam calcare viam. Omne, quod humile est et plebeium cane peius et angue fugite. Pergite non solum praeclara addiscere, sed et praeclara facere et luculentis ita exemplis probare prudentiam et modestiam vestram. Pergite ita nostrum in commodis vestris iuvandis laborem sublevare et excitare.

Quid nobis, quid publice laetius est, quam claros summae indolis iuvenes producere, qui nomen et famam ex studiis petunt et mutuis exhortationibus sese ad amorem immortalitatis inflammant! Quid vobis optatius et magis honorificum, in certamine literario Victores Ornatissimi! quam talibus, ad recta tendentibus, tanquam exemplar proponi!

Non igitur ex hac cathedra discedam, nisi prius hoc animo meo gratissimum persolvam officium. Te rogo, Vir Clarissime! qui Senatui es ab actis,

ut praelegas acta fingularium Facultatum, ut ita, praemio condecorandorum, Iuvenum nomina edicantur, et fimul in fequentem annum propofitae quaestiones promulgentur.

Acta Facultatum leguntur.

Palam igitur in certamine literario Victores proclamo,
DIDERICUM ALBERTUM DE GROOT
IOHANNEM MUNTENDAM, et
HENRICUM COCK.

Accedite igitur, Iuvenes nobilisfimi! et decreta Vobis industriae et laboris praemia accipite! Accipite haec liberalitatis Regiae fplendidisfima documenta! Accipite illa gratisfimo animi fenfu! Gaudeo Vestro honore et gloria et hanc ex animo gratulor. Nobilis ille impetus, qui ad magna et ardua generofas mentes excitat et impellit, Vobis permaneat et Vos exacuat! Pergite flagrantisfimo literarum amore, ingenio, doctrina, moribus Academiis nostris et patriae esfe ornamento!

Illos etiam, qui proxime ad victores accesferunt, hic inhonoratos relinquere religio foret. Tales nobis innotuerunt Iuvenes praeftantisfimi, ABRAHAMUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN et IOHANNES GEORGIUS SLUITER, quem hic praefentem intueor, et cui acceptum hunc honorem gratulor. Publicum illud et praeclarum Ordinis Theologici de illorum meritis iudicium ad fumma quaevis enitendi ftudium augeat, acuat!

Et Vos alii, fi adestis, quorum conatus fperato fuccesfu caruerunt! Ne hoc animos deprimat, nec industriam frangat. Etenim nova iam vobis omnibusque aperta est palaestra! In arenam defcendite! Agite erectae indolis adolefcentes! Agite! Palma in medio pofita! Nihil volentibus arduum! Ad certamen Vos accingite! Ad victoriae gloriam adfpirate! Nihil fane ad ordinis vestri dignitatem est praeclarius; nihil ad famam praeftantius, fplendidius; nihil ad utilitatem fructuofius, uberius.

Vestris omnium conatibus faveat, ftudiis vestris adfpiret, fuisque Vos donis perfundat bonorum Ille omnium Largitor Deus Optimus Maximus!

Faxit Ille, cui pro tantis beneficiis, quibus hoc anno frui licuit, gratum tes-

tamur animum, ut Annus, quem iam auſpicamur, feliciter decurrat et haec bonarum artium ſedes amplior continuo et illustrior evadat in magnum Patriae emolumentum!

Ad illud tandem perveni, quod ultimum est in festo hoc Academico.

Quod igitur felix faustumque ſit Academiae huic, Vobisque omnibus! A. A! novi anni Rectorem, REGIS auctoritate electum. publice proclamo, Virum Clarisſimum IACOBUM BAART DE LA FAILLE, ex Ordine Matheſeos et Phyſicarum doctrinarum Profesſorem, Virum, per multos annos de Academia nostra praeclare meritum.

Salve igitur, Rector Magnifice! Tibi de nova hac dignitate ex animo gratulor. Floreat, Te Rectore, haec Academia! Floreat Te duce, eius dignitas et amplitudo, et propenſa omnium Ordinum voluntate laetisſima capiat incrementa! ut ita laetus in ſumma tranquillitate annum tuum ad finem perducas! Ita votis nostris annuat Supremum Numen!

DIXI.

DIDERICI ALBERTI DE GROOT,

O M L A N D I,

THEOLOGIAE STUDIOSI

C O M M E N T A T I O

AD QUAESTIONEM A NOBILISSIMA FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM QUAE GRONINGAE EST IN CERTAMINE LITERARIO ANNO CIƆIƆCCCXVII

P R O P O S I T A M:

HISTORIA MIGRATIONUM HEBRAEORUM EXTRA PATRIAM, USQUE AD TEMPORA, DELETA A ROMANIS HIEROSOLYMA PROXIME ANTECEDENTIA: ET EXPOSITIO CAUSARUM, QUAE EAS EFFECERUNT; ADDITA RECENSIONE REGIONUM ET LOCORUM, IN QUAE MIGRAVERUNT HEBRAEI.

QUAE PRAEMIO ORNATA EST,

Dispergimini per omnes totius terrarum orbis nationes.

MOSES.

OPERIS DISTRIBUTIO.

INTRODUCTIO.

PERIODUS I.

HISTORIA MIGRATIONUM HEBRAEORUM EXTRA PATRIAM INDE A SALOMONE USQUE AD ALEXANDRUM M. H. E. AB A. A. C. 1000 AD A. 330 ET EXPOSITIO CAUSARUM, QUAE EAS EFFECERUNT.

CAPUT I.

De migrationibus Hebraeorum ab initio huius Periodi usque ad totam reipublicae destructionem h. e. ab a. a. C. 1000 ad a. 588.

§ 1. Status Hebraeorum sub Salomone.
2. Status Hebraeorum usque ad tempora deletam Hebraeorum rempublicam proxime antecedentia.
3. Migrationes quaedam tempore Salomonis.
4. Abductiones Hebraeorum et migrationes quaedam ante invasionem Tiglath Pilezaris regis Assyriorum.
5. Abductio Israëlitarum in Assyriam regnante Pekah.

CAPUT II.

De migrationibus Hebraeorum a tota reipublicae deſtructione ad Alexandrum M. h. e. ab a. a. C. 588 ad a. 330.

SECTIO I.

De migrationibus Hebraeorum in Africam.

SECTIO II.

De Hebraeorum ulteriore per Aſiam disperſione.

PERIODUS II.

HISTORIA MIGRATIONUM HEBRAEORUM EXTRA PATRIAM INDE AB ALEXANDRO M. USQUE AD TEMPORA APOSTOLORUM H. E. AB. A. A. C. 330. USQUE AD TEMPORA DELETA A ROMANIS HIEROSOLYMA PROXIME ANTECEDENTIA ET EXPOSITIO CAUSARUM, QUAE EAS EFFECERUNT.

CAPUT I.

De migrationibus Iudaeorum in Africam.

CAPUT II.

De migrationibus Iudaeorum per Aſiam.

C A P U T III.

De migrationibus Iudaeorum in Cyprum, Cretam et quasdam maris Aegaei inſulas.

C A P U T IV.

De migrationibus Iudaeorum in Europam.

INTRODUCTIO.

Cum generis humani historiam inſpiciamus, videmus, quomodo ab antiquisſimis inde temporibus per totum, qua late patet, orbem terrarum, paulatim propagatum ſit humanum genus; qui quidem orbis non alio modo, niſi per innumeras migrationes, habitari potuit. Videmus populos oriri, aliis intereuntibus, hunc vacuefacere locum, quem alius occupat: quae omnia non caſu quodam et fortuito, ſed ita moderante ſupremo Numine esſe facta, et fieri adhuc, videmus, ut ſcilicet non una, ſed omnes orbis terrarum partes, ſenſim ſenſimque incolis frequentarentur.

Ut igitur migrationum illarum historia univerſe dignisſima omnino est, quae accuratius cognoscatur, in nullo tamen populo tot tantarumque migrationum praebet exempla magis illustria, quam in populo *Hebraeorum*. Hic enim maxime inde a fine regnorum Israëlis et Iudae ita per omnes orbis terrarum partes est diſperſus, et dispergitur etiamnum, ut in perpetuis illis gentis Hebraeae migrationibus aliquid divinum inesſe, omnes, qui res humanas non incerto caſu fluere existimant, uno ore conſentiant.

Ex univerſa autem migrationum huius populi historia amplisſime patente, cum iuvenibus in Academiis et Athenaeis Belgicis, literarum ſtudia excolentibus, Viri Clarisſimi, ordinis Philoſophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum Profesſores in Academia Groningana, propoſuerint eam partem, quae historiam harum migrationum, ante deleta a Romanis Hieroſolyma, contineat, ipſe ego, argumenti gravitate ductus, experiri volui, quid vires meae valerent. Ad quod dum me

accingo opus, praemittenda mihi quaedam videntur de ipſo populo, eius origine et patria terra: ad quorum expoſitionem iam transeamus.

Hebraei, vel potius huius populi conditores erant ABRAHAMUS, ISAÄCUS et IACOBUS, qui vulgo *Patriarchae* nuncupantur. ABRAHAMUS autem, cum in Meſopotamia habitaret, Deo iubente, in Cananaeam abiit. Huius vero regionis incolae cognominabant eum העברי *Hebraeum* (1) nomine petito a עבר, i. e. *is qui ab altera parte fluvii*, id est, *Euphratis*, *advenit*; (2) hinc illi ex ABRAHAMI posteris, qui dein *Israëlitae* vocati ſunt, nuncupabantur עברים *Hebraei* (3). Nomen autem *Israëlitarum* a IACOBO deſcendit: hic enim cum occaſione quadam a Deo nomen acciperet *Israëlis* ישראל ſive *eius*, *qui cum Deo felix certamen iniisſe* videretur, (4) inde omnes IACOBI posteri *Israëlitae* dicti ſunt. (5)

Patriarchae autem hi, quemadmodum plerique tunc temporis populi, vitam nomadicam egerunt, ita ut habita pascuorum ratione huc illuc vagarentur. Deinde autem ISRAËL cum familia post varios caſus in Aegyptum migravit, (6) unde eius posteri, post longam annorum ſeriem mirum in modum aucti, (7) iterum egresſi, redierunt in terram Cananaeam, quam, devictis incolis, tanquam avitam ſedem regionemque ſibi, vel potius ſuis maioribus, promisſam (8) ſibi vindicarunt ac deinceps inter ſe diviſerunt. (9)

Ante omnia deſcriptio illius terrae, quae patriae Hebraeorum nomine inſigniri ſolet et debet, praemitti videtur, nullo enim modo de migrationibus extra patriam, niſi, quaenam haec fuerit regio, prius calleamus, loqui posſumus.

Duae autem quaestiones ſponte oboriantur, necesſe est: nimirum quando Hebraei patriam habuerint, patriaque illa quaenam fuerit regio? Quod ad *primam* attinet: Hebraei certo patriam habuerunt, postquam Cananaeam, regionem à Deo maioribus ſibique ipſis promisſam vindicasſent et inter ſe diviſisſent. Deinde autem, Iudicum iam temporibus, maxime vero regnante DAVIDE, huius imperii fines valde propagati ſunt, et haec regio eo tempore patria quoque fuit Hebraeorum. Videamus *ſecundo*, quaenam regio patriae Hebraeorum nomine in Codice ſacro veniat, et hac in re ad *duo* attendere oportet, nempe quaenam

---

(1) Gen. 14: 13. (2) Cognomen hoc ab Hebero, e cuius gente Abrahamus erat (Gen. 11: 14. ſeqq.) haud petitum videtur, nam hoc pacto omnes Heberi posteri nominandi fuisſent Hebraei. (3) Gen. 39: 14. 41: 12. Exod. 2: 11 etc. (4) Gen. 32: 24—30. et 35: 10. (5) Exod. 1: 9. 2: 7. (6) Gen. 46: 1 ſeqq. (7) Exod. 12: 37. (8) Gen. 15: 18—21 etc. (9) Joſ. 2—21.

regio Hebraeorum patria fuerit primis post occupatam Cananaeam temporibus, et quaenam tempore DAVIDIS atque SALOMONIS.

Regio, olim ABRAHAMO et posteris eius promissa et data, in ea Asiae parte, quae ad Mare Mediterraneum pertinet et Africae proxima est, sita erat, antiquissimoque tempore nominabatur *Canaan* (כנען) a CANAÄNE CHAMI filio: (10) de variis enim, quae dein haec terra acceperit nominibus, v. c. *Terrae Israëliticae*, *Terrae Hebraeorum*, *Iudaeae*, *Palaestinae* etc. non est quod loquar, qua de re conferri potest Cl. PAREAU *Antiquitatis Hebraicae* p. 44—48.

Terra *Canaan s. Cananaea* proprie terminos habuit fluvium Iordanem, Mare Mortuum, Arabiam Petraeam, Mare Mediterraneum et Syriam: attamen huc quoque referri debent illae regiones, quae, belli iure ab Hebraeis ditioni suae adiectae, ab ipso Deo iis iam promissae erant et indicatae. (11) Huius autem regionis ad austrum fines patebant a Mari Mortuo iuxta Idumaeam et Arabiam usque ad fluvium Aegypti, quo nomine Nilus, certe brachium eius, intelligi videtur. Ad occasum fines procurrebant a fluvio illo Aegypti ad urbem Ptolemaidem, vel potius ad Achzibam seu Ecdippam: ad septemtrionem habebat regionem Sidoniorum, aliasque civitates proximas, et montana Antilibani. Ab oriente autem terminabatur desertis Arabiae, ita tamen, ut ad Euphratis usque partem septemtrionalem se extendere posset. (12) Termini autem hi postea regnante SALOMONE, cum DAVIDES imperii fines adeo propagasset, se extendebant ab Euphrate fluvio ad Marum Mediterraneum, et a Phoenice Syriaque ad Sinum Arabicum. (13)

Ex his autem sequitur, migrationes e Cananaea, quae inde a condita Hebraeorum republica ad SALOMONEM in regiones, intra terminos modo laudatos sitas, pedetentim acciderunt, migrationibus *extra patriam* vix annumerari posse, sed potius dicendam esse occupationem terrae, quae iam maioribus a Deo ipso promissa erat. Deus enim ABRAHAMO disertis verbis promiserat, fore ut posteri eius totam regionem inde a fluvio Aegypti usque ad fluvium,

---

(10) Gen. 10: 6. (11) Exod. 23: 31. Num. 34: 1-12. (12) VAN HAMELSVELD, *Aardrijkskunde des Bijbels* I p. 148—159 et Cl. PAREAU, l. c. p. 48—52. (13) Cf. VAN HAMELSVELD *l. c.* IV. p. 256. sqq.

qui pèr excellentiam *magnus* dicitur, id est Euphratem, posfiderent. (14) Cum autem forte quis contendere posfit, illas terminorum propagationes etiam migrationes extra patriam posſe dici, non inutile est, quaedam ad has pertinentia breviter exponere.

Si Hebraeorum ante tempora SALOMONIS historiam vel exigua attentione consulamus, facile videmus, Hebraeos in terra Cananaea, quam Deus iis dederat, ut ibi, ab omnibus terrarum populis idololatria quam pollutisfimis ſeiuncti, verum Dei cultum obſervarent et tenerent, non ſemper manſisſe, ſed iam celeriter varias ob cauſas multos in alias migraſſe regiones. (15) Huius rei exemplum primis Iudicum temporibus iam obvium est, utpote cum tribus Danitica ſibi, quam habitaret, posſesſionem quaereret (quod ita minime intelligendum est, ac ſi huic tribui posſesſio inter reliquas tribus asſignata non fuisſet; hoc enim diſertis verbis innuitur Ioſ. 19: 40—46. Sed Amoraei Danitas intra montana compresſerant, ita ut eos deſcendere in valles non permitterent; (16) adeo ut regio, quae iis relinqueretur, non amplius illis ſufficeret); quam ob rem miſerunt e familia ſua quinque viros, qui terram, ubi habitare posſent, explorarent. Speculatores autem hi hoc fecerunt, terramque amplam et locum ubi nulla alicuius rei penuria esſet invenerunt: hinc ſexcenti viri cum familiis ſuis e tribu Dan in Syriam migrarunt, urbemque Lais eiusque incolas delerunt: quum autem urbem iterum exſtruxisſent, ſedes ſuas ibi poſuerunt, eamque ex ſuo nomine *Dan* appellaverunt. (17) At ibi Hebraeos istos omnes manſisſe haud probabile est, et coniectura minime vana est eorum, qui ſtatuant, quosdam mercaturae gratia, forte et iam propter idololatriam in vicinam Phoenicen commigrasſe. Tempore enim SALOMONIS viri cuiusdam e tribu Danitica mentio iniicitur (18), cuius maiores, ſi modo huius urbis et tribus iam laudatae in Cananaea ſitum contemplemur, probabile est, ex hac urbe eo ſe contulisſe. Ceterum quarundam migrationum minoris mo-

(14) Gen. 15: 18–21. (15) Sic enim, ne de antiquioribus temporibus nunc dicam, republica iam conſtituta in meliorum pascuorum gratiam (1 Chron. 4: 41); propter famem (Ruth 1: 1. 1 Reg. 17: 9. 2 Reg. 8: 12); ſi nimia regioni cuidam esſet multitudo (Iud. 18: 1. ſqq. 1 Chron. 4: 42, 43); et denique, ne alias his addam cauſas, commerciorum gratia. (16) Iud. 1: 34. (17) Iud. 18. Conf. Ioſ. 19: 47. (18) 2 Chron. 2: 13. 14.

menti hic illic exempla exſtant: ita videmus, hanc rem tempore SIMSONIS non prorſus fuisſe inuſitatam (19); ſic etiam, quum in Palaestina fames grasſaretur, migravit ELIMELECH, vir quidam Bethlehemiticus, cum uxore et duobus filiis in agros Moabitarum (20). Praeterea migravit e patria IEPHTHA, et cum eo plures alii; cuius rei cauſam quisque ſponte intelliget: Israëlitarum enim res ea aetate valde erant afflictae, ita ut quisque pro arbitrio, et ut viribus reliquis ſe praeſtare putabat, ſuo genio indulgeret. Hinc IEPHTHA a fratribus, quod filius esſet meretricis, e domo paterna expulſus in terram Tob aufugit, ubi multi, propter hanc illamve cauſam relinquere patriam coacti, cum illo ſe coniunxerunt. (21) Deinde SAULI tempore Israëlitae ex tribu Ruben propter nimiam incolarum frequentiam, imperii fines usque ad Euphratem propagarunt, armaque victricia contra Hegarenos vertentes, totam illius populi regionem occupaverunt. (22) Deinceps etiam ipſe DAVIDES, familia ſua in regionem Moabitarum deducta, huiusque populi hospitio commisſa (23), post varios caſus e patria migravit cum ſexcentis viris horumque uxoribus et liberis, quibus, in terram Philistaeorum transeuntibus, urbs Ziklag data est habitanda, quae ab eo inde tempore Regum Iudae fuit. (24) Tandem quum DAVIDES de finibus imperii propagandis ſollicitus, Syriam regno ſuo adiecisſet, multi Hebraei, inter vicinos populos disperſi ſunt; cuius rei exemplum obvium est, cum Rex, Syria potitus, praeſidiis Syriam Damascenam uti et terram Idumaeorum occuparet. (25)

Hisce igitur iam conſideratis videamus necesſe est, migrationes ante SALOMONIS tempora exigui modo esſe momenti, et quamquam etiam eo regnante, immo aliquo tempore post de migrationibus ita loqui haud posſumus, ut, eas accidisſe, argumentis omni dubitatione ſuperioribus vindicemus, tamen, tanquam vero proximum, hoc comprobare conabor; — quae vero deficiant, iuvenili meae tenuitati attribuantur.

---

(19) Iud. 14. (20) Ruth 1: I. VAN HAMELSVELD *Inleiding tot het boek Ruth.* Liber autem, Ruthae historiam continens, ideo procul dubio inter librorum ſacrorum ſeriem commemoratur, ex quo genealogia DAVIDIS illustraretur, itaque tanquam caſu de migratione huius familiae certiores ſumus; at nonne probabile esſet, plures eadem occaſione tunc temporis e patria migrasſe, et, licet hac de re nusquam mentio iniiciatur, nullo modo ſtatuere dubitamus, quin hoc eo tempore revera acciderit (21) Iud. 11: 3--6. (22, Chron. 5: 1--10. (23) 2 Sam. 22: 1--4. (24) 2 Sam. 27: 1--6. (25) 2 Sam. 8: 6 et 14

PERIODUS I.

HISTORIA MIGRATIONUM HEBRAEORUM EXTRA PATRIAM A SALOMONE AD ALEXANDRUM M. HOC EST AB ANNO FERE ANTE CHRISTUM 1000 AD ANNUM 330 ET EXPOSITIO CAUSARUM, QUAE EAS EFFECERUNT.

CAPUT I.

DE MIGRATIONIBUS HEBRAEORUM AB INITIO HUIUS PERIODI USQUE AD TOTAM REIPUBLICAE DESTRUCTIONEM HOC EST AB A. FERE A. C. 1000 AD A 588.

§ 1.

Status Hebraeorum ſub Salomone.

Licet in Asſyriam et Babyloniam Hebraeorum abductiones migrationum omnium palmariae haberi posſint et debeant, inutile tamen haud erit, huius populi ſtatum, inprimis quod ad migrationes reique publicae interitum attinet, a SALOMONE inde ad totum exitium usque paucis adumbrare. Hoc eo magis faciendum videtur, quia non mihi videor temere ſtatuisſe, Hebraeos antiquioribus his temporibus in alias migrasſe regiones. Inprimis hic nobis in mentem veniat necesſe est aetas SALOMONIS illustrisſima: regnum enim Israëliticum, quod regnante patre DAVIDE florere maxime inceperat, eadem auctoritate et potentia permanſit non tantum, ſed etiam vectigalibus et commerciis maritimis ditatus, gloriaque apud exteros atque potestate apud ſuos fruens, populum Israëliticum tantis opibus auxit SALOMO, ut gentes

circumiectae vel in fide manerent Israëlitarum vel nihil contra moliri auderent. In beatisfima illa conditione regnum tenuisfet SALOMO, nifi opibus crefcentibus in nimiam mollitiem delapfus, permultarum inprimis mulierum peregrinarum amore fe induci pasfus esfet, ut gentium illarum, ex quibus ortae erant illae, idola etiam ipfe coleret (1); quam ob rem Deus, ne tantam impune ferret impietatem, et adverfarios multos ei fufcitavit, et regni Israëlitici divifionem illi praedixit. (2)

§ 2.

Status Hebraeorum usque ad tempora deletam Hebraeorum rempublicam proxime antecedentia.

Regnante SALOMONIS filio et fuccesfore REHABEAMO praedictio haec mox eventu est comprobata; decem enim tribus, quae ab illo defecerant, IEROBEAMUM fibi regem creaverunt, duabus tantum Iudae et Beniaminis in fide ipfius relictis (3): et haec fecesfio omnium deinceps malorum primaria caufa fuit et origo. Hinc enim mox idololatria futilisfima oriebatur: IEROBEAMUS enim veritus, ne Israëlitae, Hierofolyma ad facra Deo facienda fubinde confluentes, ad REHABEAMI iterum obfequium redirent, novam inftituit facri cultus formam, Mofaicae plane oppofitam. (4) Simili autem modo fub REHABEAMO Iehovae cultus in dies coepit negligi, adeo ut paulo post Iudaei quoque facerent fecundum omnes abominationes gentium. (5) Multi autem viri prudentes et prophetae veram religionem tueri conabantur, cum e contrario peregrinarum religionum facerdotes multas turbas excitarent et caedes; at vero etiam ipfi aliquando caedibus esfent obnoxii. Haec igitur religionis diverfitas in caufa fuit plurimorum motuum, qui utrumque regnum et concusferunt et diviferunt; nunc religionis Mofaicae defenforibus, nunc peregrini cultus ftudiofis victoribus.

Superftitio autem in dies adaucta plurimum in Israëlis regno grasfata

---

(1) Cf. hic omnino Cl. MUNTINGHE *Gefchiedenis der Menschkheid naar den Bijbel Tom.* VI. p. 318. (2) 2 Reg. 11: 11, 14–40. (3) 1 Reg. 12. (4) 1 Reg. 12: 26–33. (5) 1 Reg. 14: 22-24

est (6) inprimis regnante ACHABO, qui omnes ſuos anteceſſores impietate ſuperavit. (7) Etſi enim peccatum IEROBEAMI graviſſimum eſſet, ACHABO velut leve viſum fuit, quippe qui longe graviora et maiora addiderit. (8) In regno quidem Iudae veri Dei cultus diutius ſervatus est, et ſubinde inſtauratus; nec tamen ibi defuerunt, qui omnem idololatriam exercebant. (9) Acceſſit etiam his, praeſertim in regno Iſraëlis, incerta Regum ſucceſſio, quae multa genti intulit mala; et ſeditiones, quae non minus Iudae quoque regnum concusſerunt (10) et haud raro veram religionem depravarunt.

Praeterea ſeiunctio illa in cauſa fuit continuorum inter duo regna certaminum ac bellorum (11) quae maiori ab utroque periculo gerebantur, quia alterutra pars ſaepius cum vicinis populis ſocietatem inibat, quod *v. c.* accidit cum regibus Damaſcenis et Aegyptiis. His autem ſocietatibus et vera religio depravabatur, quia hi populi mores ſuos et abſurdam de religione doctrinam cum Hebraeis communicabant, et respublica ipſa debilitabatur, etenim ſaepiſſime illorum regum potentia populo Hebraeorum gravis fuit. (12)

---

(6) Cf. MUNTINGHE v. Cl. l. c. VII. p. 233. (7) Fl. IOSEPHUS *Ant. Iud.* VIII, 13, 1. (8) 1 Reg. 16: 32–36. (9) 2 Reg. 11: 18. 16: 3, 4. 21: 2–7. cf. Cl. MUNTINGHE VII. p. 233. (10) 1 Reg. 15: 27, 28. 16: 9, 10, 16--18. 2 Reg. 9. 2 Chron. 22: 1, 8, 9. 28: 5--7. Hinc etiam Cl. IAHN in opere *Bibliſche Archäologie Tom.* III. p. 142. „Unter den beſtändigen Meutereyen in den letzten 60 Jahren „des Reichs (Israël), musz es um die Religion noch ſchlechter geſtanden ſeyn, wovon zum Theil „ſchon HOSEA redet und wovon wohl vorzüglich die Stellen 2 Kön. 17: 9--12. 16, 17. 2 Chron. „34: 6, 7. Ezech. 23: 1--10, 36--39. zu verſtehen ſind." (11) 1 Reg. 15: 6. (12) 2 Chr. 28: 5--7. 20, 21. 2 Reg. 16: 5. et Cl. VENEMA *Hist. Eccl. V. T. Tom.* II. p. 187. Cl. MUNTINGHE in opere *Geſchiedenis der Menschheid etc.* VI. p. 319. de Israëlitarum ſub DAVIDE et SALOMONE ſtatu, ita loquitur: „De verkeering eindelijk met vreemde volkeren, vooral met de dartele en wel„lustige Phoeniciers, welke DAVID reeds begonnen had, maar die door SALOMO nog verder uit„gebreid werd, was alleszins geſchikt om de Israëliten ter navolging van die vreemde volkeren te „verleiden, en dus het bederf der zeden hoe langs hoe meer onder hen te doen toenemen." Et VII. p. 232: „Met de zedelijke beſchaving, onder welke wij te gelijk de Godsdienſtige bevatten, was het „nog erger geſchapen. De ſtaatkundige geſteldheid der beide rijken bragt zulks van zelve mede. „Men denke maar aan de menigvuldige inwendige beroeringen en verdeeldheden, aan de verſcheidene „ſlechte koningen in beide rijken, aan de verbindtenisſen met naburige heidenſche volkeren, en den in„vloed, welke dezelve daardoor verkregen op het bederf van Godsdienst en zeden bij eene natie die „zoo ligtzinnig en zoo ligt verleidbaar was als de Hebreeuwſche."

Quicunque autem ad haec animum adverterit, non mirabitur, haec omnia utrique regno maius maiusque in dies damnum intulisse, tandemque totius reipublicae exitium contraxisse; cum enim avitus Iehovae cultus fere abrogatus esset, moresque sensim in peius ruerent, iustissimo sane iudicio Deus finem his regnis imponere constituit. (13)

§ 5.

Migrationes quaedam tempore Salomonis.

SALOMONIS tempore Tyri regnabat HIRAMUS, qui amicitiam, quam cum patre coluerat, SALOMONI haud negavit: immo, cum Phoenicum res valde florerent atque artium doctrinarumque studia ibi maxime colerentur (14), inito foedere SALOMONEM rebus ad aedificandum templum necessariis adiuvit. (15) Apud Phoenices porro mercatura quam maxime floruit, nam uti sacro Codice dicitur nautae periti erant maris. (16) Hinc etiam SALOMO, foedere cum HIRAMO facto, navigationem suscepit Ophiram versus, per quam maximas sibi comparavit divitias: naves praeterea misit ad Tarsin, unde aurum argentum atque res multas alias magni pretii petiit. (17) Nonne autem probabile videatur, SALOMONEM eo colonias duxisse, quae magnam sine dubio variamque utilitatem mercaturae praeberent? Et enim haec constans ab omni aevo fuit et adhuc est omnium mercaturam exercentium populorum consuetudo. (18)

---

(13) 1 Reg. 14: 15. 2 Reg. 17: 7–23. 21: 10–15. 24: 3, 4. 2 Chr. 36: 15–17. Iesaiae 2: 5. sqq. 6: 9–13. 8: 6–8. Hos. 3: 4. Ezech. 36: 17. sqq. et alibi. (14) Cl. MUNTINGHE l. c. VI. p. 310. (15) 1 Reg. 5. (16) 1 Reg. 9: 27. Cf. HEEREN *Ideen etc. Th.* I. *Abth.* II. p. 66. sqq. „Ces peuples, „verba sunt GOGUETI *de l'Origine des Loix, des Arts et des Sciences Tom.* 3. *p.* 144, se trouverent alors „maitres de tout le commerce qui se faisoit dans le monde connu. L'empire de la mer étoit entre leurs „mains; empire qu'ils avoient particuliérement mérité par leur habileté et leur experience dans la Na„vigation. On voit en effet que c'étoit toujours aux Phéniciens que les autres nations s'adroissoient, „lorsqu'il sagissoit de quelque grande entreprise maritime." (17) 1 Reg. 9: 26–29. 10: 22. 1 Chr. 9: 10. MUNTINGHE VI. p. 315. (250). (18) Cl. HEEREN *Ideen* etc. II. I. p. 99. ad haec ita; „Colonien, in so fern man sichere Landungs und Stapelplätze für den Handel darunter versteht,

Multi quoque Israëlitae procul dubio Tyrum ac Sidonem migrarunt, et artium discendarum causa, ab Hebraeis non excultarum, et ut toto pectore in mercaturam incumberent, tum quia Israëliticae genti agriculturae deditae studium hoc non adeo fuit familiare, tum quia iis tam opportuna, quam quidem Phoenicibus, haud erat occasio. (19) „Iam dubitatio, ut utar verbis KREBSII, in *Decretis Romanorum pro Iudaeis* p. 206, nulla est, quin Sidone, urbe commer„ciis, uti fuit Tyrus, florentissima, ob quam potentiam maritimam Σιδων „Ναυαρχις in Numis dicitur, multi Iudaei, lucrifaciendi cupidi, consederint." Quin etiam haud omnino vana est coniectura, Israëlitas hoc tempore in Arabiam migrasse, et praesertim in regionem Idumaeorum (quamquam minime negamus, eos quoque per oras Sinus Arabici mercaturae gratia dispersos fuisse), nam hoc vel ex commerciis SALOMONIS ultro confici posse videtur; naves enim Israëlitarum in ipsis Idumaeorum urbibus Elath nimirum, et Ezion Geber a SALOMONE exstruebantur (20)

Probabilitate autem haud minore, Hebraeos ulterius progressos, in Aegyptum quoque migrasse, colligi posse videtur. Multa enim inter utramque regionem exstitisse commercia, quis est, qui ignoret? (21) Phoenices enim quorum mercatura

---

„werden für jedes seefahrende und handelnde Volk unentbehrlich, so bald es nach sehr entlegenen, „oder auch nach wenig cultivirten, Ländern handelt, vielleicht gar nach solchen, wo die Einwohner „noch Nomaden sind. Der Kaufmann musz hier wenigstens Plätze haben, wo er seine Waaren mit „Sicherheit niederlegen, und der Eingebohrne, wohin er die Producte seines Landes bringen, und mit „Gewiszheit abzetzen kann. Nur dann erst ist es möglich, dasz der Handel einen regelmäszigen „und ununterbrochenen Gang erhält; nur dann erst kann auch die Zwischenzeit genutzt werden, wo „keine Schiffe da sind, um Ladungen für sie im voraus zu sammen zu bringen. Eine Menge andrer „Vortheile zu geschweigen, die jeder leicht selbst einsieht." — Conf. I. II. p. 24. sqq. Nonne plures etiam divitiis inhiantes eo se contulissent? Hinc etiam BASNAGE *Histoire des Juifs Tom.* VII. p. 106. „On peut dire, inquit, que SALOMON envoiant en ce Pais-là, quelques Juifs y passoient „avec la Flotte; mais, ce n'étoient que des Particuliers, qui n'y faisoient pas d'Etablissemens considé„rables." (19) 1 Reg. 7: 14. 2 Chr. 2: 13, 14. cf. Ioël 3: 4–6. Ezech. 27: 17. Conferri hic meretur A. TH. HARTMANN in opere praestantissimo *die Hebraeerin am Putztische, und als Braut* Th. I. p. 231–234, 236 sqq. (20) HARTMANN l. c. I. p. 192. sqq. (21) Hoc quodammodo etiam colligendum videtur e SALOMONIS uxore illa, Aegypti regis filia (1 Reg. 11: 1): neque hoc pacto ex eodem commate inprobabile est, coniunctionem quandam inter Palaestinam et plurimos populos finitimos arctiorem exstitisse, quae migrationibus ansam dare potuerit.

adeo florebat, magna cum Aegyptiis commercia agebant, quae, cum e more Aegyptiorum tunc temporis non posſent esſe maritima, (22) per mercatorum catervas, quae per Palaestinam tenderent, necesſe est, inſtituenda erant. Iam vero haud improbabile est, nonnullos cum illis mercatorum catervis non tantum commercia quaedam exercuisſe, verum etiam cum illis in Aegyptum profectos fuisſe (23); SALOMO quoque cum Aegyptiorum rege commercia inſtituit, hic enim illi, equos ex Aegypto educendi, monopolium dedit (24): quae quidem ſuſpicio veri propius accedit, quando e Ierobeami historia videmus, in Aegyptum concedere, eo tempore minime fuisſe inſuetum.

§ 4.

Abductiones Hebraeorum et migrationes quaedam ante invaſionem Tiglath Pilezaris regis Asſyriorum.

Immo etiam deinde variis occaſionibus migraverunt extra patriam Hebraei, cuius rei exemplum est ELIA, qui, quum regnante ACHABO magna esſet ſiccitas, et hinc orta fames, in urbem Phoenices Zarphadem concesſit (25); diffitendum autem non est, plurimos hac occaſione in alias minus habitatas regiones ſe contulisſe Hebraeos. Idem fere exemplum nobis obvium est deinde, cum mulier illa Sunemitis eandem propter cauſam regionem Philistaeorum peteret (26). Ex quibus omnibus, quamquam minoris ſint momenti, his temporibus tales migrationes fuisſe haud inſolitas, potest intelligi. Quin alio etiam modo in alias fortasſis regiones dispergebantur Hebraei: bella nimirum multa atque interdum admodum gravia cum populis vicinis gerebant, ex quibus non ſemper victores discesſerunt, hostes e contrario, victoria ſaepius reportata, pro more populorum tunc temporis ſolemni, captivos abduxerunt (27): quod luculentisſime apparet ex bello, tempore IORAMI Iudaeos inter et Philistaeos atque Arabes, qui

---

(22) Cf. cl. HEEREN *Ideen* I. II. p. 44 et 45: de cuius rei cauſa vid. II. II. p. 677. (23) De Phoenicum cum Aegyptiis mercatura vid. HEEREN I. II. p. 127–130. (24) 1 Reg. 10: 28, 29. 2 Chr. 9: 28. (25) 1 Reg. 17: 9. (26) 2 Reg. 8: 1, 2. (27) 1 Reg. 14: 25 ſqq. 15: 20 ſqq., 2 Reg. 10: 32, 33. 2 Chr. 24: 22. 2 Reg. 15: 19, 20.

victores totam regis familiam cum thesauris aliisque magni pretii rebus abduxerunt, quibuscum multos e populo in Arabiam et Philistaeorum terram abductos fuisse, omni vacat dubio (28).

Ex iis, quae dicta sunt, quilibet facile perspicit, statum Hebraeorum hoc temporis intervallo, inprimis autem regnantibus in Israële MENAHEM eiusque successoribus, et in Iuda ACHAZO, fuisse haud felicissimum. ACHAZ enim ille omnium regum fuit pessimus; etenim cunctis fere modis cultui Aegyptiorum futilissimo non tantum favit, sed etiam eo progressus fuit, ut idololatriam Sidoniorum imitatus foedissimam, filium suum transire faceret per ignem (29). Deus autem, ut impietatem eius puniret, REZIN regem Syrorum et PEKAH regem Israëlitarum contra eum excitavit, qui in Iudaeam invasionem fecerunt (30), ut totum regnum occuparent et inter se dividerent, a quibus multi Iudaeorum interfecti, multi a Syris in captivitatem Damascum abducti sunt (31). Inter haec omnia eodem illo tempore, quo rex adeo in angustias redactus erat, Idumaei et Philistaei impetum fecerunt in regnum Iudae, multosque incolas quos abduxerunt, in regionibus, quas habitabant, haud dubie collocarunt (32). Haec etiam regno acciderunt propter ACHAZUM; deprimebat enim Deus populum Iudae, quem rex abstraxerat, ut omnino praevaricaretur contra Iehovam (33).

§ 5.

Abductio Israëlitarum in Assyriam regnante Pekah.

Ex iis, quae de regno Iudae dicta sunt, quilibet conficiat, hoc exitio futurum fuisse propius; haud tamen ita evenit, prius enim Israëliticum seu regnum decem tribuum penitus deletum est atque eversum. Antequam autem hac de re

---

(28) 2 Chr. 21: 16, 17. (29) Cf. cl. MUNTINGHE, l. c. VII. p. 96 sqq. cum 2 Reg. 16: 3. (30) 2 Reg. 16: 5 sqq. (31) 2 Chr. 28: 5. (32) Cf. 2 Chr. 28: 17, 18. cl. VENEMA, l. c. II. p. 186. Vel alio forte modo in Idumaeam venerunt, AMOS videlicet propheta cap. 1: 9. cf. vs. 6 Hebraeorum venditionis Phoenices pariter ac Philistaeos accusat. (33) 2 Chr. 28: 19. cf. vs. 1—5.

ago, quaedam de populo, qui regnum Israëlis evertit, Asſyrio ſunt dicenda.

Secundum S. literas primus rex Asſyriorum regni terminos protulit PHUL, qui floruit verſus finem feculi a C. VIII. Praeërat illo tempore populo Israëlitico rex MENAHEM, cuius ſub imperio multis gravisſimisque turbis concutiebatur. Rex igitur Asſyriorum incurſionem ſuscipiens in Syriam, occaſionem hanc, Israëlitis belli inferendi, avide arripuit, quod MENAHEM deprecatus in pacis pretium Asſyrio ſolvit mille talenta argenti (34). Ipſum autem Israëlis regnum ſibi quoque aliqua ratione ſubiectum tenuisſe videtur PHUL, cum fere in tutela et foedere Asſyriorum fuerit (35). Quum igitur Asſyrii imperium propagare incepisſent, iamque Hamath Syriae urbem occupasſent, Israëlis rex PEKAH, qui MENAHEM regem ſecutus est, nulla uſus prudentia, cum rege Damasceno foedus iniit, non ut coniuncti ſe defenderent contra in dies crescentem Asſyriorum potentiam, ſed ut Iudae regnum occupatum inter ſe dividerent, et reliquae parti regem darent filium THABAËLIS (36). Non cogitabat vero homo imprudens, ita tandem tria haec Syrorum, Iudae et Israëlis regna redacta fore in Asſyriorum potestatem (37): veniens enim, ab ACHAZO in auxilium vocatus, TIGLATH PILEZAR rex Asſyriorum, non tantum Damasco capta ac, rege caeſo, incolas Kyrum abduxit, ſed et Iion, Abel-Beth-Maächa, Ianoah, Kedes et Hazor captis, terrisque Gileadis, Naphthali et Galilaeae pervastatis, incolas in Asſyriam Mediamque, et quidem in Halah, Hebar, Haran et ad flumen Gozan abduxit (38). Ita igitur et morum depravationem et foedisſimum idolorum cultum punire voluit Deus (39).

§ 6.

Abductio Israëlitarum in Asſyriam regnante Hoſea.

Abductio Israëlis altera cadit in annum HOSEAE nonum. Hic enim homo non imbellis post interregnum octo annorum regi PEKAH ſuccesſit, ſed victus a

---

(34) 2 Reg. 15:19, 20. (35) Cl. MUNTINGHE l. c. VII. p. 116, 117. et 310. et BACHIENE *Heilige Geographie* III. p. 521. (36) Ieſ. 7: 1, 5, 6. (37) BACHIENE III. p. 521, 522. (38) 2 Reg. 15: 29. 16: 9. 1 Chr. 5: 26. (39) 2 Chr. 5: 25, 26. 2 Reg. 16: 28, 29. Ieſ. 8: 4 ſqq.

SALMANASSARE rege Asſyriorum huic tributarius factus est: paulo post autem poenituit ipſum ſervitutis, quam ob rem, foedere inito cum SOO rege Aegyptiorum, ab Asſyriis defecit. Ille tamen HOSEAM contra Asſyrios defendere non potuit; Salmanasſar enim, audito ab HOSEA tributum ſibi denegari, expeditione ſuſcepta, Samariam urbem regiam post obſidionem triennalem cepit, et, rege capto atque in carcerem coniecto, Israëlitas e patria abduxit, aliosque Halah et Habor in Asſyriam, alios ad flumen Gozan, alios denique in Mediam habitatum abduxit. (40) Israëlitis haec acciderunt mala, quia peccaverant contra Iehovam Deum ſuum; ambulaverant enim in ſtatutis gentium, quas expulerat Iehova a facie Israëlitarum, et quum conteſtaretur Iehova in Israëlem per omnes prophetas, (41) dicens „revertimini a viis vestris pesſimis et obſervate „praecepta mea et ſtatuta, non auſcultaverant, ſed cervices obduraverant et „Iehovae ſtatuta ſpernentes, et derelictis omnibus praeceptis Dei ſui, accidit, „ut ira percitus Iehova, Israëlitas a facie ſua amoverit, nec niſi tribus Iuda „ſola relicta fuerit." (42) Et ſic anno HISKIAE ſexto ſive anno a. C. 721, abductione hac regno Israëlis finis est impoſitus.

§ 7.

Disperſio Israëlitarum per imperium Asſyriacum.

Collocavit igitur TIGLATH PILESAR Israëlitas ſatis disperſos in terris imperio ſuo ſubiectis, et quidem in Asſyria proprie dicta, ibique diſerte commemoratur Halah ſive Chalach; in Meſopotamia, ibique ad fluvium Hebar ſive Chebar, in urbibus Tel-Abib, Tel-Melah, Tel-Harſa, Cherub, Addan et Immer. (43) Immo traduxit eos in Mediam, et quidem ad fluvium Gozan; denique in Haran, cui forte incolae defuerunt. (44)

---

(40) 2 Reg. 17: 3 ſqq. 18: 10, 11. (41) Cf. Hoſ. 1: 6. (42) 2 Reg. 17: 7--23. (43) Ezech. 3: 15. Ezrae 2: 59. (44) Hinc et BASNAGE *Histoire des Iuifs* VII. p. 124. „Il ne faut pas s'étonner, inquit, de ce qu'on y transporta les Juifs; car les provinces man„quoient d'Habitans, et si on en croit STRABON (lib. VI.) qui ecrivoit long-tems aprês, elles avoient „été peuplées d'Etrangers, ou par des Colonies, qu'on y avoit envojées."

Altera illa abductione Israëlitae primum Niniven, urbem regiam et vastissimi regni caput, abducti videntur (45), ut rex triumphans maioris pompae caussa et secundum morem populorum, tunc temporis solemnem, victoriam luculentissimis testimoniis popularibus ostenderet. Ex Israëlitis nobilissimis procul dubio multi hac in urbe relicti sunt. (46) Ceteri autem eodem modo, ac priori abductione, per easdem fere regiones et loca dispergebantur: urbes enim Medorum Ecbatana et Ragae disertis verbis laudantur. (47)

§ 8.

De ulteriore quadam Israëlitarum migratione.

At satis cito Israëlitae ex regionibus istis, in quibus collocati erant, ut probabile est, in alias vel commerciorum gratia migraverunt; ita nonnullos successu temporis in regiones remotiores ipsam quoque Scythiam penetrasse, auctor est BUDDEUS. (48) Haec autem, cum deinde fortasse locum habuerint, huc non pertinent, sed hic tantummodo in censum venit narratio illa migrationis cuiusdam Israëlitarum notissima, quae in libris Apocr. traditur 4 Ezrae 13. Secundum hanc narrationem Israëlitae e decem tribubus ab Assyriis deportati, novo religionis avitae amore capti, consilium ceperunt, relicta gentium multitudine in ulteriorem regionem, nullis unquam hominibus habitatam, proficiscendi: cui vero conatui cum Euphrates fluvius obstaret, Deus non sine miraculo aquas eius stitit, ut illum transire possent. Unius hinc et dimidii anni itinere confecto tandem in optatam regionem, cuius nomen sit Harsaret, venerunt, ibique ad tempus usque ultimum permansuri, et tum refluis, ut ante, Euphratis aquis, reversuri dicuntur.

Quid autem hac de re verum sit, quid falsum, haud facile est definire: alii totam hanc narrationem ad fabulam retulerunt, inprimis eam refutavit HER-

(45) Tob. 1: 10. (46) Forsitan in prima quoque abductione pompa haec locum habuit, et sine dubio in illa totius regni urbe primaria iam tunc Israëlitae collocati sunt; sed, quum historia taceat, nos hac de re loqui haud possumus. (47) 2 Reg. 17: 6. Tob. 1: 10, 16. (48) *Hist. Eccles. V. T.* II. p. 524.

MANNUS WITSIUS in Δεκάφυλῳ ſive *de decem tribubus Israëlis* IV: 7. alii, quanquam et plurima in hac narratione fabuloſa existiment v. c. tranſitum illum per Euphratem, nomen illius regionis *Harſaret*, forte quaſi הר שרת *mons cultus divini*, et illam omnium decem tribuum proceſsionem, tamen ipſam hanc narrationem fabuloſam verae probabiliter ſuperſtructam eſse historiae, ſtatuunt, e. g. magnam decem tribuum partem in ulteriorem regionem quandam, nullis fere hominibus habitatam, ubi expedite ac quiete Deum colere poſsent, profectam eſse, etc. (49)

§ 9.

Migrationes quaedam et abductiones Hebraeorum ante invaſionem Nebucadnezaris regis Babyloniorum.

Migrationes, quanquam, a quo tempore regnum Israëlis funditus est deletum, minoris ſint momenti, eiusmodi tamen ſunt, ut ſilentio praeterire illas vix liceat. Tempore enim HISKIAE, cum tribus Simeonis nimia abundaret multitudine, migraverunt quidam paſcuorum quaerendorum gratia in aditum Gedoris, ubi, cum egregia reperiſsent paſcua, ſedes fixerunt. (50) Ex eadem praeterea tribu eodem fere tempore, atque eandem fortasſe propter cauſam conceſserunt in montem Seir quingenti homines, illamque regionem percuſsis incolis, nempe Amalekitis, habitaverunt. (51) Conditio autem illa Iudaeae regnante HISKIA laetiſsima ita haudquaquam permanſit, MANASSE enim abominanda gentium, quas Deus e conſpectu Israëlitarum expulerat, facta imitatus est; quo regis exemplo perducti cives, eo usque progreſsi ſunt, ut ſuperſtitione et impietate gentes maxime idololatricas ſuperarent. Vates quidem, ut IESAIAS (52) rectiora monebant, ſed tantum aberat, ut eos audiret rex, ut potius iis iraſceretur, multorumque inſuper virorum innocentium ſanguinem effunderet. Tantae autem impietatis, ut poenas pro meritis daret,

---

(49) Cf. inprimis Cl. MUNTINGHE l. c. VII. (88) p. 31, 32. (50) 1 Chr. 4: 38--41. (51) 1 Chr. 4: 42, 43. (52) Cap. 15.

a Deo relictus, et ab Asſyriorum rege captus, Babylonem, quae eo tempore Asſyriis parebat, abductus est. (53) Multos vero cum rege eo esſe abductos valde est probabile. (54)

Occaſione, qua MANASSE ab EZARHADDONE Asſyriorum rege abductus est, omnes qui ſuperſtites manſerant, quique profecto haud pauci fuerunt (55) Israëlitae in Asſyriam, vel et iam in Babyloniam abducti ſunt. (56) Hoc itaque modo eventum habuit vaticinium, initio regni ACHAZI a IESAIA promulgatum cap. 7: 8. „intra ſexaginta quinque," inquit propheta, „annos atteretur E-„phraim, ut non ſit populus." Etſi enim a SALMANASSARE maior populi pars ante annos quadraginta quatuor abducta fuerat, et regnum plane deletum; inter reliquias tamen, quae in terra illa remanſerant, reipublicae aliqua facies adhuc ſervata est. Tum vero deſiit esſe populus, quum tenues illae Ephraimitarum reliquiae peregrinorum adventantium multitudine pene ſunt obrutae. (57)

§ 10.

Regni Iudae finem verſus huius temporis intervalli res afflictae.

Ut rite in deſcriptione, quo modo vel Iudae regno finis impoſitus ſit, pergere posſim, pauca quaedam de populorum vicinorum eiusdem temporis rebus dicenda esſe videntur.

Babyloniis, qui post SENACHERIBI mortem ab Asſyriis defecerant, ab EZARHADDONE Asſyriorum rege iterum domitis, praepoſitus est Satrapa ſive regis praefectus. Praefecti hi, deinde ab Asſyriis deficientes, regnum occupaverunt, quorum primus fuit NABOPOLASSARUS, qui ſic Babyloniorum quaſi regni conditor exſtitit. (58) Antequam vero NABOPOLOSSARUS in

---

(53) 2 Reg. 21: 1--16. 2 Chr. 33: 1--11. (54) Ieſ. 39: 5--7. FL. IOS. *A. I.* X: 3. 2. (55) 2 Chr. 30: 1, 5--11, 18, 21--25. 31: 1, 5. (56) 2 Chr. 33: 11. FL. IOS. *A. I.* X: 3. 2. hoc confirmare videtur dicens: „regem Babyloniorum et Chaldaeorum misſo in Iudaeam exercitu regionem totam de-„populatum." (57) Cf. USSERII *Annales V. et N. T.* ad A. M. 3327. et PRIDEAUX *het O. en N. Verbond aaneengeſchakeld*, p. 34, 35. (58) OFFERHAUS *Comp. Hist.* II. 9. 4.

regno se confirmaverat, Aegyptiorum rex NECHO, Babyloniorum ac finitimorum Asiae populorum potentiae inimicus, cum exercitu in Syriam profectus est. IOSIA autem Iudae rex, qui in Assyriorum clientela erat, NECHONI obviam profectus, in valle Megidduntis in praelio cecidit. (59) Successio IOSIA defuncto mox turbata est, cum non primogenitus, sed natu minimus filius patri succederet; qui tamen non diu regnum tenuit. Post tres enim menses a NECHONE victore regno abdicatus est, et in Aegyptum abductus. Frater autem IOACHAZI IOIAKIM natu maior rex quidem Iudae, sed Aegyptiis vectigalis constitutus est. Iam quisque sponte intelligit, regni Iudae statum fuisse miserrimum, etenim Babyloniorum inter et Aegyptiorum regna potentissima situm, his vel illis pro varia belli fortuna ludibrio illud fuisse, ultro sequitur. PHARAO enim NECHO, victoria modo reportata haud contentus, in Asiam superiorem contra hostes profectus, obviam habuit NEBUCADNEZAREM et ab illo apud Circesium, ad Euphratem oppidum, victus, omnia quae in Asia occupaverat, amisit. (60)

§ 11.

Abductiones Iudaeorum in Babyloniam regnantibus Ioiakimo et Iechonia.

Occasione autem illa Iudae rex, qui vectigalis erat Aegyptiis, in ditionem concessit regis Babylonii, et Urbs a NEBUCADNEZARE occupata est anno IEHOIAKIMI quarto. Quamvis autem IOIAKIMUM abducere iam constituisset NEBUCADNEZAR, mox tamen inito pacto illum in regno reliquit (61) abdu-

---

(59) 2 Chr. 35: 20–24. (60) 2 Chr 35: 20. Conferri hic omnino meretur BACHIENE l. c. III. p. 580–584. (61) Alii vero dicunt IOIAKIMUM in captivitatem esse abductum, et nunquam rediisse, quod imprimis e verbis IEREMIAE cap. 22: 11. demonstrare conantur, ubi propheta dicit: „is qui „egressus est ex hoc loco (IEHOIAKIMUS) non amplius huc revertetur, nam quo abduxerunt, „in eo loco morietur, et terram hanc non videbit amplius." Cf. vs: 18, 19. 36: 30. Vid. SIMSONI *Chronicon* ad A. 3397. Quidquid hac de re sit, videri potest apud Illust. MICHAËLEM ad 2 Chr. 36: 6.

tis tantum thefauris et quibusdam inprimis nobilioribus e populo, inter quos et DANIËL fuit (62). Ab hac autem urbis occupatione, anno a C. 606, qui NEBUCADNEZARIS primus fuit, LXX anni captivitatis, five exfilii Babylonici, repetendi funt (63).

Deinde anno regni fui feptimo NEBUCADNEZAR contra IOIAKIMUM, iterum rebellantem, arma cepit, Hierofolyma circumfedit, et, durante obfesfione (64), Iudaeorum tria millia et viginti tres Babylonem abduxit (65).

Post mortem autem patris, IOIACHINUS, qui etiam IECHONIA dicitur, in urbe obfesfa nomen magis, quam dignitatem regiam fumfit, fed, feditione facta, anno NEBUCADNEZARIS octavo, cum matre et aulicis, thefaurisque domus Dei et regis, abductus est; atque una cum his potentisfimam civium partem, omnes viros fortes, artifices et mercatores Babylonem deportavit victor, ita ut infima tantummodo plebs Hierofolymis remaneret: in univerfum, qui abducebantur decem millia erant, quod autem de potentioribus intelligendum videtur (66). Accidit hoc Iudae pariter atque Israëli propter peccata; dixit enim Iehova per prophetas 2 Reg. 23: 27. „Amovebo a facie mea etiam Iudam, quemadmodum amovi Israëlem, et fpernam civitatem hanc, quam elegeram, Hierofolyma, etiam domum hanc, de qua dixeram: erit nomen meum ibi " (67).

§ 12.

Abductio Zedekiae et regni Iudae finis.

In IECHONIAE locum MATTHANIA a NEBUCADNEZARE rex conftitutus, ut, vectigalis Babyloniis, Iudaeorum reliquiis imperaret. Appellavit etiam victor hoc tempore MATTHANIAM mutato nomine ZEDEKIAM, ut ostenderet, regem

(62) Dan. 1: 1–6. Cf. 2 Chr. 36: 6 fqq. (63) Hoc patet ex Ierem. 25: 1, 3, 11. Vid. USSERII *Ann.* ad A. M. 3398. PRIDEAUX. p. 146. (64) Cum IOIAKIM ipfo hoc anno in eruptione, ut probabile, cadens, infepultus abiectus est (2 Reg. 23: 36. Ier. 22: 18, 19. Cf. OFFERHAUS, l. c. II. 3. 6.), Iudaei, qui Ier. 52: 28. commemorantur, forte eadem hac occafione capti atque abducti funt. (65) Ier. 52: 28. Hanc abductionem revera distinguendam esfe a fequenti docet BUDDEUS, l. c. II. p. 755. (66) 2 Reg. 24: 8–16. (67) Cf. Cap. 24: 1–6. et inprimis etiam Ier. 22: 24–30.

cuius nomen mutasſet, ſibi esſe obnoxium. ZEDEKIAS homo non tam malo fuit animo, ac IOIAKIMUS, ſed debilis, et, malis conſiliis uſus, regnum imprudenter administravit, atque a partibus, quae Aegyptiis favebant, permotus, inito foedere ſe cum hoc populo coniunxit, tunc temporis non tam potenti, ut regnum Iudae iam iam dilapſurum contra Babylonios longe ſuperiores ſustinere posſent. Frustra defectionem a NEBUCADNEZARE ZEDEKIAE disſuaſit IEREMIAS, qui e contrario populum exhortabatur ad obedientiam regi Babylonio praestandam (68). NEBUCADNEZAR igitur cum exercitu adveniens Hieroſolyma post duorum annorum obſidionem cepit, anno ZEDEKIAE undecimo, et, postquam regis filios, pontificem maximum atque plures e primoribus populi ſupplicio affecerat, ipſum ZEDEKIAM oculis privavit, populumque, nobilisſimam quidem eius partem, everſa urbe ac templo cum theſauris in Babyloniam abduxit (69).

Interea, decimo octavo NEBUCADNEZARIS anno, captivos octingentos triginta duo Hieroſolymis abductos fuisſe, legimus apud IEREMIAM (70): hi fortasſe ex eorum numero erant, qui quotidie, urbe obſesſa, ad Babylonios defecerant (71).

Sic migravit Iuda e terra ſua (72) anno a. C. 588 ab Israëlitici regni excidio 133: — et ab hoc inde tempore tota Palaestina provincia imperii Babylonii habenda est, populi nobilioribus Babylonem, aliasque in regiones et loca abductis, adeo ut gens Hebraeorum, ab illo maxime tempore, per totum fere terrarum orbem disperſa fuerit.

§ 13.

Disperſio Iudaeorum per imperium Babylonicum.

Uti § 7. de disperſione Israëlitarum per regnum Asſyriacum certiores facti ſumus, ita quoque nunc de Iudae regni incolis agendum esſet. Sacra vero

(68) Ier. 37: 6—10. 38: 17, 18. (69) 2 Reg. 24: 18, 20. 2 Chr. 36: 10—21. Ezech. 17: 12—21. 2 Reg. 25: 1—3. Ier. 39, 52. Cf. Cl. MUNTINGHE VII. p. 137—139. et BACHIENE I. p. 792—795. (70) Ier. 52: 29. (71) Cf. Ier. 38: 19. 37: 13 ſqq. Vid. SIMSONI *Chronicon* ad A. 3414. (72) Ier. 52: 27. 2 Reg. 25: 21.

ſcriptura de abductionibus per NEBUCADNEZAREM mentionem faciens, ſemper tantummodo dicit, eos Babylonem abductos esſe (73): quum autem totius imperii fuerit caput et ſedes regia, colligere quidem posſumus, huc primum captivos fuisſe abductos, ut rex illos, victoriae testes, per triumphum ducere posſet, ac probabile est, quosdam ibi collocatos fuisſe, quemadmodum quoque ſupra de Ninive vidimus (74). Sed deinde victor illos procul dubio per totum regnum disperſit, qua de re in libro DANIËLIS exemplum nobis occurrit (75), ubi Iudaei regnante IOIAKIMO deportati dicuntur in terram Sinear; praeterea degebant exſules ad Babyloniae flumina (76), quin et Iudaeos apud exſules decem tribuum collocatos fuisſe, e variis S. ſcripturae locis apparet: ita v. c. ex libro EZECHIËLIS (propheta quippe hic a NEBUCADNEZARE cum IECHONIA abductus erat (77)) patet, Iudaeos quoque fuisſe in urbibus Tel-Abib, Tel-Melah, Tel-Harſa, Cherub et Immer, atque ad flumen Chebar (78).

§ 14.

Migrationes quaedam propter res patrias afflictas in vicinas regiones.

Hisce igitur omnibus iam cognitis, nemini opinor dubium erit, quin per haec tempora, quum res Iudaeorum adeo esſent afflictae, immo respublica plane nulla, multi alias, ubi tutius vivere posſent, regiones ſecuturi fuerint. His vero regionibus annumerandae ſunt, quae Palaestinae, occaſum et meridiem verſus, proximae erant; etenim ibi ab Asſyriorum ac Babyloniorum inſidiis tutius, quam quidem in ipſa patria, vivere poterant. Hinc vel absque argumentis quibusdam historicis, ex ipſa rei natura conficere iam liceret, Israëlitas non tantum, ſed etiam Iudaeos in ditiones Philistaeorum, Idumaeorum, Moabitarum, Ammonitarum aliorumque concesſisſe: at coniicere opus haudquaquam est, quum videamus IEREMIAM, Iudaeos in regionibus Moabitarum, Ammonitarum, Idumaeorum aliorumque locis habitantes, diſertis verbis comme-

(73) 2 Reg. 24: 15, 16. 25: 13. 2 Chr. 36: 6, 20. (74) Dan. 1: 2—7. (75) Cap. 1: 2. (76) Pſ. 137: 1. (77) Cap. 40: 1. (78) Cf. Ezech. 1: 1, 3. 3: 15. 43: 3.

morare (79). Nemo autem fibi perfuadeat, Hebraeos tantummodo in has regiones migrasfe, iure namque vel maximo ftatuere arbitror, multos tunc temporis in Aegyptum concesfisfe; nullo enim loco nullaque regione unquam tutiores, quam ibi esfe poterant, reges enim Aegypti, Asfyriorum Babyloniorumque potentiam graviter ferentes, eorumque ideo fere femper hostes, haud dubie Hebraeos fugientes bene exceperunt: quibus etiam accedit, Israëlitas et Iudaeos, faepisfime cum Aegyptiis arcte fuisfe coniunctos, ita ut probabile fit, etiam fine argumentis modo laudatis, illis afylum Aegyptios concesfuros fuisfe. Nemini igitur dubium fit, multos Israëlitas, regnante HOSEA eo migrasfe, qua de re IESAIAS ita fere loquitur: „Vae filiis immorigeris, inquit Iova, „ qui confilia ineunt, quae ego vehementer improbo, qui foedera pangunt, „ contra voluntatem meam. Qui iter in Aegyptum fuscipiunt, me non con„ fulto, ut robore PHARAONIS firmentur, feque fub umbram Aegypti recipi„ ant (80). Vae! his qui Aegyptum auxilii petendi caufa abeunt, qui in equis „ fpem fuam ponunt, qui curruum multitudini et equitum virtuti confidunt, „ fed Israëlitarum numen negligunt, Iovam non confulunt". (81)

Hebraeorum autem numerus deinde maxime etiam ibi adauctus est, quum NECHO rex Aegypti Iudaeorum regem IOACHAZUM in Aegyptum deportaverit (82), tunc vero victor, ut probabile videtur, una cum rege abduxerit Iudaeos: immo postea, tempore ZEDEKIAE, haud paucos eo migrasfe, valde est verifimile (83). Alia forte loca aliaeque regiones fuerint, in quae probabiliter migraverunt Hebraei, quandoquidem autem S. fcriptura hac de re plura nobis haud indicaverit, amplius de his coniicere, operae pretium non videtur.

---

(79) Cap. 40: 11. (80) Cap. 30: 1, 2. (81) Cf. vs. 3, 7. 31: 1. 36: 6. et cf. quoque Ier. 17: 5. 2 Reg. 18: 21. (82) 2 Reg. 23: 33. (83) Ier. 37: 1 fqq. Ezech. 17: 15.

CAPUT II.

DE MIGRATIONIBUS HEBRAEORUM A TOTA REIPUBLICAE DESTRUCTIONE AD ALEXANDRUM M. E. AB. A. A. C. 588 AD A. 330.

SECTIO I.

DE MIGRATIONIBUS HEBRAEORUM IN AFRICAM.

§ 15.

Migratio in Aegyptum regnante ibi Pharaone Hophra.

Etsi, uti vidimus, plurimi abducti erant Iudaei, relicti tamen fuerunt haud pauci, quibus praefectus fuit GEDALIA, contra quem quidam, inter quos e familia regia ISMAËL, coniurationem fecerunt, quemque (1) fraudulenter occiderunt; GEDALIA autem occiso, Iudaei, metu Chaldaeorum ducti, prophetam IEREMIAM rogarunt, quid factu optimum. Suadebat ille, ne commigrarent in Aegyptum: quodsi fecerint, gladio eos, fame et pestilentia perituros, denunciabat. His autem auditis exclamabant, mentiri IEREMIAM, cuius prophetiarum iam toties experti erant veritatem. In Aegyptum igitur discedebant Iudaei, eoque secum trahebant BARUCHUM et IEREMIAM (2).

(1) 2 Reg. 25: 25. Ier. 41: 1. (2) Ier. 42, 43, 44. Cf. FL. IOS. *A. I.* X: 9.

§ 16.

Dispersio Hebraeorum per Aegyptum.

Quamquam de Hebraeorum in Aegyptum migrantium numero nusquam legamus, sponte tamen apparet, illos fuisse per totam fere Aegyptum dispersos, dummodo regiones atque loca, in quibus collocati sunt Hebraei spectemus (3): IEREMIA enim propheta laudat Iudaeos Migdoli, Tachphane, Nophi atque in terra Pathros habitantes. Per regionem igitur satis amplam dispersi fuere Hebraei, et hinc colligere licet, illos quoque haud paucos fuisse (4), quamobrem etiam Ezechiël, regni Aegypti exitium praedicens, in recensione populorum, qui gladio caderent, *filios terrae foederis* enumerat: quod etiam conficere possumus ex IEREMIA (5), ubi NEBUZARADAN quotquot Iudaeos reperit, abduxisse dicitur, qui vero omnes exiguo septingentorum quadraginta quinque hominum numero continebantur (6).

§ 17.

Fata illorum, qui in Aegyptum aufugerant.

Iudaei autem non diu ibi commorati sunt, postquam enim eo pervenerunt, Deus significavit prophetae, fore ut NEBUCADNEZAR in Aegyptum exercitum duceret, iussitque praedicere populo, captum iri Aegyptum et ibi partim interfectum iri, partim, licet parvo numero, iterum iri abductum (7). Nec defuit huic vaticinio eventus; NEBUCADNEZAR enim anno a. C. 572. occasione seditionis Aegyptiacae usus, et ab AMASI quoque, fortasse ad subigendum APRIEM invitatus, in Aegyptum cum exercitu descendit, Aegyptoque potitus, a Syene usque ad fines tum Aegyptiorum, tum Iudaeorum, inter illos habitantium, alios gladio cecidit, alios Babylonem captivos abduxit. „Et quidem „Hebraeos, inquit IOSEPHUS *A. I.* X. 9. 7., quibus tam male res cecide-

(3) Ier. 44: 1. (4) Ezech. 30: 5. (5) Cap. 52: 30. (6) PRIDEAUX, l. c. p. 99. (7) Ier. 44: 26—30. Ezech. 29. 30. 31. FL. IOS. *A. I.* X: 9.

„runt, bis ultra Euphratem traductos accepimus. Nam decem tribus Samaria exciderunt, ab Asſyriis abducti regnante HOSEA: deinde a NABUCHODONOSORO, Babyloniorum et Chaldaeorum rege, quotquot e duabus tribubus ſuperant, captis Hieroſolymis." Interea Iudaeos in Aegypto non prorſus deletos fuisſe atque abductos, per ſe patet; immo hos paucos, qui ſuperſtites erant, deinde numero valde auctos fuisſe, probabile est. (8)

§ 18.

Migratio Hebraeorum in Aegyptum regnante Artaxerxe Ocho.

Numerus autem eorum, qui olim in Aegyptum conceſſerant, variis deinde occaſionibus quam maxime adauctus est: ita, inprimis imperante Perſis ARTAXERXE OCHO, eo vel migrarunt vel deducti ſunt Hebraei. Migratio vero, vel abductio haec valde in obſcuro latet; ſcimus quidem hunc ARTAXERXEM regem fuisſe ferocem, illumque bellum geſſisſe contra Phoenices, et varios ſcriptores ſtatuisſe, eum hac occaſione, qua etiam Aegyptiarum rerum potitus fuit, eo deportasſe Iudaeos (9), at quaenam cauſa huius deportationis fuerit haud equidem affirmare auſim. Quomodocunque vero haec res ſit comparata, illud extra omnem dubitationem est, multos a Perſis captivos in Aegyptum deductos fuisſe; diſertis enim verbis illud innuitur a PTOLEMAEO PHILADELPHO, qui ad pontificem ELEAZARUM inter alia ita ſeripſit: „Cum multi in regno „meo habitarent Iudaei, quos a Perſis, dum imperium tenebant, captos meus „pater honoravit." (10) Haec autem verba theſin nostram confirmare videntur, licet enim epistola illa ficta ſit, ſuper veris tamen ſtructa est hypotheſibus. (11)

(8) Hinc etiam BASNAGIUS hac de re loquens, hoc quoque ſtatuit; ait enim in l. ſaepius l. *Tom.* VII. p. 155: „Cependant, il en demeurat, quelques-uns en ce Pais-là, dont les Familles ſe provignérent considerablement." Cf. quoque FL. IOS. *de B. I.* II. 18. 7. (9) Cf. USSERIUS ad A. M. 3653, PRIDEAUX p. 548. aliique, quod comprobare conantur e SOLINI cap. 35 et SYNCELLO EX AFRICANO p. 256. (10) FL. IOS. *A. I.* XII. 2. 4. (11) VENEMA l. c. II. p. 458.

SECTIO II.

DE HEBRAEORUM ULTERIORE PER ASIAM DISPERSIONE.

§ 19.

Status Hebraeorum usque ad mortem Nebucadnezaris. (1)

Antequam de Hebraeorum in exfilio ftatu quaedam dicuntur, breviter agendum est de ultima Hebraeorum, regnante NEBUCADNEZARE, in Babyloniam abductione.

NEBUCADNEZARE Tyrum obfidente, anno a. C. 584, NEBUZARADAN fatellitibus ipfius praefectus in Iudaeam defcendit, forte ut GEDALIAE ac plurium Chaldaeorum caedem ulcifceretur. Hic autem, quotquot Iudaeos reperit, eos in Babyloniam abduxit; totam vero terram fuisfe direptam, colligere posfumus ex IEREMIAE verbis cap. 52: 30, quia, cum NEBUZARADAN, quotquot Iudaeos reperiret, in Babyloniam abduxerit, tantummodo animas feptingentas quadraginta quinque deportavit.

Illi homines, qui in hanc illamve captivitatem abducebantur, non fervorum inftar, fed ut coloni tractabantur (2); nam e more, inter populos tunc temporis folemni, fere femper abducebantur tantummodo nobiliores, potentiores, milites, aliique, de quibus metus erat ne rebellarent, fed viliores in patria relinquebantur, qui agros colerent et ea exercerent opificia, unde victores nihil periculi fibi metuerent. Etfi nunc vidimus, Hebraeos pene omnes abduc-

(1) Quamvis Hebraeorum fub Babyloniorum Perfarumque regum ftatus defcriptio brevis, ad quaestionem a nobilisfimo Philofophiae Theoreticae et Literarum humaniorum, quae Groningae est, ordine propofitam, ftrictiori fenfu non pertineat, tamen haud inutile, immo necesfarium (inprimis ut eorum disperfionem per totam fere Afiam eo melius intelligatur et proinde illustretur) conditionem Hebraeorum paucis adumbrare, mihi videbatur et viris Cl. hoc quoque non plane displiciturum fpero.

(2) Cl. FAREAU l. c. p. 24.

tos fuisse, maxima tamen usi sunt libertate, adeo ut in hoc exsilii statu haud omnino infortunati fuisse videantur: sic Iudaeis quoque in captivitate aliqua regiminis proprii forma remanebat, iisque praefecti ex ipsa DAVIDIS domo erant (3): hinc etiam IEREMIAS abductos sic alloquitur cap. 29: 5–7. „Exstruite domos, quas habitetis, conserite hortos, quorum fructibus vescamini. Uxores ducite, liberos genituri, et filiis vestris uxores date, filiasque „vestras nuptum collocate, liberos quoque parituras. Et sic crescite non „imminuti. Saluti urbis studete, quo vos relegavi, et precibus vestris pro „ea apud me intercedite, nam cum eius salute vestra quoque salus est con„iuncta."

Nemo autem putet illorum conditionem semper fuisse laetam: contrarium vero locum habuit; cecinit enim poëta quidam, „ad flumina Babyloniae sedentes etiam „atque etiam flevimus." (4) Nihilo tamen minus plures saepissime exsules ad summos dignitatis gradus evecti sunt: ita v. c. DANIEL, HANANIA, MISAËL et AZARIA magno a NEBUCADNEZARE ornati sunt honore (5); inprimis inter hos inclaruit DANIËL, qui, cum regi somnium illud notissimum (6) indicasset, eiusque subiunxisset interpretationem, ad maximos in aula regia honores escendit, amplissimisque muneribus cumulatus, toti Babyloniae provinciae praefectus constitutus est. (7) Tam egregia autem ista opportunitate afflictis civium suorum rebus succurrendi, quin DANIEL una cum sociis SADRACH, MESACH et ABEDNEGO strenue usus sit, non est profecto, quod dubitemus. (8) Praeterea miraculo isto celeberrimo, quo socii DANIELIS in fornacem coniecti servabantur (9), maior etiam opportunitas captivorum Hebraeorum rebus consulendi DANIELI aliisque praebita fuit. (10) Immo etiam deinde, cum NEBUCADNEZAR post septem annorum dementiam ac furorem sibi ipsi restitutus esset, et veri Dei potentiam non modo ipse agnovisset, sed ut alii quoque celebrarent, operam dedisset, piis in gente viris, in captivitate constitutis, ingens hac ratione solatium et in rebus asperis levamentum haud dubie afferebatur. (11)

---

(3) Ezrae 1: 8, 5: 14. (4) Ps. 137: 1. (5) Dan. 1: 1, 3–7. (6) Dan. 2. (7) Dan. 2: 48. (8) Cf. Cl. MUNTINGHE VIII: p. 9. (9) Dan. 3. (10) FL. IOS. *A. I.* X. 10. 5. (11) Cf. Cl. MUNTINGHE VIII. p. 17. Cl. VENEMA l. c. II. p. 289, 290. et BUDDEUS l. c. II. p. 785.

Haec vero omnia inprimis ad Iudaeos pertinebant: dicendum itaque nunc etiam esset de illis, qui ex decem tribubus in exsilium abducti erant, at propter monumentorum penuriam pauca tantummodo de illis novimus: liceat igitur mihi hic afferre verba Cl. MUNTINGHII l. c. VIII. not. 9. p. 6, 7. „Indien „men eenig geloof mag slaan aan de verhalen des schrijvers van het boek van TO„BIAS Hoofdst. 14: 4, 12. 13. schijnen het ook de ballingen der 10 stammen „in Medië, waar een groot gedeelte van dezelve woonde, zeer wel gehad „hebben."

§ 20.

Status Hebraeorum ad dissolutionem captivitatis per Cyrum.

Mortuo NEBUCADNEZARI successit filius EVILMERODACH, qui IECHONIAM statim e vinculis solutum, uti IOSEPHUS dicit, inter amicos necessarios habebat, simulque illi, quae ad regium cultum necessaria erant, suppeditavit. (12) „Ut ergo animum, ait BUDDEUS v. cl. l. c. II. p. 794, hac ratio„ne benevolum erga Iudaeos demonstravit; ita eorum sub hocce rege tolerabi„lem admodum fuisse conditionem, ut credamus, par est." Tandem varios post casus regnum Babylonicum pervenit ad CYAXAREM II (eundem qui in S. literis DARIUS appellatur), (13) quo regnante magna fuit DANIELIS auctoritas, nec non cum DARIUM mortuum exceperit CYRUS. Atque ita cuncta eo tandem redibant, ut Hebraeis per DANIELEM praesidii aliquid conciliaretur atque solatii non tantum, sed et iis in patriam redeundi templique Hierosolymitani instaurandi libertas a CYRO rege concederetur. (14) Neque in hoc substitit CYRI benevolentia, incitavit enim ille omnes, ut in patriam redirent instruxitque omnibus iis, quae ad tantas res feliciter peragendas conducere possent. (15) Quaenam autem tantae benignitatis causa fuerit primaria, omnino definiri vix potest; forte ipse DANIEL huius rei auctor suasorque regi exstitit, quippe quem eius gratia floruisse, ex ipsius libro constat. (16) Ceterum

---

(12) FL. IOS. *A. I.* X. 11. 2. 2 Reg. 25: 27. Ier. 52: 31. (13) Dan. 6: 1. (14) Ezrae 1: 1-3. (15) Ezrae 1: 3, 4, 7-11. Cf. FL. IOS. *A. I.* XI. 1. 2. (16) Cap. 6: 29.

vaticinium IESAIAE (17) de CYRO, Iudaeorum aliquando liberatore, ita nempe ut vates nomen appellet, eius victorias exponat, restitutionem reipublicae Iudaicae illius ope pronunciet, monente forsan ipso DANIELE, CYRO relatum fuisse, verisimile est. (18)

§ 21.

Reversio plurimorum Hebraeorum in sedes avitas regnante Cyro.

Edicto igitur CYRI, anno eius regni primo, qui est a. C. 536, promulgato, principes e tribubus Beniamine et Iuda viri cum sacerdotibus et Levitis et aliis quibusdam, auro, argento aliisque opibus a vicinis adiuti, iter in patriam susceperunt. (19) Numerus eorum, qui hoc anno ex captivitate Babylonica cum ZERUBBABELE, principe Iudaeorum, et IOSUA, summo sacerdote, redierunt, myriades erant quatuor duo millia trecenti et sexaginta, praeter servos et ancillas, qui fuerunt septies mille trecenti triginta septem. (20) Pauci igitur, hac libertate usi, pristinas repetierunt sedes, forte quod nonnulli ad possessiones, quas exsules hic illicve sibi comparaverant, relinquendas, statim inducere animum non possent. In his nonnullos quoque fuisse Israëlitas, nobis quidem persuasissimum est (21), quamvis hi, utpote qui diutius iam extra patriam degissent, non tanto numero sedes avitas recuperaverint: de qua re ita disputat Cl. PAREAU *Antiquitatis Hebraicae* p. 26: „Ac videntur omnino fuisse ex decem illis tribubus sive *Israëlitis*, haud pauci, qui iter „susciperent, quotquot nimirum verae religionis amore quam maxime ducerentur: quibus deinceps plures accessisse probabile est, cum de suorum, qui „iam Palaestinam tenerent, salute facti essent certiores." (22)

---

(17) Cap. 44, 45. (18) Praesertim quoque cum hoc affirmet FL. IOSEPHUS *A. I.* XI. 1. 2. Cf. BACHIENE l. c. I. p. 809. et praeter alios Cl. MUNTINGHE l. c. VIII. p. 107. sqq. (19) Ezr. 1: 2. (20) Ezr. 2: 64. 65. Cf. Nehem. 7: 66. PRIDEAUX p. 153. (21) Ezr. 2: 70. 1 Chr. 9: 3. (22) PRIDEAUX p. 152, 153. et Cl. MUNTINGHE VIII. p. 110, 111. Hinc ab eo inde tempore Hebraei, tam qui ad decem tribuum, quam qui ad Iudae regnum pertinuerant, uno nomine generali *Iudaei* dicebantur, unde etiam nos in posterum hoc nomine tantummodo utemur. (FL.

§ 22.

Status Iudaeorum regnantibus Xerxe et Artaxerxe Longimano.

Conditionem Iudaeorum ſub CAMBYSE, SMERDE et DARIO HYSTASPIS filio, quum, quod ad opus nobis propoſitum attinet, minus digna memoratu geſſerint, ſilentio praetermittimus, et dicemus aliquid de XERXE et ARTAXERXE.

Regnantibus his, Iudaeorum ſtatus, etſi coelum non ſemper illis aeque eſſet ſerenum (23), haud erat infortunatus: etenim ſive ſtatuamus, AHASUERUM in libro ESTHERAE laudatum fuiſſe XERXEM (24), ſive filium huius ARTAXERXEM (25), hoc ex hiſtoria illa notiſſima colligere licet, eorum perplures tunc temporis fuiſſe divites et ſatis potentes. HAMAN enim ille Iudaeis infestiſſimus, quum a rege poſtularet, ut Iudaei perderentur, pollicitus est, ne quid damni rex pateretur, illorum tributis mulctatus, ipſe de ſuis bonis decem argenti talentorum millia ſe daturum. (26) Eorum porro potentia ex eodem ESTHERAE libro luculentiſſime patet: edicto enim ad Iudaeos delendos promulgato, rex, iterum mutatus, Iudaeis, hoſtibus ſuis reſiſtendi et ſeſe vindicandi, plenam dedit poteſtatem. (27) „Congregaverunt hinc ſe Iudaei in „civitates ſuas, per omnes regis AHASUERI provincias, ad mittendam manum in quaerentes malum ipſorum, et nemo in oppugnandis Iudaeis ſubſtitit, adeo ut omnes illorum hoſtes ſuccumberent, ac ſuperarentur, qui eos „hoſtiliter invaſerant." (28) Fuit igitur bellum in Perſarum regno domeſticum, quod adeo proſpere Iudaeis ceſſit, ut in ipſa urbe regia Suſis ab illis plus octingentis, et in regni provinciis ſeptuaginta quinque millia hoſtium caederentur. (29) FLAVIUS IOSEPHUS de XERXE loquens dicit; illum Iudaeos ex inſtitutis patris DARII, (qui Iudaeis impenſe admodum faverat) nihil mutas-

---

108. *A I.* XI. 5. 7.) Diſtinguebantur autem ſaepius nomine אנשי בבל *virorum Babyloniae* et אנשי ארץ ישראל *virorum terrae Israëlis* (BUDDEUS l. l. II. p. 962. (23) Esth. 3: 4. (24) Cl. MUNTINGHE VIII. p. 114. (71) p. 38—40 et BACHIENE III. p. 629. (25) PRIDEAUX p. 292 ſqq. et BUDDEUS II. p. 950. 951. (26) Esth. 3: 9. Cf. PRIDEAUX p. 368. (27) Esth. 8. Ex more enim Perſarum edicta plane revocari non potuerunt. Cf. Esth. 8: 8. (28) Cap. 9: 2. (29) Esth.

ſe. Hic autem rex bellum adverſus Graeciam inſtruxit, quo in bello Iudaei quoque ſtipendia fecerunt, quod nimirum e CHAERILI cuiusdam verſibus, qui apud IOSEPHUM inſpici posſunt, colligendum videtur. (30)

§ 23.

Reverſio Iudaeorum altera regnante Artaxerxe Longimano.

Anno ARTAXERXIS ſexto aut ineunte ſeptimo, EZRA cum plurimis e gente Iudaica conſilium in patriam revertendi cepit. Erat ille EZRA e genere ſacerdotali, uti ex genealogia eius conſtat, et vir eruditus legisque peritisſimus. Rex autem, quum esſet Iudaeis benevolus, facile tali homini in patriam redeundi, ac res populi afflictas reſtituendi, libertatem conceſſit; et omnibus etiam Israëlitis, qui in regno Perſarum remanſerant, maxime ſacerdotibus atque Levitis, haec dabatur poteſtas, ſed EZRAE quoque opes amplisſimas, ad cultum veri numinis ipſi oblatas, ac vaſa ſacra, in miniſterium domus Dei concredita, ſecum auferre licuit; aerarii praeterea regii praefectis trans-Euphratenſibus mandabatur, ut, quaecunque neceſſaria esſent, ex fiſco regio EZRAE ſuppeditarent: quo pacto ille, congregatis ad fluvium Ahava itineris ſociis, atque Levitis quibusdam, quorum nemo adhuc aderat, arcesſitis, post ieiunia et preces iter in Palaeſtinam ſuſcepit, eoque cum omnibus ſalvus et incolumis pervenit. (31) FL. IOSEPHUS narrat, EZRAM exemplar epiſtolae regis miſisſe ad gentiles ſuos, ſeu decem tribuum Israëlitas in Media, ex quibus multi cum ſuis opibus Babylonem venerint, Hieroſolyma reverti cupientes. (32)

Anno tandem ARTAXERXIS LONGIMANI viceſimo, Iudaeorum quidam cum NEHEMIA, regio pincerna, impetrata a rege poteſtate in patriam redeundi, itidem Hieroſolyma venerunt: (33) an vero Iudaei magno numero

---

9: 16. Cf. de tota hanc hiſtoria Cl. VENEMA l. l. II. p. 370-383. (30) *Contra Ap.* I. 22. Cf. PRIDEAUX p. 272. (31) Fuſius haec omnia apud EZRAM cap. 8: 15 ſqq. enarrantur. De eorum, qui patriam recuperarunt, numero, nihil certi dici poteſt, licet ex cap. 8: 35 haud obſcure pateat, illos non paucos fuisſe. (32) *A. I.* XI. 5. 2. (33) Nehem. 2: 1-11.

eum eo in patriam reverſi fuerint, merito quaeritur. IOSEPHUS diſerte dicit, NEHEMIAM, cum veniſset Babylonem, et multos e popularibus, ultro in itineris ſocietatem venientes, comites asſumſisſet, illico Hieroſolyma ſe contulisſe. (34)

§ 24.

Status Iudaeorum ſub ſequentibus Perſarum regibus.

Succesſit ARTAXERXI XERXES II, quem, paulo post interfectum, SOGDIANUS excepit, cui, itidem necato, ſuccesſit frater DARIUS NOTHUS. Regnantibus his Iudaeorum ſtatus pro temporis conditione varius quidem fuit, ſed ita tamen, ut per hoc temporis intervallum in iis regionibus, ubi iam degerent, manſisſe videantur: idem quoque dici potest de DARII NOTHI ſucceſſore ARTAXERXE MNEMONE, utpote qui rex ſatis placidus fuit. Longe autem aliter populi huius res imperante OCHO MNEMONIS filio, ſeſe habuerunt. Hic enim princeps ferox et perfidus cum esſet, bellum contra Phoenices gerens, multos abduxit Iudaeos in Babyloniam atque Hyrcaniam, ibique ad mare Caspium collocavit. (35) Huius ferocitatis cauſam haud equidem ſcimus, hinc quoque Cl. MUNTINGHE l. l. VIII. not. 81. p. 42, hac de re agens, ita ratiocinatur: „Welke de reden of aanleiding zij geweest van deze wreedheid „tegen de Joden, is onbekend. Daar OCHUS thans tegen de van hem afgeval„lege Feniciërs opgetrokken was, is het niet onwaarſchijnlijk, dat ook de Jo„den, het Perſiſche juk moede, hun te hulpe gekomen zijn, of althans meer „of min verdacht zijn geweest van zich met den opſtand vereenigd te hebben." Quo modo autem cum hoc conciliari posſit, OCHUM Iudaeos in Aegypto collocasſe, vix intelligitur. (36)

Tandem OCHUS, a BAGOA interfectus, et ARSES, qui ſolus e caede regiae familiae fuit ſuperſtes, rex est creatus, cui denique etiam ipſi a BAGOA interemto ſuccesſit DARIUS CODOMANNUS, qui bellum cum ALEXANDRO M.,

(34) *A. I.* XI. 5. 7. (35) PRIDEAUX et ſcriptores ab eo citati p. 547. (36) Vid. ſupra § 18.

diu varia belli fortuna, fed magna virtute gesfit: postremo autem victus ab ALEXANDRO M. et ab amicis relictus, atque interfectus fimul cum Perfarum regno intereunte vitam amifit. (37)

§ 25.

Disperfio Iudaeorum per totum Perfarum regnum.

Ex iis, quae fupra dicta funt, iam certiores facti fumus de tota Iudaeorum disperfione: per hoc autem temporis intervallum haec gens non minus per fatis magnam terrarum orbis partem disfipata fuit. (38) Invenimus enim Iudaeos in terra Cafiphia; (39) apud flumen Sud, (40) immo in Sufiana, nam DANIËLEM fuisfe Sufis ex quodam eius prophetiarum loco fatis liquide colligendum videtur. (41) Deinde autem Iudaeos per totum Perfarum regnum difperfos vidimus in libro ESTHERAE; HAMAN enim regi dicebat Esth. 3: 8. „est „populus per totum tuum regnum disfipatus," quo dicto, uti ex fequentibus patet, Iudaeos fignificabat: in vastisfimo igitur Perfarum imperio quaquaverfum degebant Iudaei: (42) hinc in ceteris huius regni provinciis nondum laudatis, licet in S. literis atque apud fcriptores profanos, quantum equidem fcio, nusquam inveniantur, fuerint Iudaei necesfe est.

Obfervandum vero hic est, loca, in quae abducti erant Iudae regni incolae, non tam longe, quam Israëlitarum, fuisfe remotas, atque hos igitur coniunctiores per modum coloniae ibi degisfe; hinc in reverfionibus illis fupra laudatis ii praefertim, qui ad Iudae pertinebant tribum, patriam recuperarunt. (43)

---

(37) IUST. X. 3. 11, 15. USSERIUS ad A. M. 3674. Vid. de ftatu Iudaeorum, regnantibus Perfarum regibus, Cl. MUNTINGHE l. c. VIII. p. 127, 128. (38) Quod etiam ex tota hac fectione inprimis § 22. quam luculentisfime patet. (39) Ezr. 8: 17. (40) Baruchi 1: 4. (41) Cap. 8: 2. (42) Esth. 8: 5, 17. 9: 23, 5, 15--19, 30. (43) Cl. MUNTINGHE VIII. p. 5. et VENEMA l. c. II. p. 292. 293.

§ 26.

Caufae huius difperfionis.

Facillimè autem tantae difperfionis caufas quisque intelligat necesfe est; partim enim iam victores ex prudentisfimo confilio, ne iis fcilicet rebellandi occafio esfet, nec non ut regiones defertas colerent, exfules adeo dispergebant; partim autem ftatuimus, mercaturam huic rei haud minus anfam dedisfe, quod nemo non intelliget, qui eorum fedes in memoriam revocet: magna v. c. Iudaeorum pars in provincia Sinear five Babylonia degebant, cuius, Tigrin inter et Euphratem iacentis fosfae et canales, ex uno flumine in alterum ducta, fertilitatem terrae naturalem adiuvabant et mirum quantum augebant, quin etiam navigationi et commerciis incolarum mutuis inferviebant. (44) Hinc quoque ex hac regione multa inftituebantur commercia et exercebantur opificia (45); ideoque Deus ipfe per prophetam praedixerat, futurum esfe, ut illos abduceret in terram negotiantem, et in civitate negotiatorum deponeret. (46)

Licet enim Iudaei agriculturae fuerint dediti, tamen eos in exfilio mercaturae quoque ftuduisfe, quam maxime est probabile: ad quae ita Cl. PAREAU l. l. p. 418. „Etfi haud deerant, qui fuadente IEREMIA propheta, agros cole„rent (Ier. 29: 4, 5.) plerique tamen, quibus id non daretur, victum quaefi„visfe videntur emendo vendendoque" et Cl. MUNTINGHE hac de re ita disputat *Gefchiedenis der Menschheid* etc. VIII. p. 132. „het is wel niet anders „mogelijk, of de Joden, nu onder dese volkeren (Babylonios nempe ac Perfas) „verkeerende, en voorts geene gelegenheid meer hebbende om de vaderlijke ak„kers te bearbeiden, zullen ook van lieverlede aan hunne kunsten, en den daar„toe behoorenden koophandel en aan hunne wetenfchappen, in zoo verre die

---

(44) Cf. V. HAMELSVELD l. c. VI. p. 82 et Cl. HEEREN *Ideën* I. II. p. 149 fqq. inprimis p. 163, 164, 178--181, 185 fqq. (45) Cl. MUNTINGHE VII. p. 318, 319. (46) Ezech. 17: 4. cf. Ier. 50: 37. 51: 7, 13. Ief. 43: 14 Cl. MUNTINGHE VIII. p. 132, 133. conferri hic omnino meretur A. TH. HARTMANN *Die Hebraeërin* etc. I. p. 419 fqq. ubi vir ille doctus egregie hac de re disputat.

„met hunnen godsdienst niet strijdig waren, deel genomen hebben; te meer, „dewijl door deze verkeering, en door het gunstig onthaal, dat zij bij de vreemde volken vonden, de oude haat tegen dezelve geheel werd weggenomen." Et quia post captivitatem apud NEHEMIAM (47) iam de quadam aurifabrorum et negotiatorum classe mentio iniicitur, colligere possumus, in exsilio haud paucos Hebraeos didicisse opificia tractare. (48) „Immo, inquit Cl. PAREAU l. c. p. 421., „secundum Iudaicam traditionem fide dignissimam institutum est deinceps, ut „omnes omnino mares aliquod opificium docerentur." (49) Quid plura? nonne ex dictis ultro sequitur, Iudaeos, in hanc incumbentes rem, quoquoversum se convertisse, ubi commercia agenda essent et possent. Ad hanc autem rem satis illis concessum est libertatis, pro more populorum tunc temporis solemni; et haud dubio augebatur libertas eorum, qui, postquam Iudaeis in patriam redeundi data erat potestas, in terris exteris manere maluerunt. Nemo enim dicat, dispersionem per amplam terrarum partem tantummodo in exsilio locum habuisse, nam vidimus, cum ZERUBBABELE haud multos patriam repetiisse; hinc etiam IOSEPHUS (50) multos, dicit, maluisse Babylone manere, nolentes relinquere suas possessiones; et, quamvis deinde cum EZRA et NEHEMIA plures Babylone ceterisque regionibus egressi, sedes patrias et avitas recuperaverint, longe tamen plurimos in terris peregrinis remansisse, omni vacat dubio; „alios, quemadmodum ait Cl. VENEMA l. c. II. p. 369., quod „idololatriae nondum penitus renunciaverant, alios quod commodius viverent in „exsilio ac lautius et de patriae statu minus recte sentirent:" ideo etiam IOSEPHUS de altera reversione, quae EZRA duce locum habuit, loquens (51) dicit: reliquam Israëlitarum multitudinem assuetum iam domicilium noluisse relinquere, eamque ob causam duas tantum tribus per Asiam et Europam sub Romano degere imperio, decem autem tribus ultra Euphratem esse, infinita hominum millia, qui vix numero comprehendi queant.

---

(47) Cap. 3: 32. (48) Cf. MUNT. VIII. p. 132. (49) Matth. 13: 55. Act. 18: 3. 1 Cor. 4: 12. 1 Thes. 2: 9. Act. 20: 34. (50) *A. I.* XI. 1. 3. (51) *A. I.* XI 5. 2.

PERIODUS II.

HISTORIA MIGRATIONUM HEBRAEORUM EXTRA PATRIAM, INDE AB ALEXANDRO M. USQUE AD TEMPORA APOSTOLORUM, H. E. AB ANNO ANTE CHRISTUM 330 AD TEMPORA DELETA A ROMANIS HIEROSOLYMA PROXIME ANTECEDENTIA: ET EXPOSITIO CAUSARUM, QUAE EAS EFFECERUNT.

CAPUT I.

DE MIGRATIONIBUS IUDAEORUM IN AFRICAM.

§ 27.

Migratio Iudaeorum in Aegyptum regnante Alexandro.

Vidimus, periodo iam superiori, per satis multas regiones dispersos fuisse Iudaeos, cuius rei in genere abductiones illae et totius populi distructio fuerunt causae: exeunte autem illa periodo, mercaturam etiam haud minimam causam statuimus. Per hoc vero temporis intervallum abductiones tales, (quamquam non omnino desint), rarius locum habuerunt: dispersiones autem et migrationes multo maiores videbimus: aliae igitur causae cum alia temporum conditione nobis obversentur, necesse est. Omnium autem per hanc periodum migrationum causam primariam fuisse mercaturam, statuere haud dubitamus. Nec

mirum, Iudaeos enim in exfilio Asſyriorum Babyloniorumque, in aliis degere terris iam conſuetos, et patriae avitaeque religioni minus addictos, patriam libentius, quam antea potuisſe relinquere, nemo est, quin intelligat: cum vero his etiam accedat, quod mercatura, cui ſtudere illos in captivitate incepisſe periodo ſuperiore ostendimus, vitam iis praebuerit lautiorem, ad maximam probabilitatem ſuspicio haec perducitur. Videmus enim et Iudaeos in Aegyptum turmatim migrantes, et SIMONEM, pontificem maximum, Ioppe portum commerciis commode exſtruentem, et HERODEM Caeſaraeam in ora maritima condentem eximiumque illi portum addentem. At quid plura? indicia haec luculentisſima nostram ſatis ſuperque comprobare videntur ſententiam. Redeamus igitur ad ea, quae iam ſuperſunt tractanda.

ALEXANDER M., quum amplam Aſiae partem ſibi iam ſubiecisſet, arma victricia in Aegyptios vertit, totiusque regionis ſine Martis discrimine potitus, urbem ibi condidit, quam ex ſuo nomine *Alexandriam* appellavit. Hanc vero urbem, quae dein maximam conſecuta est celebritatem, ut frequentaret ALEXANDER, pluribus ex ſinitimis urbibus commigrare Alexandriam iusſis, magna multitudine urbem implevit. (1) Quos inter multi fuerunt Iudaei, quibus rex multa concesſit privilegia, nam, quemadmodum ait IOSEPHUS *contra Ap.* II. 4. p. 471. aequali ac Macedones ius conſecuti ſunt: etenim quum ALEXANDER dixisſet Iudaeis, ſi qui ſecum militare vellent ea lege, ut patrios mores tenerent et ſecundum illos viverent, paratum ſe esſe eos ſecum ducere, multi lubenti animo in eam expeditionem (contra Aegyptum) dederunt nomina. (2) ALEXANDER vero, opera Iudaeorum promtisſima adverſus Aegyptios uſus, in auxilii remunerationem concesſit illis aequo iure cum Graecis urbem habitare (3); quibus accedit, quod Alexandriae ſitus mercaturae quam maxime opportunus erat. (4)

---

(1) CURTII. IV. 8. (2) FL. IOS. *A. I.* XI. 8. 5. (3) IOS. *de B. I.* II. 18. 7. (4) „ALEXANDER DE GROOTE, inquit VAN HAMELSVELD *Aardrykskunde des Bybels*, VI. p. 52, „ hadt „ deze haven, met een doorzichtig oog, uitgekozen, om er den Koophandel van de drie toen bekende wereldddeelen, als in één middenpunt, ſaam te brengen, en van daar eenen weldadigen invloed allerwegen te laten verbreiden." Cf. inprimis cl. MUNTINGHE VIII. p. 376, 377. add. A. TH. HARTMANN II. p. 22 ſqq.

§ 28.

Prior Iudaeorum migratio in Aegyptum regnante Ptolemaeo Lagi filio.

Post ALEXANDRI mortem, PTOLOMAEUS LAGI filius, Aegyptum cum esset sortitus, et Syriam illi vellet adiungere, Iudaeam ingressus atque Hierosolymis occupatis, multos (5) tum ex Iudaeis tum ex Samaritanis captivos in Aegyptum abduxit: quod iterum pro more illius temporis factum fuit, ita ut de huius abductionis causa plura dicere haud possimus. Cumque Hierosolymitanos iurisiurandi fidei observantissimos ex iis intelligeret, quae ALEXANDRI legatis, post victum ab eo DARIUM, responderant, multos illorum in praesidiis disposuit et aequali cum Macedonibus Alexandriae iure esse iussit; sacramentoque eos obstrinxit, servaturos se fidem posteris eius, qui ipsis mandasset eam provinciam. Ita fere IOSEPHUS haec narrat (6), dum autem alia huius benignitatis causa fuisse videatur quamobrem etiam Cl. MUNTINGHE l. c. VIII in not. 110. p. 51. scribit: „IOSEPHUS t. a. p. schrijft de reden van deze gunst des konings „ jegens de Joden toe aan hunne standvastigheid in het houden van eeden en be- „ loften. Doch men ziet hier in den Geschiedschrijver den Jood, die zijn volk „ wilde prijzen." et in not. 112. p. 52. „IOSEPHUS t. a. p. geeft niet onduide- „ te kennen, dat de geschiktheid van het land van Egypte eene sterke drijfveer „ is geweest bij vele Joden om zich derwaards te begeven:" Disertis enim verbis ipse innuit, haud paucos Iudaeos, partim ubertate terrae, partim PTOLEMAEI erga gentem hanc liberalitate, allectos, sponte in Aegyptum migrasse. (7)

§ 29.

Migratio Iudaeorum in Libyam et Cyrenen regnante Ptolemaeo Lagi filio.

Immo hoc tempore, ipsaque hac occasione, multi in Lybiam et Cyrenen commi-

---

(5) PSEUDO-ARISTEAS ad decem myriades Iudaeorum ex Iudaea in Aegyptum traductas esse dicit. Cf. BUDDEUS II. p. 921. etc. (6) *A. I.* XII. 1. (7) Idem *A. I.* XII. 1. *Contra Ap.* I. 22. p. 458.

grarunt Iudaei; nam, quemadmodum refert IOSEPHUS, *contra Ap.* II. 4. p. 472. cum firmum in Cyrenaica imperium tenere vellet, et in aliis Libyae civitatibus, illuc partem Iudaeorum habitatum misit. Sed Iudaei hoc ultro praesertim mercaturae gratia fecisse videntur, quod nemini mirum erit, qui harum regionum ad Mare Mediterraneum situm, mercaturae accomodatissimum, ad animum revocet. (8) Audiamus iterum Cl. MUNTINGHE, de huius migrationis causa ita loquentem, l. c. VIII. p. 183, 184. „IOSEPHUS stelt ons deze verhuizingen „in een geheel ander licht voor, als waarin zij schijnen gesteld te moeten worden. Op niets ijvriger bedacht, dan om zijne natie, ook dikwijls bezijde de „waarheid, te verheffen; wil hij ook hier ons de zaak dus doen voorkomen, „dat PTOLEMAEUS zelf, der Joden trouwe in het houden van verbonden „in aanmerking genomen hebbende, hen als menschen, op welke hij meer betrouwen kon, dan op anderen, naar zijne staten gelokt hebbe: doch dat dit „slechts eene gedachte was van dezen geschiedschrijver, is klaarblijkelijk, om „dat hij zelf uitdrukkelijk die verhuizingen opgeeft, als door de Joden zelve „uit redenen, die hun eigen belang medebragten, gekozen: waarom ik, „hoezeer ik de trouw der toenmalige Joden niet wil in verdenking brengen, toch liever denken zoude, dat, daar zij nu eenmaal, vooral in Babel „smaak voor den koophandel en de daarmede verknochte kunsten verkregen „hadden, de bloei van den handel in de steden en landen van Egypte, vooral „Alexandrië, en voorts van Lybië en Cyrenaica de voornaamste drijfveer bij „hen geweest is."

§ 30.

Posterior Iudaeorum migratio in Aegyptum regnante Ptolemaeo Lagi filio.

Deinde multi iterum in Aegyptum commigraverunt Iudaei, et quidem occasione belli PTOLEMAEUM inter et ANTIGONUM, qua PTOLEMAEUS, e Sy-

(8) Nonne etiam eo per catervas mercatorum venissent? Vid. HEEREN II. I. p 209. sqq.

ria excedere coactus, praecipuas a ſe occupatas urbes diruit, receptisque ad ſe copiis et opibus, quae ferri poterant, in Aegyptum rediit. (9) Tum vero haud pauci homines, cognita comitate et clementia PTOLEMAEI, cum illo proficisci in Aegyptum voluerunt, ut rerum illic gerendarum participes esſent (10): quibus fortasſe accedebat Iudaeorum metus, ne a victore tam leniter et ea clementia tractarentur, qua a PTOLEMAEO esſent habiti.

Quandoquidem PTOLEMAEUS LAGI, et quidam eius ſuccesſores plerumque faverent Iudaeis, nullum relinquitur dubium, quin, quia post captivitatem libentius patriam relinquere poterant, multi ſenſim ſenſimque in Aegyptum migraverint Iudaei, quorum numerus progresſu temporis haud dubie egregie auctus est, qui ſe paulatim in perplures Africae regiones, imo etiam in Aethiopiam contulerunt: ſed hac de re infra plura dicentur.

§ 31.

Migrationes Iudaeorum in Aegyptum regnante Ptolemaeo Philometore.

Quemadmodum ab omni aevo in Aegyptum concedere, Iudaeis valde fuit familiare, ſic etiam per hoc tempus haud rariora huius rei exempla occurrent: inprimis eo tempore, quo ANTIOCHUS EPIPHANES, altera illa expeditione a Romanis Aegypto excedere coactus, tantopere in Iudaeos ſaeviit: regnabat enim tunc in Aegypto PTOLEMAEUS PHILOMETOR, cuius ſub imperio admodum leniter tractabantur Iudaei, unde quam maxime est veriſimile, multos tunc temporis in Aegyptum migrasſe; quae autem ſuſpicio ad maiorem probabilitatis gradum evehitur, quando in primo Maccabaeorum libro (11) legimus, multos Hieroſolymorum incolas propter Syrorum ſaevitiam ex urbe patria fugisſe. Ubinam vero opportunius illis fuisſet refugium, quam quidem in Aegypto, quum ſufficeret, hostem esſe EPIPHANIS, ut PTOLEMAEI favorem ſibi quis conciliaret. Verba Cl. MUNTINGHII, ad haec tam egregie pertinen-

(9) DIOD. SIC. XIX. 93. (10) Uſus ſum verbis FL. IOS. *contra Ap.* I. 22. p. 455. (11) Cap. 1: 40.

tia, haud afferre nequeo l. c. VIII. p. 298. „In Egypte, en in alle landen „die aan het Egyptische gebied onderworpen waren, was de Ioodsche natie in „groot aanzien. Ook aan derzelver godsdienst werd aldaar alle die bescheiden„heid bewezen, die men aan alle vreemde godsdiensten bewees. De staatkun„de der Egyptische Koningen van welke meer dan één, voor al onder de eer„sten, in verstand uitmuntten; was ten dezen aanzien veel wijzer, dan die „van eenen trotschen, alleen door zijne driften bestierden ANTIOCHUS EPI„PHANES." Luculentissimum huius rei exemplum est ONIAS, pontificis summi ONIAE filius, ut pote qui, turbatis valde sub ANTIOCHO Iudaeorum rebus, in Aegyptum aufugit, Alexandriam venit, atque a PTOLEMAEO exceptus est humanisse „propter suas, uti inquit IOSEPHUS *de B. I.* VII. „10. 2. cum ANTIOCHO inimicitias." Dum autem in Aegypto commorabatur ONIAS, PTOLEMAEO et CLEOPATRAE charus esse coepit; quum vero spem nullam, pontificatum in Iudaea obtinendi, haberet, simulque vellet sibi memoriam gloriamque sempiternam parare; a PTOLEMAEO et coniuge eius CLEOPATRA per literas petiit, ut sibi in Aegypto templum, Hierosolymitano simile, aedificare liceret. (12) Hac autem re a rege concessa, aedificavit ONIAS templum ad instar Hierosolymitani in praefectura, quae dicitur Heliopolitana. (15) Non tamen diffitendum est, hanc rem migrationibus haud paucis ansam dedisse: licet enim templum praeter Hierosolymitanum aedificare, secundum Dei iussum, interdictum esset Iudaeis, tamen huius populi plerique a religione avita eo tempore tam longe secesserant, ut rem, quae ipsis videbatur parvi esse momenti, non curarent. His autem accedebat, quod templum Hierosolymitanum ab ANTIOCHO vastatum fuerit, ita ut non pauci, propter rationes modo allatas, nullo modo dubitaverint in Aegyptum abire; atque inter alia, (14) quibus ONIAS a rege templi aedificandi potestatem impetrare voluit, quoque ad hoc provocabat: disertis namque verbis ait IOSEPHUS, ONI-

---

(12) FL. IOS. *A. I.* XIII. 3 1. (13) Idem ibid: XIII. 3. 2 et 3. (14) Sic ad verba IESAIAE cap. 19. 18, 19. provocabat ONIAS, quibus ille praedixerat, altare Domino seu sacrarium aliquod in Aegypto fore. Quamquam vero haec divinatio ad istam rem minime pertineret, tamen haud pauci sine dubio Iudaei opinati fuerunt, aedificationem huius templi Deo acceptam esse et gratam.

AM ad regem etiam ſcripſiſſe, ita Iudaeos ad bellum acrius excitatum iri contra ANTIOCHUM, qui templum Hieroſolymitanum vastaverat, et ad ipſum magis propenſa voluntate venturos, adeoque regem multos religionis libertate ad ſe allecturum. (15)

§ 32.

Ulteriores Iudaeorum migrationes per totam Aegyptum.

Licet historia de regionibus et locis, in quae migraverunt Iudaei, in genere admodum pauca ad nostram aetatem transtulerit monumenta, ex his illisve tamen IOSEPHI locis, ubi occaſione data ea attigit, Iudaeos hic illic degisſe colligere posſumus. Sic videmus, Memphim regionemque circumiacentem incoluisſe Iudaeos; ONIAS enim literis, ad PTOLEMAEUM et CLEOPATRAM misſis, dicit, ſe cum Iudaeis Leontopolin, aliaque istius gentis in loca pervenisſe, templaque animadvertisſe (16): praeterea hoc magis etiam fit perſpicuum, ſi obſervamus, templum illud ONIAE Leontopoli fuisſe aedificatum, ibique ab illius conditore urbem quoque fuisſe exſtructam; ac regionem illam, in cuius vicinia Memphis erat, a Iudaeis frequentatam fuisſe (17): denique, dummodo, Memphim totius fuisſe Aegypti caput, conſideretur, ibi permultos fuisſe, nemo erit, qui dubitet.

Cum autem certe ſtatuere posſimus, Iudaeos in illa loca et regiones, ubi iam quidam huius populi degebant, ſe contulisſe, ita iure ponimus, haud paucos in provinciam, modo laudatam, eiusque urbes concesſisſe. Hoc vel ONIAE exemplo patet, uti et, quia urbem, quam condiderat, habitandam dedit illis

---

(15) *De B. I.* VII. 10. 2. Cf. Cl. MUNTINGHE l. l. VIII. p. 279–281. Num huius templi aedificationis alia etiam, nimirum mercatura, fuiſſet cauſa? Satis enim notum est, hoc antiquiori aevo, multis populis fuisſe uſitatisſimum: ſic inprimis, quum AMASIS Graecis, mercaturae adiuvandae ergo, adeo faveret, multa hicce populus in Aegypto, tanquam mercaturae emporia, exſtruxit templa: qua de re ita loquitur Cl. HEEREN l. l. II, II. p. 693. „Uebrigens haben wir hier ein „Beiſpiel anderer Art, wie gewöhnlich den Alterthum die Sitte war, Tempel und Heiligthümer zu „Niederlagen und Freyſtäten des Handels zu machen." (16) IOS. *A. I.* XIII. 3. 1. (17) Idem ibid: XIII. 3. 3. *de B. I.* I. 1. 1.

quidem, qui eo tempore se illuc conferebant; quod enim iis, qui ab aliquo inde tempore ibi iam degerant, adeo haud opus erat. His omnibus accedit etiam, quod, progressu temporis, haec regio Iudaeis tam fuit celebris, ut *regio Oniae* dicta fuerit; et cum CAESAR, in Aegypto bellum gerens, redactus esset in augustias, impediverunt Iudaei Aegyptiaci ANTIPATRUM et MITHRIDATEM, quominus CAESARI succurrerent; monente vero ANTIPATRO, et HYRCANI pontificis literis adducti, CAESARI multum auxilii praebuerunt. Quin et Memphitici, cum audivissent, quomodo se gessissent Iudaei, vocarunt ad se MITHRIDATEM, qui eo profectus illos quoque assumsit. (18)

Etsi de migrationibus in Aegyptum, per reliquam periodum, nusquam mentio iniicitur, tamen quam maxime probabile est, Iudaeos vel tunc, hac illave occasione, eo se contulisse; immo etiam propter commercia, quae inter utriusque regionis populum semper intercesserunt, nobis id est persuasissimum. Hoc igitur nemini mirum videbitur, Iudaeos tanto numero in Aegypto degisse, ut suo tempore PHILO numerum eorum ad decies centena millia referre posset. (19)

§ 33.

De Iudaeis Cyrenaicis Libycisque.

Migrationes Iudaeorum in Libyam et Cyrenaicam, per reliquam huius Periodi partem, nusquam (quantum nobis quidem cognitum est) laudantur. Quum autem commercia consideramus Aegyptum inter et has regiones, utpote quae nunc uni parebant domino, nunc diversis subditae erant principibus, quandoque nobis repraesentamus vicinitatem, atque opportunitatem mercaturae, nullum utique relinquitur dubium, quin per alteram quoque periodi partem in illas regiones concesserint Iudaei. Haec autem suspicio vero similior erit, si IOSEPHUM inspiciamus, qui Iudaeorum in Cyrenaica maxime extollit frequentiam. Etenim postquam Romani, anno a. C. 76, hanc regionem in provinciae

(18) IOS. *A. I.* XIV. 8. 1. Hinc coniectura, supra proposita, maiorem iam probabilitatis gradum accipit. (19) PHILO *in Flac.* p. 752. (edit. Col. All. 1613.)

formam redegerant, feditiones ibi ortae funt, quorum Iudaei (adeo pollebant in illa regione!) auctores habebantur. Affert idem ille IOSEPHUS etiam testimonium STRABONIS, quo luculentius illud etiam apparebit: „τέτταρες, ita „STRABO, δὲ ἦσαν ἐν τῇ πόλει τῶν Κυρηναίων, ἥτε τῶν πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεωργῶν, „τρίτη δὲ ἡ τῶν μετοίκων, καὶ τετάρτη ἡ τῶν Ἰουδαίων. Αυτη δὲ εἰς πᾶσαν πόλιν ἤδη „παρεληλύθει, καὶ τόπον οὐκ ἔςι ῥαδίως εὑρεῖν τῆς οἰκουμένης, ὃς οὐ παραδέδεκται τοῦτο τὸ „φῦλον, μηδὲ ἐπικρατεῖται, ὑπ' αὐτοῦ τήν τε Αἴγυπτον καὶ τὴν Κυρηναίαν, ἅτε τῶν αὐτῶν „ἡγεμόνων τυχοῦσαν, τῶν τε ἄλλων συχνὰ ζηλῶσαι συνέβη, καὶ δὴ τὰ συντάγματα τῶν Ἰου„δαίων θρέψαι διαφερόντως, καὶ συναυξῆσαι χρώμενα τοῖς πατρίοις τῶν Ἰουδαίων νόμοις" et paulo post „εἰς δὲ τὴν Κυρηναίαν μετέβη, διὰ τό δὲ ταύτην ὅμορον εἶναι τῇ τῶν Αἰγυπ„τίων ἀρχῇ, καθάπερ τὴν Ἰουδαίαν, μᾶλλον δὲ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης πρότερον." „In urbe „autem Cyrenaeorum quatuor erant hominum clasfes, una civium, altera „agricolarum, tertia inquilinorum et quarta Iudaeorum. Haec autem iam in „urbes univerfas invaferat, haudque facile est locum in toto orbe invenire, „in quo hoc genus hominum fedibus exceperit, et ab eo teneatur: nam fac„tum est, ut et Aegyptus et Cyrenaea, ut pote iisdem folitae parere Dominis, „aliaeque multae regiones horum mores imitentur, magnumque Iudaeorum nu„merum peculiariter foveant et cum iis opibus viribusque crefcant, patriis Iu„daeorum ufi inftitutis," „transgresfum autem est in Cyrenaeam, quod haec „finitima fit Aegyptiorum ditioni, quemadmodum etiam Iudaea est, vel poti„us pars olim fuerit regni Aegyptiaci." (20)

§ 34.

Migrationes Iudaeorum in Aethiopiam.

Non equidem is ego fum, qui dubitem, in Aethiopiam quoque migravisfe Iudaeos, hoc enim omni dubitatione vacat, fi modo memoria repetemus, Iudaeos ab antiquisfimis inde temporibus, in Aegyptum iam tranfiisfe, ac per totam regionem adeo fuisfe disperfos, ut nobis in Aegypto fuperiori, et quidem in terra Pathros, occurrant. (21) Hisce autem obfervatis, profecto haud in-

(20) *A. I.* XIV. 7. 2. (21) Cf. quae dicta funt § 16.

venietur ullus, qui migrationes quoque in Abysſiniam ſeu Aethiopiam in dubium revocet. Quin etiam eruditisſimus BACHIENE coniecturam propoſuit, Iudaeos ex hac Aegypti parte auſtrali, fortasſis, quo tempore NEBUCADNEZAR in Aegyptum invaſionem fecerit, eo migrasſe. (22) In ſcriptis N. F. mentio quoque iniicitur de Iudaeo quodam, proſelyto quidem, in Aethiopia habitante, qui Hieroſolyma adoraturus venerat (23): qua re noſtra itaque ſententia ſatis comprobatur; at quonam tempore et qua de cauſa admodum ſumus incerti. BASNAGIUS, postquam hac de re varia in medium protulit, ita l. l. VII. p. 183. disputat: „Il est beaucoup plus apparent, qu'il (le Iudaisme) fut porté là „d'Egypte, ou les Juifs étoient établis depuis ſi longtems, comme en effet c'é„toient les Egyptiens, qui avoient porté les premiers Habitans et l'ancienne „Religion dans ce Pais-la. Il est difficile de marquer le tems, où cela put „arriver, mais, il suffit pour nôtre Histoire de savoir, que l'Eunuque de la „Reine Candace, batisé par Saint-Philippe, étoit de ce Pais-la." Ut ut vero ſe res habeat, Iudaeos ex Aegypto ſeſe in Aethiopiam contulisſe, certo certius est: ſive ſtatuamus, hoc contigisſe vi et armis, ſive mercaturae gratia: quod posterius mihi quidem inprimis placet, eoque magis, quia a ſententia hac abhorrere non videtur Cl. HEEREN (24): et haec coniectura vero ſimilior videbitur, ſi obſervamus, regionem Thebaidem, (ubi Iudaeos fuisſe vidimus), mercaturae mirum quantum opportunam fuisſe, ita ut commercia ibi quam maxime agerentur. (25)

---

(22) l. c. III. p. 255. (23) Act. 8: 27. (24) *Ideen* II. I. p. 405. ſqq. cf. I. II. p. 109. (25) ib. II. II. p. 678 ſqq. 682. ſqq.

CAPUT II.

DE MIGRATIONIBUS IUDAEORUM PER ASIAM.

§ 35.

Migrationes Iudaeorum in Syriam regnante Seleuco Nicatore.

Sub ALEXANDRO M., qui Iudaeos, uti vidimus, satis leniter tractavit, multaque iis privilegia concessit, Iudaeorum trans Euphratem conditio haud infortunata fuit: migrationes autem, eo regnante, per Asiam factae, rarius memorantur; saepius vero sub ALEXANDRI successoribus, in alias Asiae regiones migraverunt Iudaei, ita ut eos nunc non solum trans Euphratem, sed etiam mox cis fluvium, in tota Syria atque Asia minori conspiciamus: — ab initio autem ordiemur.

Quemadmodum PTOLEMAEUS LAGI post mortem ALEXANDRI Aegyptum, ita ANTIGONUS Asiae imperium sibi vindicaverat. (1) Contra hunc vero SELEUCUS Babyloniae praefectus arma cepit, praelioque ad Ipsum, Phrygiae oppidum, commisso, copiae ANTIGONI partim ad SELEUCUM defecerunt, partim profligatae sunt ac dissipatae, ipse autem ANTIGONUS occubuit; a quo inde tempore SELEUCUS omnes fere regiones, quae olim in ditione Persarum fuerant, excepta Aegypto paucisque aliis, sibi vindicavit. Interea SELEUCUS multas in Asia minori et Syria condidit urbes, in quibus Iudaeos civitate donavit, eodemque, quo Macedones et Graecos ibidem collocatos, numero habuit (2): partim ut hoc modo urbes istas frequentaret, partim quoque quia Iudaeis haud infensus erat. Condidit autem SELEUCUS, secundum quorundam sententiam, ad sexaginta tres urbes, quas inter plures erant Antiochiae, Apa-

(1) IUST. XIV. 4. (2) IOS. *A. I.* XII. 3. 1.

meae, Seleuciae, Laodiceae, unaque Stratonica (3): in quibus itaque omnibus degebant Iudaei: quod nemo ſanequam mirabitur, conſiderans, regem adeo benevolum fuiſſe Iudaeis, ut etiam in ipſo regni capite Antiochia civitate illos donaverit. (4) HIERONYMUS ex EUSEBIO docet: SELEUCUM Babylonem obtinuiſſe, et in eas urbes, quas exſtruxerat, Iudaeos transtuliſſe, atque ius illis civium et municipalem ordinem cum Graecis aequali honore conceſſiſſe. (5) Ex his itaque videmus, Iudaeos trans-Euphratenſes in civitatem adſcitos fuiſſe, quamquam plures etiam e Palaestina ſe eo contuliſſe, haud negamus. Fuit igitur SELEUCUS primus, qui Iudaeos in Aſiae regionibus cis Euphratem collocavit, unde per totam Syriam Aſiamque minorem ſe diſſiparunt. (6)

§ 36.

Ulteriores Iudaeorum migrationes, inprimis in Aſiam minorem, regnante Seleuco Nicatore.

Iudaei, quum magis magisque mercaturae ſtuderent, pedetentim etiam, quemadmodum omnes mercaturae deditae gentes, ſe quoquoverſum convertebant. „Quum, uti ad IOSEPHUM *A. I.* XIV. 10, 23. in nota (k) dicitur, „per expeditionem ALEXANDRI M., certe ab eius tempore contigerit, ut Iu„daeae civitates magis magisque coeperint ab gentilibus ſimul incoli (exemplum „in Iamnia refert PHILO p. 1021) etiam ipſi inde, avaritiae dediti homines, „exceſſerunt ad urbes gentilium, (quod patet ex loco STRABONIS, quem ci„tat IOSEPHUS XIV, 12. p. 479; atque item ex PHILONE p. 1031) praeſer„tim ubi apparebant illecebrae et opportunitates ditescendi:" primum igitur Iudaeos in ea loca, ubi mercatura floreret, ſe contuliſſe, omni vacat dubio. Quo vero potius proficiscerentur, quam in Phoenicen? Hinc quoque, iam paulo post obitum ALEXANDRI, eo migrarunt, ſecundum IOSEPHI testimoni-

---

(3) APPIANUS *in Syr.* p. 124. Cf. Cl. BECK. *Algemeine Geſchichte* II. p. 38. in not. 1. (4) IOS. *contra Ap.* II. 4. p. 471. (5) Id. *A. I.* XIV. 10. p. 24. ibique nota. (6) De cauſis NICATORIS benevolentiae vid. omnino PRIDEAUX p. 676, 677.

um (7) et sic sensim, se iuxta oras maritimas dispersisse, probabile est. (8) Iam vero itinera sua cito converterint Tarsum, urbem mercaturae maxime idoneam: sequebatur urbs, a SELEUCO ex suo nomine Seleucia appellata, et mox Antiochia ad Cragum, ab eodem rege condita, omnes Ciliciae urbes: in quibus fuisse Iudaeos, tum quia a SELEUCO conditae, tum quia mercaturae valde opportunae essent, statuendum est.

Porro in Pisidia erant Antiochia, urbs celeberrima, et Seleucia; deinde in Phrygia maiori Laodicea ad flumen Lycum, et Apamea Cibotos: denique in Caria ad flumen Meandrum Antiochia, quae omnes itidem urbes SELEUCO regi originem debuerunt, et in quibus, propter rationes iam saepius laudatas, sine dubio vixerunt Iudaei. Sed tamen agricultura quoque causa aliquando migrandi probabiliter fuit, cum omnes fere Veteres Asiae minoris provincias fertilitatis ergo et foecunditatis summopere laudant. Ita, v. c. qui primo adspectu hoc minus comprobare videretur, de monte Tauro loquitur STRABO Lib. XII. p. 570. *ἐν γὰρ ταῖς ἀκρωρείαις τοῦ Ταύρου χώρα μυριάδας τρέφειν δυναμένη, σφόδρα εὔκαρπός ἐστιν, ὥστε καὶ ἐλαιόφυτα εἶναι πολλὰ χωρία, καὶ εὐάμπελα, νομάς τε ἀφθόνους ἀνεῖσθαι παντοδαποῖς βοσκήμασι. κύκλῳ δὲ ὑπέρκεινται δρυμοὶ ποικίλης ὕλης.* „nam in summis Tauri montanis regio est multis hominum millibus alendis sufficiens, valde ferax frugum; ut et oleas multis in locis producat, et bonas vites, omnisque generis pecori pascendo sufficiat. Supra in orbem sylvae sunt omnigenae materiae."

§ 57.

Migrationes Iudaeorum in Asiam minorem regnante Antiocho Magno.

Regnante in Syria ANTIOCHO M., alia Asiae minoris pars Iudaeis frequen-

---

(7) *Contra Ap.* I. 22. p. 456. (8) Ante huius periodi intervallum forte ibi, vel saltem in Asia minori, praesertim Ionia fuisse Iudaeos, ex hoc illove S. scripturae loco, improbabile est: vid. inprimis Ioëlis 3: 4–6. Cf. Ezech. 27: 13. ibique v. HAMELSVELD; ut etiam in libro *Aardrijksk.* etc. V. p. 175–177. add. quoque inter alios A. TH. HARTMANN *die Hebraeerin* etc. I. p. 200, 201.

tata est, nam regnante SELEUCO, per totam illam Aſiam, quovis dispergi non poterant, quia eius tempore LYSIMACHUS Bithyniae ceterisque regionibus, ad Mare Aegaeum iacentibus, imperabat.

ANTIOCHUS autem rex, ad fontes Iordanis, SCOPAM, PTOLEMAEI EPIPHANIS ducem, proelio vicit, magnamque eius copiarum partem delevit. Postea vero, cum occupatas a SCOPA urbes una cum Samaria ſubegisſet, Iudaei quoque ultro deditionem fecerunt, et eum in urbem admiſerunt; eiusque exercitui et elephantis omnibus rebus necesſariis abunde ſuppeditatis, illum relictos a SCOPA, in arce Hieroſolymitana praeſidiarios, oppugnantem ſtrenue adiuverunt. (9) Itaque ANTIOCHUS aequum esſe iudicans, ut Iudaeorum erga ſe ſtudium et liberalitatem remuneraretur, literas ſcripſit ad duces ſuos et amicos, testimonium perhibens Iudaeis, quam praeclare de ipſo meriti fuisſent, ſimulque ſignificans, quae munera illis vicisſim dare decreverat: nam inter alia ad PTOLEMAEUM ducem ſcripſit „viſum est nobis, eos pro his remunera-„ri." (10) Ex his igitur regis erga Iudaeos benevolentia luculentisſime patet: attamen deinde quoque, anno nempe a. C. 194., rex amplum pietatis ac fidei Iudaeis praebuit testimonium, quum, nonnullos per Lydiam et Phrygiam res novas moliri, accepisſet, quo tempore ipſe in ſuperioribus erat Perſarum ſatrapiis, ZEUXIDEM ducem iusſit, bis mille familias Iudaeorum cum illorum ſuppellectili ex Meſopotamia Babyloniaque, in Phrygiam et Lydiam transferre. (11) Haud dubie eo ultro profecti ſunt Iudaei, alioquin enim regis conſilium omnino irritum factum fuisſet, qui his colonis alteram ſeditionem cavere voluit: quod etiam patet ex epistola regis ad ZEUXIDEM, a IOSEPHO l. l. citata. Voluit etiam ANTIOCHUS, ut domus agrique colendi Iudaeis asſignarentur, immunitatemque illis conceſſit in decennium, ne quid pendere cogerentur ex annuis terrae proventibus, ac denique reliquis quoque tribui iusſit, quantum ſatis esſet: „ἵνα, ita in epistola ad ZEUXIDEM, τῆς παρ' ἡμῶν „τυγχάνοντες φιλανθρωπίας, προθυμοτέρους παρέχωσιν αὐτοὺς περὶ τὰ ἡμέτερα," „ut, be-„nigne a nobis habiti, ſtudioſiores ſe rerum nostrarum praebeant."

At, quamquam haec valde ſint probabilia, tamen tanti momenti non ſunt, ut, de iis periodo ſuperiori mentionem iniici, necesſarium viſum fuerit. (9) FL. IOS. hoc ex POLYBIO confirmat *A. I.* XII. 3. 3. Conferri potest IUSTINI XXX. 1, 2. (10) Praeſertim hic uſus ſum verbis IOS. *A. I.* XII. 3. 3. (11) IOS. *A. I.* XII. 3. 4.

§ 38.

Status Iudaeorum afflictus regnante Antiocho Epiphane.

Vidimus iam, Iudaéos per magnam profecto terrarum partem fuisse dispersos, variasque ob caussas; temporibus vero proxime antecedentibus inprimis mercaturae gratia: per hoc autem temporis intervallum haud minus dissipati fuerunt Iudaei; sed non adeo mercaturae ergo, at quia ipsorum res sensim sensimque diffluebant. Quippe cum ANTIOCHUS, qui vulgo EPIPHANES cognominabatur, anno a. C. 175, fratrem SELEUCUM, in Syriae regno, excepisset, haud exigua calamitas Iudaeos oppressit; cuius caussae maxime in contentione de summo pontificatu quaerendae videntur. IASON enim, opera ANTIOCHI, quem, pecunia largiter promissa, in partes suas pertraxerat, fratre ONIA III deiecto, pontificatum occupavit, et, ut regis favorem magis magisque sibi conciliaret, repudiatis moribus patriis, cultum gentilium introducere conatus est. (12) Aliquo tempore post IASON ipse a MENELAO, maiorem etiam pecuniae summam ANTIOCHO pollicito, e munere deiectus (13), in Ammonitarum abiit regionem. (14) Quo tempore conditionem Iudaeorum infelicissimam fuisse, facile intelligitur; hi enim, qui verae religionis patroni esse debuerant, ipsi populum a recta via abducebant, gentilium introducentes ritus, quibus religionem avitam tandem plane obruissent, nisi exstitissent alii meliores, qui toti in eo erant, ut religionem veram vindicarent. Unde partim religionis gratia, partim reipublicae, quae arctissimo vinculo cum illa continebatur, plures inter Iudaeos exoriebantur factiones, quae rempublicam pessum dabant.

§ 39.

Abductiones Iudaeorum extra patriam regnante Antiocho Epiphane.

Hoc eventu mox comprobatum, cum ANTIOCHUS Aegypti occupandae cupi-

(12) 2 Mac. 4: 6–15. Cf. 1. Macc. 1: 12–16. 101. *A. I.* XII. 5. 1. Cf. MUNTHINGHE l. c. VIII. in nota (154) p. 63. (13) 2 Mac. 4: 23–25. 101. *A. I.* XII. 5. 1. (14) 2 Mac. 4: 26.

dus, in eam expeditionem ſuſcepit. Rumore enim ANTIOCHI mortis ubivis ſparſo, incurſionem fecit in civitatem ONIAS ſeu IASON, qui, (uti § 38. vidimus) exſul degebat inter Ammonitas; etenim hic ille ONIAS occaſione dignitatis recuperandae ſibi viſa opportuna, cum mille hominibus Hieroſolyma occupavit, et MENELAUM in arcem aufugere coëgit. (15) ANTIOCHUS vero hac de re certior factus, atque in ſuſpicionem adductus, Iudaeos meditari defectionem; ſimul et cum mortis ſuae fama Hieroſolyma esſet perlata, in eo offenſus, quod hoc nuntio gaviſi esſent Iudaei, contra hanc urbem exercitum duxit, illamque absque pugna cepit, portas ipſi aperientibus ſuae factionis hominibus. (16) Tanta autem crudelitate in omnes ſaevitum, ut trium dierum ſpatio quadraginta hominum millia caeſi, totidemque capti ac venundati ſint. (17) Hi autem captivi in quem locum ab ANTIOCHO deducti ſint, nusquam legimus: per totum vero Syriae regnum, inprimis per remotiores imperii provincias, a victore fuisſe diviſos, probabile videtur, cum et rationes ANTIOCHI et prudentia in rebus administrandis hoc ſuaſisſe videantur.

Duobus annis poſt acrius adverſus ambos fratres bellum parans, in Aegyptum reverſus est ANTIOCHUS; ſed cum Romanorum legati illi denunciasſent, ut Aegypto excederet, niſi populi Romani hostis esſe vellet, ſpe deiectus, APOLLONIUM, tributorum curatorem, cum exercitu viginti duorum millium militum in Iudaeam miſit (18): ANTIOCHUS gravate quidem ac gemens abduxit copias, in praeſentia tempori cedendum ratus, ſed vindictam ſpirans, primum in Iudaeos, licet innocentes, furorem ſuum effudit: APOLLONIUS enim Hieroſolyma nemine obſtante ingresſus, promiscuam foedamque ſtragem edidit, multaque civium capita in ſervitutem abduxit. (19)

§ 40.

Migrationes Iudaeorum extra patriam propter ſtatum ſub Antiocho miſerrimum.

Hoc fere tempore edictum regium promulgatum est, ut omnes omnino ho-

(15) 2 Mac. 5: 5. ſqq. (16) 1 Mac. 1: 16–25. IOS. *A. I.* XII. 5. 3. Quocum cf. SIMSONI *Chron.* ad A. 3835. (17) 2 Mac. 5: 11–14. cf. ibi illustris GROTIUS et Cl. MUNTINGHE l. c. VIII. p. 232. (18) IUST. 34. 3. 1 Mac. 1: 30–43. 2 Mac. 5: 24 ſqq. (19) Cf. 1, 2 Mac. l. c.

mines, imperio Syrorum subiecti, in populum unum coalescerent, et suos quisque ritus relinquerent, adeo ut etiam Iudaei ad unum eundemque idolorum cultum adigerentur, prohibitis sacrificiis, sabbathis, circumcisione aliisque ritibus Mosaicis. (20) Et multi quidem Iudaeorum, quemadmodum tradit IOSEPHUS *A. I.* XII. 5. 4. alii sponte, alii poenae indictae metu, regis praeceptis obsequebantur; eminentissimi vero et animo generosi ea non curabant, sed potiori loco habebant patrios ritus, quam metum poenae eius, quam ille non obedientibus minabatur: quam ob rem, quotidie vexati, gravissimisque cruciatibus toleratis, moriebantur. (21)

Multos autem, miseris illis temporibus, patria excessisse, aliasque, ubi tranquille placideque vivere possent, in regiones migrasse, neminem certo fugit, cum de ea re multis in locis fiat mentio. (22) Quamquam igitur veri est simile, Iudaeos propter res patriae afflictas, in alias regiones migrasse; tamen historia illius temporis nullas fere, in quas migraverint, praeter Aegyptum, regiones commemorat: et profecto Aegyptus optimus tunc Iudaeis fuit concedendi locus: qua de re suo loco iam dictum est.

Praeterea hic illic mentio iniicitur de quibusdam minoris momenti migrationibus in regiones ac loca, quae vix ab Hebraeorum patria discerni queunt; attamen propter rationes, in Introductione iam laudatas, illas addere lubet. Sic enim aetate Hasmonaeorum multos in regione Tob invenimus Iudaeos; eo enim tempore, quo IUDAS populares suos in libertatem vindicare conatus est, omnes, qui in partibus Tob erant, morte affecti sunt, et captivae abductae mulieres cum prole. (23) Disertis etiam verbis commemorantur e regione Hesbonis Dathema (24), et in Moabitis Lemba et Oronae. (25) Porro in Idumea collocati erant hoc aevo Iudaei: etenim, quo tempore IUDAS contra populos vicinos adeo feliciter bellum gessit, de illis mentio iniicitur, quia, incolas illius regionis ibi degentes Israëlitas oppressisse, disertis verbis narratur. (26) Denique habitabant quoque hac aetate in terra Philistaeorum, ubi

---

et IOS. *A. I.* XII. 5. 4. Cf. etiam cum illo SIMSONI *Chron.* ad A. 3837. (20) 1 Mac. 1: 44. ubi cf. MICHAËLIS. (21) 1 Mac. 1: 45. sqq. et Cl. MUNTINGHE VIII. p. 234. sqq. (22) 1 Mac. 1: 57. 2 Mac. 6: 11. 5: 27. 1 Mac. 2: 28–31. et 42. sqq. (23) 1 Mac. 5: 13. (24) 1 Mac. 5: 9. (25) IOS. *A. I.* XIII. 15. 4. (26) 1 Mac. 5: 3. ubi cf. ill. MICHAËLIS.

praesertim Askalon frequentabatur a Iudaeis (27), uti et Iamnia, Azotus, Gaza, Anthedon, atque ulterius Raphia et in finibus Aegypti Rhinocolura. (28)

Ad haec qui attenderit, non mirabitur in N. F. scriptis (29) inter populos, qui festo Pentecostes Hierosolyma convenerant, Arabes quoque recenseri; etenim licet illa, quae dicta sunt, iam sufficerent, afferemus insuper quaedam exempla, quibus in Arabiam concedere, haud inusitate fuisse Iudaeis, certissimis argumentis vindicabimus. Ita v. c. exemplum IASONIS sive ONIAE nobis obvium est, qui se ad Arabes recepit. (30) Sic etiam apud IOSEPHUM huius rei exempla exstant, HYRCANI enim et HERODIS in Arabiam fuga. (31) Quibus etiam hoc accedit, quod certo mercaturae causa plures in Arabiam felicem migraverint; Arabes enim hoc studium summopere colebant (32). Sed hic silentio non praetermittendum, quod procul dubio, iam diu ante haec tempora, eo migraverint; aetate enim EZECHIELIS Arabiae notitiam haud contemnendam habebant Iudaei (33); qua ex re colligendum videtur, inter utrumque populum commercia iam plura fuisse. (34) Probabile etiam est, Iudaeos ex Aethiopia, ubi, quemadmodum vidimus, degebant quoque, in Arabiam se contulisse, nam Arabes inter et Aethiopes mercatura maxime florebat. (35)

§ 41.

Migrationes Iudaeorum per Asiam Orientem versus.

Omnes vero calamitates et iniuriae, ab ANTIOCHO EPIPHANE Iudaeis illatae, efficere haud potuerunt, ut in unum coalescerent populum: quae qui-

---

(27) Ios. *de B. I.* II. 18. 5. *A. I.* XIV. 10. 3. quocum cf. KREBSIUS *Decreta Romanorum* etc. p. 238. (28) Ios. *A. I.* XIII. 15. 4. (29) Act. 2: 11. (30) 2 Mac. 5: 5–10. Cf. MUNTINGHE VIII. in nota (163) p. 64. (31) Ios. *A. I.* XIV. 1. 4 et XIV. 13. 9. (32) Doctiss. WARNEKROS *Joodsche Oudheden* etc. p. 409. et MICHAËLIS *Specilegium geographiae Hebraeorum exterae* etc. Tom. II. p. 186 sqq. (33) Ezech. 27: 19--24. Ies. 45: 14. Ier. 46: 9. (34) Cl. HEEREN *Ideen* I. II. p. 112, 113. (35) BASNAGE l. c. VII. p. 185. inprimis autem Cl. HEEREN l. c. II. I. p. 405 et I. II. p. 109 sqq. 113.

dem res totius populi excidium ſecum traxisſet. E contrario vero, illorum frequentia deinde Babylone et in ceteris regionibus vicinis maximopere celebratur: ita v. c. HERODIS aetate HYRCANUS pontifex maximus, et cum eo PHAZAËLUS HERODIS frater, a Parthis abducti et in vincula coniecti quum esſent, Parthorum rex, HYRCANI generis nobilitate cognita, mitisſime eum habuit, et deinde e vinculis ſolutum Babylone habitare permiſit, „ἔνθα καὶ πλῆθος ἦν „Ιουδαίων, ubi erat *etiam* Iudaeorum multitudo." E voce vero illa καὶ colligendum videtur, in Parthia quoque haud paucos fuisſe Iudaeos (36): quod vel e primo Maccabaeorum libro (37) luculenter apparet, unde mirum non est, festo Pentecostes tempore Apostolorum Iudaeos, Parthiam incolentes, Hieroſolyma convenisſe. (38) Hinc quoque intelligere posſumus, quomodo, regnante Romae C. CALIGULA tot Iudaei e Babylone Seleuciam migrare posſent. Iudaei enim, quum tunc temporis a Babyloniis valde vexarentur, graviter illorum iniurias ferentes, cum neque quid posſent contra illos in acie, neque ſimul cum iis vivere ſuſtinerent, migrabant Seleuciam ad Tigrin, (39) urbem Babyloniae praecipuam. (40)

Sex vero annis post, multi iterum, propter pestem inter ipſos grasſantem, e Babylonia migrantes Seleuciam ſe contulerunt (41): ſed ibi non diu manſerunt, nam Graeci pariter atque Syri Seleuciam incolentes, foedere inito, magno odio Iudaeos perſecuti ſunt, eosque ex improviſo aggresſi, ultra quinquaginta hominum millia occiderunt: atque ſic omnes, praeter eos, quibus amici aut vicini auxiliati erant, perierunt. Hi autem, qui haud pauci erant, Cteſiphontem migrarunt, (42) ubi vero propter Seleuciae vicinitatem minus tuti erant; unde factum est, ut plerique Nearda ac Niſibin (43) ſe receperint, quippe in quibus urbibus, firmis muris circumdatis, multisque Iudaeis frequentatis, ſecurius vivere posſent. (44)

Frequentia Iudaeorum in Babylonia vicinisque regionibus, ex iis, quae dicta ſunt, luculentisſime patet: migrabant autem forte Iudaei propter perſecutiones EPIPHANIS, qui merito nuncupabatur EPIMANES, etiam ulterius, ut

(36) FL. IOS. *A. I.* XV. 2. 2. vid. ſupra § 25. (37) Cap. 15: 22. ubi MICHAËLIS. (38) Act. 2: 5. (39) De cuius rei cauſa vid. IOS. *A. I.* XVIII. 9. 1–7. (40) Id. XVIII. 9. 8. (41) Id. ibid. (42) Id. XVIII. 9. 9. (43) Id. XVIII. 9. 1. (44) IOS. *A. I.* XVIII. 9. 9. et 1.

extra huius EPIMANIS imperii fines fecuri viverent: atque hoc modo quemadmodum ad Occidentem, Orientem verfus, procul dubio Iudaei disperfi funt, fed hac de re, quum historia fileat, plura dicere operae pretium non videtur.

Iudaeos mercatura gratia migrasfe in vicinas remotioresque Orientis regiones, inprimis autem iuxta oras maritimas disperfos fuisfe, maiori forte iure ftatuendum est. Ita v. c. laudantur Iudaei ex urbe Cochino, ad oram Malabariae fita, ubi ab antiquisfimis inde temporibus habitasfe dicuntur: fed quum omnino ignoremus, quando eo concesferint Iudaei, non plura hac de re dicemus. (45)

Simili modo Iudaei habitare dicuntur in infula Madagascare, et quidem tales, qui, quum tantummodo DAVIDEM cognofcere prae fe ferrent, fe appellant *Zaffé-Ibrahim* i. e. posteri ABRAHAMI, fimulque ignorabant omnia fata et res gestas gentis Israëliticae, quae post DAVIDIS tempora acciderunt. (46)

Sunt etiam alii, qui fibi perfuafum habuerunt, nomina tribuum Dan, Zebulon, et Naphthali in Tartaria magna inveniri; immo etiam inveniuntur, qui decem tribuum reliquias in ipfa America fibi invenisfe vifi funt. (47)

Ceterum multa quoque de Iudaeis in Sinarum imperio olim et nunc etiam fcripta funt: quamquam vero haud negamus, Iudaeos iam diu, immo forte primis post Christum temporibus, in ea regione habitasfe; haec tamen res adeo in obscuro latet, ut nihil certi hac de re ftatui posfe videatur. (48)

Multa his addere posfemus: fed, quae dicta funt, fatis indicare videntur, quam dubiae et incertae de Iudaeorum disperfione in Oriente fint opiniones. Et fane, Iudaeos, praefertim posteros decem tribuum, per totum fere orbem terrarum disperfos, cum aliis populis fortasfe ita fe commifcuisfe, ut eorum originis ne vestigia quidem fuperfint, in dubium vocari fere nequit.

---

(45) Cf. EICHORN *Repertorium fur Biblifche und Morgenländifche Literatur* IX. p. 269--276. (46) Plura hac de re affert I. D. MICHAËLIS in Commentatione *de exfilio decem tribuum*, inferta Comment. Societ. Regiae fcient. Goetting. per annos 1758, 1759, 1760, 1761, 1762. oblatis p. 48, 49. qui ibi probare conatus est, illos *Zaffé-Ibrahim* non esfe Iudaeos, fed Arabes. (47) Plura hac de re affert BUDDEUS l. c. II. p. 525. fqq. et BASNAGE VII. p. 62. fqq. (48) Cf. C. G. VON MURR *Verfuch einer Gefchichte der Iuden in Sina* et BASNAGE VII. p. 101. fqq. add. Cl.

§ 42.

Migrationes Iudaeorum per Aſiam Occidentem verſus.

Quum de migrationibus Iudaeorum ad Occidentem historia in genere plura monumenta ſuppeditet, quam de migrationibus Orientem verſus ſuſceptis, ex testimoniis Codicis Sacri, FLAVII IOSEPHI et PHILONIS IUDAEI, plura hac de re iam ſunt dicenda.

Quamquam autem vidimus, Iudaeos iam diu in Aſia minori inprimis fuisſe frequentes, tamen videbimus illos, praeſertim post ANTIOCHI EPIPHANIS aetatem, ibi longe maiori fuisſe numero, ita ut ubivis fere inveniantur: cuius rei mercaturam primariam fuisſe cauſam, non est, quod dubitemus; atque hoc praeſertim ideo nobis est perſuasſimum, quia tempore Maccabaeorum, (inprimis SIMONIS) res Iudaeorum florentisſimae fuerunt, atque ita inclaruerunt, „ut nec Spartani, inquit BUDDEUS II: p. 1142, nec Romani „illorum amicitiam reſpuerent." Ex his itaque ſententia nostra iam confirmaretur, attamen ſuſpicio vero propius accedit, ſi primum Maccabaeorum librum inſpiciamus, ubi diſertis verbis legimus, SIMONEM inſtruxisſe urbem Ioppen, (ad Mare Mediterraneum ſitam,) portu navibus recipiendis commodo, portumque commerciis cum populis transmarinis aperuisſe. (49)

In Syria, quae proprie dicitur, invenimus Iudaeos Aradi, hoc enim haud dubie ex epistola quadam Romanorum ad incolas huius urbis conſtare videtur (50): praeterea etiam laudantur Pellae ſeu Apamiae, uti et Tilithone. (51) Iudaeos autem Antiochiae fuisſe frequentes (52), docet quoque IOSEPHUS, quod etiam a nemine non intelligetur, qui in memoriam ſibi revocet, illos tempore SELEUCI NICATORIS ſedes ibi poſuisſe. (53) Progresſu vero temporis multos eo ſe contulisſe certo certius est, inprimisque eam ob cauſam, quod totius imperii caput erat. Iudaeorum autem numerus deinde valde ibi adauctus est, tempore enim Apostolorum magna adverſus Eccleſiam, quae erat Hieroſolymis,

---

MUNTINGHE VII. in nota (88). p. 30. ſqq. De Indiae commerciis vid. HEEREN I. II. p. 655. ſqq. 665. ſqq. 683. ſqq. (49) Cap. 14: 5. (50) 1 Mac. 15: 23. (51) Ios. *A. I.* XIII: 15. 4. (52) Act. 11: 20, 21. (53) Ios. *de B. I.* VII. 3. 3.

perfecutio quum esfet orta, multi migrarunt extra patriam et tranfierunt in Phoenicen, Cyprum et Antiochiam (54): e quibus colligere posfumus, Iudaeos, qui ab antiquisfimis inde temporibus in Phoenice habitaverant (55), quique nunc ibi etiam frequentes erant (56), tunc temporis ibi valde adauctos fuisfe. (57)

Nec defuit, praefertim in fine periodi, Ciliciae Iudaeorum copia: quin illorum numerus, fine dubio mercaturae gratia, quam maxime crevit (58): quod praefertim, ut probabile est, locum habuit Tarfi. (59)

Laudantur quoque in fcriptis N. Foederis habitantes in Cappadocia (60), quo e Cilicia fortasfe migraverant Iudaei, utpote quae feptemtrionem verfus Cappadocia terminabatur. Simili forte modo tranfierunt in Pontum; Iudaei quippe ex hac regione pluribus locis in N. Foedere memorantur (61): et in vicina Galatia haud minus quoque degebant Iudaei (62), quod vel ex epistola ad Galatas ultro patet, uti etiam ex PETRI epistola, quam ad Iudaeos, in disperfione degentes, fcripfit. Pariter autem ac priorum migrationum huius quoque caufam ignoramus, nam hac de re nusquam mentio iniicitur; fortasfis vero propter perfecutiones, nonnunquam contra Iudaeos inftitutas, v. c. aetate ANTIOCHI EPIPHANIS, in has remotiores imperii regiones migraverunt. Eadem fere dicenda funt de migrationibus Iudaeorum in Lycaoniam, ubi in praecipuis urbibus, nempe Iconii, Lystrae et Derbe plures inveniebantur: (63) habebant nimirum Iconii Synagogam, ex quo fatis videtur conftare, haud parum urbem istam a Iudaeis frequentatam fuisfe: quod etiam luculentius patet, quum videamus, Iudaeos contra PAULUM et BARNABAM, doctrinam Euangelicam ibi docentes, feditionem movere potuisfe (64): atque fimili modo, quod habebant Synagogam Antiochiae Pifidiae, Iudaeos frequentes ibi fuisfe, ftatuendum est. (65)

---

(54) Act. 8: 1, 4. 11: 19. (55) Cf. praeter ea, quae fupra dicta funt, 10s. *de B. I.* II. 18. 5. (56) Act. 11: 19. (57) Act. 21: 3–6. 10s. *A. I.* XIV. 10. 2, 3. ad quae conferri potest KREBSIUS l. c. p. 206. fqq. (58) Act. 23: 34. (59) Act. 21: 39. 22: 3. 2 Cor 11: 22. (60) Act. 2: 9. 1 Petr. 1: 1. 61) Act. 2: 9. 1 Petr. 1: 1. cf. Act. 18: 2. (62) Act. 16: 6. 18: 23. (63) Act. 14: 1, 6. (64) Act. 14: 1–5. (65) Act. 13: 14. fqq. 14: 19. fqq.

§ 43.

Migrationum Iudaeorum, per Asiam Occidentem versus, continuata historia.

Videamus etiam nunc, quomodo Iudaei sensim sensimque iuxta oras quoque maritimas dispergerentur. Sed procul dubio multo facilius est huius rei causam indicare: mercatura enim, quae ibi mirum quantum florebat, et commerciorum opportunitas harum migrationum causas ultro ob oculos ponunt. Iudaeos hinc iam cito petiisse Pamphyliam, omni profecto vacat dubio: et hoc etiam luculenter ea ex re colligimus, quod cum ceteris Iudaeis ex hac provincia festum Pestecostes Hierosolymis celebrarint (66): urbes autem, ab iis frequentatae, diserte memorantur Perga et Syde. (67) Deinde ulterius ad occasum progressi, mox in Lyciam concesserunt: tempore quippe Hasmonaeorum, Iudaeorum Lyciam incolentium mentio iam iniicitur (68): cuius rei causam quoque fuisse mercaturam, clarissime videmus ex eo, quod Phaselis, urbs mari proxima, a Iudaeis frequentabatur. (69) Sic eodem modo eandemque ob causam, iuxta oras pervagantes, in Cariam migrabant, ubi inprimis Halicarnassi frequentes erant, ita ut magistratus huius urbis, exemplum secutus Romanorum, ius illis tribueret, cum sacra peragendi secundum leges suas, tum proseuchas faciendi more ipsis patrio. (70) Neque hoc mirabitur, qui huius urbis pariter atque Myndi et Cnidi, ubi quoque fuerunt Iudaei (71) situm modo consideret, quo nullus commerciis magis opportunus cogitari potest. — Ex iis autem, quae supra diximus, de Iudaeorum in Asiam, quae proprie dicitur, migrationibus, sponte liquet, illos successu temporis, quoquo versum fuisse propagatos, praecipue in talia loca, ubi commercia erant exercenda; neque alia regio huic rei aptior facile invenietur. Et non solum ex ipsa Asia per Asiam dissipati sunt Iudaei; sed illos e Palaestina hac periodo in Asiam migrasse, probabile est; Iudaeos namque iamdudum in urbes gentilium migrasse, in quibus maximae essent illecebrae et opportunitates ditescendi, su-

(66) Act. 2: 9. (67) Act. 14: 25. 1 Mac. 15: 23. (68) Id. ibid. (69) Id. ibid. (70) Ios. *A. I.* XIV. 10. 23. 1 Mac. 15: 23. (71) 1 Mac. 15: 23.

pra vidimus. „Ad hanc rem," ut verbis Cl. HAVERCAMPII *ad* IOSEPHUM *A. I.* XIV. 10. 23. (k) utar, „uſi diu regibus Syriae tum aliarum gentium, „postquam viderunt ad Romanos fortunam declinare, praeſertim in Aſia mi„nori, contemplati morem reipublicae iſtius, viderunt ſtatim illic adminicu„lum firmius, quam a regibus nanciſci potuerant. Nam quum hi eos „tantummodo iure civitatium ornare poſſent, afferebat, quemadmodum porro inquit, Romana reſpublica aliquid ſanctius et magis invictum et antea in„auditum, nempe ius civitatis Romanae, per quod et libertate agendi et in„violata ſecuritate eminebant ultra gradum incolarum illius urbis, in quam „erant adſciti: ad divitias autem maturandas, perinde ut Romani foeneratores, „videbant ſatis nullam regionem Aſia minori efficaciorem. Hinc eam nubes et „examina Iudaeorum per ſingula fere oppida inſederunt, ut non tantum ubi„que occurrant in Actis Apoſtolorum, (72) ſed etiam diſerte ſcribat PHILO „hoc, et confirmet." (73) Mirum igitur non eſt, Iudaeos quoque in Ioniam migraſſe, ubi multa iura cum ipſis erant communicata, quippe „eandem, uti ait IOSEPHUS, „cum civibus inde natis appellationem ſortiebantur:" (74) degebant quoque hanc ob rem Mileti (75), in urbe mercaturae opportuna: nec quiſpiam mirabitur, Iudaeos ſecutos fuiſſe urbem, in vicinia Mileti ſitam, Epheſum, ubi, ut ex multis N. Foederis locis patet, Iudaei numero multi erant (76), quodque etiam IOSEPHUS confirmat (77); nec ſine iuſta cauſa, haec enim urbs mercaturae ſtudio totius Aſiae fuit florentiſſima. (78) Si quis autem quaerat, num etiam Smyrnae, ubi antiquis illis temporibus mercatura multum florebat, vixerint Iudaei? reſpondemus: cum neque in Actis Apoſtolorum, neque a IOSEPHO diſertis verbis ſignificetur, illos eo etiam fuiſſe profectos, haec res ab auctore tamen libri Apocalypſeos confirmatur, ubi Iudaeorum Smyrnam incolentium mentionem facit (79); licet quis dicere poſſet, hunc librum post deleta a Romanis Hieroſolyma a IOANNE eſſe ſcriptum, Iudaeosque ibi commemoratos propter hanc cladem tunc demum eo au-

---

(72) Vid. ex gr. cap. 19: 10. 26: 1. 2: 9. 21: 27. Cf. 1 Petr. 1: 1. etc. (73) *ad Caium* p. 798. (74) *Contra Ap.* II. 4. p. 471. quocum cf. *A. I.* XVI. 2. 3. (75) Act. 20: 18. 1 Tim. 4: 20. FL. IOS. *A. I.* XIV. 10. 21. (76) Act. 18: 19 et 19: 8. (77) *A. I.* XIV. 10. 12, 13, 16, 19, 25. et *contra Ap.* II. 4. p. 471. (78) BACHIENE l. c. III. p. 717. (79) Cap. 2: 8. ſqq.

fugisse, tamen nullus erit, qui, huius urbis situm, pariter atque Iudaeorum frequentiam in Asia sibi ob oculos ponens, hanc rem in dubium revocaverit. Et quidem evadet probabilior, quando viderimus, urbem in vicinia Smyrnae Sardes a Iudaeis valde fuisse frequentatam. (80

§ 44.

Ulterior Iudaeorum dispersio per Asiam minorem.

Postquam ANTIOCHUS M. Iudaeos in Phrygia Lydiaque collocasset, ibi multiplicati et valde adaucti, per has provincias adeo dispergebantur, ut fere ubivis inveniantur; puta Pergami, ubi maximopere laudantur (81), Philadelphiae, (82) Laodiceae ad Lycum (83), Hierapoli (84), Thyatirae (85), inprimis Colossis. (86) Tantae vero dispersionis caussam inquirere non opus est, cum praeter mercaturam rationesque supra laudatas, nullas alias caussas indicare possimus; nobis quidem nullae his videntur probabiliores. (87) Easdem propter rationes progressi sunt Iudaei etiam ulterius Troadem (88) et Parium (89): conferebant porro se in Bithyniam, ubi haud dubie erant frequentissimi; PETRUS enim Apostolus in Epistola sua, quam scripsit ad Iudaeos, per Asiam minorem dispersos, inter alios laudat quoque illos, qui Bithyniam incolebant. (90) Ex iis, quae supra iam observavimus, satis constat, Iudaeos has

---

(80) IOS. *A. I.* XIV. 10. 17, 24. cf. Apoc. 3: 1. sqq. (81) IOS. *A. I.* XIV. 10. 22. Apoc. 2: 12. sqq. (82) Apoc. 3: 7–13. (83) IOS. *A. I.* XIV. 10. 20. Col. 4: 13. Apoc. 3: 14. sqq. (84) Col. 4: 13. (85) Act. 16: 14, (86) Cf. Epistola ad Colossenses. Ad comprobandum hic illic fuisse Iudaeos, iam saepius attuli loca, ubi tantummodo de Christianae doctrinae sectatoribus mentio iniicitur: et hoc, quemadmodum sentio, haud temere; etenim Apostoli, primum cum Iudaeis Euangelii doctrinam communicabant, ideoque se convertebant semper, antequam gentiles docerent, ad huncce populum: atque hinc, etsi in quibusdam locis Iudaeos diserte non commemorentur, tamen statuere possumus, in illis regionibus, ubi primo post Christum seculo Christiani nobis obvii sunt, procul omni dubio Iudaeos quoque degisse. (87) Et hanc per Lydiam dispersionem nemo in dubium revocabit, qui legat egregia hac de re verba Cl. HEEREN *Ideën* I. I. p. 183. sqq. In Phrygia autem agricultura valde floruit, quae Iudaeis certo ultima fuit caussa. Vid. HEEREN l. c. I. I. p. 193. sqq. (88) Act. 20: 5. sqq. 2 Cor. 2: 12. Act. 20: 4, 5. (89) FL. IOS. *A. I.* XIV. 10. 8. (90) 1 Petr. 1: 1. cf. PHILO *ad C.* p. 798.

regiones mari proximas frequentasse; etenim ubi profecto his accommodatiores mercaturae invenirentur regiones, utpote quae, angusto freto ab Europa seiunctae, commerciis mirum quantum opportunae essent. His autem iam perpensis, nemini utique dubium erit, quin quoque ad Ponti Euxini oras migraverint; nihil enim revera magis mirandum esset, quod, cum, in Asia ubivis Iudaei degerent, in huius maris oras haud penetrassent. Sed quid coniiciamus! etiam hic historia duce nulla causa est cur dubitemus, cum aevo Maccabaeorum de Iudaeis, Sampsane seu Samsone et Side habitantibus, mentio iam inferatur. (91)

---

(91) 1 Mac. 15: 23. In eodem vero Maccabaeorum libro commemorantur Iudaei apud Spartanos, nam Romani quoque Σπαρτιάταις societatem Iudaeorum annunciabant, cum hoc populo IONATHAN dux Iudaeorum societatem inierat, 1 Mac. 12: 5. quin OBADIA de IudaeisEspharade mentionem iam facit: vs. 20. e quibus omnibus nemo colligere nequit, diu ante hanc periodum eo migrasse Iudaeos. Quaenam autem regio esset Sepharad sive Sparta? Ill. MICHAËLI, postquam multa, (nimis vero ampla, quam ut a nobis pertractari possint,) hac de urbe in medium protulit, maxime probabile videtur, Sepharad regio fuisse in Bosporano, quo itaque Iudaei ante exsilium Babylonicum iam abducti fuisse videantur, cf. illius Annot. ad 1 Mac. 12: 5. atque sic suo loco, Cap. 15: 23. ab auctore huius Maccabaeorum libri Spartani recensiti fuissent, cf. eiusdem Annot. ad 1 Mac. 15: 23. Quid autem hac de re verum sit, quid falsum, difficile est definire, et huc usque nondum constat. Nos igitur quaedam hic coniicere minime audemus, cum etiam Cl. MUNTINGHE huius quaestionis nodum non solverit, utpote qui disertis verbis fatetur, se hac de re haud minus quam antea haerere. Vid. *Gesch. der Menschh.* etc. VIII. in nota (222). p. 80. coll. not. (130).

CAPUT III.

DE MIGRATIONIBUS IUDAEORUM IN CYPRUM, CRETAM ET QUASDAM MARIS AEGAEI INSULAS.

§ 45.

Migrationes Iudaeorum in Cyprum insulam.

Quandoquidem vidimus, Iudaeos mercaturae gratia in tot regiones migrasse, nemo mirabitur, insulas ab illis frequentatas perplures fuisse: ubi enim mercatura floret, ibi viget navigatio, ac iterum, ubi haec exercetur, ibi insulae frequententur, necesse est. Hinc quilibet facile intelligit, Cyprum iam dudum a Iudaeis fuisse habitatam: illi enim, qui in Cilicia degebant, (in cuius regionis vicinia Cyprus sita erat) fortasse hanc insulam petierunt; quamquam etiam haud improbabile est, Iudaeos ex ipsa Palaestina (1) et e Phoenice eo se contulisse, Phoenices nimirum in Cyprum coloniam quoque duxisse, certissimum est. (2) Nihilo tamen minus demigraverunt quoque ex Aegypto in Cyprum: insula enim haec saepissime illius regionis principibus parebat, unde haud dubie multa inter utramque regionem commercia extiterunt: ne nunc dicam de Alexandria, ubi mercatura adeo florebat, ut fortassis vel ex hac urbe in Cyprum se contulerint, unde etiam intelligi potest, quomodo aetate Maccabaeorum ibi laudari potuissent. (3) Quae cum ita sint, ratio reddi potest, quare a LUCA Euangelista in hac insula Iudaei adeo frequentes laudentur; disertis nimirum verbis dicit; illos degisse Paphi, atque Salamine plures habuisse synagogas. (4) Pari quoque modo confirmat nostram sententiam FL.

(1) Act. 11: 19. (2) Cf. BOCHART *Geogr. Sacra* Lib. I. Cap. III. (3) 1 Mac. 15: 23. (4) Act. 13: 5, 6.

IOSEPHUS: (5) atque etiam PHILO inter alias insulas, quae coloniis Iudaicis plenae erant, Cyprum quoque recenset. (6)

§ 46.

Migratio Iudaeorum in Cretam insulam.

Si Cretae situm consideremus, et animo repetamus, quae de dispersione per Asiam Africamque dicta sunt, de Iudaeorum migrationibus in hanc insulam, dubitare non potest. Quo modo vero, et quo tempore, quibusque e regionibus in Cretam advenerint, hoc quidem non adeo constat. Probabile autem videtur, illos ex Asia minori eo se contulisse; immo, Iudaeos ex Cyrenaica in Cretam concessisse, nos non negamus, inprimis quia, postquam in Romanorum potestatem devenere, Creta cum Cyrenaica coniuncta fuit. Fortassis quoque ex ipsa Palaestina, ut etiam ex Phoenice, in hanc insulam adventarunt. — At sic plures etiam coniecturas proponere possemus, eo enim rem non facile perducemus, ut omni dubitatione sit superior. Pari quoque modo causae, cur eo demigraverint, plane latent. Persuasissimum quidem nobis est, mercaturam quoque hic causam migrationum fuisse primariam, sed fortassis etiam aliae rationes fuerunt, quas nos ignoramus. Sufficiat itaque, multos olim in Creta degisse Iudaeos, ita ut tempore Apostolorum, ad festum Pentecostes celebrandum, ex iis quoque Hierosolyma convenerint; (7) insulamque hanc refertam fuisse Iudaeis ex multis N. Testamenti, et IOSEPHI et PHILONIS satis constare locis. (8) De tempore addo, hoc tantum certum esse, eos Maccabaeorum aetate, Gortynae urbis incolas laudari. (9)

§ 47.

Migrationes Iudaeorum in quasdam Maris Aegaei insulas.

Quum Asia minor, et quidem praesertim eius orae, tam celebres fuerunt

(5) *A. I.* XIII. (6) *ad Caium* p. 798. (7) Act. 2: 11. (8) Inprimis ex tota PAULI ad TITUM epistola hoc abunde patet. vid. cap. 1: 5, 10. FL. 108. *A. I.* XVII. 12. 1. cf. *de B. I.* II. 7. 1. PHILO *ad C.* p. 793. (9) 1 Mac. 15: 23.

Iudaeis, nemo iam dubitat, eos insulas quoque, in orarum vicinia sitas, frequentasse. Licet igitur verisimile sit, omnes insulas, oris Asiae adiacentes, ab illis frequentatas fuisse, tamen quum in transitu, quasi hic illic, de quibusdam legamus, plures enumerare, quam, de quibus historia nos certiores facit, non ausim. Ita tempore Hasmonaeorum iam habitabant Rhodum insulam (10): et simili modo laudantur in insula Co sive Coo (11) ac Samo. (12) Etsi autem nuspiam, quantum saltem nos novimus, insula Maris Aegaei notissima Chios inter eas commemoretur, in quibus degerent Iudaei, tamen ex loco quodam IOSEPHI haud obscure colligendum videtur, etiam hanc insulam ab illis fuisse frequentatam. (13) Et quisnam dubitet, eos etiam Lesbum frequentasse, qui situm insulae consideret; cum vero nullis idoneis hoc arguere possimus argumentis, huic rei non immorabimur. Ceterum certissimum nobis est, Iudaeos in ceteras omnes Maris Aegaei insulas se contulisse, puta in Cyclades Sporadesque: attamen, quum ultra duas non invenerim, ceteras enumerare meum non est. In his primo commemoro Melum insulam, (14) Cretae adiacentem, utpote quae ex hac insula a Iudaeis fortasse frequentata est. De tempore vero et causis nihil definiendum videtur. Deinde autem Delus obvia est, in quam iam advenerant aetate Maccabaeorum (15), sed postea etiam ibi non minus inveniuntur. (16) Tandem commemorat PHILO IUDAEUS Euboeam, quae ipso auctore plena fuit coloniis Iudaeorum. (17)

Harum vero omnium migrationum causas de industria non attigimus, quia tantummodo repetitio esset permolesta, quum praeter mercaturam nullam fere rationem suppeditare possimus. Et haec causa nobis videtur haud plane reprobanda; exemplum enim instar omnium sit Delus, de quo STRABO, Lib. XIV. p. 668, dicit, τὸ esse *ἐμπορεῖον μέγα καὶ πολυχρήματον*: ἡ Δῆλος, pergit, *δυναμένη μυριάδας ἀνδραπόδων αὐθήμερον καὶ δέξασθαι καὶ ἀποπέμψαι*, ut etiam proverbium extiterit: „mercator appelle navem, expone; omnia illico vendideris." Eo autem, eversa a Romanis Corintho, mercatores transierunt, invitante illos im-

---

(10) Id. ibid. (11) Id. ibid. et IOS. *A. I.* XIV. 10. 15. (12) 1 Mac. 15: 23. (13) IOS. *A. I.* XVI. 2. 2. (14) IOS. *A. I.* XVII. 12. 1. *de B. I.* II. 7. 1. (15) 1 Mac. 15: 23. (16) IOS. *A. I.* XIV. 10. 8, 14. (17) *ad Caium* p. 798.

munitate templi et commoditate portus: opportune enim fita erat ex Italia et Graecia in Afiam navigantibus: quin etiam deinde, Corintho inftaurata, Athenienfes, infula potiti, negotiationes diligenter procuraverunt. (18) Et fic; quum de pluribus infulis talia his addere posfemus, fententia modo propofita luculenter videtur probata. Omnes autem Veteres, inprimis STRABO, quum foecunditatem omnium fere illarum infularum fummopere celebraverint, haec quoque praeter mercaturam caufa esfe potuit.

Iudaei autem, cum in infulas, quas, partim ad Afiam, partim ad Europam pertinentes, hoc capite coniunximus, migraverint, ex his etiam in continentem Europae tranfiisfe videntur; quarum migrationum iam perfequemur historiam.

CAPUT IV.

DE MIGRATIONIBUS IUDAEORUM IN EUROPAM.

§ 48.

Migrationes Iudaeorum in Macedoniam.

Superfunt igitur migrationes Iudaeorum in continentem Europam fufceptae. Quisque autem fponte ob oculos habet illam Europae partem, in quam traiicere Iudaeis facillimum fuit, quae nimirum ab Afia minori Mari Aegaeo aut freto quodam perangusto erat feiuncta. Quid dicam: degebant, uti vidimus, in Euboea infula, a Boeotia Euripo admodum angusto diremta. Nonne igitur absque argumentis quibusdam historicis coniicere liceret, Iudaeos in hanc orbis terrarum partem tranfiisfe: at non opus est coniectura, quum historia migrationum Iudaeorum in Europam firmisfimis etiam argumentis confirmetur. Sic a LUCA Iudaei laudantur in Macedonia, ibique Philippis (1): et

(18) Conf. STRAB. X. p. 486. (1) Act. 16: 12.

qua de causa eo migraverint, quodammodo certiores sumus, quando deinde legimus, ibi quoque fuisse feminam quandam, quae purpuram vendebat in urbe Thyatira. (2) Porro etiam in Macedonia nobis obvia est Thessalonica sive Therma, urbs Iudaeis, habentibus ibi synagogam (3), sine dubio celebris: quod praeterea epistola, quam scripsit ad Thessalonicenses PAULUS, satis arguit. Denique occurrit in eadem regione urbs quaedam Beroea, quae non minus, quia etiam illic iis synagoga erat, Iudaeis referta videtur, (4): et licet situs illius mercaturae non adeo, quam Thessalonicae faveret, tamen causam nullam, ob quam eo migraverint, nisi mercaturam invenire possumus. Harum vero migrationum tempus, tacente historia, non definiri posse videtur. In genere quidem dici potest, eas fortasse, non diu post Iudaeorum dispersionem per Asiam minorem, fuisse susceptas, mercaturae maxime causa, quae ab antiquissimis iam temporibus in ea inprimis floruit. Ubi enim commercia aguntur, viae et occasiones migrandi innumerabiles inveniuntur (5)

§ 49.

Migrationes Iudaeorum in Graeciam.

Iudaeos per satis magnam Graeciae partem dispersos fuisse ex variis tum N. Foederis, tum PHILONIS locis novimus. Ita nimirum scimus ex quodam PHILONIS loco, Iudaeos quoque in Thessaliam concessisse (6), ibique etiam legimus, illos in Booetiam et Aetoliam migrasse; neque aliquis miretur, Atticam regionem cum ille ibi nominet, disertis verbis laudatas esse Athenas. Causae harum migrationum cum ubivis illae nobis sint obviae, profecto non anxie quaerendae sunt. Quis enim ignoret, mercaturam in Graecia quam

---

(2) Ib. vs. 14. (3) Act. 17: 10. sqq. (4) ib. vs. 10. sqq. (5) Propheta IOEL (cap. 3: 6.) iam mentionem instituit de Israëlitis, qui captivi a Phoenicibus Graecis vendebantur, et sic, (quamquam migratio hoc dici non posset), Iudaeorum in Graecia degentium primordia seculo ante C. VI. iam inveniremus: cum autem S. Scriptura per Graecos fere semper omnes ad Palaestinae occasum habitantes populos remotiores intelligat; locus hic haud multum comprobare videtur. Cf. v. HAMELSVELD ad h. l. (6) *ad Caium* p. 798.

maxime floruisse, ita ut aliter non possit fieri, quin eo quoque concesserint. (7) Hinc permulti fuerunt Iudaei Athenis, ibique synagogam habuerunt. (8) Iam vero huius frequentiae caussa praeter mercaturam alia etiam videtur; etenim Athenae mercatura non tantum, sed etiam, ac quidem praesertim, studio doctrinarum artiumque adeo celebres erant, ut a peregrinis semper frequentarentur: atque hanc propter rem multi fortasse Iudaei ibi degebant. At non solum ex Asia minori insulisque Maris Aegaei vicinis atque Palaestina se eo contulerunt, sed et ex Aegypto fortassis advenerunt Athenas. Haec vero res accuratius quodammodo est investiganda. PTOLEMAEUS nempe PHYSCON, qui seculo ante C. II. in Aegypto regnabat, tanta ferocitate in populares suos saevierat, ut multi, inprimis Alexandrini, metu mortis, patriam exsules relinquerent, adeo ut solus in tanta urbe cum suis relictus, cum regem se non hominum, sed vacuarum aedium videret, edicto peregrinos sollicitaret. (9) Certissime tunc maxima quoque Iudaeorum Alexandrinorum pars urbem reliquit, quia PTOLEMAEUS illis infensissimus erat. (10) Inter hosce vero Iudaeos verosimiliter multi fuerunt eruditi, nam, quum eo tempore, praecipue autem Alexandriae, literarum studia inprimis florerent, nullum relinquitur dubium, Iudaeos quoque haec studia egregie coluisse. (11) Iam vero narrat ATHENAEUS, (12) multos inter illos exsules fuisse eruditos, quorum haud pauci in Graeciam se conferrent: unde satis apparet, inter illos eruditos, qui Graeciam peterent, Iudaeos quoque fuisse. Maximo igitur iure statuimus, huius populi multos, ab eo inde tempore, per Graeciam fuisse dispersos, inprimis autem,

(7) Cf. v. HAMELSV. l. c. VI. p. 220 et BACHIENE l. c. III. p. 784. Cl. HEEREN *Ideën* III. I. p. 55. afferre mihi hic liceat: „Kein andres Land von Europa hatte eine so gunstige Lage „zum steten Verkehr mit den ältesten gebildeten Völkern der westlichen Welt. Nach Klein-Asi„en, nach Phoenicien, führte ein Weg von Insel zu Insel. Nach Italien eine Ueberfahrt; und „wie weit war es bis zu den Aegyptischen Küsten? Schon in den fabelhaften Zeiten fand man den „Weg von den Thessalischen zu den Colchischen Ufern; wie viel früher und leichter nach jenen „Ländern, wo keine symplegadische Klippen der kühnen Argo den Durchgang zu versperren droh„ten?" (8) Act. 17: 15. sqq. (9) IUST. 38. 8. (10) IOS. *contra Ap.* 25. (11) Cf. inprimis egregia hac de re disputatio Cl. MUNTINGHII l. c. VIII. p. 298--305. add. p. 376, 377. (12) Lib. IV. p. 184.

ut probabile videtur, Athenas advenisse; quam urbem, ut verbis utar IUSTINI II. 6. „literae certe ac facundia et civilis ordo disciplinae veluti templum „habebant."

§ 50.

Migrationum Iudaeorum in Graeciam, inprimis in Peloponnesum, continuata historia.

Pari quoque modo per reliquam Graeciam diffusi sunt Iudaei, ita ut auctore PHILONE per praecipuas Peloponnesi partes, nimirum Achaiam et Argolidem dispersi fuerint; (13) quod N. Foederis auctoritate etiam confirmatur, in quo disertis verbis legimus, Iudaeos Corinthi synagogam habuisse; (14) ibique etiam de eorum per Achaiam dispersione certiores sumus. (15) Licet autem fortasse ante Corinthum deletam ibi iam degerent, eo tamen probabiliter, inprimis postquam eam instauraverat IULIUS CAESAR, in tanta hominum multitudine, hanc in urbem confluentium, non pauci etiammigraverunt Iudaei; mercaturae enim magis opportuna urbs non facile invenietur. Iudaeos autem, priori huius periodi parte, in Peloponnesum advenisse, fortasse propter ANTIOCHI EPIPHANIS, et PTOLEMAEI PHYSCONIS iniurias, ex eo colligimus, quod SIMONIS MACCABAEI aetate Sicyone iam degebant. (16) Praeterea hic etiam in censum veniret urbs illa Peloponnesi nobilissima Lacedaemon, cumque variis, tum Codicis S., tum FL. IOSEPHI, ac librorum Maccabaeorum locis de Spartanis mentio iniiciatur, suspicio illa ad maiorem probabilitatis gradum accederet, si multis viris doctis hoc aliter non visum fuisset, quique, si illud etiam haud prorsus refutaverint, tamen huius rei ignaros se profitentur. (17) Ut ut vero se res habeat, hoc utique nobis persuasissimum est, Iudaeos quoque Lacedaemone collocatos fuisse, et nemo hoc facile in dubium vocaverit, qui illorum in Creta insula multitudinem, pariter ac

---

(13) *ad Caium* p. 798. (14) Act. 18: 1 sqq. (15) 2 Cor. 1: 1. (16) 1 Mac. 15: 23. (17) v. HAMELSVELD VI. p 241, 242.

frequentiam per totam Graeciam, inprimis Corinthi, aliisque in Peloponnesi locis, cogitaverit.

Denique negare non ausim in Illyricum, praesertim in Dalmatiam, migrasse Iudaeos, nam, praeterquam quod hoc e regionis situ colligi posse videtur, magnam probabilitatis suspicionem huic coniecturae addit Scriptura Sacra. (18) De tempore autem harum migrationum atque causis, cum haec adeo in obscuro versentur, dicere non attinet.

§ 51.

Migrationes Iudaeorum in Italiam.

Ex omnibus, quae huc usque dicta sunt, sponte iam patet, Iudaeos, cum per totum fere, quantus tunc temporis erat cognitus, terrarum orbem, dispersi fuerint, in Italiam quoque advenisse; sed vario quidem modo variisque de causis illos eo venisse, rem diligentius perscrutantibus patebit. Age, rem ipsam accuratius exponamus.

Pompeius, postquam Hierosolyma pariter atque templum obsederat atque in suam redegerat potestatem, ARISTOBULUM, regem Iudaeorum, cum sua prole vinctos, secum Romam abduxit. (19) Fortasse et, ut maxime probabile videtur, abduxit ille cum familia hacce regia, ut triumphum ornaret, alios Iudaeos: atque ita probabile est, hinc Iudaeorum Romae vitam degentium, deducendam esse originem. (20)

Maiori etiam probabilitate colligimus, multos aliquot annis post in Italiam abductos, atque ex iis etiam Romae fuisse collocatos. Cassius enim, anno a. C. 53., quum, Syria potitus, Parthos repulisset, in Iudaeam descendit, Tarichaeosque adortus primo impetu expugnavit atque triginta circiter Iudaeorum millia cepit et abduxit. (21) Etsi autem non omnes hos captivos in Italiam, inprimis Romam, abduxerit CASSIUS, tamen haud dubie multos eo delatos fuisse, statuimus. Haec autem coniectura vero proxime accedit, quan-

(18) Rom. 15: 19. 2 Tim. 4: 10. (19) Ios. *A. I.* XIV. 4. 1–5. (20) Cf. BASNAGE l. c. VII. p. 201. (21) Ios. *A. I.* XIV. 7. 1–3. *de B. I.* I. 8.

do apud PHILONEM diserte legimus, trans Tiberim satis magnam urbis partem teneri a Iudaeis, quorum plerique essent libertini; quippe qui, belli iure in potestatem redacti, a dominis manumissi erant. At alio quoque modo Iudaei hac in urbe adaucti sunt: Romam nimirum, eo tempore totius fere terrarum orbis caput, ex omnibus locis regionibusque confluebant homines, in primis ii, qui in terris, imperio Romano parentibus, habitabant. Iam vero Iudaei, anno a. C. 161., cum Romanis societatem inierant: (22) deinde vero anno, 163 societas haec ansam dedit, ut in Romanorum potestatem redacti sint, ita tamen, ut libertatis adhuc umbra iis remanserit. (23) Tandem vero, postquam ARCHELAUS in exsilium missus erat, Iudaei, omni libertate amissa (24), sub Romanorum imperio venerunt, ita ut Iudaeae, in provinciae formam redactae, a victoribus procuratores praeponerentur. (25) — Quae quum ita sint, quisque sponte intelligit, fieri aliter non potuisse, quin sedes et domicilium totius imperii amplissimi Iudaeis quoque esset refertum: quibus accedit etiam, mercaturam, quae ibi floruerit, Iudaeis ultimum profecto fuisse incitamentum. (26) Ex his omnibus igitur luculenter patet, illos iam diu Romam concessisse, cui rei, praeter omnes causas modo laudatas, ansam probabiliter etiam dedit persecutio illa ANTIOCHI EPIPHANIS, quae, quum totum Iudaeorum populum exstinguere vellet, effectum plane contrarium habuit: etenim, cum multi se ANTIOCHI edicto opposuissent, Iudaei eo celebriores facti sunt, quo strenuiores fuerant in religione avita defendenda; unde fere omnes, qui huc illuc in asylum confugiebant, tutum sibi vindicabant refugium (27): quod inprimis locum habuisse statuimus in omnibus illis regionibus locisque, quae Romanorum imperio parebant, hic enim populus nemini fere religionis causa gravis fuit.

Mirum ergo non est de *Iudaeis Romanis* saepius deinde mentionem a variis fuisse iniectam: ita v. c. legimus apud SUETONIUM *Iul. Caes.* 84. quod, cum populus Romanus CAESARIS mortem defleret, „Iudaei etiam noctibus „continuis bustum frequentarunt." Simili modo Iudaeorum auctoritas tempo-

---

(22) 1 Mac. 8. IOS. *A. I.* XII. 10. 6. IUST. XXXVI. 6. (23) IOS. *A. I.* XIV. 4. 5. (24) Io. 18: 31. (25) IOS. *A. I.* XVIII. 1. 1. (26) BACHIENE l. c. III. p. 988. sqq. cf. A. TH. HARTMANN *die Hebraeerin* etc. II. p. 129. (27) Cl. IAHN *Bibl. Archaeol.* III. p. 180. sqq.

re CICERONIS adeo magna fuit, ut eorum in concionibus momentum timeret. (28) Denique, ut hoc addamus, Iudaeorum legatis quinquaginta, qui HERODEM et ARCHELAUM apud CAESAREM AUGUSTUM accusarent, sese adiunxerunt, quemadmodum ait IOSEPHUS, (29) supra octo Iudaeorum millia: quamquam, inter illos sine dubio varios fuisse proselytos, haud negamus; etenim Iudaeos ab omni inde tempore id egisse, ut proselytos facerent, omni vacat dubio, multisque argumentis comprobari potest. (30)

§ 52.

Ulteriores Iudaeorum migrationes inprimisque in Sardiniam.

Egimus § praecedente praecipue de migrationibus in urbem Romam: non vero dubitandum est, quin Iudaei etiam per reliquam Italiam dissipati fuerint: Certiores enim sumus per IOSEPHUM, Iudaeos degisse in Campania, ibique Dicaeae sive Dicaearchiae. (31) Ceterum multos quoque Iudaeos in Graecia Magna degisse haud improbabile est, quum ea Italiae pars tot Graecorum coloniis referta esset, ut *Magna Graecia* diceretur.

Anno autem post C. 19. multi Iudaei in Sardiniam concesserunt, cuius rei caussam IOSEPHUS disertis verbis nobis tradidit. Quidam enim Iudaeus nequam et improbus, Romae degens, se legis Mosaicae interpretem profitebatur. Hic tribus aliis, per omnia sui similibus, in societatem adscitis, FULVIAE, feminae nobili, quae, legem Mosaicam amplexa, sese illis in disciplinam tradiderat, persuadebat, ut purpuram et aurum ad templum Hierosolymitanum mitteret; qui vero cum ea accepissent, in proprios usus verterunt et profuderunt, quo quidem consilio haec etiam postulaverant. TIBERIUS autem, his rebus permotus, iussit, cunctos Iudaeos Roma expelli, ex quibus tunc Consules delectu habito quatuor militum millia in Sardiniam insulam coërcendis illic latrociniis miserunt. (32)

---

(28) CICERO *pro Flacco.* 28. (29) *A. I.* XVII. 11. 1. (30) Cf. Matth. 23: 15. Act. 2: 10. FL. IOS. *A. I.* XVIII. 3. 5. Cl. IAHN l. c. III. p. 182. (31) *de B. I.* II. 7. 1. (32) *A. I.* XVIII. 3. 5. quocum cf. SUETONIUS *in Tiberio* c. 36 et TACITUS *Annal.* II. 85.

PHILO autem IUDAEUS aliam, populo ſuo minus ignominioſam, huius migrationis cauſam refert, ita ut omnis fere culpa in SEIANUM, cui maxime favebat TIBERIUS, coniiciat: hinc primo adſpectu pene crederemus, PHILONEM, populi ſui amore ductum, veram cauſam haud expoſuiſſe, et ſic rationes, quas IOSEPHUS tradidit, fide digniores viderentur: attamen quum ſatis notum ſit, TIBERIUM post necem SEIANI Iudaeis iterum faviſſe (33), luculenter patet, hanc PHILONIS relationem veram migrationis in Sardiniam fuiſſe cauſam.

Explicatis igitur Hebraeorum migrationibus, iam tranſeamus ad recenſionem regionum locorumque, in quae illae fuerunt ſuſceptae.

---

(33) *Ad Caium* p. 785, 786.

RECENSIO GEOGRAPHICA REGIONUM ET LOCORUM, IN QUAE MIGRAVERUNT HEBRAEI.

ASIA.

Bithynia ab ortu definiebatur Paphlagonia vel Parthenio amni; a feptemtrione Pontico Mari; ab occafu Propontide; a meridie Myfia et Phrygia. (1) Regio haec erat fertilisfima, et magnam ligni copiam navibus aedificandis fuppeditabat. (2) Tempore Apostolorum hic vixerunt Iudaei. vid. § 44.

Mysia. Alia est *Olympena*, fita ad Propontidem et Hellespontum, etiam *minor* dicta: alia est *maior*, circa flumen Caicum et Pergamenem. (3) Saepisfime cum Phrygia minori commutatur. (4) Iudaei, qui ibi quoque primis introductae christianae doctrinae temporibus obvii funt, diferte laudantur *Pergami* et *Parii*. vid. § 44.

Phrygia, ab Hellesponto ad Halyn fl. olim patens, dividebatur in *maiorem* et *minorem*. Supra Epictetum verfus meridiem est magna Phrygia; Pefinunte ad orientem relicta et Lycaonia; ad occidentem Lydia et Caria. Parva five minor, quae Hellesponto imminens, circa Olympum est, etiam *Epictetus* dicebatur. (5) Aliis quoque est *Troas* et haud raro cum Myfia confunditur.

Tota haec regio admodum fertilis erat, ita ut hac in re Ioniam fuperaret; unde mirum non est, veteres huius provinciae incolas agriculturae ftuduisfe. (6) — Tempore Antiochi M. Iudaei iam in Phrygiam adventarunt, ita ut deinde ibi perfrequentes fuerint; nam laudantur *Colasfis*, *Hierapoli* et *Troade*; atque fine dubio quoque fuerunt *Laodiceae* ad Lycum et *Apameae Cibotos*. § 56 et 44.

(1) Strab. XII. p. 563. Ptolemaeus. Lib. V. Cap. 1. (2) Cl. Heeren *Ideën* I. II. p. 208. (3) Strab. XII. p. 571. (4) Idem XIII. p. 628. (5) Strab. XII. p. 571, 576. (6) Vid. strab. XII. p. 573. cf. Cl. Heeren I. I. p. 192.

GALATIA (a Gallis occupata et hinc dicta *Gallia*, graece Γαλάτία five Γαλλογραικία (7)) est Phrygiae maioris pars, fita inter Paphlagoniam, Cappadociam et Bithyniam. (8) Aetate Apostolorum ibi inveniuntur Iudaei. § 42.

LYDIA terminabatur ad orientem Ionia, ad feptemtrionem Myfia, ad occidentem Phrygia, ad meridiem Caria. (9) Ne ulla quidem regio plures quam haec immigrandi caufas quum obtulerit, Iudaeos degisfe in Lydiae metropoli *Sardibus*, uti et *Thyatirae* et *Philadelphiae*, colligere non est difficile. (10) vid. § 43 et 44.

IONIAE civitates, Graecorum coloniae, ad Mare Aegaeum a Phocaea ad Miletum fines extendebant. (11) Nulli certo regioni coeli bonitate et fitus commoditate cum posthabenda fit, multis Iudaeis frequentabatur: (vid. § 43.) ibique inprimis celebrantur *Ephefi*, in emporio totius Afiae citerioris celeberrimo, et *Mileti*, plurimarum coloniarum matre. (12) Neque fua laude est destituenda *Smyrna*, urbs itidem mercatu nobilisfima. (13)

CARIAE orae maritimae initium est continens Rhodo oppofita; finis autem Pofidium Milefiorum; in mediterraneis terminabatur regio extremitatibus Tauri usque ad Meandrum. (14) Regio mercaturae haud importuna; unde aetate Hasmonaeorum Iudaei ibi iam laudantur, et quidem *Cnidi* et *Myndi*; deinde autem *Hallicarnasfi* inveniuntur (§ 43), neque dubium est, quin *Antiochiae* ad Meandrum fl. et *Stratoniceae* fuerint. vid. § 35.

LYCIA terminos habebat ad occafum Cariam, et Pamphyliam ad orientem: (15) vixerunt ibi Iudaei *Phafeli*. § 43.

PAMPHYLIA, inter Lyciam, Ciliciam, Taurum, Pifidiam, et Mare terminata, etiam a Iudaeis habitabatur; *Pergae* enim et *Syde* illos laudavimus. vid. § 43.

PISIDIA, in ipfis Tauri verticibus, et fupra Pamphyliae urbes Sidem et Aspendum pofita, (16) fecundum PTOLEMAEUM fuit pars Pamphyliae. Commerciis

(7) STRAB. XII. p. 566. (8) Idem XII. p. 566, 568 et PLINIUS Lib. V. Cap. 32. (9) PLINIUS V. 30. (10) Conf. HEEREN I. I. p. 183. feqq. (11) STRAB. XIV. p. 632. (12) „Die „Königin," verba funt Cl. HEEREN I. I. p. 189, „aller griechifchen Städten, und die fruchtbare Mut„ter von mehr als hundert Coloniën." (13) Conf. HEEREN I. I. p. 189. (14) Ita fere STRABO XIV. p. 651. (15) STRABO XIV. p. 664. (16) STRABO XII. p. 570.

itaque minus favisse videtur regio haec; attamen cum fuerit dives, omnique genere frugum fertilis, nullum relinquitur dubium, eo iam cito Iudaeos migrasse. *Antiochiam* et *Seleuciam* hic recensuimus. vid. § 36.

Lycaonia a Tyriaeo ad Coropassum procurrebat. (17) In urbibus *Iconio*, *Lystra* et *Derbe* sedes fixerunt Iudaei. vid. § 42.

Cilicia ultra Taurum, Syriam inter et Pamphyliam iacet: altera est *aspera*, altera *campestris*. (18) Iudaeos eo, cum mari alluatur et Syriae adiaceat, antiquiore aetate se iam contulisse, probabile est. Memorantur autem tantummodo *Tarsi*; (§ 36.) quamquam illos quoque vixisse *Antiochiae* ad Cragum, et *Seleuciae Tracheae* verisimile est. vid. § 35.

Cappadocia latiori significatione continet, quidquid a Cilicia ad Pontum Euxinum, inter Halyn fl. et Armeniam, comprehensum est: dividitur in Cappadociam *magnam*, quae meridionalis, et in Cappadociam *Ponticam*, quae septemtrionalis est, et simpliciter *Pontus* appellatur. (19) In ultima hac regione, ab Haly amne ad Colchos usque patente (20), aetate Apostolorum laudantur Iudaei. vid. § 42.

Praeterea tempore Hasmonaeorum Iudaei iam obvii sunt *Samsone* sive *Sampsone*, sita, secundum sententiam Illustris Michaëlis, ad Pontum Euxinum, fortassis in illius, ubi Iris fl. in mare emanat, loci vicinia. (21) Ptolemaeus eodem fere loco ponit *Ancon Leucosyrorum*, quae igitur forte eadem est, urbs ac Samson. (22)

Eodem tempore eademque occasione inveniuntur Iudaei *Side*. Huius nominis urbem in Pamphyliae recensione quidem laudavimus, verumtamen cum eiusdem nominis urbs ad Pontum Euxinum occurrat, (23) nihil obstat, quo minus hic *Siden*, Ponti urbem, intelligamus. (24) vid. § 44.

In Cappadocia *magna* sive *propria*, quae et *ad Taurum* dicebatur (25); prioribus post Christum temporibus, quoque vixerunt Iudaei. vid. § 42.

Syria septemtrionem versus Cilicia et Amano definitur; orientem versus

---

(17) Strabo XIV. p. 663. Praeterea limites definivit idem p. 568. (18) Strabo XIV. p. 668. (19) Strabo XII. p. 533, 534. (20) Strabo XII. p. 548. (21) Vid. eius Annot. ad 1 Mac. 15: 23. (22) Lib. V. Cap. 6. (23) Strabo XII p. 548. *μετὰ δὲ τὴν Θεμίσκυραν ἐστιν ἡ Σιδηνὴ*, igitur in vicinia Samsonis sita. (24) Cf. Michaëlis ad 1 Mac. 15: 23. (25) Strabo XII. p. 534.

terminatur Euphrate et Arabibus Scenitis, qui cis Euphratem ſunt; auſtrum verſus felici Arabia et Aegypto; occidentem verſus Aegyptio pelago, Isſicum usque. (26) Latiori etiam ſignificatione amplam admodum regionem continebat, de qua, quia deinde opportunior erit agendi occaſio, hoc loco non dicam. (27) Per Syriam autem hic intelligo eam Aſiae regionem, quae terminos habuit Coeleſyriam, Phoenicen, Mare Mediterraneum, Ciliciam et montem Amanum, Euphratem et Arabiam deſertam. (28)

In quinque regiones dividebatur Syria, quarum duae ſunt recenſendae, *Commagene* nempe et *Seleucis.* In illa inveniuntur *Antiochia*, ad Tauri radices, ſecundum PTOLEMAEUM (29); et ad Euphratem *Seleucia.* (30) Seleucidis autem oppida plura occurrunt, *Antiochia* apud Daphnem, *Seleucia* in Piëria, *Apamea*, *Laodicea* ad Mare, *Telithon* (31), et *Aradus.* (32) Variis temporibus in Syriam ſe contulerunt Iudaei; tempore autem Apostolorum ibi ſaepius laudantur. vid. § 42.

COELESYRIA. STRABO quidem dicit, regionem ultra Seleucidem in Aegyptum et Arabiam recedentem, *Coeleſyriam* appellari: addit autem Lib. XVI. p. 756. „ἰδίως ἡ τῷ Λιβάνῳ καὶ τῷ Ἀντιλιβάνῳ ἀφωρισμένη.” et pag. 754. „Δύο δὲ ἐστὶν ὄρη τὰ ποιοῦντα τὴν κοίλην καλουμένην Συρίαν, ὡς ἂν παράλληλα, ὅτε Λίβα„νος καὶ ὁ Ἀντιλίβανος, μικρὸν ὕπερθεν τῆς θαλάττης ἀρχόμενα ἄμφω.” Ibi *Laodiceae* ad Libanum et *Damasci* posterioribus temporibus vixerunt Iudaei.

In Introductione *Laïda*, quae postea dicebatur *Dan*, huic regioni adſcripſimus; quamquam enim haec urbs deinde ſemper Palaestinae annumerabatur, ad hanc tamen proprie haud pertinuit.

PHILISTAEA regio ad occaſum Iudaeae, iuxta oras Maris Mediterranei parvi ſatis ambitus, (33) ubi *Ziklagi*, *Ascalone*, *Iamniae*, *Azoti*, *Gazae*, *Anthedone* et *Raphiae*, inprimis post ANTIOCHUM EPIPHANEM, memorantur fuisſe Iudaei. § 40.

PHOENICE, maritimus tractus, a ſeptemtrione terminabatur Eleuthero fl.;

---

(26) Ita illam deſcripſit STRABO XVI. p. 749. (27) Cf. BECK v. cl. *Alg. Geſch.* Tom. II. p. 35. in nota (d) et HEEREN I. I. p. 203. ſqq. (28) Cf. inprimis CELLARIUS Tom. II. p. 242. ſqq. (29) Vid. CELLARIUS Tom. II. p. 245. (30) STRABO XVI. p. 749. (31) Secundum IOS. A. I. XIII. 15. 4. Syriae urbs. (32) Vid. STRABO XVI. p. 749. ſqq. (33) De qua cf. V. HAMELSVELD l. c. V. p. 422. ſqq.

a meridie fl. Cherfeo, prope Caefaream. (34) Hic in notisfimis ac nobilisfimis urbibus *Tyro* et *Sidone*, ab antiquisfimis inde temporibus, habitabant Iudaei: deinde etiam *Sareptam* venerunt. vid. Introductio, et § 3, 36 et 42.

ARABIA. STRABO ita loquitur „Ὑπέρκειται δὲ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Κοίλης Συρίας, „μέχρι Βαβυλωνίας, καὶ τῆς τῦ Ἐυφράτε ποταμίας πρὸς νότον Ἀραβία πᾶσα, χωρὶς τῶν ἐν „τῇ Μεσοποταμίᾳ Σκηνιτῶν." (35) Dividitur autem in Arabiam *Petraeam*, *Defertam* et *Felicem*. (36)

In Arabia Petraea, quae terminabatur Aegypto, Iudaea, Syriae parte, Arabia Deferta et Sinu Arabico (37), reperiebatur *Ammonitis*, ubi *Dathema* arx, probabiliter e regione Hesbonis, in illius loci vicinia, ubi nunc est *Dobba* five *Belka*. (38) Praeterea ibi occurrit *Tob*, fecundum CELLARIUM (39) regio Gileadis, quam vero KLÖDEN (40) in vicinia Ammonitidis ponit. *Moabitis* iam fequitur in vicinia Maris Mortui, ubi *Lembam* et *Oronas* (41) laudavimus. *Idumaea* five *Edom* ad finum Arabicum. Urbes, quarum mentionem fecimus, funt *Elath* et *Ezion Geber*, emporia in S. Scriptura haud incognita. Hic etiam in cenfum venire videtur *Seir*, qui probabiliter Idumaeae fuit mons.

In Arabia Deferta (42) tantummodo obvia est *Hegarenorum* ditio, quae ad finum usque Perficum patebat. (43)

Arabia Felix terminabatur Arabia Petraea et Deferta, Sinu Arabico atque Perfico. (44) Regio admodum dives, omnique genere frugum fertilis, mercatura nobilisfima. (45)

In diverfas Arabiae regiones diverfis admodum temporibus venerunt Iudaei; fic iam ante SALOMONIS aetatem illos ibi invenimus; (vid. Introductio) ita ut, deinde magis magisque adaucti, tempore Apostolorum ibi magno numero habitarent vid. § 3, 4, 9, 14, 40.

---

(34) STRAB. XVI. p. 753. (35) Lib. XVI. p. 765. (36) PTOL. V. 17, 19. (37) PTOL. V: 12, 17. (38) Conf. c. F. KLÖDEN, in libello, cui titulus est, *Landeskunde von Palästina* p. 121, 122. (39) Tom. II. p. 390. (40) l. c. p. 122. (41) IOSEPHUS illas Moabitidi annumerat *A. I.* XIII. 15. 4 et XIV. 11. 4. ibi SPANHEMIUS. (42) De qua conf. PTOL. V. 19. (43) V. HAMELSVELD ad 1 Chron. 5: 10. (44) PTOL. VI. 7. (45) Conf. HEEREN l. c. I. II. p. 106. fqq.

MESOPOTAMIA inter Euphratem ac Tigrim iacet: Tigris nimirum orientale eius latus alluit; occidentale vero et auſtrale Euphrates; ad ſeptemtrionem est Taurus, qui Armenos dirimit a Mesopotamia. (46) Ad *Chaboran* fl. (47), qui apud Circesium ſe cum Euphrate coniungit, et in urbibus *Tel-Abib*, *Tel-Melah*, *Tel-Harſa*, *Cherub*, *Addam* et *Immer*, durante exſilio Babylonico degebant Iudaei. vid. § 6—7. De harum autem urbium ſitu nusquam aliquid conſtat, hasque Meſopotamiae fuisſe urbes, quidam coniectura tantummodo conſecuti ſunt. (48) Praeterea vixerunt, circa finem periodi posterioris, *Neardae* ad Euphratem, ſecundum IOSEPHUM (49), Babyloniae in urbe; D'ANVILLIUS autem et Cl. P. I. BRUNS (50) hanc urbem in Meſopotamia ponunt: eedemque tempore *Niſibi*, Mygdonio amni oppoſita, occurrunt. vid. § 41.

BABYLONIA et CHALDAEA. In S. literis *Sinear* est nomen Babyloniae antiquum, a Septuaginta Interpretibus enim Sinear Βαβυλὼν (51) et Βαβυλωνία (52) vertitur; cuius denominationis vestigia adhuc inveniuntur in nomine montis *Singarae*. Regio haec terminabatur ab oriente Suſiana, a meridie Sinu Perſico, ab occidente Arabia Deſerta, a ſeptemtrione Meſopotamia. (53) Ad *flumina Babyloniae* exſules dicuntur degisſe (§ 19.), per quae per excellentiam *Euphrates* et *Tigris* intelliguntur. Obſervandum autem est, posterius flumen etiam nomine *Hiddekel* obvium esſe apud DANIËLEM. (54) *Caſiphia*, fortasſis Babyloniae provincia, etiam occurrit. (55) *Babylon*, urbs perantiqua et immenſi operis in campo Sinear, Euphrate interfluo; ſecundum multorum ſententiam ſita est, ubi nunc est *Felugo*; ſecundum aliorum, et in his NIEBUHR (56), eodem loco, quo nunc *Hella*. *Seleucia*, celebris quondam urbs, ad Euphratem iacebat; (57) a qua non procul in Tigridis ripa *Cteſi-*

(46) STRAB. XVI. p. 746. (47) Alii quidem ſtatuunt et inter hos BOCHART l. c. III. 14. Chebar, esſe PTOLEMAEI ὁ Χαβώρας τὸ ὄρος inter Mediam et Asſyriam: hoc autem refellitur inde, quod EZECHIEL ſemper loquitur de Chabora *fluvio:* vid. cap. 1: 1, 3. 3: 15. 43: 3. (48) BACHIENE l. c. III. p. 589. (49) *A. I.* XVIII. 9. 1. (50) In libro *Handbuch der alten Erdbeſchreibung, nach Anleitung der d'Anvilliſchen Landcharten* Tom. II. Part. I. p. 132. (51) Zach. 5: 11. (52) Ieſ. 11: 11. (53) STRABO XVI. p. 739. ſeparavit quidem Chaldaea a Babylonia; attamen eadem fere cum fuerit regio, ſigillatim de illa non agimus. (54) Cap. 10: 4. (55) V. HAMELSV. ad Ezrae 8: 17. (56) *Reiſebeſchreibung* etc. Tom. II. p. 287--291. (57) STRABO XVI. p. 743.

phon; ubi Parthorum reges hyemem agebant. (58) Quo loco cum Euphrate se coniungit Tigris, ſita erat *Apamea*.

Iudaeorum, qui tempore NEBUCADNEZARIS, in Babylonia, regione fertiliſſima, (59) Tigrin inter et Euphratem ſita, collocati fuerunt (§ 11—13.) postea haud multi in patriam reverſi ſunt (§ 21, 23); hic enim, annis vertentibus valde adaucti, perfrequentes fuerunt (§ 41.)

ASSYRIA latiſſimo ſenſu ſaepe illam ſignificat regionem, quae Aſſyriam, Babyloniam, Mediam, Meſopotamiam, quin etiam Cappadociam ad Pontum usque Euxinum complectitur. (60) Quo vero tempore ex Aſſyriorum ſervitute ſeſe in libertatem vindicarunt Medi, Aſſyriae nomine, illarum regionum, ad ſeptemtrionem ſita, pars tantum venit iſta, quae Armenia, Media, Suſiana terminabatur et Meſopotamia. (61) Parti vero, quae iacebat ad occidentem, qua ad meridiem vergit, ab urbe Babylone, *Babylonia* indebatur nomen, a Chaldaeis vero, illic regnantibus, *Chaldaea*: atque ita ſeparati atque diſtincti in S. literis regnum Israëlis Aſſyrii, Iudae Babylonii ſive Chaldaei deviciſſe dicuntur. (62) Obvenit nobis *Halah* ſive *Chalach*, Aſſyriae ſeptemtrionalis pars, ad occidentem aliquantum declinans; STRABO ſaepe Καλαχηνὴν et Ἀδιαβηνὴν ſimul vocat, (63) illasque regiones extra Armeniae fines ponit. (64) Est igitur PTOLEMAEI (65) *Calacine*; a quo ponitur ſupra Adiabenem, ad radices montis Niphatis, ubi Veterum *Carduchi* vel *Gordyaei*. (66) Una tantummodo urbs laudatur *Ninive* ſive *Ninus*, Aſſyriae caput, ad Tigrim ubi nunc est *Moſul*. (67) In Aſſyria a tempore inde TIGLATH PILEZARIS vixerunt Israëlitae. vid. § 5, 6, 7.

MEDIAE pars altera dicebatur *magna*, altera *Atropatene*. Terminabatur ab oriente Hyrcania et Parthia, ab occidente Aſſyria et Armenia, a ſeptemtrione Mari Caspio; a meridie Perſia, ubi nunc est Irak Aghami. (68)

Retulimus § 7. ad Mediam *Haran*, ſecundum VAN HAMELSVELD (69) urbem

---

(58) IOS. *A. I.* XVIII. 9. 9. (59) Qua de re vid. HEEREN *Ideen* I. II. p. 147. ſqq. (60) STRABO XVI. p. 736, 737. (61) PTOL. VI. 1. (62) Cf. BACHIENE l. c. III. p. 494–505. (63) Libr. XI. p. 503, 530. (64) Libr. XI. p. 530. (65) Libr. VI. 1. (66) Cf. BOCHART l. c. IV. 22. (67) NIEBUHR l. c. II. p. 357. ſqq. (68) STRABO XI. 522. PTOL. VI. 2. (69) l. c. V. p. 261–267.

Mesopotamiae trans Euphratem, ubi Romanorum fuere *Carrae*. *Hara* five *Haran* montosam superioris Mediae, ad Ecbatanam et ulterius tendentem, fuisse regionem, statuunt alii: quod maiorem etiam probabilitatem accipit, quia 1 Chron. 5: 26. *Hara* ponitur, pro quo alio loco, nimirum 2 Reg. 17: 6. *Medium* legimus. Data opera hoc e multis testimoniis HERODOTI, PAUSANIAE, STRABONIS aliorumque comprobare conatus est doctisfimus BOCHARTUS, et qui eum sequitur BACHIENE. (70) — Eadem in § memoratur *Gozan*. A monte Chabora (id est, ubi tabulae geographicae PTOLEMAEI perperam habent *Choatras*) ad Mare Caspium, medio fere spatio, occurrit *Gauzania* urbs, id est, *Gozan*, inter duos Cyri alveos; quam regioni et fluvio proximo nomen dedisse verisimile est, antequam ibi locorum Persae dominarentur, a quibus *Cyrus* dici coepit iste amnis, ut vicinus alter *Cambyses*, in honorem CYRI et CAMBYSIS (71) Quomodocunque haec res se habeat, definire admodum difficile videtur: adstipulare equidem possum sententiae BOCHARTI, attamen tunc in Albania collocenter Iudaei, necesse est, quia Cyrus fl. in Armenia ortus, statim in Iberiam incidit, e Caucaso defluente, Arrabone etiam assumto aliisque aquis; per angustum alveum in Albaniam sese effundit. (72) Cl. VAN HAMELSVELD (73) alia coniicit; sed five hunc, five alios sequimur, semper incerti erimus. — Quae urbes memorantur, sunt *Ecbatana*, quam eandem multi dicunt ac *Achmetam*, (74) hodie *Hamadan*, Mediae caput: et *Ragae*, eaedem, quae *Ragau* et *Rhaga*, quae, secundum STRABONEM (75), deinde *Europus* et *Arsacia* est appellata.

In his autem regionibus et locis ab aetate inde TIGLATH PILESARIS degebant Israëlitae. vid. § 5—7.

PERSIA latiori sensu non tantum Perside propria, Susiana et Elymaide continebatur, sed etiam Assyria, Armenia, Media, Syria, Asia minori et regionibus, quotquot olim imperio Persico parebant. Persis autem, quae pro-

---

(70) l. c. Lib. III. cap. 14. Tom. III. p. 533, 534. (71) Verba praesertim sunt BOCHARTI Lib. III. cap. 14. cui accedit BACHIENE III. p. 531, 532. (72) Ita fere STRABO XI. p 500. (73) Tom. VI. p. 131. (74) Ezrae 6: 2. (75) Libr. XI. p. 524.

prie dicitur, nunc appellata *Fars* five *Farsiſtan*, inter Mediam et Sinum Perſicum iacebat. (76) Iam vero de quibusdam huius imperii regionibus, in quibus certum est, Iudaeos vixisſe, hic dicendum est.

SUSIANA Babyloniam inter et Perſidem, ad Sinum Perſicum ſita erat, hodieque dicitur *Khuſiſtan*. *Suſa*, regionis caput, ad Choaspem fl. hic tantummodo obveniunt. Fertilitas valde celebratur. (77)

HYRCANIA fere in Perſarum regni confiniis ſeptemtrionem verſus ſita; Mari, Media, Parthia et Margiana incluſa. Fertilitas etiam laudatur a STRABONE. (78)

PARTHIA terminata fuit Hyrcania, Aria, Margiana, Media et ubique montibus incluſa. (79)

Praeterea ſecundum § 25 nullum dubium est, quin Iudaei, qui tempore XERXIS et ARTAXERXIS in regionibus modo memoratis iam occurrunt, quoque fuerint in *Carmania*, *Gedroſia*, *Aria*, *Drangiana*, *Arachoſia*, *Paropamiſo*, *Margiana*, *Bactriana* et *Sogdiana*; quae nimirum regiones varias ob cauſas Iudaeis placere poterant. vid. § 22. 24, 25, 41.

INSULAE ASIAE.

In Aegaeo Mari, Aeolidi adverſa, est *Lesbos*, (80) nunc *Metelin*: in Mari Icario *Chios*, Ioniae obiecta, (81) hodie *Scio*; et e regione Ephesi *Samus*; inſula notisſima, omnibus fere rebus dives. (82) Cariae adiacebat *Cos*, tota frugum ferax; (83) et in Mari Carpathio *Rhodus*, inſula nobilisſima. (84) Omnium vero longe celeberrima est *Cyprus*, cuius ſeptemtrionales partes ad asperam accedunt Ciliciam et continentis extremitatem; orientales Isſico Sinu; occidua Pamphylia; meridionalia Aegyptio Mari alluuntur. Praeſtantia nulli

(76) STRAB. XV. p. 727. conf. HEEREN l. c. I. I. p. 176. ſqq. (77) Vid. de illa STRAB. XV. p. 727, 729 et Cl. HEEREN l. c. I. I. p. 325. (78) Lib. XI. p. 508. inprimis autem II. p. 73. (79) PLIN. VI. 29. PTOL. VI. 5. STRABO XI. p. 514. Ἡ δὲ Παρθυαία πολλὴ μὲν οὐκ ἔςι· συνετέλει γοῦν μετὰ τῶν Ὑρκανῶν τὰ Περσικὰ, καὶ μετὰ ταῦτα Μακεδόνων κρατούντων ἐπὶ χρόνον πολύν. (80) STRABO XIII. p. 616. ſqq. (81) STRABO XIV. p. 645. (82) STRABO XIV. p. 637. ſqq. (83) STRABO XIV. p. 657. (84) STRABO XIV. 651. ſqq.

cedit insulae; multisque a scriptoribus et poëtis celebratur. (85) In urbibus notissima erant *Paphos* et *Salamis*.

Diversis quidem temporibus se in has insulas contulerunt Iudaei, ita partim aetate Hasmonaeorum, partim Apostolorum ibi inveniuntur. § 46, 47.

AFRICA.

AEGYPTUS, in V. F. Codice מצרים, amplissima est Africae regio. Quamquam inter Veteres, quibus terminis contineatur, non conveniat, equidem, STRABONEM secutus, ad Africam refero, illamque sequenti modo definio. Ab ortu terminos habebat Arabiam et Sinum Arabicum, a meridie Aethiopiam, ab occasu Libyam et Marmaricam, a septemtrionibus Mare Mediterraneum.

Dividebatur in *superiorem* et *inferiorem*, vel quoque in *superiorem*, *mediam* et *inferionem*. (86)

In Aegypto inferiori primum occurrit *Alexandria*, urbs longe celeberrima; ad Mare Mediterraneum ibi sita, ubi nunc est *Scanderië*. Praeterea *Leontopolis*, in Busiritici fluvii ripa sinistra: *Migdol*, apud Interpretes Alexandrinos est Μαγδωλον, urbs pene in Aegypti ingressu, ad milliaria XII a Pelusio, atque in proximo igitur Maris Mediterranei: non vero adiacebat Mari Rubro, quemadmodum habet BOCHART, (87) quae alia erat urbs Exod. 14: 2. et Num. 33: 7. obvia. *Rhinocolura*, quae, quamquam a STRABONE (88) Phoeniciae annumeratur, tamen secundum alios (in quibus DIODORUS SICULUS) (89) Aegypti fuit urbs: *Tachpanhes* a STEPHANO dicta Δάφνη, πλησίον Πηλουσίου: denique *Heliopolitana regio*, cui nomen ab *Heliopoli*, eadem urbe, quae, V. F. Codice nomine *On* saepius obvia, in proximo illius loci erat, ubi nunc est *Kairo*. (90)

In Aegypto media, quae etiam *Heptanomis* appellatur, obvia est *Memphis*, totius olim Aegypti caput, ad Nilum fl., Codice S. *Noph* sive *Moph* dictum. (91)

---

(85) STRABO XIV. p. 681. De eius praestantia inprimis vid. STRABO l. c. p. 684. et HEEREN I. I. p. 193. sqq. (86) STRABO L. XVII. p. 787. (87) l. c. Lib. IV. Cap. 7. (88) Lib. XVI. p. 781. (89) Lib. I. Cap. 60 (90) Cf. NIEBUHR l. c. I. p. 96. (91) Ier. 2: 16.

Aegyptus ſuperior quoque *Thebais* nominabatur, et ſecundum BOCHARTUM eadem, quae in Scriptura Sacra *Pathros* dicitur, quaeque nunc *Said* vocatur. (92) De diverſis, quibus in Aegyptum venerunt Iudaei, temporibus et occaſionibus vid. § 3, 14—18, 27—32.

AETHIOPIA. Quamquam Aethiopiae nomen Veteres indebant omnibus regionibus, quarum incolae nigro colore erant, tamen hic per Aethiopiam illam regionem intellectam velim, quam, ut ab alia eiusdem nominis regione distingueret, PTOLEMAEUS vocat ὑπ' Αἰγυπτον. (93) Terminata fuit Aegypto, Sinu Arabico, Libya et regionibus quibusdam incognitis. Tempore Apostolorum ibi inveniebantur Iudaei § 34.

LIBYA tanquam illa regio hic ſumitur, quae Syrtim inter et Aegyptum iacebat, ita ut Cyrenaicam, Marmarica et Syrti magna terminatam, quoque contineret. Iudaei eo migraverunt regnante PTOLEMAEO LAGI filio § 29, 33; inprimis autem ibi celebrantur *Cyrene*, totius Cyrenaicae capite.

EUROPA.

ITALIA latiſſimo ſenſu terminatur ab una parte Adriatico, ab altera Tyrrheno Mari, et habebat a ſeptemtrione Alpes; ab ortu Arſiam, Istriae amnem, et Sinum Adriaticum; a meridie Mare Inferum atque ab occaſu Alpes et Varum fl. (94) Dividebatur in *Galliam Cisalpinam*, *Italiam mediam ſive propriam*, et *magnam Graeciam*. De ceteris Italiae diviſionibus nunc non est, quod dicam: ſatis enim est ſcire, Iudaeos quoque fuiſse *Romae*, *Dicaeae* ſive *Dicaearchiae* (postea *Puteoli*) et probabiliter in *Magna Graecia*. § 51, 52.

ILLYRICUM complectitur oram orientalem totius Maris Adriatici inter fl. Arſiam et Aoum ſ. Aeam. (95)

DALMATIA, Illyrici pars, Liburnia contermina occidentem verſus, hic tantummodo recenſenda est § 50.

MACEDONIAE fines pro varia regni conditione varii fuere: proprie ta-

---

(92) De regione hac mercaturae accomodatiſſima conf. Cl. HEEREN l. c. II. II. p. 678, 679, ibique verba DENONI. (93) Lib. IV. Cap. 7. (94) STRAB. V. p. 209. ſqq. (95) STRAB. VII. p. 312. ſqq.

men (ita fuit post PHILIPPUM) ab oriente habebat Thraciam, a qua ſeparata erat Nesto fl. vel quoque Strymone, et Mare Aegaeum; a meridie ei cum Theſſalia communes termini erant et ex parte cum Epiro; ad occidentem Illyricum et ad ſeptemtrionem Moeſia et Dardania.

Urbes ſequentes hic occurrunt. *Philippi*, in finibus Thraciae, *Beroea* et *Theſſalonica*, quae etiam *Therma* vocatur. In Macedonia inprimis tempore Apostolorum Iudaeos invenimus (§ 48), quamquam illos forte ante haec tempora eo migraſſe, haud negamus; inter multas cauſas mercaturam non ultimam nomino. Sic, v. c. haud facile invenies locum Theſſalonica mercaturae opportuniorem, unde Iudaei ibi quoque ſe collocarunt; de qua ita BACHIENE l. l. Tom. III. p. 823. „Onder de Inwooners dezer Stad, die alle van na„ture Heidenen waren, hadden ook, ter dezer oorzake, veele Joden zich „vermengt; bij welken de Koophandel, in alle de vreemde Gewesten, waar „zij zich onthielden, de voornaamſte handteeringe was."

THESSALIA, regio Graeciae, quae ad orientem a Thermopylis ad ostia Penei, vel potius ad Olympum, extendebatur; verſus meridiem incluſa iugis, ab Oeta monte ad Pindum procurrentibus; ad occidentem Pindo; ad ſeptemtrionem a Macedonia ſecluſa erat Olympo et Peneo. Regio fuit fertilisſima, ubi mercatura haud minus quam agricultura floruit, ita ut nemini mirum eſſe posſit, eo quoque migraſſe Iudaeos. vid. § 49. (96)

GRAECIA latiori ambitu continebat Theſſaliam, Epirum, Graeciam, quae dicitur Propria, et Peloponneſum; de quibus regionibus, in quantum ibi Iudaeos vidimus, iam ſigillatim agemus.

GRAECIA PROPRIA ad ſeptemtrionem terminabatur Epiro et Theſſalia, ſive regione, quae a promontorio Actiaco usque ad Thermopylas procurrebat; tum autem excurrebat in promontorium Sunium ad orientem; verſus occidentem et meridiem Mare Ionium, Sinus Corinthiacus, Isthmus et Saronicus Sinus fines conſtituebant. (97)

AETOLIA continebatur Epiro, Theſſalia, Doride, Locride, Sinu Corinthiaco et Acarnania.

---

(96) Conf. Cl. HEEREN l. l. III. I. p. 48. ſqq. (97) Conf. STRABO IX. p. 390. ſqq. et addatur Cl. HEEREN l. c. III. I. p. 19. ſqq. praeſertim autem, quod ad ſitum Graeciae mercaturae accom-

Boeotia ab oriente Euripum, a meridie Atticam et Megaridem, ab occidente Alcyonium Mare et Phocidem, a ſeptemtrione Phocidem et Locros Opuntios habebat. (98)

Attica ad ſeptemtrionem habebat Boeotiam; ad ortum Aegaeum Mare; ad austrum Saronicum Sinum; ad occaſum idem Sinum et Megaridem. *Athenae*, regionis Atticae caput, civitas Graeciae nobilisſima, nobis obviae ſunt.

Peloponnesus, nobilisſima Europae peninſula, auſtrales Graeciae partes complexa est. (99)

Achaiae, cui quoque Sicyoniam et Corinthum adnumero, ſtrictiore ſignificatione, ab oriente terminata fuit Sinu Saronico, ab austro Argolide, Arcadia et Elide, ab occidente et ſeptemtrione Sinu Corinthiaco et Megaride. „Ὁ „δὲ Κορίνθος" inquit STRABO, „ἀφνειὸς μὲν λέγεται διὰ τὸ ἐμπόριον ἐπὶ τῷ ἰσθμῷ κεί„μενον, καὶ δυεῖν λιμένων κύριος, ὧν ὁ μὲν τῆς Ἀσίας, ὁ δὲ τῆς Ἰταλίας ἐγγύς ἐςι" (100) ex quibus quisque ſitum huius urbis, ad mercaturam accomodatisſimum, colligere potest. (101) *Sicyon* in vicinia Corinthi mercatura celebris. Strabo de hac urbe et Corintho ita disputat. „Ἡ μὲν οὖν πόλις τῶν „Κορινθίων μεγάλη τὲ, καὶ πλουσία διαπαντὸς ὑπῆρξεν, ἀνδρῶν τε ηὐπόρη κεν ἀγαθῶν εἰς „τε τὰ πολιτικὰ, καὶ εἰς τὰς τέχνας τὰς δημιουργικάς· μάλιςα γὰρ, καὶ ἐνταῦθα, καὶ „ἐν Σικυῶνι ηὐξήθη γραφική τε, καὶ πλαςική, καὶ πᾶσα ἡ τοιαύτη δημιουργία." (102)

Laconica ad orientem habuit Argolicum Sinum et Myrtoum Mare; ad meridiem Sinum Laconicum; ad occidentem Sinum Mesſeniacum et Mesſeniam; ad ſeptemtrionem Arcadiam et Argivorum ditionem. *Sparta*, urbs nobilisſima, hic occurrit.

Argolis ſ. Argeia Sinu Saronico et Argolico includitur; ad ſeptemtrionem terminabatur Achaia; ad occaſum Arcadia; ad austrum vero Laconica. (103)

Iudaei in omnibus his regionibus maxime tempore Apostolorum inveniuntur § 48—50.

---

modatisſimum, p. 54, 56. (98) Cf. STRABO IX. p. 400. ſqq. (99) De qua conferri meretur Cl. HEEREN l. c. III. I. 21. ſqq. (100) Lib. VIII. p. 378. (101) Conf. Cl. HEEREN l. c. III. I. p 32, 33. (102) Lib. VIII. p. 382. (103) Conf. STRABO VIII. p. 368. ſqq.

INSULAE EUROPAE.

Inter insulas, quae memorantur, praecipuum locum occupat *Sardinia*, Graecis dicta Σαρδὼ, Corsicae ad meridiem subiecta, et prope Italiam in Mari Ligustico sita. De huius insulae fertilitate vid. STRAB. V. p. 224. Venerunt eo Iudaei anno post Christum 19. vid. § 52.

Una cum tantummodo insula, ad Italiam pertinens, obvenit, plures iam insulae, Graeciae adiacentes, occurrunt, inter quas primo memoratu digna est *Euboea*, insula oblonga, iuxta oram maritimam porrecta, quae a Sunio est usque ad Thessaliam atque Euripo admodum angusto a Boeotia diremta. (104) Deinde *Creta*, hodie *Candia*; quae alluitur insula a septemtrionibus Mari Aegaeo et Cretensi; a meridie Libyco, quod contiguum est Aegyptio. Inter urbes primarias obvia est *Gortyna*, ad fl. Lethaeum. (105) Laudavimus quoque *Delum*, insulam maris Aegaei, Cycladum omnium clarissimam. (106) Superest denique *Melus*, una Sporadum, aliisque insulis memorabilior. (107) In his insulis diversis temporibus venerunt Iudaei. vid. § 46, 47, 52.

OPHIR ET THARSIS.

De situ OPHIRAE multum olim atque etiamnunc disputatum est. Non autem opus est varias doctorum virorum sententias expromere, cum nostra maxime aetate fere omnes in eo consentiant, nomine *Ophirae* eas, quae a Palaestina ad meridiem sitae erant, intelligendas esse regiones, inprimis illam Africae partem, quae olim *Aethiopia*, hodieque *Abyssinia* nuncupatur; et hoc inter alia ex nominis quoque convenientia conficere conati sunt; quando enim nomini *Ophir* sive *Aphir* et *Apher* Graecorum κη (quo γη intelligitur) adiiciatur, nomen ipsum illius terrarum partis Αφρικη habemus. Sed Cl. HEEREN, cui quoque accedit Cl. MUNTINGHE (108), latiore significatione sumit Ophirae nomen, dicens, Ophiram emporia maxime fuisse Arabiae felicis australia, Afri-

(104) STRAB. X. p. 444. sqq. (105) STRABO X. p. 474. sqq, 478. (106) STRAB. X. p. 485. sqq. (107) STRAB. X. p. 484. (108 Conf. Cl. HEEREN *Ideën* II. II. p. 586. *Geschiedenis der Menschheid* VI. in nota 250. p. 93-95.

cae; immo forte Indiae, in quantum regio haec ultima Hebraeis tunc temporis cognita fuit: quae etiam sententia mihi inprimis placet. (109)

Simili fere modo de situ THARSIS multum disputatum est. Nunc autem fere ne ullus est, qui dubitet, *Tharsin* latiore ambitu eas significare regiones, quae a Palaestina ad occidentem sitae erant; ex quibus sequitur, ad has quoque pertinere Hispaniam. Cum Cl. HEEREN, ita hanc rem explicante, (110) consentit Cl. MUNTINGHE *Geschiedenis der Menschheid* VI. in nota (250) p. 95-98. „Het komt mij," inquit, „om alle deze redenen best voor, om „aan den naam Tharsis eene zeer uitgebreide beteekenis te geven, en daar „door onbepaald alle meer westelijk van Phoenicië, Syrië en Palestina gele„gene kusten te verstaan, zonder eenige meer bijzondere bepaling van land „of plaats, èven gelijk wij pas te voren zagen, dat Ophir het meer zuidelijk „gedeelte van Palestina was. Neemt men deze ruimere beteekenis aan; zoo zal „men verscheidene zwarigheden ontgaan en alles, wat men in den Bijbel van „Tharsis leest, zal zich gemaklijker laten verklaren." Hinc explicat vir cl. multa Scripturae Sacrae loca, ubi de Tharsi mentio iniicitur, quae ceteroquin haud facile intelligi possent v. c. Ps. 72: 10. Ies. 60: 9. Ion. 1: 3. alia.

---

(109) *Ideën* I. II. p. 708. quocum conf. p. 83. (110) l. c. I. II. 709.

LUDOVICI GERLACHI PAREAU,

D A V E N T R I E N S I S,

LITERARUM IN UNIVERSITATE AD RHENUM TRAIECTINA CANDIDATI,

C O M M E N T A T I O

AD QUAESTIONEM, A NOBILISSIMA FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM UNIVERSITATIS, QUAE GRONINGAE EST, IN CERTAMINE LITERARIO

A N N O CIƆIƆCCCXVII

P R O P O S I T A M:

HISTORIA MIGRATIONUM HEBRAEORUM EXTRA PATRIAM, USQUE AD TEMPORA, DELETA A ROMANIS HIEROSOLYMA PROXIME ANTECEDENTIA: ET EXPOSITIO CAUSARUM, QUAE EAS EFFECERUNT; ADDITA RECENSIONE REGIONUM ET LOCORUM, IN QUAE MIGRAVERUNT HEBRAEI.

QUAE ALTERO A COMMENTATIONE PRAEMIO ORNATA LOCO DIGNA IUDICATA EST.

Iehova Hebraeos disperget per gentes diversas.

DEUTER. IV: 27.

Uti univerſe una in paucis gravisſima est Hebraeorum historia, ita eorundem extra patriam migrationes habent, quo ſe historico cuique commendent. Harum enim ea fuit ratio, ut maxima ipſius populi pars iam antiquis temporibus per varia loca vixerit disperſa. Quorum Hebraeorum ut et rationem cognoscere accurate posſimus, et ut eorum vim in ceteros orbis populos rite perſpectam habeamus, opus est, ut diligenter de ipſis eorum migrationibus disquiramus.

Gravis ergo est disquiſitio, in Academia Groningana a Clarisſimo ordine Philoſophiae Theoreticae et litterarum humaniorum propoſita, de migrationibus Hebraeorum, quae obtinuerunt ante deleta a Romanis Hieroſolyma: Quae quaestionis gravitas me excitavit, ut, quidquid hac in re posſem, conferrem, et pro viribus historicam hancce disquiſitionem inſtituerem.

Ita autem ſe habet quaestio, ut postuletur, non historia Hebraeorum, qui extra patriam verſati ſunt, ſed historica expoſitio ipſarum migrationum. Has ergo, quantum potero, accurate exponere conabor, omniaque, quae ad ipſas referuntur migrationes, enarrare ſtudebo. Loca, in quae migrarunt Hebraei, recenſebo, ubicunque in ipſa enarranda historia opportunum videbitur. Cauſarum quoque, quibus illae res continentur, expoſitionem ipſi ſingularum rerum narrationi addam.

Ceterum historiae ordinem ſecutus, priore parte agam: *de Hebraeis inde a gentis initio usque ad dirutum utrumque regnum*; altera: *de iisdem inde ab hoc tempore usque ad deleta per Romanos Hieroſolyma.*

PARS I.

DE HEBRAEIS INDE A GENTIS INITIO USQUE AD DIRUTUM UTRUMQUE REGNUM.

CAPUT I.

DE HEBRAEIS USQUE AD INITIUM DESTRUCTI UTRIUSQUE REGNI.

Quae primis Hebraeorum temporibus acciderunt, ad migrationes referenda, pauca ſunt et nobis ſaltem breviter tantum tangenda. Quamvis autem, cum quaestio agat de Hebraeorum patria, agere de iis, quae ante acciderunt, quam hi in Canaänem pervenerant, neceſse non videatur; ea tamen, ne quid neglexisſe videar, paucis hoc loco apponam.

I. Ipſe Hebraeae gentis auctor ABRAHAMUS fuit Nomas, uti plerorumque antiquorum populorum patres Nomades fuisſe videntur. Hic ergo in patria Meſopotamia cum grege ſuo oberravit; inde vero abiit, ſeque contulit in regionem Cananiticam, ubi cum esſet advena ex regionibus trans Euphratem ſitis, dictus est *Hebraeus*, quaſi *traiector*. (1) Atque ita ipſum Hebraeorum nomen originem cepit ex primi ipſorum patris migratione.

---

(1) Maxime probabilis haec est nominis huius explicatio, quam propoſuit Cl. MICHAËLIS *in Supplem. ad Lex. Hebr.* Parte postrema. p. 1821.

Huius autem discessus caussa fuit, quod in ABRAHAMI patria ac gente cultus Dei magnopere corrumperetur, qua labe ne et pollueretur ipse, Deo monente, abiit in regionem, ubi peregrini instar esset, et ubi reperirentur adhuc qui unum verum Deum publice colerent, uti praesertim MELCHISEDECUS. (2) Qua propter non possumus non Dei venerari sapientiam, in viro ducendo, qui originem genti daturus esset, ipsi Deo sacrae futurae, cultusque divini conservatrici olim unicae.

II. Huius filii et nepotes iisdem fere in tractibus manserunt, donec IACOBUS cum domo sua in Aegyptum secederet, ubi felicius se victuros esse crederent, quia ipse hoc tempore IOSEPHUS magna auctoritate in Aegypto invaluerat, eosque eo advocaverat. His igitur Aegyptii tractum concesserunt in inferiori, uti videtur, Aegypto Orientali, uberrimum illum et Hebraeis pastoribus gratissimum.

III. In illa Gosenitide cum florerent Hebraei magnopere, Aegyptii ab iis sibi timendum esse censuerunt. Servitute igitur magis magisque oppressi Israëlitae, Aegyptum, ceteroquin carissimam, reliquerunt, divino liberati auxilio.

Tandem itaque superatis multis difficultatibus in Canaänem pervenerunt, regionem fertilissimam, et gregibus pascendis atque exercendae agriculturae aptam; quaeque Hebraeis eo erat gratior, cum ea ipsa fuisset patria proavorum suorum, primorumque gentis conditorum habitaculum.

Et tum demum gens fuit, fixam habens fortunarum suarum sedem, legibus fruens sapientissimis; atque tum demum dici possunt Hebraei suam nacti esse patriam.

IV. Et ex hacce patria Hebraei primis stabilitae reipublicae temporibus non migrarunt. Nisi ad migrationes referre velis, quod subinde nonnulli forte deducti sint captivi, sed numero adeo pauci, ut diserta eorum mentio vix reperiatur. Quotiescunqui enim Hebraei leges Mosaïcas cultumque divinum, optima regni munimenta, negligebant, dissoluta iacebant omnia et adversariorum, circumquaque insidiantium invasionibus aperta.

---

(2) Genes. XIV: 18–20.

Atque hic legum religionisque neglectus saepius caussa exstitit, ut Israëlitae a Philistaeis, Syris, Aegyptiis aliisque vincerentur. (3) Si qui ergo pro more bellandi his temporibus usitato captivi abducebantur Hebraei, hi extra patriam oberrare cogebantur; cuius rei exemplum exstat I Samuelis XIV: 21, ubi Hebraei memorantur in Philistaeorum castris versantes, qui adeo antea ab iis bello capti erant, et in servitutem redacti.

V. Cum sequenti capite acturi simus de utroque regno Hebraeorum destructo, memoranda potius hec loco videtur notabilis migratio tribus Simeoniticae, quae refertur I Chron. IV: 38--43, quamvis illa acciderit post abductas ceteras tribus Israëliticas. Cum his itaque non deducti Simeonitae, illo tempore ad Iudae regnum pertinuisse videntur. Abiere autem sub Iudae rege HISKIA alii in regionem Gedor, alii ad montem Seir. Cum autem iis se non opposuerit HISKIA, inde confici potest, eos ipsius regimini se subtrahendi non habuisse propositum, atque adeo etiam deinceps ad regnum Iudaïcum pertinuisse.

Caussa autem huius migrationis fuit, quod ii, qui iam ab antiquissimis inde temporibus vitae pastoritiae addicti fuerant, alias hoc tempore sedes quaererent, vel pecori suo aptiores, vel saltem regionum extensione et vivendi libertate magis commendabiles. Qualem rationem plerumque sequuntur Nomades.

---

(3) Vid. praesertim Iudicum III seqq. ubi diserte affirmatur, Hebraeos in aliarum gentium potestatem venisse ob impietatem suam.

CAPUT II.

DE DESTRUCTO UTROQUE REGNO HEBRAEO.

SECTIO I.

De Israelitarum regno destructo.

Sed iam ab his, quae antea levi pede percurrere lubebat, ad propositum accedamus iter, Hebraeosque sequamur in ipsorum extra patriam migrationibus, quae vere sic dici possunt. Quare primum iam videndum est de decem tribubus Israëliticis e patria abductis.

I. Iam a tempore inde scissi Hebraeorum regni magnopere debilitatum fuit imperium Israëlitarum. Tunc vero magis magisque corrumpebatur cum ipsius regiminis ratio, tum etiam civium conditio, donec tandem, increscente hostium vi, ipsum regnum periret totum. Hoc autem, uti iam diximus, ferebat antiquis illis temporibus bellandi ratio, ut captivi vel trucidarentur omnes, vel e patria eiicerentur exsules.

Primus itaque, qui Israëlitas e patria deduxit, fuit Assyriorum rex PHUL dictus. Hic enim urbes quasdam, in regni sui confiniis sitas, Israëlitis eripuit. Horum rex MENAHEMUS magno aere foedus ab ipso emere coactus est, funestum dein futurum regno Israëlitico, quippe quod ita iam Assyriorum potestati inferius se ostenderet. Cum itaque Assyriorum rex victor decederet, secum abduxit captivos Israëlitas multos. (1)

Postea vero TIGLATH-PILESER, rex item Assyriacus, Israëlitarum, regnante PECACHO, regiones invasit, multasque et urbes et regiones sibi subiecit. Expugnata igitur Galilea, Gileaditide et ditione tota Naphtalitica, quo

(1) 1 Chron. V: 26.

melius, quas iam devicerat, provincias retineret, incolas in ſuum regnum traduxit, aliosque cives ſuos eo deduxit, qui terram colerent. (2)

Sed maior etiam Israëlitis imminebat calamitas. Cum enim eorum rex HOSEA tributum, quod ipſi impoſuerat Asſyriorum rex, ſolvere huic amplius nollet, ſurrexit contra eum SALMANASAR, et, devictis regionibus omnibus, ad Samariam usque processit, qua post trium annorum obſidionem capta, rege in carcerem coniecto, totum populum, excepta infima plebe, e patria eduxit, inque ea miſit loca, ubi iam ceteri etiam Israëlitae conſederant exſules. (3)

II. Multa narrata, multa etiam efficta ſunt de hisce Israëlitis e patria migrantibus.

Nos autem, quid postea de iis factum ſit, deinceps videbimus; nunc inquiramus, quaenam ſint loca, quo continuo deducti ſunt ab hostibus. Et mihi quidem videntur maxime in duo diverſa abiisſe loca, in Asſyriam alii, alii in Mediam. (4)

In Asſyriam vel Meſopotamiam, Asſyriis ſubiectam, pervenerunt ad flumen Chaboram, et ad loca huic flumini vicina, Gozan, et Halak. (5)

Ceteri autem traducti ſunt in urbes Mediae. HARA enim esſe Mediam, cum alii testantur, tum HERODOTUS, qui, de Medis dicens ait: *ἐκαλέοντο πάλαι πρὸς πάντων Ἄριοι, vocabantur olim apud omnes Arii.* (6) Videtur autem ex ſignificatione nominis Hebraici (7) patere, eam maxime fuisſe Mediae partem, quae montoſa erat, ubi et STRABO (8) ait habitasſe peregrinos.

---

(2) 2 Reg. XV: 29. (3) Ibidem XVII: 4. ſeqq. (4) Quae in re ſecutus ſum *Basnage Hist. des Iuifs* T. IV. p. 986. (5) Haec enim est conſueta et maxime probabilis horum nominum explicatio, nec magnopere habet, quo ſe commendet, ſententia *I P. Baratier*, (*Voyage de R. Beniamin fils de Tudele* T. II. Disſert. VIII. § 4), Israëlitas ſtatim abiisſe in Colchidem et regiones vicinas; nam diſerte dicuntur Israëlitae pervenisſe in Asſyriam et Mediam. (6) Herod. VII: 62. (7) הר *montem* ſignificat. (8) LXI. p. 523. Edit. *Caſaub.*

SECTIO II.

De regno Iudae destructo.

I. Quod destructo regno Israëlitico superstes manserat regnum Iudaicum, dein etiam debilitatum est magnopere, ac tandem prorsus interiit, eiusque cives aeque, ac antea Israëlitae, in exsilium deducti sunt.

Primus itaque, qui captivus abductus est, memoratur rex IEHOACHAZ; quum enim IOSIAS in pugna contra NECHONEM Aegypti regem caderet, cecidit simul populi auctoritas. NECHO enim sua auctoritate regem constituit IOIAKIMUM; IEHOACHAZUM vero, quem regem creaverat populus, de throno deiecit, secumque in Aegyptum abduxit, ubi hic ad mortem usque mansit. (1)

Sed quantopere debilitatum esset regnum Iudaicum, deinceps magis etiam apparuit. Nam NEBUCADNEZAR Iudaeam, provinciam olim Assyriacam, tunc a NECHONE subactam, denuo devicturus, cum exercitu accessit, anno regni sui primo. Hierosolyma igitur per deditionem, ut videtur, capta, regem IOIAKIMUM catenis onerat, Babylonem abducendum. Qui vero quum submisse se gereret, imperio restitutus est. Hac ergo opportunitate NEBUCADNEZAR principes de regia domo Iuvenes, ut et alios quosdam nobiliores, secum Babylonem traduxit victor. (2) In his erat eximiae vir praestantiae, clarus dein futurus, DANIEL. Hi autem omnes erant cum egregiis animi facultatibus conspicui, tum imprimis corporis dotibus gratissimis insignes. Et hoc quidem prorsus est e ratione Regum Orientalium, qui pretiosa quaeque et eximia in aulam suam conferre solent, cum divitias splendidiores, tunc etiam exquisitiores Iuvenes virosque, tum praesertim pulcriores quasque puellas. Eo autem magis illud tunc fecisse videtur victor, ut ita ipsum Iudaeorum regnum frangeret.

(1) 2 Reg. XXIII: 34. (2) Daniel I: 1. Ierem. XXV: 1. seqq. et 2 Reg. XXIV: 1.

Secunda in Babyloniam migratio accidit anno NEBUCADNEZARIS regnantis ſeptimo, quum IOIAKIMUS imprudenter eius potestati ſe ſubtraheret. Exercitu enim in Iudaeam miſſo, regi IOIAKIMO cum regno vita ademta est, multique cives captivi abducti ſunt. (3)

Tertio loco memorandi ſunt ii, qui, anno NEBUCADNEZARIS octavo, cum IECHONIA deducti ſunt. Quum enim hic ſua auctoritate regnum capeſſeret, NEBUCADNEZAR istum potestatis ſuae contemtum aegre tulit. Quum ergo non niſi per tres menſes rerum ſummam tenuiſſet IECHONIAS, et ipſe vinculis oneratus Babylonem traductus est, et regis mater atque optimi quique et nobiliſſimi Iudaei, in quibus EZECHIEL vates, e patria abducti ſunt, numero 10,000. (4) Nec militibus tantum Iudaeam privavit victor, ſed et artificibus permultis, quibus ipſi iam opus eſſet ad urbem Babylonem amplificandam ornandamque.

Quarta migratio est eorum, qui in ipſo bello ZEDEKIAE adverſus NEBUCADNEZAREM, huius anno decimo octavo, deducti ſunt. ZEDEKIAS enim cum rege Aegyptiaco HOPHRA foedus iniit, promiſſamque in posterum NEBUCADNEZARI negavit obedientiam, aulicis ſuis, viliſſimis hominibus, morem gerens. Tunc ſurrexit NEBUCADNEZAR in perniciem Hieroſolymorum regnique totius Iudaïci. Sed antequam urbem caperet NEBUCADNEZAR, captos iam habebat Iudaeos multos, qui Hieroſolyma obſidione cincta reliquerant, et ad hostes pervenerant transfugae. (5) Quos ergo, quum ob adventum HOPHRAE obſidio impediretur, NEBUCADNEZAR abducendos curavit, numero octingentos et triginta. (6)

Quinta migratio omnium accidit miſerrima, anno NEBUCADNEZARIS decimo nono, quippe cum excidio coniuncta ipſius urbis. NEBUCADNEZAR enim, fugato HOPHRA, tandem ipſa expugnavit Hieroſolyma. Nonnulli tunc nobiliores Iudaei Riblae a victore trucidati ſunt. ZEDEKIAS ſuos ipſe liberos coram occiſos postremum adſpexit, nam ſtatim oculis privatus est, et dein in carcerem coniectus in urbe Babylone. IEREMIAS autem, cuius pii ſa-

(3) Ierem. LII: 28; coll. 2 Chron. XXXVI: 6, 7; et 2 Reg. XXIV: 1b, ſeqq. (4) 2 Reg. XXIV: 10 ſeqq.; conf. 2 Chron. XXXVI: 10. (5) Ierem. XXXVIII: 2. (6) Ibidem LII: 29. Coll. XXXVII: 5.

pientissimique viri ad NEBUCADNESAREM pervenerat fama, peculiarem regis gratiam expertus, libertatem adeptus est, neque cum ceteris popularibus suis abductus. Ita saepius historia docuit, magnam subinde apud victores hostes virorum doctorum sapientumque gratiam esse, uti probant ARCHIMEDIS et aliorum exempla. Praeter illos autem, cum urbis cives reliquos omnes, tum alios Iudaeae incolas, captivos abduxit NEBUCADNESAR, relictis tot hominibus ex infimo populi genere, quot sufficere videbantur ad terram colendam. (7)

Inter hanc et postremam Iudaeorum in Babyloniam abductionem obtinuit migratio in Aegyptum. Qui enim in Iudaea relicti erant Hebraei, occiso per coniurationem principe suo GEDALIÂ, metuebant, ne hanc caedem ulcisceretur NEBUCADNESAR. Reliquerunt itaque patriam plerique, atque, IEREMIA etiam secum abducto, in Aegyptum cesserunt. (8) Nec profecto ulla regio videri poterat aptior, quo confugerent isti; Aegyptus enim Iudaeis hoc tempore amica erat, hostis vero NEBUCADNESARIS et imperii Babylonici.

Ultima autem migratio, qua nulli amplius in Iudaea cives reliqui facti sunt, accidit anno NEBUCADNESARIS regnantis vigesimo tertio, cum NEBUSARADAN, regis Babylonici praefectus, in Iudaeam veniens paucos istos, quos ibi inveniebat, secum Babylonem abduxit. (9)

II. Sex itaque acciderunt migrationes Iudaeorum in Babyloniam, a quarum prima computandum est initium septuaginta illorum annorum, per quos in exsilio mansuri essent Iudaei. Quas enim dixi migrationes secundam et quartam, a solo IEREMIA notatas, has a tertia et quinta distinguendas puto, tum quia in S. C. illae referuntur ad annum regnantis NEBUCADNESARIS septimum et decimum octavum, hae vero ad octavum et decimum nonum; tum quia ex ipsa historia, ni fallor, patet, eas revera esse distinguendas. Si quis tamen censeat, aeque ac Cl. MICHAËLIS (10), easdem a IEREMIA atque in

---

(7) Ierem. XXXIV: 18 seqq.; LII: 15 sq.; 2 Reg. XXV: 10; 2 Chron. XXXVI: 18. (8) 2 Reg. XXV: 26. (9) Ierem. LII: 30. (10) Cl. MICHAËLIS, in Corollario ad comment. III, in societate Reg. Gottingensi, easdem existimans a IEREMIA significari migrationes, atque in Regum libris, conciliare studet binas relationes ita, ut dicat, IEREMIAM civium tantum notasse numerum; in Regum vero libro etiam additum esse numerum militum, e patria migrantium. Sed anne haec civium distinctio et militum antiquo illo tempore revera obtinuerit, vehementer dubito. Praefero itaque expositionem, quam dedit BUDDEUS Hist. Eccles. Vet. Test. T. II. p. 606, 607.

Regum libris significatas esse migrationes, non adeo repugno equidem, nam res eodem redit, utrum duae, an vero quatuor acciderint migrationes ante destructa Hierosolyma. Nos simpliciter historiam secuti sumus.

III. Nullum hic dubium est de locis, quo abierunt Iudaei; nam qui cum IEREMIA discesserunt, diserte dicuntur in Aegyptum pervenisse; reliqui autem omnes in Babyloniam deducti sunt, et nobiliores quidem in ipsa urbe Babylone vixerunt, ceteri vero per vicinas regiones dispersi fuerunt, imo memorantur Iudaei, qui pervenerunt ad flumen Chaborae. (11)

SECTIO III.

De caussis debilitati et destructi utriusque regni Hebraici et inde secutarum migrationum.

Quas hoc capite consideravimus migrationes, hae repetendae sunt omnes ex infirmitate et interitu imperii Hebraici. Licet autem hostium continuo incresceret potentia, haec, nisi iam per se ad interitum proclive fuisset utrumque Hebraeorum regnum, eo valere non potuisset, ut utrumque perderet totum. Harum ergo migrationum caussas quo melius exponamus, disquirendum videtur de caussis debilitati et deperditi ipsius imperii.

Quod si C. S. consulimus, huius rei caussa ibi nobis traditur fuisse cultus divini legumque Mosaïcarum neglectus. Hoc ubique observant illius aevi prophetae, hoc illius historiae scriptores. (1) Hos ergo secuti, caussam destructi imperii, et illarum, quae inde exstiterunt migrationum, dicimus ipsum cultus divini neglectum, perversamque ad Idolorum cultum propensionem. In Sacris literis res ita proponitur, ut Deus dicatur hasce calamitates Hebraeis immisisse, quibus ipsam eorum impietatem puniret. Et hoc consentaneum est cum

---

(11) Ezech. I: 1, 3. (1) Vid. praesertim 2 Reg. XVII, ubi manifesto patet, scriptorem sibi temperare non potuisse, quominus praeter morem suas observationes narratis adderet.

theocratica apud Hebraeos regiminis forma, qua conſtituerat Deus, populi princeps, et praedixerat, ipſum felicem fore, ſi leges obſervaret, ſin vero ab obedientia deflecteret, eum, patriis ſedibus pulſum, in ignotas abiturum eſſe terras. (2)

Neque tamen ideo existimandum est, id miraculo factum eſſe, aut extraordinario Dei interventu; imo hac in re Dei veneramur ſapientiam, qui impios puniverit ipſis, quae ex impietate ſequerentur, calamitatibus. Quod, age, paulo fuſius ob rei gravitatem exponamus.

Hoc igitur non ſatis obſervari potest, quantam vim univerſe habuerit ſemper religio in gentium conditionem. Notum est magnam auctoritatem habuiſſe Sacerdotes in imperiis Orientalibus. In Graecorum rebuspublicis, quae ipſae ex religionis coniunctione exſtitiſſe videntur (3), magno ſemper loco habitus est cultus divinus, itemque oraculorum auctoritas. Apud Romanos religio ad res politicas referebatur tota. (4) Univerſe autem tanta fuit ſemper religionis cum praecipuis gentium commodis coniunctio, ut, ſi hae pro libertate pugnarent ſua, pugnarent *pro aris et focis*.

Quodſi hoc univerſe de antiquis gentibus affirmandum est, maiore etiam iure de Hebraeis idem affirmatur. Ea enim erat eximia ipſius Hebraeorum religionis indoles, ut valeret quam maxime ad coniungendos ſecum invicem (5) Hebraeos omnes. Ea vero etiam erat eiusdem religionis ratio, ut cum legibus politicis arctiſſimo coniungeretur et indivulſo nexu. Quae quidem leges cum univerſe ad publicam ſalutem egregie erant accommodatae, tum peculiariter adaptatae prorſus ad patriae amorem excitandum alendumque. (6) Et vero ita ſe habuit imperium Hebraeorum, ut merito dicamus, ſublata religionis veneratione, ſublatum fuiſſe ipſum publicae ſalutis fundamentum, ac neceſſario adeo corruiſſe totam rerum conſtitutionem.

---

(2) Deuter. IV: 25.-27.; XXVIII: 36. (3) Fuere enim primum ἀμφικτυονίαι ſive hominum circum idem templum habitantium Societates. Vid. PAUSANIAS X: 8. *cum nota ſubiecta in edit.* KUHNII. Unde etiam postea in mediis civitatibus fere erant templa Deorum. (4) Quod ostendit *Montesquieu diſſert. ſur la Politique des Rom. a. l. Religion* quae adiecta est operi *de la Grand et Decad. des Romains Edit ſtéréot* p. 241. (5) Quod praeſertim patet ex tribus festis maioribus, quae ab omnibus civibus uno eodemque loco celebranda erant. Vid. Cl. MICHAËLIS *Moſaïſches Recht* § 198. (6) Quo maxime ſpectabat aequalis agrorum distributio et lex, Levit. XIX: 17, 18. memorata, de

1. Neglecto enim veri Dei cultu, disrumpebatur commune civium omnium vinculum. Hoc iam apparuit in fciſſo Hebraeorum regno ſub REHABEAMO: Quamvis enim illud Israëlitarum deficientium non fuerit propoſitum, ut ſe veri Dei cultui ſubtraherent, certe tamen illa diſſenſio non tam diu manſiſſet inter Hebraeos, ſi Israëlitae quotannis ad ſacra peragenda Hieroſolyma cum Iudaeis confluxiſſent. (7) Sed praeter primam hanc, qua imperii auctoritas fracta est, calamitatem, dein in utroque regno multae exſtiterunt discordiae, ex eodem religionis neglectu oriundae.

2. Neglecto veri Dei cultu, Hebraei non amplius ſui manebant. Ubi primum enim ad idolorum cultum deflectebant, alias gentes imitabantur, earumque adeo cum religione mores ſuſcipiebant. (8) Quod alios imitandi ſtudium ſuarum rerum curae adverſum, quantopere genti cuique noceat, docuit omnium temporum historia.

Idem vero Israëlitis eo erat perniciofius, quo magis a ceteris gentibus omnibus ſe diſtinguere debebant, religionis puritate (9); tanquam gens Deo ſacra et peculiari eius curae commiſſa; quae honorifica deſtinctio quantopere ad gentis auctoritatem valere poſſet, apparuit dein in reſtituta Iudaeorum repb. tempore maxime Maccabaeorum.

3. Neglecto cultu divino, ad omnis generis impietatem prolabebantur Hebraei. (10) Tunc enim fracta erat ipſa legum, a Deo latarum, auctoritas. In regno autem Israëlitico nonnullae leges nunquam obſervabantur, in utroque autem plurimae negligebantur ſaepiſſime. Quantopere autem legum neglectus noceat gentis ſaluti, non est quod oſtendamus.

4. Neglecto eodem veri Dei cultu in peius continuo ruebat ipſa regiminis ratio. Reges enim omnia pro lubitu agebant, prophetarum omniumque Dei miniſtrorum deſpiciebant auctoritatem, ac militari fere ratione regnabant. Unde fiebat, ut populi iura negligerentur, omnia ſubinde conturbarentur et gra-

---

fraterna civium caritate. Vid. Cl. PAREAU Ant. Heb. p. 267. (7) Vid. Cl. MICHAËLIS l. l. Ipſe autem de hac re loquitur ſcriptor Sacer 2 Reg. XVII: 21--23. (8) Ipſe hac de re queritur ſcriptor Sacer 2 Reg. XVII: 8, 11, 15, 17. (9) *Tacitus* Hist. V. act. *Moſes quo ſibi in posterum gentem firmaret, novos ritus, contrariosque ceteris mortalibus indidit.* (10) Hac quoque de re loquitur Historicus Sacer 2 Reg. XVII: 13-15.

visſima tandem exſiſteret tyrannis, legum Moſaicarum indoli contraria eadem ac imperii ſaluti perniciosa.

Quodſi haec fuit interior utriusque regni conditio, per cultus divini neglectum depravata, nemini profecto mirum videbitur, hostium potestati ſuccubuisse imperium Hebraeorum, adeo ut eius cives omnes abducerentur exſules. Primum autem corruit regnum Israëliticum, quod civium impietate iam inde ab initio fuerat enervatum atque debilitatum; cum contra Iudaei diutius legibus ſuis, temploque ſuo Hieroſolymitano coniuncti manſerint.

P A R S II.

DE HEBRAEIS POST DIRUTUM UTRUMQUE REGNUM USQUE AD DESTRUCTAM PER ROMANOS REMPUBLICAM.

C A P U T I.

DE HEBRAEIS TEMPORE EXSILII BABYLONICI.

S E C T I O I.

De Israëlitis.

Diximus antea, Israëlitas in Asſyriam et Mediam abductos esſe: videndum ergo, num et inde postea migrarint.

I. Primum quidem dicamus, quid de eorum conditione in ſequentibus temporibus ex historia tuto confici posſit.

Multi Israëlitae, qui migraverant, iam cum peregrinis gentibus, inter quas habitabant, ſe commiscuisſe videntur. Iam enim antea Israëlitici regni cives morum religionisque ſuae adeo fuerant immemores, ut fere non amplius gens dignoſcenda esſet a peregrinis. Inter ipſos igitur hos dum habitabant, facilè cum iis coalescere potuerunt, quicunque erectiore carebant ſui ſenſu et nominis Hebraïci dignitatem vilipendebant. (1)

(1) Hoc colligi fere potest ex Ierem. X: 1–3. Conferri ulterius potest H. WITSIUS de X Tri-

Multi tamen fuerunt Israëlitae, qui, antiquae Hebraeorum gloriae memores, aliquam retinuerant legum fuarum cultusque divini curam. (2) Hi ergo postea, quibuscum fe coniungerent, habebant Iudaeos, eiusdem gentis cives, iisdem legibus adftrictos, eiusdemque iam exfilii focios. Vivebant autem non tantum fub eodem, primum Babyloniorum, deinde Perfarum imperio, fed et iisdem in locis habitabant Israëlitae nonnulli atque Iudaei. — Uti enim illi confederant ad flumen Chaborae, ita ibidem (3) adfuisfe memorantur Iudaei; imo ipfe DANIEL Ecbatanis in Media vixisfe videtur. (4)

Ex his Israëlitis nonnulli redierunt in patriam, quum CYRUS et deinde ARTAXERXES Hebraeïs omnibus hanc in rem veniam darent. (5) Rediisfe enim nonnullos Israëlitas, patet cum ex reducum enumeratione, qui non dicuntur omnes fuisfe ex Tribu Iudae et Beniamini (6); tum ex eo, quod, templo reftituto, oblata fint Deo facrificia pro duodecim tribubus (7); tum ex aliis quibusdam locis (8), praefertim etiam ex IOSEPHO, qui dicit multos Israëlitas ex Media Babylonem (9) venisfe, Hierofolyma reverti cupientes. Itaque ex peculiaribus quibusdam tribubus deinceps etiam memorantur Israëlitae. (10)

Longe vero plerique (11) Israëlitae in Asfyria et Media manferunt post folutam captivitatem Babylonicam (12), quod et diferte fignificat IOSEPHUS, dicens, praeter eos, qui rediisfent, reliquam Israëlitarum multitudinem asfuetum iam domicilium noluisfe relinquere. (13) Hi ergo cum Iudaeis, extra patriam manentibus, coniunctim vixerunt, imo cum iis fe commifcuerunt; quod eo facilius fieri poterat, cum multorum Hebraeorum tabulae genealogicae post diratum imperium vel minus diligenter esfent asfervatae, vel periisfent prorfus. (14)

---

bubus Israëlis C. VII, qui liber adiectus est eius Aegyptiacis p. 303 feqq. (2) Hoc effici potest ex Ierem. III: 11, 12. (3) Ezech. I: 1 (4) Iofeph. Ant. X: 11, 7. (5) Esrae I: 1-4, VII: 13. (6) Esrae II. (7) Ibid. VI: 16, 17. VIII: 35. (8) Quos recenset Cl. WITSIUS in libro laud. C. V. (9) Antiq. XI: 5, 2. (10) 1 Chron. IX: 3. Luc. II: 36. (11) Illustris MICHAËLIS in comment. III in fociet. Reg. Gotting. efficere conatur, non multos fuisfe Israëlitas, qui remanerent, fed, quam ibi inftituit migrantium enumerationem, haec paulo fortasfe fubtilior est. (12) 2 Reg. XVII: 23; 1 Chron. V: 26. (13) Antiq. XI: 5, 2. (14) Nehem. VII: 61. Ex I Chron. IX: 1 confici potest, Israëlitarum tabulas genealogicas, in regum annalibus asfervatas, magna parte periisfe, cum regnum deftrueretur totum.

Neque quem offendat, quod exteri illi Hebraei feré dicantur Iudaei; nam inde a reditu Hebraeorum in patriam, et ii omnes, qui in Palaestina degebant, in quibus Israëlitae permulti, et qui extra patriam verſabantur, quorum etiam magna pars erant Israëlitae, nomen habuerunt a Iudaïca tribu, cuius potior videbatur ratio in ipſo regno Hebraeorum inſtaurato, et cui ſe adiunxerant ceterarum tribuum Hebraei, aeque in ipſa patria, ac in regionibus exteris. Ex inſtituto hoc probavit Cl. WITSIUS (15) locum etiam laudans Iudaei cuiusdam, qui illud diſerte ſignificat, inde a ſoluta captivitate Babylonica Israëlitas omnes vocatos esſe Iudaeos.

II. Cum his, quae ex certis historiae argumentis effecisſe nobis videmur, pugnat prorſus narratio ſcriptoris, qui ficto ESRAE nomine latet. (16) Narrat enim hic, Israëlitas iam triceſimo Iudaici Exſilii anno (17) antiquae religionis amore ductos abiisſe in loca a nullo unquam homine habitata, et quum Deus in eorum gratiam Euphratis aquas ſtitisſet, post anni unius et dimidii iter peractum, pervenisſe tandem in regionem Harſaret.

Sed haec narratio verisimilitudini vehementer repugnat, imo veritati non est conſentanea, nam Harſaret non est regio quaedam longinqua, ſed urbs in Media. (18) Nec vero etiam triceſimo exſilii Iudaïci anno ex Asſyria et Media abierunt Israëlitae, nam ibidem post ſolutam captivitatem etiam nunc aderant.

III. Cum hacce mira de Euphrate relatione, aliquam ſimilitudinem habent frequentes Iudaeorum narrationes de flumine Sabbatico; quod mirabile flumen Israëlitas, qui in longinquas, neſcio quas, regiones abierint, turbido ſuo motu per ſex hebdomadis dies retineat, ſeptimo autem, quo ipſis iter facere non licet, quieſcat. Hoc vero flumen alii Iudaei in Aſia prope mare Caspium, alii in Africa, in regione Aethiopiae, FL. IOSEPHUS (19) prope Iudaeam, PLINIUS autem in ipſa Iudaea adfuisſe dicit. (20) Ex quo ſcriptorum disſenſu iam patet, quantopere fallax hac de re narratio ſit. Et vero ipſae recentiorum Iudaeorum historiolae ſua ſe abſurditate refutant. (21)

---

(15) In libro laud. de X tribubus C. VII. § 8. (16) 4 Esrae XIII: 40. (17) Ibid. III: 1. (18) WITSIUS l. l. C. IV. § 8. (19) De Bel. Iud. VII: 5, 1. Ipſe IOSEPHUS a ceteris differt in deſcriptione huius fluvii. (20) Hist. Nat. XXXI: 2. (21) Vid. de iis I. P. BARATIER *voy-*

IV. Fuere porro, qui affirmarent, Israëlitas paulo postquam ab Asſyriis abducti esſent, in ipſam pervenisſe Tartariam. (22) Fuerunt etiam, qui nonnullos in Americam (23) abiisſe cenſerent.

Quamvis autem forte negari non posſit, temporum decurſu Israëlitas quosdam, aeque ac Iudaeos, per mercaturam vel alias ob causſas in longinquas regiones discesſisſe; nullae ſatis probabiles ſuppetunt rationes, cur ſtatuamus, Israëlitas antiquis istis temporibus, aliquo numero, in loca ista pervenisſe. Qnae enim hanc in rem afferuntur, praeter narrationes Iudaeorum nulla fere ſide dignas (24), ad cerimoniarum quarumdam et rituum ſimilitudinem redeunt. Quae ſimilitudo quam parum ad hanc rem faciat, facile percipiemus, ſi obſervaverimus, in inſtitutis Israëlitarum multa haberi, quae eos, aeque ac alios populos, ipſa docuerat rerum natura; quae vero, cum genti Hebraeae prodesſe posſent, ipſe MOSES tanquam leges in posterum ſancivit. (25) Notandum quoque est, ne ipſam quidem circumciſionem, quae dicitur, ſatis certum esſe, quo Hebraei a reliquis gentibus omnibus dignoſcantur, ſignum; nam et antiquisſimo ABRAHAMI aevo illa in Oriente non incognita fuisſe videtur (26), et fuerunt (27), ſuntque etiam nunc gentes (28), quae ſola duce natura eandem adhibent. — Ceterum infinitum ſit, ſi, ubicunque quaedam rituum Hebraïcorum ſimilitudo obſervaretur, eo ſtatuamus migrasſe ipſos Hebraeos.

---

age de R. BENIAMIN *de* TUDELE T. II. disſert. V. qui omnes refutavit Disſert. VII. (22) In his ipſe BARATIER l. l. Disſert. VIII. § 8. (23) Vid. BASNAGE Hist. des Juifs T. IV. C. VI. C. 3. § 3. ſq. qui omnia ista ſingulatim refutat. (24) Huc refero, praeter narrationes, quas exhibent BARATIER et BASNAGE, etiam illud quod legitur in *Ergänz. Bl. zur* A. L. ZEITUNG, *Halle und Leipz.* 1817. *N°. 74. p.* 585. *ſeqq.* de regione quadam remotisſima Americae, cuius incolae unice esſent Hebraei. Quod ſi vel certo compertum esſet, difficile tamen foret, istos habere pro reliquiis antiquorum Israëlitarum, vel etiam pro Iudaeis, qui antiquisſimo aevo illuc migrarint. (25) Vid. MICHAËLIS *Moſaiſch. Recht* § 3. (26) Res enim tanquam ſatis cognita proponitur Geneſ. XVII; et ut multi uno die viri circumciderentur, adfuerint necesſe est, qui rem probe novisſent. (27) HERUD. II: 36, 104., *Diod. Sic.* I: 28, 55, III: 32. (28) *Voyage et decouvertes dans l'interieur de l'Afrique par le Major* HOUGHTON *et* MUNGO-PARK *Paris an VI.* p. 230: *Il n'a pas paru . . . que les Negres en general regardassent cet acte douloureux comme un devoir de religion, et par là essentiel a leur salut futur. Ils le considerèrent plutôt comme une operation de necessité physique, sans la quelle suivant eux le mariage ne produirait pas ses effets.*

V. Cum iam agamus de X tribubus Israëliticis, hoc loco liceat addere nonnullas disquiſitiones, quae forte ad ipſum de quo agimus exſilii tempus non ſint referendae; quas vero ſi inſtituerimus, tota res de eorum migrationibus melius ſibi conſtabit, et reliqua historia facilius procedet.

Sunt igitur et in regione Sinenſi, et in ora Malabarica Hebraei, de quibus dubitari poſsit, an forte ex Israëlitis a SALMANASSARE abductis oriundi ſint. De utrisque ſingulatim videamus.

Quod ad Hebraeos Sinenſes attinet, nobilisſimus peregrinator (29) cenſuit, esſe reliquias decem tribuum, a SALMANASSARE abductarum. Quod probabile reddi poſsit ita, ut Israëlitae illi, quos in Perſide ſeparatim vivere aït (30) Iudaeus BENIAMINUS, fuisſe ibi cenſeantur iam antiquisſimo aevo, unde itaque nonnulli penetrarint in ipſam regionem Sinenſem. Sed haec adeo ſunt incerta, ut non magnam apud nos auctoritatem habeant. (31) Paulo certiora videntur, quae retulit hanc in rem celeberrimus G. BROTIER (32), cuius haec ſunt verba: „Iudaei in imperium Sinenſe venire coeperunt ſub Dynastia TCHEOU, quae rerum potita est ab anno 1122 ad annum 249 ante I. C. . . . . . Apud Sinas habitare coeperunt anno I. Christi 73 . . . . tribus annis post excidium Hieroſolymitanum." Quae ſi ita intelligantur, uti ea intellexit Ill. MICHAËLIS (33), cenſendi ſunt iam diu ante Christum natum Hebraei nonnulli, qui itaque ex Israëliticis tribubus fuisſe videntur, ſubinde per mercaturam in Sinam pervenisſe, quamvis post deleta demum Hieroſolyma, fixas ibi ſedes nacti ſint Hebraei. Et hoc quidem non adeo videtur a veriſimilitudine abhorrere.

---

(29) P. MATHIEU RICCI. Haec collegi ex *Eclaircissemens touchant les Juifs, qui ont été trouvés a la Chine* in opere: *Anciennes Relations des Indes et de la Chine de deux voyageurs Mahometans* p. 324. ſeqq. (30) Itinerarium BENIAMINI p. 97. Edit. Lugd. Bat. in 8°. (31) Ipſe acutisſimus ſcriptor, qui illas, quas modo laudavimus, relationes gallice vertit, ſuaque iis adiecit, ita loquitur p. 329: *On ne peut sur des indices aussi legers juger, si les Juifs sont entrés dans la Chine peu de temps après la transmigration des dix tribus, ou s'ils y sont venus ensuite; . . . . cequi paroist plus vraysemblable* Cf. etiam ibid. p. 339. (32) In commentatione de Iudaeis Sinenſibus ex doctisſimis eius commentariis ad *Taciti* opera, ex T. III. pag. 567 ſeqq. deſumta in Muſeo Hagano T. I. P. II. pag. 475. ſeqq. (33) *Orient. und Exeg. Biblioth.* V. Th. N°. 61. pag. 73.

VI. Videamus iam de Hebraeis in ora Malabarica verſantibus. Exhibita aliquando fuit epitome historiae cuiusdam ſive Chronici, quod asſervarint Hebraei isti in ora Malabarica; unde igitur pateret, ex Israëlitis, a SALMANASSARE abductis, familias 460 misſas esſe in Arabiam felicem, ubi ſervorum inſtar habiti ſint; hinc deinceps multos abiisſe in Indiam, ac tandem pervenisſe in oram Malabaricam. (34) Sed diligentiore facta huius rei disquiſitione, apparuit, illud Chronicon non revera adesſe apud Hebraeos istos. (35)

Quamvis autem ſint inter eos, qui ſe dicant ab antiquiſistis Israëlitis oriundos (36) hoc ad ipſorum figmenta referendum esſe, ſatis videtur demonſtratum. (37) Illustris MICHAËLIS, ex accurata de hac re disquiſitione celeberrimi peregrenatoris, ANQUETIL DU PERRON, illud ſibi compertum esſe dixit, Hebraeos in ora Malabarica verſantes esſe Iudaeos, qui posterioribus demum temporibus eo migrarunt. (38) Quibus obſervatis ſubiungit vir doctisſimus, huc rem redire, quo melius terrarum orbis, factis itineribus, exploretur, eo magis vim omnem amittere narrationes de decem tribuum Israëlitis alicubi inveniendis.

VII. Huius ergo viri verbis, quae nostra facimus, finem imponere licet huic de Israëlitis disquiſitioni, quam aliquanto fuſius inſtituendam arbitrabamur, ut hanc quaestionem ſaepius agitatam, quantum posſemus, bene ſolveremus. Atque ex his adeo, quae disputavimus, rite efficere posſe nobis videmur, decem tribuum Israëlitas, alios cum Iudaeis in patriam rediisſe, alios extra patriam remanentes cum iis commistos, et communi deinceps nomine Iudaeorum vocatos esſe; non vero abiisſe in quascunque longinquas regiones, quamvis forte pauci quidem per mercaturam, vel alias ob cauſas, longius ſubinde profecti ſint.

---

(34) Vid. Cl. EICHHORNII *Algem. Biblioth. der Bibliſ. Litter. I. B. 6. St.* p. 925 ſeqq. Ipſa epitome exhibetur ibid. *II B. 4 St.* pag. 571 ſeqq. (35) Ibidem *III B. 1 St.* p. 182. (36) Vid. 1. 8. STAVORINUS *Reize van Zeeland over de Kaap de goede Hoop en Batavie naar Samarang etc.* P. II. p. 168 ſeqq. (37) Reverendus ADR. 'SGRAVEZANDE in opere: *Zeeuwsch Genootſchap te Vliſsingen* P. VI. pag. 528. ex probatis documentis effecit, nullas haberi apud Hebraeos Malabaricos ſcriptas narrationes de tempore, quo eo pervenerint; ſed ex traditionibus fide dignis conſtare, eos eo non venisſe, niſi post deleta a Romanis Hieroſolyma. Ibidem ergo ſimul ostenditur, quod nonnulli voluerant, per mercaturam, Salomonis tempore, Iudaeos pervenisſe in has regiones, illud nullo niti probabili argumento. (38) *Orient. und Exeget. Bibl. XI. th. N°. 176.* p. 34.

SECTIO II.

De Iudaeis.

Facilior disquifitio est, nec tot agitata quaestionibus, quid Iudaeis acciderit tempore exfilii.

I. Qui cum IEREMIA discesferunt Iudaei (1) in Aegyptum, habitarunt Migdoli, Taphnae, Nophae et in regione Patros (2) quae funt Migdolus, non procul a mari rubro, Daphnae prope Pelufium, Memphis et regio Thebais. (3) Cum vero hi Aegyptios in omnibus imitarentur, hos aeque, ac ipfos Aegyptios, vexavit NEBUCADNEZAR, quum PHARAÖNEM HOPHRAM vicisfet; (4) atque ita decimo octavo anno, postquam eo pervenerant Iudaei plerique, qui ab ingenti civium caede reliqui facti erant, in Babyloniam traducti funt, ubi ergo fe ceteris Iudaeis exfulibus adiunxerunt; quamvis nonnulli forte etiam in Aegypto remanferint.

II. Qui Iudaei in Babylonia verfabantur, fatis plerumque feliciter vixerunt; imo fuerunt inter eos, qui ad primos eveherentur in imperio Babylonico honores. — Postea vero permulti denuo in patriam migrarunt, quum CYRUS non folum revertendi iis copiam daret, fed et urbem templumque reftitui iu-

(1) Hi primi funt Iudaei, qui e patria in Aegyptum cesferunt, nam quod narrat ARISTEAS (vid. disfert. A. VAN DALE fuper Aristea pag. 235) fuisfe in Aegypto Iudaeos tempore PSAMMETICHI, quem illi adiuvarint in bello contra Aethiopes, hoc minus est probabile; nam Iudaei hostes potius quam amici fuerunt PSAMMETICHI Cf. BASNAGE *Hist. des Juifs tom. 4. lib. 6.* cap. 5. pag. 1008. (2) Ieremiae XLIV: 1. (3) BOCHARTI Phaleg etc. P. I. L. IV. cap. 27. (4) IOSEPHUS Antiquitt. X: 9, 7. Hoc praedixerat IEREMIAS XLIV: 27, 28 et alibi; item EZECHIEL variis locis ut XXIX: 1–16. Contra HERODOTUS L. II. cap. 161--182 et DIODORUS Sic. Lib. I. cap. 67, 68 nihil hac de re habent, imo vero fatis felicem pingunt Aegypto eo tempore conditionem. Sed fidem historicis facris hac in re habendam, egregie vindicat doctisf. WOLTERBEEK, *over het Chaldeeuwsch-Babyl. rijk onder Nebucadnezar. Mengelwerk in den Recenfent ook der Recensf. XI.* N°. 5. pag. 203. feqq.

beret. — Hanc Iudaeorum fortunam divinitus iam praedixerat IESAIAS (5); atque nunc Deus CYRUM excitasse dicitur, ut Iudaeis faveret. (6) Illud tamen non videtur miraculo factum esse. Quodsi ergo coniicere licet, quomodo hoc factum sit, res videtur ita proponenda, ut DANIEL, qui magna hoc tempore valebat auctoritate (7), et vero magnopere gentis suae restitutionem exoptabat (8), omni modo illud CYRO suasisse censeatur, ut reditum Hebraeis concederet; imo ipsum IESAIAE oraculum, quo haec omnia praesignificata erant, exhibuisse, uti diserte affirmat IOSEPHUS. (9) Hoc autem eo maiorem vim habere debebat in CYRI animum, quippe qui et religionem venerari soleret (10), et Iudaeorum religionem ceterarum gentium cultui idololatrico praeferre deberet, cum esset e Persis, quos ab idolorum cultu magnopere abhorruisse constat. Facile ergo CYRUS, qui clemens erat erga captivos (11), potuit eo perduci, ut reditum in patriam concederet Hebraeis, qui magno hac aetate patriae amore flagrabant. (12) Atque sic factum, ut variis deinceps temporibus Iudaei in patriam redirent. Sed manserunt etiam plurimi Iudaei in Babylonia; ita ex viginti quatuor Pontificum classibus non nisi quatuor redierunt. (13)

CAPUT II.

DE HEBRAEIS POST EXSILIUM USQUE AD MACCABAEOS.

I. Vidimus itaque multos et Israëlitas et Iudaeos in Media Assyria et reliquo Persarum imperio remansisse post restitutam Hebraeorum rempublicam. Huius rei caussam si quaerimus, haec non fuit, quod vel patriam vel gentem suam negligerent, vel religionem suam contemnerent; nam aeque hi ac Iudaei

---

(5) Iesaiae XLIV: 28. coll. XLV: 13. (6) Esrae I: 1. (7) Danielis I: 21; VI: 29. (8) Danielis IX. (9) Antiquitt. XI: 1, 2. (10) XENOPHON Operum pag. 25. (11) XENOPHON Operum pag. 69, 102, 103. (12) Uti patet e Psalmo CXXXVII. (13) Esrae II: 36–39.

Palaestinenses universe deinceps fuerunt religionis observantissimi. Sed remanserunt extra patriam, cum iam in exteris istis regionibus fixam haberent fortunarum suarum sedem, quam ditiores saltem non facile relinquere poterant. (1) Et hinc quoque intelligitur, quare praesertim Israëlitarum magna pars non redierit in patriam, cum diutius iam, quam Iudaei, in aliis regionibus consedissent.

Cum autem in posterum nulla amplius inter diversi olim utriusque regni cives distinctio obtinuerit, nos quoque nunc deinceps universe agemus de Hebraeis, qui communi Iudaeorum nomine vocati sunt post exsilii tempora.

II. Primis reipublicae restitutae temporibus, quibus sub Persarum imperio erat Palaestina, nullae fere obtinuerunt Iudaeorum migrationes, nisi forte Persarum reges, cum Aegyptum sibi subiectam haberent, huc subinde Iudaeos quosdam miserint colonos. (2) Hoc saltem constare videtur, ARTAXERXEM OCHUM nonnullos Iudaeos in Aegyptum misisse, qui ipse etiam in Hyrcania ad mare Caspium nonnullos de hac gente homines collocavit, quum, uti videtur, poenas a Iudaeis sumere vellet propter auxilium, quod in bello contra ipsum Phoenicibus praebuerant. (3)

III. ALEXANDER MAGNUS Iudaeis magnopere plerumque favit, ut ex historia patet. Hic ergo quum, urbe Alexandria condita, multos ad se alliceret cum alios, tum Graecos homines, etiam ex Iudaeis, qui iam eius imperio subiecti erant, complures ibi collocavit, qui eadem deinde gavisi sunt libertate, eodemque habiti sunt iure, quo ipsi Macedones. IOSEPHUS haec narrans (4) causam etiam huius rei addit. Ait enim, id ab ALEXANDRO factum esse, non tam propter civium Alexandrinorum inopiam, sed maxime propter virtutem et fidem Iudaeorum, quam probatam habebat ipse. Quod quidem eo maiorem vim habet, cum non ab ipso IOSEPHO profecta haec Iudaeorum laus sit, sed ab auctore, quem laudat, HECATAEO, homine non Iudaeo, qui ipse ALEXANDRO adfuit, ut et postea PTOLEMAEO.

---

(1) IOSEPHUS Antiquitt. XI: 1, 3. ait, plurimos noluisse relinquere possessiones suas. (2) Uti ex eo confici potest, quod de PHILADELPHI narratione ait BASNAGE l. l. T. IV. pag. 1009. Cf. ARISTEAS in diss. VAN DALE p. 235. (3) PRIDEAUX *Hist. des Juifs* T. III. pag. 84. et Scriptores ibi laudati. (4) Antiquitt. XI: 8, 6; De bello Iud. II: 18, 7.; Contra APION. II: 4.

IV. Hoc loco memoranda est migratio nonnullorum Iudaeorum ex Iudaea in Samariam abeuntium. (5) Aderant enim hoc tempore Hierofolymis, qui conftitutam tunc rerum rationem minus probabant. Hi ergo nova quaeque appetentes Samaritanis fe adiunxerunt. In his fuerunt, cum alii, tum ipfi Iudaeorum Sacerdotes nonnulli. Hi ergo Iehovam ibi coluerunt in templo, quod, favente ipfo ALEXANDRO MAGNO, exftructum est in monte Garizim, templo Hierofolymitano fimile. Huius autem cultus novitas, accedente mutua Iudaeorum et Samaritanorum invidia, effecit, ut Samaritani, qui antea commixtum habuerant Iehovae et idolorum cultum, fed iam magis magisque ad Iudaeorum religionem accesferant, nunc deinceps unum verum Deum colerent perpetuo. Quo facto potuerunt facile postea etiam confluere, quicunque Iudaei rebus in patria fua minus erant contenti.

V. PTOLEMAEUS, LAGI filius, cum Syriam Aegyptiaco fuo imperio addere cuperet, Iudaeam ingresfus, Hierofolyma expugnavit, multosque Iudaeos in Aegyptum abduxit. (6) PSEUDO-ARISTEAS (7) Iudaeorum hoc tempore migrantium numerum ait fuisfe decem myriades. Idem dicit, multos in fervitutem tunc redactos fuisfe, quos postea PTOLEMAEUS PHILADELPHUS in libertatem reftituerit: qua in re asfentientem fibi habet ipfum IOSEPHUM. (8) Id autem ex ipfius huius historici testimonio conftat, (9) multos Iudaeos a PTOLEMAEO, LAGI filio, praefidii loco in arcibus collocatos fuisfe, cum eorum fidem intactam comperiret, fummamque in iis poneret fiduciam; multos vero etiam ab eodem civitate Alexandrina fuisfe donatos.

Hac regis liberalitate excitati Iudaei, quum eorum patria in ANTIGONI dominationem abiret, permulti fugientem PTOLEMAEUM fecuti funt, in Aegyptum migrantes. (10) Et horum quoque plerosque Alexandriae collocavit PTOLEMAEUS, et, quod fecerat antea ALEXANDER, idem egit hicce, Iudaeos eodem prorfus, quo ipfos Macedones, loco habens, iisdemque ornans beneficiis. Itaque ad tantum in Aegypto numerum increverunt Iudaei, ut in fola urbe Alexandriae complura adesfent eorum millia.

---

(5) IOSEPHUS Antiquitt. XI: 8, 2. feqq. (6) IOSEPHUS Antiquitt. XII: 1. (7) In disfert. A. VAN DALE pag. 235. (8) Contra APION. II: 4. (9) Antiquitt. l. l. (10) IOSEPHUS Antiquitt. l. l.; contra APION. I: 22.

Quum autem PTOLEMAEUS Lybiam et Cyrenaicam sibi subiecisset, tum demum tuto se ibi regnaturum existimavit, si Iudaeis, fidis istis civibus suis, earum regionum curam committeret. (11) Atque ita pars Iudaeorum Aegyptiacorum in Lybiam et Cyrenaicam migravit et habitatum concessit. Hi ergo ad ingentem (12) increverunt numerum, et magnopere ibi floruerunt.

Forte etiam idem PTOLEMAEUS expugnata Cypro (13) Colonias Iudaeorum eo misit; nisi potius postea demum ex anteriori Asia eo pervenisse censeantur, qui ibi memorantur vixisse. (14)

VI. Sub huius PTOLEMAEI successore PTOLEMAEO PHILADELPHO floruerunt magnopere Iudaei in Aegypto; Rex enim, uti iam diximus, captivos, qui in suo imperio versabantur, omnes in libertatem restituit. Horum ergo nonnulli forte in patriam redierunt, longe vero plerique ibi remansisse videntur, seque adiunxisse reliquis Iudaeis Aegyptiacis. Caeterum sub eodem hoc rege Codex Sacer in linguam Graecam verti coeptus est, sive Iudaei nonnulli Hierosolymis Alexandriam venerint, qui illud peragerent (15), seu, quod probabilius est, ipsi illud fecerint Iudaei Alexandrini. Certe iis savisse videtur PTOLEMAEUS, qui et postea nonnullorum librorum sacrorum exemplar in Bibliotheca sua apposuit.

VII. Eodem fere hoc tempore SELEUCUS NICATOR, quum urbes condidisset permultas per Syriam et Asiam minorem, in iis omnibus Iudaeos collocavit, iisque ius civitatis dedit, et alibi, et praesertim in ipsa urbe Antiochiae; atque ita sub hoc rege Iudaei exteri iisdem fruebantur honoribus, quibus Graeci et Macedones. (16) Sic magis magisque Hebraei per totum Orientem dispergebantur; qui enim antea fere in altera tantum Euphratis parte habitaverant, hi nunc etiam in urbibus ad alteram fluminis partem sitis sedem suam habuerunt.

Causa autem, referente IOSEPHO; quare SELEUCI gratia tantopere florerent Iudaei, quaerenda est in fida agendi ratione, quam hoc tempore in bello

---

(11) IOSEPHUS contra APION. II: 4. (12) Apud IOSEPHUM de Bell. Iud. VIII: 11, 2. memorantur eorum tria millia. Hinc est quod freque ter memorantur Iudaei Cyrenaici in N. F. ut Matth. XXVII: 32. Actorum II: 10; VI: 9 alibi. (13) PLUTARCHUS in DEMETRIO pag. 905. (14) Actorum XI: 20; XIII: 4. (15) IOSEPHUS Antiquitt. XII: 2, 4; et ARISTEAS. (16) Idem ibidem XII: 3, 1.

praefertim ostenderunt erga reges fuos ipfi Iudaei Babylonici, dum Palaestina etiam nunc Ptolemaeis fubiecta erat. Cuius fidei Iudaicae laus et magna est, et vero exteris etiam Scriptoribus non ignota, adeo ut TACITUS iis *obftinatam fidem* tribuat. (17)

VIII. Eadem fidei laus manfit deinde Iudaeis et vero increvit magnopere fub ANTIOCHO MAGNO, qui Iudaeis etiam Palaestinenfibus, quos Syrorum imperio fubiecerat, gratiofum fe praebuit. Hic itaque Iudaicarum familiarum duo millia ex Babylonia et Mefopotamia in Phrygiam et Lydiam traduxit, quum ibi obortae esfent feditiones, quas rex non melius fe compofiturum arbitrabatur, quam misfis eo Iudaeis maximae fidei civibus. (18) Hos ergo fuis ipfe fumtibus eo traducendos curavit ita, ut res fuas omnes fecum abducerent, ibique privilegiis omnibus et honoribus uterentur.

Illi autem in Lydia et Phrygia Iudaei fuerunt, qui originem darent magno numero eorum, quos postea in Afia anteriori invenimus Hebraeos.

IX. Exterorum itaque Iudaeorum fides et praeftandi iurisiurandi religio effecit, ut iidem felices viverent ubique ac florerent magnopere. Contra Iudaei in ipfa verfantes Palaestina deinceps maxima ceperunt detrimenta ex legum contemtu et neglectu, quo erga cultum divinum multi in republica ferebantur paulo ante Maccabaeorum tempora. — Quae res quam perniciofa per fe esfet reipublicae Iudaicae, intelligi potest ex iis, quae antea disputavimus de vi, quam habuit in Hebraeorum regna legum cultusque divini neglectus. (19) Nunc ergo, quid hoc tempore factum fit, fimpliciter enarremus.

Cum ergo IASON quidam ambitione ductus omnia conturbaret in Iudaea; multi ipfius partibus fe adiunxerunt, multi etiam legibus obtemperare noluerunt cultumque unius Dei deferuerunt. In corrupta hacce republica non poterant non discordiae oriri, quae adeo in bellum civile eruperunt (20)

---

(17) Historiarum V: 5. (18) Apud IOSEPHUM Antiquitt. XII: 3, 4. exftat ipfum ANTIOCHI edictum. (19) Vid. P. I. C. II. S. III. Quod autem 2 Maccabb. IV: 14--51 obfervat Scriptor, mala hoc tempore gravisfima fibi attraxisfe Iudaeos, quia res fuas neglexerant, Graecos vero imitati erant: imo ab ipfis istis Graecis, quibus fimiles fe reddere volebant, mala ista profecta esfe; hoc egregie confirmat, quod antea diximus, neglecto cultu divino Hebraeos non amplius fuos manfisfe, unde necesfario mala multa in eos profluxerint. (20) 1 Maccabb. I: 12 feqq.; 2 Maccabb. IV: 7. usque ad finem capitis.

Tunc ergo ANTIOCHUS EPIPHANES, Iudaeos ſibi reluctare ratus, magno furore percitus in eos irruit, eosque divicit. Quo facto, et ingentem Iudaeorum numerum trucidavit, et vero non minorem numerum eorum vendidit. (21) Qui ergo, tanquam ſervi, e patria vel in terras vicinas migrarunt, vel ab ipſis ANTIOCHI militibus quaquaverſum abducti ſunt. Deinceps ab eiusdem ANTIOCHI praefecto denuo permulti cives in ſervitutem redacti ſunt (22); atque multi etiam dicuntur in ſolitudines et loca deſerta abiisſe. (23)

Ita ergo hoc tempore magnam Iudaei in ſe traxerunt calamitatem prae religionis ſuae neglectu et peregrinorum morum imitatione, gravisſimam illam, ita ut post dirutum utrumque regnum nulla adhucdum iis fuisſet gravior; quae vero eadem non tam perniciosa fuit reipublicae, cum adesſent hoc tempore permulti, qui antiquam religionem cordi habebant, adesſent praeſertim Maccabaei, populi propugnatores ſtrenui iidem, ac religionis vindices egregii.

CAPUT III.

DE HEBRAEIS INDE A MACCABAEIS USQUE AD DESTRUCTAM PER ROMANOS REMPUBLICAM.

I. Post PTOLEMAEUM PHILADELPHUM nullae acciderant memorabiles Iudaeorum in Aegyptum migrationes, quamvis pauci ſubinde quidam eo proficiscerentur. (1)

Postquam vero invaluerant Maccabaei, ONIAS quidam homo ambitioſus, qui Hieroſolymis Sacerdos Summus esſe cupiebat, inde fugere coactus in Aegyptum pervenit. Ibi ergo quum PTOLEMAEO PHILOMETORI amicus evaſisſet, ab eo impetravit, ut, ambitioni ſuae indulgens, templum Heliopoli in Aegypto exſtrueret, Hieroſolymitano ſimile, ubi Iudaei Aegyptii Deum ſuum co-

---

(21) 2 Maccabb. V: 11–14; IOSEPHUS Antiquitt. XII: 5. (22) 2 Maccabb. V: 24. (23) 1 Maccabb. II: 28–30, 42, 43.; 2 Maccabb. V: 27. (1) Vid. v. c. IOSEPHUS Antiquitt. XII: 4, 3.

lere posſent. (2) Inde autem discordiae multae et odia exſtiterunt inter hos et Palaestinenſes. Et haec quidem eo valuisſe videntur, ut, qui ab ONIAE partibus ſtarent Iudaei, nonnulli in Aegyptum migrarent. Certe hac ſpe adductus legitur PTOLEMAEUS ONIAE faviſſe. (3) Et vero per ſe probabile est, ſaepius deinceps etiam praeſertim civilium bellorum tempore (4) Iudaeos, qui Hieroſolymis rerum conditionem minus probarent, in Aegyptum confugisſe, ubi iam templum habebant ſuum.

Atque ita magnus deinceps numerus fuit Iudaeorum in Aegypto. Quamvis autem ſubinde minus bene tractarentur (5), ſatis tamen feliciter et honorifice plerumque ibi degebant, (6) donec, Hieroſolymis a Romanis deletis, profugi Iudaei eo advenientes omnis generis calamitates ſecum quaſi afferrent. (7)

II. Illo, de quo hoc capite agimus, tempore adfuerunt Iudaei in Aethiopia (8); ſed non conſtat inter omnes, quonam tandem tempore illuc pervenisſe cenſendi ſint. Plura igitur de Iudaeis, in Abysſinia verſantibus, habet nobilisſimus peregrinator BRUCE (9), quocum alii etiam conſentiunt. (10) Quodſi ergo colliguntur, quae hic habet de illorum Iudaeorum historia, tria existimari posſint tempora, quibus eo pervenerint.

Primum quidem antiquisſimi in Abysſinia Nomades dicuntur fuisſe Iudaei (11), cuius rei hoc est argumentum: Hebraei enim ibi verſantes BRUCIO narrabant, ſe amiſisſe olim ſuos libros ſacros, horum ergo verſionem accepisſe a Nomadibus istis, quos iam ante SALOMONIS tempora Iudaeos fuisſe, ferebat traditio. Haec quam incerta ſint, per ſe patet.

Tum vero SALOMONIS tempore feruntur in Abysſiniam venisſe Iudaeorum

---

(2) IOSEPHUS Antiquitt. XII: 9, 7.; XIII: 3. (3) IOSEPHUS de Bell. Iud. VII: 10, 2 et 3. (4) IOSEPHUS Antiquitt. XIV: 2, 1. (5) Ut patet ex PHILONE IUDAEO in libro contra FLACCUM et Legatione ad CAIUM. (6) IOSEPHUS Antiquitt. XX: 7, 3. ſignificat, eos habuisſe peculiarem ſuum principem. (7) Ut patet ex IOSEPHO de Bello Iud. VII: 10 et 11. (8) Ex Actorum VIII: 27 patet, adſuisſe in Aethiopia Iudaeos; niſi enim ipſe ille, qui memoratur Aethiops, fuerit Iudaeus, ſaltem inter Iudaeos habitaverat, quippe qui eorum cognoverat Codicem Sacrum. (9) *Voyage aux sources du Nil en Nubie et en Abyssinie par* JAMES BRUCE, *traduit de l'Anglois part.* I. H. CASTERA T. III. (10) I. LUDOLPHUM, qui et multa de iis ſcripſit, cum BRUCIO conſentire dicit Cl. EICHHORN in Opere Algem. *Biblioth. der Bibl. Litter.* III. B. 3 St. p. 55. (11) BRUCE in verſione gallica T. III. pag. 265.

coloniae cum regina Sabaeorum, quae ex Abysſinia in Palaestinam iter fecerit (12): de hac autem quam plurima narrabant ipſi in Aethiopia Iudaei. Sed ſatis certo conſtare videtur, illam Sabaeorum reginam non ex Aethiopia, ſed ex Arabia ad SALOMONEM accesſisſe. (13) Atque ita hoc quoque videtur ad ipſorum Iudaeorum figmenta referendum.

Denique BRUCIUS (14) ex nomine quorumdam Abysſiniae incolarum, *Gaſat*, quod *oppresſos, reiectos, vi expulſos* ſignificet, efficit, hos fuisſe profugos ex istis tribubus, quas perſecutus est ROBOAMUS, SALOMONIS filius. Sed huic coniecturae nec ipſe peregrinator multum tribuit, nec facile quisquam tribuat.

Quae ergo de antiquisſima Iudaeorum in Aethiopia verſantium origine narrantur, cum tam incerta ſint, nos quidem posteriori demum tempore existimamus Iudaeos in Aethiopiam pervenisſe. Omnium veriſimillimum est, Iudaeos Ptolemaeorum tempore, quo frequentisſimi erant in Aegypto, nonnullos migrasſe in vicinam Aegypto Aethiopiam, mercaturae opportunita e val commendabilem. Ubi cum regio quaedam esſet, quae vel iam tunc, ve postea demum Sabae nomine diceretur, hanc nominis convenientiam cupide arripientes, Iudaei ſinxisſe videntur, eam ipſam fuisſe patriam nobilisſimae illius reginae: ut ita ſimul originem ſuam repetere posſent ex antiquisſima Iudaeorum colonia, quam illa in Aethiopiam ſecum adduxerit. (15)

III. Uti de primis in Aethiopia Iudaeis nil facile certi affirmari potest; ita neque conſtat de tempore, quo primum in Arabiam pervenerunt.

Sunt in Arabia Iudaei, qui originem ſuam repetendam dicunt ex Hebraeis quibusdam, qui iam MOSIS aetate eo cesſerint. Narrant enim, MOSEM, quum Israëlitas per deſerta duceret, exercitum miſisſe contra Amalekitas, qui urbes quasdam Arabiae Petraeae occupabant: quibus inde expulſis, Hebraeos in urbibus illis manſisſe. „Sed hoc ſi non e diametro repugnat, parum certe convenit historiae Moſaicae, et iactantiam Hebraeorum in Arabia habitantium omnino redolet." (16)

---

(12) BRUCE l. l. pag. 247. (13) BOCHARTI Phaleg. etc. P. I. L. II. C. XXVI. col. 133. ſeqq. (14) l. l. pag. 127. (15) Ita, convenienter cum Iudaeorum ingenio, hac de re ſtatuit Cl. EICHHORN *Algem. Biblioth. der Bibl. Litter.* III. *B.* I *St.* pag. 110 et 123. (16) Haec deſumta

Quamvis autem fortasſe iam ante captivitatem Babylonicam nonnulli Hebraei in Arabiam pervenerint, vel ab ipſis Arabibus, in Palaestinam excurrentibus (17), abducti, vel deſtructo a Babyloniis imperio profugi; non tamen videntur Iudaei aliquo numero adfuisſe in Arabia ante tempora Maccabaeorum. Sed veriſimillimum est, tunc concesſisſe in Arabiam permultos ex iis, qui dicuntur in ſolitudines et loca deſerta ſe recepisſe propter turbatam Iudaeam et afflictam magnopere ab ANTIOCHO EPIPHANE. (18)

Hoc certe conſtat, non diu post liberatam ab EPIPHANIS tyrannide Iudaeam, fuisſe complures in Arabia felici Iudaeos, imo vero anno ante MOHAMMEDEM 700 ſive ante CHRISTUM Natum 128 aut 107. ibi floruisſe regem, qui Arabes ab idolorum cultu ad Iudaismum converteret, unde fuit Iudaismi apud Iemanenſes origo. (19)

Forte autem postea quoque ſub principibus Asmonaeis, quibus mos erat devictos ad religionem ſuam accipiendam adducere, nonnulli Iudaei concesſerunt in illos Arabiae tractus, quos bello ſibi ſubiecerant (20), et ubi iam tunc aderant Iudaei, quorum nonnullos male ſubinde tractabant Arabes. (21) Tempore quoque HERODIS, qui diu bellum cum Arabibus gesſit (22), itemque postea, quum Arabes Palaestinam devastarent (23), dubitari vix potest, quin plures etiam Iudaei in Arabiam migrarint.

Neque ergo mirum accidat, ſaepius in N. Testamenti libris memorari Iudaeos in Arabia habitantes (24), cum iam diu ante Christum natum religio Iudaeorum ibi floruerit, et variis deinceps temporibus complures eo concesſerint Iudaei.

IV. Vidimus iam, permultos Iudaeos per magnam Aſiae partem disperſos

---

ſunt ex disſert. philol. *de eo quod Arabes ab Aramaeis acceperunt cet.* Praef. Celeb. RAVIO a I. HINLOPEN defenſa pag. 24. (17) 2 Chronicorum XXI: 16, 17. (18) Uti vidimus in fine capitis praecedentis. (19) Quod ex Arabicis monimentis effecit POCOCKIUS Spec. Hist. Arab. pag. 60. n°. 32; coll. Cl. MICHAELIS in *Orient. und Exeg. Bibl. IV. Th. pag.* 156. (20) 1 Maccab. V: 3, 24. ſeqq.; XII: 31; IOSEPHUS Antiquitt. XIII: 5, 10; XIV: 1, 4 et alibi. (21) 1 Maccab. V: 3. (22) IOSEPHUS Antiquitt. XV: 5. (23) IOSEPHUS Antiquitt. XVII: 10, 9. (24) Uti Actorum II: 11. Qui autem 2 Corinth. XI: 32. memoratur rex ARETAS de quo plurima habet IOSEPHUS Antiquitt. XV., hunc fuisſe Iudaeum, cenſent nonnulli, in quibus Cl. MICHAELIS *Orient. und Exeg. Bibl. VII. Th.* n°. 109. pag. 155.

fuisſe. Quum vero Iudaei in Palaestina, partium ſtudiis ducti, ſaepius bellis civilibus agitarentur, his ſe immiſcuerunt ſubinde etiam gentes exterae; unde factum, ut nonnunquam caperentur nonnulli, qui e patria migrare cogebantur in alias Aſiae regiones. Ita quum CASSIUS in Syria verſaretur, ad opprimendam prorſus ARISTOBULI factionem, urbem Tarichaeas expugnavit, ac triginta circiter millia Iudaeorum in ſervitutem abduxit. (25) Idem CASSIUS postea iniuste Iudaeam invadens, multas inde abſtulit divitias, et Iudaeos permultos vendidit, atque in ſervitutem redegit. (26) Quamvis autem maxima pars horum captivorum et praeſertim illorum, quos primum abduxit CASSIUS, Romam deducta ſit, ut postea dicemus, nonnulli tamen in Aſiae regionibus manſerunt; nam memorantur Iudaei, quos ceperat CASSIUS, nonnulli apud Tyrios fuisſe, quum M. ANTONIUS Iudaeis favens, eos omnes in libertatem reſtitui iusſit. (27)

Deinde etiam Parthi bellis Iudaeorum civilibus ſe immiſcuerunt; eos enim excitaverat ANTIGONUS ARISTOBULI filius ut ſe imperio paterno reſtituerent. Ceperunt itaque hi Hieroſolymam nonnullosque abduxerunt captivos. (28)

Cum iam de Parthis agamus, memoranda etiam est calamitas, quae, regnante Romae CALIGULA, Iudaeis Babylonicis incidit. Hi enim aliquando ſeditiones moverunt contra Parthorum regem ARTABANUM, quibus factum est, ut tandem cives Babylonici eos perſecuti ſint, atque primum ex urbe Babylone, tum etiam Seleucia aliisque urbibus, alio eos migrare coëgerint. (29) In urbibus tamen trans Euphratem ſitis praeter parvam partem Babyloniae aliarumque provinciarum plurimi manſerunt Iudaei. (30) Istis autem in tractibus ſubinde magno numero ſecum invicem congregati habitabant Iudaei: imo regio Sittacene, in Babylonia trans Tigrim ſita, a Iudaeorum ibi habitantium frequentia nomen olim accepit Palaestinae, et urbs ibi ſita dicta fuit Sabbata. (31)

---

(25) IOSEPHUS Antiquitt. XIV: 7, 3.; de Bell. Iud. I: 8, 9. (26) Idem Antiquitt. XIV: 11, 2. (27) Idem ibidem XIV: 12; 5. (28) Idem ibidem XIV: 13, 9 et 10. (29) IOSEPHUS Antiquitt. XVIII: 9 praeſertim § 1, 7, 8, 9. (30) Ita ſcripſit AGRIPPA in epistola ſua ad CAIUM, quae invenitur in PHILONIS IUDAEI Legat. ad CAIUM. (31) Vid. PLINIUS Lib. VI. cap. 27. cf. BOCHARTI opera P. I. L. IV. C. XVII.

V. Praeter illos autem, de quibus huc usque egimus, nulli magnopere deinceps accesserunt Iudaei popularibus suis, in Asia versantibus; certe nullae memorantur notabiles migrationes Iudaeorum ex Palaestina in Asiam reliquam egressorum. Sed per totam hanc, de qua agemus, aetatem ipsi isti Iudaei exteri sensim sensimque longius progressi sunt. Nam primum quidem per Maccabaeos Iudaei Romanorum societatem impetraverant (32), tum deinde a IULIO CAESARE, qui huic genti magnopere favebat, libertatem acceperant sacrorum suorum per totum, (33) qua late patebat, imperium Romanum faciendorum. Ubicunque ergo Iudaeos alliciebat locorum oportunitas, vel lucri per mercaturam faciendi spes arridebat, sicubi etiam magis tutos se fore sperabant a peregrinorum, inter quos habitabant, molestiis; eo ipsi cedebant, ibique legibus patriis vivebant, religionis suae plerumque observantissimi. Progressi itaque sunt ex Asia minori et insulis adiacentibus, cum in ceteras Asiae regiones vicinas, tum per totam fere Graeciam. Huc enim Iudaei eo progrediebantur lubentius, quo magis hoc tempore Graecorum ratione imbuebantur toti. Operae pretium est, de tota hac re audire PHILONEM IUDAEUM, CALIGULAE imperatoris tempore, de dispersis Iudaeis loquentem. (34) Ait enim: „Hierosolyma metropolis est non unius regionis Iudaeae, sed multarum etiam regionum propter colonias inde olim deductas, vel propius in finitimam Aegyptum, Phoenicen, Syriam . . . .; vel longius in Pamphyliam, Ciliciam, plerasque Asiae partes usque ad Bithyniam et Ponti sinus intimos: pari modo in Europae Thessaliam, Boeotiam, Macedoniam, Aetoliam, Atticam, Argos, Corinthumque et Peloponnesi partes praecipuas. Nec tantum continentis provinciae plenae sunt coloniis Iudaicis, sed et insularum celeberrimae Euboea, Cyprus, Creta. Ne quid dicam de Transeuphratensibus."

VI. Egimus huc usque de Iudaeis, qui in Africam Asiamque migrarunt et hinc in vicinam Graeciam profecti fuerunt; superest, ut ostendamus, quomodo Iudaei pervenerint in regiones magis Occidentales, in ipsam adeo urbem Romam.

---

(32) IOSEPHUS Antiquitt. XIII: 9, 2. (33) Idem ibidem XIV: 10, 8. (34) In Legat. ad CAIUM. Conferri etiam potest IOSEPHUS Antiquitt. XVI: 2, 2 et 3; unde simul apparet quod diximus, Iudaeos saepius molestia affectos fuisse a peregrinis, inter quos habitabant.

Dubitari non potest, quin Romani, quum totum fere Orientem ſibi ſubiicerent, multosque ſaepe abducerent captivos, plurimos etiam in ſervitutem redegerint Iudaeos, in variis terrae tractibus habitantes. Sed iidem etiam quum Palaestinam ſibi ſubiicerent, captivos inde abduxerunt nonnullos. Horum itaque migrationes exſtiterunt ex amisſa hoc tempore Iudaeorum libertate. Quarum ergo migrationum, cum libertatis iactura arcte cohaerentium, cauſas ſi quaerimus, has repetendas existimem e pestifero ſeditionum partiumque ſtudio, quo ferebantur Iudaei postremis temporibus, quibus libera erat Palaestina, nec aliis gentibus ſubiecta. (35) Quod ſtudium, reipublicae ſemper pernicioſum, Iudaeis tunc eo erat periculoſius, quia negotium iis esſe inciperet cum Romanis, qui illam quaſi legem obſervabant in ſubiiciendis gentibus, ut ſi qui in regno vel civitate quadam litigarent, his litibus ſe immiſcerent, easque dirimerent ipſi, quo melius utrasque partes totumque regnum deinceps ſubigerent. (36)

Ex conſueto igitur Romanorum more agens POMPEIUS Iudaeos, qui ſocii adhucdum Romanis fuerant, imperio Romano ſubiecit, quum enim ſecum invicem litigarent HYRCANUS et ARISTOBULUS, primum eorum discordias dirimere coepit, tum, eadem hacce uſus oportunitate, Iudaeos invaſit, Hieroſolyma cepit, captivosque abduxit nonnullos, in quibus principes quosdam viros, quos Romae in triumphum ageret. (37)

Praeter alias, quae forte acciderunt, migrationes praeſertim ex eadem illa, quam fecerunt Iudaei illo tempore, libertatis iactura repetendum, quod CASSIUS, ut iam diximus, multos Iudaeos venderet ſervos. Ex triginta ergo millibus istis Iudaeorum, in ſervitutem adactorum, cum nonnulli in Oriente manſerunt, tum longe plerique Romam traducti fuisſe videntur.

Atque ita intelligi potest, quomodo factum ſit, ut tempore Augusti, qui propenſo erga Iudaeos omnes animo erat (38), adfuerint Romae plus quam octo millia Iudaeorum (39); quorum plurimi libertini facti ſunt, nonnulli etiam

---

(35) Hanc cauſſam fuisſe ipſe ſignificat IOSEPHUS Antiquitt. XIV: 4, 5. (36) Vid. MONTESQUIEU *Grand. et Decad. des Romains* cap. VI. (37) IOSEPHUS Antiquitt. XIV: 4; 4 et 5; de Bell. Iud. I: 7, 6 et 7. (38) Ut patet ex IOSEPHO Antiquitt. XV: 10, 2. (39) IOSEPHUS Antiquitt. XVII: 11, 1.

Romana civitate donati fuere, cum iam CAESAR atque ANTONIUS Iudaeis magnopere favisſent.

Sub TIBERIO quatuor millia Iudaeorum in inſulam Sardiniam relegati ſunt, ceteri Italia pulſi. Accidit autem haecce migratio oportunitate fraudis alicuius a Iudaeo factae (40) cum SEIANUS, TIBERII amicus, infenſus esſet genti Iudaicae. (41)

Quodſi PHILONI credimus; ab hoc SEIANO Iudaei istius crimina, a IOSEPHO memorata, fictae erant calumniae; neque hoc improbabile est, nam post huius mortem TIBERIUS denuo Iudaeis favit, atque adeo in urbem etiam videntur rediisſe incolumes.

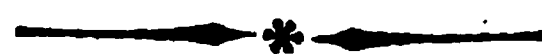
Sub CLAUDIO etiam primum Iudaeorum ſynagogae clauſae fuerunt (42); tum vero, cum, invaleſcente religione Christiana, multae inter Iudaeos orirentur controverſiae, Iudaei ab eodem imperatore multi Roma pulſi ſunt. (43) Quorum adeo nonnulli Corinthum fugerunt. (44)

Romam tamen revocati ſunt, et ſub NERONE plena gaviſi ſunt libertate, imo vero auctoritatem quamdam habuisſe videntur. Nam eo tempore Apostolus PAULUS Romam veniens principes Iudaeorum convocavit, ut coram iis crimine ſe abſolveret. (45)

Multi autem ex urbe Roma ſe diſperſerunt per totam Italiam vicinasque regiones, cum vel ibi felicius vivere ſe posſe arbitrarentur, vel Romae ob religionem ſuam aliasve causſas perſecutiones pati deberent. Certe iam tempore AUGUSTI non Romae tantum aderant Iudaei, ſed univerſe per Italiam; inde etiam tributa ſua, pro ſacris in templo faciundis, mittebant quotannis Hieroſolyma. (46)

---

(40) Idem ibidem XVIII: 5, 5. TACITUS Annalium II: 85. (41) PHILO IUDAEUS Legat. ad CAIUM. (42) DIO CASSIUS Lib. 60. pag. 768. (43) SUETONIUS in CLAUDIO lib. 5. cap. 25. pag. 120. (44) Actorum XVIII. (45) Actorum XXVIII: 17. (46) CICERO Orat. pro L. FLACCO cap. XXVIII.

Haec erant, quae dicenda habebam de Hebraeorum migrationibus ante destructam per Romanos rempublicam. Atque ita, unde est orsa, in eodem terminetur oratio. Gravissima est haec, quam instituimus, disquisitio. Et vero hae ipsae Iudaeorum migrationes fuerunt, quae veram unius Dei religionem, sola olim Palaestina contentam, per magnam telluris partem propagarent, unde factum, ut plurimae gentes unum Deum, si minus colerent omnes, saltem cognoscerent, utque innumeri tandem ad Iudaeos accederent proselyti. Hae praesertim migrationes fuerunt, quae originem darent proseuchis multis per totum Romanum imperium conditis, in ipsis adeo celeberrimis urbibus Romae, Antiochiae, Alexandriae. „Quare non dubitari potest, quin praemuni-„re Deus voluerit aditum religioni Christianae in universum orbem. Nam ita „Apostolis via data est in omnes partes et urbes, cum ubique essent Iudaeorum „Synagogae, in quibus exponere doctrinam CHRISTI liceret; unde per pro-„selytos etiam ad gentiles pervenit." (47)

---

(47) Sunt verba Cl. I. A. ERNESTI in Institutione Interpretis Novi Testamenti P. II. C. X. § 67.

IOHANNIS MUNTENDAM,

MUIDENSIS,

DISPUTATIO

DE

QUAESTIONE AB ORDINE THEOLOGICO IN ACADEMIA, QUAE GRONINGAE EST, PROPOSITA:

QUAERITUR INTERPRETATIO SERMONIS, QUEM HABUIT OPTIMUS HUMANI GENERIS SERVATOR CUM IUDAEORUM PROCERIBUS, OPTIMUSQUE IPSIUS ALUMNUS IOHANNES MEMORIAE PRODIDIT IN EUANGELIO SUO CAP. V, 17—47.

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

INTRODUCTIO.

Inter omnes Optimi Servatoris nostri vitae factorumque commentarios nullus certe exſtat maioris momenti commentarius, quam quem nobis reliquit amicisſimus I. C. discipulus ac alumnus IOHANNES: quippe qui non tantum multas a ceteris Euangelistis praetermisſas res gestas enarrat, ac in unum redegit corpus, verum etiam haud paucos IESU ſermones, ſive publice ad populum Iudaicum eiusque proceres habitos, ſive privatim cum ſolis interioris admisſionis amicis collatos, ex ore ſummi Magistri a ſe exceptos, refert; ac praeſertim ea dicta et facta Servatoris memoriae prodidit, quae *Hieroſolymis* aut in huius urbis vicinia acciderunt, quae et quamquam maxime notabilia deprehenduntur, tamen apud ceteros Euangeliorum conditores frustra quaeruntur, quibus potius per *Galilaeam* I. C. miracula et itinera, ſi iter illud fatale Hieroſolymitanum excipias, perſequuntur, quaſi nunquam antea eo venisſet. „In hoc libro," uti inquit TITTMANNUS, „ſi in ullo alio, est „CHRISTUS. In hoc eum non tantum agentem vidimus, ſed audimus eum etiam loquentem, et quidem maximam partem de ſe ipſo, de Patre ſuo eiusque „decretis ac conſiliis, de ſalute humana. Quisquis I. cognoſcere voluerit, ſibique „perſuadere, quis et quantus ſit generis humani Servator, is adeat IOHANNEM, „is lectitet hunc librum." Has iam ob cauſas, tanto maiorem a nobis gratiam inire ipſum par est, tum quo maius hisce ſanctae disciplinae et *τρόπου παιδείας* reliquiis ſtatuendum est pretium, tum vero, quo certius certiusque conſtat,

et laudabile eius fuisſe in hisce referendis conſilium, et ſummam fidem atque industriam. Quod autem fuerit IOHANNIS in Euangelio conſcribendo conſilium, ipſe ſatis aperte C. XX, 31. his verbis declarat: *ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα πιστεύσητε, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἵνα πιστεύοντες ζωὴν ἔχητε ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ.* Non alio igitur conſilio illud conſcripſit, quam ut ostenderet, IESUM eſſe Meſſiam, Dei filium, eique fidem eſſe habendam: qua de re nullum profecto dubium eſſe potest, ob ſummam, qua optimi Magistri inſtitutionem proſecutus deprehenditur, reverentiam: unde et derivandum videtur ſedulum illud, quo ſe ad eius doctrinam dictionemque accommodavit, ſtudium: vel indicia luculentisſima in eo poſita, ut ipſisſima Servatoris verba lectoribus fidelisſime, et ſine ulla, (quae HENKII est obſervatio, in libro *Iohannes Ap. nonnullorum I. apophthegmatum in Euang. ſuo et ipſe interpres.*; Helmſt. 1798. 4.) ne minima quidem, mutatione traderet. (1)

Quae cum ita ſint, levitatis omnino ſit et inconſiderantiae, ſi hosce tam praeſtantes IOHANNIS commentarios flocci pendeamus: quamdiu nempe vel ſolius huius Apostoli praeclara effata ſarta tecta nobis manebunt, nunquam incerti eſſe poterimus de I. C. ſive doctrina, ſive factis, ſive auctoritate; (2) ſic v. c. egregie ipſe noster Servator doctrinae ſuae apologiam exhibuit in oratione quadam *Cap.* V, 19—47. contenta, in qua non tantum ſuae eloquentiae, verum etiam divinae auctoritatis ac dignitatis, luculentisſima dedit ſpecimina.

Dignum autem ſit, priusquam ad interpretationem huius I. ſermonis transgrediamur, paucis inquirere, *qua occaſione*, *quo loco* ac *quibus auditoribus* haecce oratio habita ſit.

Quod ad *occaſionem* attinet: postquam Servator noster, relicta urbe *Nazareth*, per univerſam *Galilaeam* in ſynagogis, non ſine magno auditorum ap-

---

(1) De authentia *Euang.* IOH. vid. potest S. D. G. C. STORR *Ueber den zweck der evang. Geſch. und der briefe Ioh.* Tub. 1786. ſ. 221. nec non G. H. GRIETHUIZEN *Diſſ. pro Euang. Ioh. authentia*, *Harderov.* 1806. Conf. STRONCK in *Specim. de doctrina et dictione Ioh. Ap. ad I. magistri doctrinam exacte compoſita*, Trai. ad Rhen. 1797. (2) Egregie de conſilio ac praeſtantia Euangelii IOH. egit Cl. S. G. LANGE in libro: *die Schriften Ioh. des vertrauten Schülers I. überſetzt und erklärt* Th. II. in *introductione*; qua quidem de re plura addere, utpote ad ſcopum huius disquiſitionis non ſpectantia, haud commode videbatur.

plausu, suam saluberrimam docuisset doctrinam, eamque confirmasset evidentissimis miraculis, iterum, *Paschatos* secundi tempore (3), suo more profectus est *Hierosolymam*, ubi mox, ad piscinam quandam, vulgo בית חסדא appellatam, homini paralytico sanitatem cum restituisset, Iudaeorum proceres litem movebant, eumque accusabant, quasi Sabbati religionem solvisset, eo quod (haec erat tunc temporis perversa Iudaeorum opinio) non liceret hac die lectum deportare (*cap.* V, 1—17.) dein ei obiiciebant blasphaemiam, propterea quod se pronunciasset Dei filium (vs. 17 et 18.) ad hanc vero obiectionem Servator respondens quod iam monuerat *com.* 17. planius exponebat, se verissime habendum esse Dei filium, non alio consilio in mundum missum, quam ut procuraret hominum salutem, iisque viam monstraret ad veram ac perennem recuperandam felicitatem.

Locus, ubi Servator noster hocce orationis specimen exhibuit, absque dubio fuit urbs Hierosolymitana (conf. vs. 1,) et quidem speciatim illa templi pars, in qua proceres Iudaeorum congregare consueti erant; quod patet, si denique

Auditores consideremus, coram quibus haecce omnia elocutus est. Scilicet elegantissima haec oratio ab eo non habita est coram hominibus plebeiis, sed in synedrio ad causam suam defendendam, quum in ius vocatus esset. (4) Statim namque, postquam huius collegii membris indicatum erat, I. homini

---

(3) Dissidium est inter eruditos, utrum hoc factum sit tempore Paschatos, an vero tempore Pentecostes. Prior sententia nobis quidem maxime placet, quippe Pentecostes festum nusquam per excellentiam ἑορτή vocatur, uti inter alios monuit PAULUS in *comment.* P. I. p. 738. seqq.; immo saepe etiam hoc vocabulum in scriptis N. T. sine articulo hanc habet significationem, uti *Marc.* XV, 6. *Luc.* XXIII, 17. *Ioh.* IV, 45. XI, 56. XII, 12. Obstat porro eorum sententiae, qui Pentecosten intelligunt, locus *Ioh.* IV, 35. Quatuor enim illi menses usque ad messem locum non inveniunt intra Paschatos et Pentecostes festum unius eiusdemque anni, nec conveniunt cum tempore messis, quae quippe in *Iudaea* statim post Paschalia inchoata et in festo Pentecostes fuerit finita. Verum obiecerunt alii, inter quos MORUS V. C. in *Recitat. in Euang. Ioh.* si festum h. l. commemoratum Paschale fuisset, cum *cap.* VI, 4. iterum dicatur, *appropinquabat Pascha*, *festum Iudaeorum*, res integro anno gestas uno C. V. enarrasset IOHANNES; hoc vero parum probabile esse: sed observandum est, IOHANNEM solummodo scribere voluisse ἀπομνημονεύματα, vid. EICHHORNII *Einleit.* Th. I. S. 643. unde tuto statuere possumus, festum hunc fuisse Paschale. Conf. KUINOEL in *comment. in lib. N. T. Historicos* et TITTMANNUS in *commentario suo* ad h. l. (4) Conf. KUINOEL ad h. l.

euidam die Sabbati restituisse pristinam sanitatem, mox omni id opera egerunt, ut violatae religionis Sabbati criminis eum accusarent, immo neci possent tradere: id enim luculenter indicant verba vs. 16. obvia, καὶ διὰ τοῦτο ἐδίωκον τὸν Ἰησοῦν οἱ Ἰουδαῖοι, est nempe verbum διώκειν haud raro verbum forense; apud Hellenistas Iudaeos namque haec vox latioris est significationis, quam apud Graecos, quippe exprimens verbum רדף, quod omne genus vexationis, praesertim gravioris, continet, idem igitur est ac κατηγορεῖν, quasi διώκειν κάτα τὴν δίκην. (5) Iam autem, quod ad ultima huius 16 versiculi verba, καὶ ἐζήτουν αὐτὸν ἀποκτεῖναι, illa minus videntur genuina, ac deprompta ex vs. 18. desunt enim in omnibus *Codd. MSS.* et in omnibus versionibus antiquis desiderantur (6): immo, licet haec genuina essent, nihilotamenminus haud dubitare possimus, quin bene multi fuerint inter synedrio adscriptos, qui illud praeposterum legis divinae defendendae studium adversus Servatorem condemnarent, vel quia illum prophetam habebant, vel quod populi metu tenebantur, cuius quidem magna pars eum nullis non laudibus celebrabat.

Optimus igitur generis humani Servator, in iudicium vocatus ab infensissimis eius adversariis, ad caufae suae defensionem hanc pronunciavit orationem, de qua haud dubitemus exclamare: haec profecto verba sunt Dei, non vero hominis, nemo mortalium talia unquam locutus est, haec spirant divinam sapientiam, potentiam ac maiestatem, ac clarissime indicant coelestem Servatoris nostri I. C. originem!!!

Ut autem iusto ordine procedat tractatio nostra, ante omnia

I. ipsam huius orationis *versionem* exhibebimus; deinde

II. *observationes philologicas* et *criticas*, potissimum vero *exegeticas*, ad illustrationem eiusdem orationis accommodatas, exponemus; his autem pertractatis, tandem

III. verum *huius orationis sensum*, paraphraseos ratione, trademus.

---

(5) Conf. SCHLEUSNERUS in voce. (6) Conf. MILLII et GRIESBACHII annot. ad h. l.

I.

VERSIO

IOH. V, 17 usque ad 47.

Huncce igitur ſermonem habuit Opt. noster Servator coram Iudaeorum proceribus:

17. „Pater meus ad hunc usque diem operatur; itaque et ego operor.

18. „Propterea vero multo magis eum occidere ſtudebant Iudaei, quia non „ſolum Sabbatum profanasſet, ſed etiam Deum ſuum dixisſet Patrem, ſeque „Deo aequasſet.

19. „Reſpondebat vero iterum eis I. ſequenti modo: affirmo vobis etiam at„que etiam, non decere filium quicquam facere ſua auctoritate, niſi ipſe ille, „quod pater agit, probe perſpectum habeat, quaecunque enim ille facit, eadem „etiam filius facere ſolet:

20. „Pater enim charitate amplectitur Filium, ac cum eo communicavit facul„tatem omnium eorum faciendorum, quae ipſe facit, immo ei largietur longe „excellentiorum hisce operum edendorum facultatem, quo magis adhuc mire„mini;

21. „nam quemadmodum Pater mortuos ſuscitat eisque vitam reddit, pari „modo et Filius (ad Patris ſcilicet exemplum) quos velit in vitam revocat.

22. „Neque vero Pater quemquam iudicat, ſed univerſum hoc hominum iu„dicandorum negotium Filio demandavit:

23. „eo conſilio, ut omnes Filium religioſe colant, quemadmodum Patrem „cultu proſequuntur; quicunque Filium non religioſe colit, nec Patrem colit, „qui eum legavit.

24. „Mihi credite, qui doctrinae meae obſequitur et credit ei, qui me miſit,

„vitam consequetur perennem (beatam) nec damnationem experietur, sed a „morte ad vitam (scilicet felicem) transibit.

25. „Equidem vobis affirmo, tempus esse futurum, immo iam adesse, quo „mortui vocem Filii Dei audituri sunt (vim omnipotentem Filii Dei experien„tur) eaque audita in vitam redituri:

26. „quemadmodum enim Pater (hominibus mortuis restituendae) vitae fa„cultatem habet in se, ita et Filio iniunxit, ut eandem, quam in se habet, „facultatem exerceat;

27. „simulque ei dedit auctoritatem iudicii in eosdem instituendi, eo quod „hominis est filius, (Messias olim promissus, hominum excellentissimus).

28. „Non est quod miremini, me ita locutum fuisse: futurum quippe tem„pus est, quo omnes mortui, quo et sepulti vocem eius audituri sint et in vi„tam mox redituri,

29. „qui hic recte fecerunt, tum reviviscent ad vitae immortalis felicitatem, „vicissim vero, ad aeternae vitae infelicitatem (ad supplicium) omnes, qui ma„le egerint;

30. „nam, non oportet me mea auctoritate quidquam facere, ea, quae „(a Patre) audio, pronuncio, et quae a me pronunciantur, vera sunt, non „enim meum sequor arbitratum, sed Patris, qui me misit, voluntati obsequi „studeo.

31. „Si ego, in mea ipsius causa, testis fuerim, non certae fidei testimo„nium meum esset;

32. „sed alius est, qui de me testatur, cuius (quod de me tulit) testimoni„um scio fide dignissimum esse.

33. „Vos scilicet misistis ad IOHANNEM, et ille vera testatus est.

34. „(Verum, quod ad me attinet) non capto ullius hominis testimonium, „sed haec dixi, ut vos servemini (felices reddamini).

35. „Erat enim ille ardens atque lucens lucerna (illustris ac insignis do„ctor), cuius tamen luce vos per breve tempus delectati estis.

36. „Mihi vero gravius est illo IOHANNEO testimonium; opera, quae me „Pater peragere iussit, illa ipsa, inquam, opera, quae perago, satis testan„tur, Patrem me misisse;

37. „immo ille ipse Pater, qui me legavit, testimonium de me exhibuit, „quamquam eum non oretenus loquentem, aut coram adstantem audiistis, vel vidistis.

38. „At vos non tenetis eius declarationem; quam ob caufam ei, quem „ille mifit, fidem abnegatis.

39. „Sacrorum librorum fcrutandorum estis ftudiofi, quod putatis, in eis „vobis viam monftrari ad perennem felicitatem confequendam; atqui illi ipfi „de me testimonium perhibent:

40. „nihilo tamen minus ideo ad me accedere recufatis, ut verae felicitatis „potiamini.

41. „Non capto humanam gloriam,

42. „fed fcio, vos alienos esfe ab amore erga Deum;

43. „me namque, qui veni auctoritate (feu iusfu) mei Patris, non admitti-„tis, alius fi prodiret fuo ipfiusmet aufu, hunc accepturi esfetis:

44. „quomodo vos me admittere potestis, dum ambiatis mutuas inter „vos invicem laudes, laudem vero folius Dei parum curetis?

45. „Nolite tamen existimare, me apud Patrem vos reos facturum, est „qui vos accufet MOSES, quo confidere foletis:

46. „MOSI fi fidem haberetis, etiam haberetis mihi, de me enim ille „fcripfit;

47. „fed, fi eius fcriptis fidem negatis, quomodo dictis meis fidem habe-„bitis?"

D 2

II.

OBSERVATIONES PHILOLOGICAE ET CRITICAE, POTISSIMUM VERO EXEGETICAE, AD ILLUSTRATIONEM EIUSDEM ORATIONIS ACCOMMODATAE.

Pergimus iam ad fecundam huius disputationis partem, quae abfolvitur obfervationibus philologicis et criticis, potisfimum vero exegeticis, in elegantisfima hacce I. C. oratione, coram magno *Iudaeorum* Synedrio, defenfionis fuae caufa, habita.

Hic primo nobis occurrunt verba a Servatore pronunciata

vs. 17.

ὁ πατήρ usque ad ἐργάζομαι.

Appellat hic diferte I. Deum *fuum Patrem*, non tantum in eo, quod eadem habebat ac faciebat, quae Pater habet ac facit, verum et ut planum faceret, fe in ipfa hac caufa, in qua tanquam divinae legis violator accufaretur, nihil fecisfe, quam quod eum tanquam Dei Filium deceret: atque fic hisce verbis Servator non tantum fuperftitionem *Iudaeorum* impugnabat, verum etiam fuum factum defendebat; *Iudaei* namque, ut evincerent, die Sabbati ab omni omnino opere abftinendum esfe, eo provocabant, quod Deus ipfe, abfoluta coeli terraeque creatione, die feptimo ab omni opere feriatus esfe in literis facris perhibeatur, vid. *Gen.* II, 1 et 2. *Exod.* XX, 8—11. XXXI, 12—17. Iam vero IESUS eos docet, haecce antiquisfimi monumenti effata non ita esfe intelligenda, ac fi Deus, abfoluto hocce opere, Numen esfet otiofum; continuo enim et absque ulla, ne minima quidem, intermisfione, creatas res omnes gubernat confervatque, quotidie in promptu funt luculentisfima fpecimina eius benignitatis, amoris et potentiae: Deus enim cum dicitur ἐργάζεσθαι, certisfime id intelligendum est de provida eius confervationis ac gubernationis cura, immo formula ἕως ἄρτι ἐργάζεται nihil aliud fignificat, quam *perpetuitatem* feu conti-

nuationem eiusdem providae Numinis curae. Cum I. autem addit κἀγὼ ἐργάζομαι, hoc vocabulum, ab una parte, omnino ad facta eius insignia referri debet, quod patet, quia respondet Iudaeis ipsum reprehendentibus, quod die Sabbati aegrotum sanasset, conf. *Cap.* VI, 30. X, 26. ab altera vero parte eodem modo, quo antecedens, intelligi debet, adeo ut hac oratione exprimatur, *Christum etiam operam suam semper ad hoc tempus usque continuare, et eodem modo continenter agere, quo agit Pater*: quae etiam causa erat, ob quam ipso Sabbati die ab opere cessare non poterat, sed in his etiam Deum Patrem suum sequi debebat, qui semper actuosus esset, quin etiam sibimet ipsi non adversari, quum de se dicere poterat κἀγὼ ἕως ἄρτι ἐργάζομαι, quodque igitur in operibus a Patre sibi demandatis exprimere debebat. (1)

Ceterum deësse hic videtur particula καθὼς, *sicut Pater meus* etc. quemadmodum eum comparandi articulis saepe fieri solet, vid. *Ps.* CXXXV, 2. *Prov.* XXVI, 9. *Ioh.* XIV, 1. (2)

Longe autem alio modo hicce noster locus ab aliis explicatus est, quorum sententias nunc in medium proferre liceat. Sic e. c. G. L. OEDERUS in part. II. *Observ. Sacr.* p. 28. seqq. hanc proposuit paraphrasin: „Hactenus „quidem coelestis Pater meus speciali ratione sanctorum coetum rexit, agrum, „inquam, suum tractavit, atque, ob durius soli ingenium aliisque ex causis „praegnantibus, et quae ad Leviticum cultum pertinent, Sabbatique item mo„lestissima observatione, vomeris et occae loco usus est, quibus obdurata ho„minum corda ad recipiendum cum fructu Euangelii semen praepararet red„deretque molliora. Iam me ordo tangit ex aeterno Trinitatis decreto, ut „eiusdem Ecclesiae directioni specialiori ratione praesim, ubi multa, quae ad „externa Ecclesiae spectant, cessare iubeo. *Pater*, inquam, *meus hactenus* „*operatus est, ego quoque iam operor.*" Vis huius interpretationis sita est in explicatione phraseos ἕως ἄρτι, quod Pater aliquid *hactenus* fecerit, quod facere iam desinat. Verum haec phrasis nusquam tali sensu in N. T. Codice occurrit, ut ea res, de qua sermo sit, a sequentibus temporibus excludatur:

---

(1) Conf. Cl. H. ROYAARDS *Diatribe de divin. I. C. vera*, P. I. p. 21. (2) Conf. GLASSII *Phil. Sacra*, III. Tract. 5. *de adverbio*, nec non Cl. KUINOEL ad h. l. plura exempla similis locutionis reperiri possunt apud WETSTENIUM in N. T. ad h. l.

sic, ut hoc utar exemplo, *Matth.* XI, 12. regnum Dei, inde a temporibus IOHANNIS ἕως ἄρτι, *usque ad eam aetatem*, vim pati dicitur, num vero idem ipsi in posterum eventurum negatur? itidem PAULUS 1 *Cor.* XV, 6. sermonem instituit de iis discipulis, quibus Christus vivus apparuerat, et quorum nonnulli ἕως ἄρτι superstites mansisse dicuntur; num inde concludi liceat, eos statim post haec a Paulo scripta diem supremum obiisse? atque sic nullo unquam modo huic interpretationi assensum nostrum praebere possumus. (3)

Inter recentiores BAHRDTIUS aliam ingressus est viam, huncque locum vertit: „*bei diesen augenblick hat mein Vater durch mich und mit mir gewirkt*"; nec non WEBERUS in *diss. de consilio, quod I. se in miraculis suis spectasse ipse professus est, Viteb.* 1802. qui verba ὁ πατήρ μου κ. τ. λ. dicta putat pro ἃ ἐγὼ ἕως ἄρτι ἐργάζομαι, ὁ πατήρ μου ἐργάζεται, „omnia illa potentiae divinae specimina, quae huc usque patravi, Deus per me edidit, i. e. „potius illa Deo, quam mihi, attribui debent, quippe stricto sensu a Deo, me „tanquam ipsius legatum adiuvante, profecta sunt." (4) Quam autem contorta sit talis interpretandi ratio, quisque facile videt, modo consideret *et* structuram verborum grammaticam, *et* contextum, *et* denique consilium, quod I. habuit in patrandis miraculis; quae autem omnia nunc fusius explicare non opus est, quia elegantissime sunt expolita a SCHOTTO *in diss. de consilio, quo I. miracula ediderit, ex ipsius sermonibus recte cognoscendo, Lipsiae* 1809. P. I. p. 44. Vulgaris igitur interpretandi ratio, quam et nos secuti sumus, *et* cum structura verborum grammatica, *et* cum contextu, uti apparet ex iis quae vs. 19. leguntur, optime convenire videtur. Luculenter igitur constat, quaenam huius loci sit doctrina, et quid ex evidentissimis hisce Servatoris verbis concludere possimus. Profecto iusta argumentatione inde concluditur, Filium id omne facere, quod Pater faciat, omne enim Filii opus idem dicitur ac opus Patris, ita quidem ut hoc ab illo seiungi nequeat. Hinc igitur sponte sequitur divina I. C. natura; hinc sequitur, Servatorem Patri esse aequalem, eundem cum Patre, ipsum vere esse DEUM. (5)

---

(3) Conf. I. C. WOLFII *curae phil. et crit.* ad h. l. (4) Vid. Cl. KUINOEL ad h. l. (5) Egregie de huius loci doctrina egit A. G. UHLE in *diss. de vera I. C. divina natura*, edita a *societate Hagana* anno 1792. p. 40.

Quod ad crisin huius commatis attinet, duae solummodo variantes hic occurrunt. Scilicet *primo* Cod. D. *Wetsten.* (*cant.*) pro ἀπεκρίνατο legit ἀπεκρίθη; quae tamen lectio, uti et multae aliae eiusdem codicis, utpote cuius exarator, referente MILLIO in prol. 1274 mutationes numerorum, casuum, generum ac temporum absque ulla causa fecit, omnino est reiicienda et ab omnibus artis critices peritis merito reiiciatur: (6) *secunda* varians lectio occurrit in *Cod. Vaticano* 1209. qui omittit Ἰησοῦς, quod, vel ex ignorantia scribae, vel quia ei videretur nomen hoc supervacaneum esse, factum putemus; ceterum nihil ad sensum facit, cum ex contextu satis clarum sit, quis hic loquatur, Servator nempe. (7)

Vs. 18.

Iam transit accusatio Iudaeorum ad alia, illumque nunc eo magis interficere studebant, quod non tantum legem de Sabbato violasset, sed etiam Deum suum Patrem dixisset, seque Deo aequalem fecisset. Quid enim aliud ex Servatoris sermone, quem probe intellexerant Iudaeorum proceres, colligebant, quam quod se totidem verbis declarasset Messiam, immo se parem omnino dixisset Deo, parem in ipsis bene faciendi operibus, parem in potentia ea agendi, quae vellet et quando vellet? Iam vero hanc ob causam (8) eum nunc delicti capitalis reum declarabant, audiebant enim nunc ex ipsius ore, se agnosci ab eis velle tanquam *Dei Filium*.

Prius quam vero progrediamur, operae pretium erit paucis inquirere, quid significet nomen hoc honorificum τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ I. C. impositum. Denominatio haec, saepe in V. et N. T. Codice obvia, triplici potissimum sensu usurpatur, *sensu* nimirum *Physico*, *Morali* et *Polytico*. *Priori sensu* accepta, omnes *homines* filii Dei dicuntur, quatenus Deus noster est creator, et omnes ab illo suam ducunt originem; sic hoc nomen diserte ADAMO impositum est

(6) Vid. WETSTENIUS *in N. T. prol.* p. 38. (7) Conf. A. BIRCH *Quatuor Euang. Graecum variant.* Hauniae, 1788. (8) *Δια τουτο propterea*, est quaedam gradatio, uti recte observat BENGELIUS in *gnom. N. T.* ad h. l. in verbo μαλλον, modo persequuntur, nunc amplius quaerunt occidere.

Luc. III, 38. ita etiam DEUS dicitur omnium hominum Pater *Matth.* V, 45. etc. *Sensu* autem *Morali* hoc nomen concessum est omnibus *in Deum piis* hominibus, *Deut.* XIV, 1. *Rom.* VIII, 12. etc. *Sensu* denique *Polytico* acceptum, hoc nomen designat *reges* omnesque *magistratus*, qui Dei locum apud homines tenere credebantur, *Ps.* LXXXII, 6. 2 *Sam.* VII, 14. et *Ps.* II, 7. illum, quem Israëlitae olim tanquam omnium regum excellentissimum cupide exspectabant, et quem multis denominationibus ornare solebant, quae ad eximia negotia ab eo publice suscipienda et perficienda spectarent. Quid igitur ex loquendi genere apud Israëlitas significat nomen hoc *Filii Dei* Liberatori datum? idem certe ac βασιλεὺς τοῦ Ἰσραήλ, Vid. *Luc.* XXII, 67, 70. ubi nomen C. regis a Deo uncti commutatur cum nomine Filii Dei et explicatur ut nomen regis Israëlitici; (9) immo ipse Servator noster hoc nomen suum *Ioh.* X, 36. exponit ex ea dignitate, quam in se divinitus collatam hominum conservandorum caussa sustineret, quam, tanquam Messias olim promissus, nunc ad homines in terram missus tueretur; denique habemus locum *Matth.* XVI, 13—16. ubi Servator interrogans Apostolos eorum de se et sua dignitate exquirit iudicium, et Petrus respondet *Tu es ille C. Filius Dei vivi*, ex quo loco etiam apparet, denominationem *Filii hominis*, significatione sua, longe esse diversam a denominatione *Filii Dei*, qua de re autem plura ad vs. 27. dicemus. Neque hic obstant, quo minus hanc formulam ita interpretemur, loca *Matth.* III, 17. et XVII, 5. ubi Deus Servatorem declarat, non quidem naturae divinae consortem, sed vere Messiam exspectatum, ipsique fidem esse habendam cum obedientia coniunctam, omnibus quasi iniungit. Neque tandem repugnant illa, quae leguntur *Hebr.* I, 5. ,,τίνι γὰρ εἶπε ποτε τῶν ἀγγέλων, υἱός ,,μου εἶ σὺ κ. τ. λ.'' ubi verba, ex *Ps.* II, 7. deprompta, nihil aliud significant, quam quod Servator, a Deo constitutus tanquam Messias humani generis Liberator, hac dignitate sua longe superior habendus sit angelis, quorum qui-

---

(9) Vid. I. L. BERTHOLDTI *Christologia Iudaeorum I. Apost. aetate.* Erlangae 1811. p. 30. „dignitatem eius regiam,'' inquit, ,,dum respiciebant, ex communi priscorum populorum consuetu„dine honorificum בן אלוהים, υἱου του Θεου, *filii Dei*, nomen in eum transferebant, quod quidem, „excellentiam eius prae cunctis aliis declaraturi et testaturi, cum strictiori illa τοῦ μονογενοῦς adpella„tione nonnunquam permutare solebant.''

dem nemini unquam tam praeclarum munus fuerit demandatum. Omnia enim, ut haec addam, quae ibi leguntur, ſpectant evidenter ad ſummam dignitatem, quam adeptus est Servator tanquam Mesſias: ſic dicitur rex aeternus, cuius imperium ſit iustisſimum felicitatisque plenum vs. 8. dicitur rex cunctis ſuperior regibus vs. 9. rex omnium potentisſimus, quem Deus ſumma ornavit honoris amplitudine et cui ſummam in res humanas potestatem tradidit vs. 13. tam longe igitur praeſtat angelis Servator, ut hic omnium rerum dominus et rex ſit habendus, cui omnes angeli pareant ministri, ut opem ferant iis, quos Deus velit ſalutis verae reddere participes vs. 14. Haec tamen Mesſiae maiestas tantis celebratur laudibus, ut Deus eam concedere potuerit nemini, niſi qui ipſe esſet idem vere Deus. Verum hoc ſingulare Mesſiae elogium ſeparatim in hoc capite additum est, vs. nimirum 10, 11 et 12, non alio conſilio, quam ut pateret, qualis ſit ille Dei Filius, qualis ſit rex conſtitutus a Deo, ut humanae ſalutis reſtituendae curam in ſe ſuſciperet. Sunt autem alii interpretes, qui hanc denominationem explicent de *arctisſima quadam coniunctione* Deum inter et I. C. Recte quidem, ſi modo hac in cauſa Patrem conſideremus legantem, Filium vero legatum; aliam enim coniunctionem nobis fingere non posſumus, abſurdum namque esſet ſtatuere, Deum cum Deo coniunctum esſe, aut haec omnia de ſic dicta generatione explicare. Licet igitur I. C. ab una parte verisſime ſit Deus, immo, in hac ipſa oratione, talia de ſe profesſus ſit, quae luculentisſime indicant divinam naturam ſuam, ab altera vero parte hoc nomen *Filii Dei* accepisſe videtur tanquam generis humani Liberator, qui eo reſpectu arctisſime coniunctus erat cum Patre. Sed iam ſatis de hacce formula disputavimus.

Revertamur nunc ad locum nostrum, et videamus, quid Iudaei cum hisce verbis indicare voluerint, utrum magna illis inſit emphaſeos vis, an vero minus. TITTMANNUS aliique existimant, Iudaeorum proceres haecce Servatoris effata ita intellexisſe, ac ſi I. Deum appellasſet Patrem ſuum quia hic ipſius Pater esſet tali ſenſu, quo non est Pater aliorum, adeoque naturae et attributorum. Et profecto est quaedam emphaſis in vocabulo Ἴδιος, uti ex contextu patet; ex Christi enim verbis antecedentibus, *ſe eodem modo agere, quo agit Pater ſuus, et ad ipſius exemplum nunquam ab agendo deſistere*, effecerunt Iudaei, illum Deum Patrem Ἴδιον appellare, non eo modo, quo quisque Iudaeorum Deum Patrem ſuum appellaret, ſed Ἴδιον tali ſenſu, quo arctisſimo copulatu tanquam Mesſias cum Patre coniunctus

esſet. Ipſi Iudaei igitur existimabant, Christum Deum eximie Patrem Ἴδιον appellasſe, et ita Ἴδιον, ut ſe ei aequalem faceret, et divini iuris, potestatis operaeque communionem ſibi vindicaret; eo magis, quoniam docuerat, ſe ad exemplum Patris ſui ſemper agere, et nunquam ab agendo deſistere. (10) Hoc ſenſu nostrum vocabulum Ἴδιον ſaepe in N. T. Codice occurrit, quando nempe uſurpatur de eo, quod quis *iure ſuo* posſidet, ſic v. c. *Ioh.* X, 12. τὰ πρόβατα Ἴδια *oves* ſunt *propriae*, quas quis iure posſidet, et *Act.* IV, 32. ubi vocabulo Ἴδιον opponitur τὸ κοινὸν, *quod pluribus est commune*, itidem *Act.* XXVIII, 30. ἔμεινε δὲ ὁ Παῦλος διετίαν ὅλην ἐν ἰδίῳ μισθώματι, quae verba indicant, PAULUM in aedificio quodam, quod conduxerat mercede, per biennium habitasſe: multa alia exempla collegit SCHLEUSNERUS in voce.

Patet igitur ex hisce omnibus, Iudaeos quidem exſpectasſe Mesſiam; ſed qualem Mesſiam? non vere Deum et hominem, ſed hominem excellentisſimum, regem terrestrem, omnium prophetarum maximum. Cum igitur Servator aperte adeo et diſerte pronunciasſet: *uti Pater meus operatur*, etc. quid inde conficiendum existimarent Iudaei? illud, talem hominem tam plenum et ſuperbiae et temeritatis non vere esſe Mesſiam; nam, cum eiusmodi Mesſiam non exſpectarent, eo minus ferre poterant, Christum id prae ſe tulisſe, et ei omnino ſuccenſebant. Itaque revera existimarunt Iudaei, Christum ſibi divini iuris et honoris communionem vindicasſe.

Quid vero? ſuſtulitne Ieſus hanc opinionem? docuitne, ſe Deo haud esſe ἴσον, *aequalem*? nequaquam; ex ſequentibus enim patet, Christum hanc Iudaeorum opinionem non tantum non ſustulisſe, ſed magnopere confirmasſe. Non uſus est hic verbis dubiis, ſed apertis, uti dein videbimus.

Quamquam igitur haec ita ſint, nihil tamen est, quod nos perſuadere posſet asſenſum praebere interpretationi SEMLERI in *Paraphr. Euang. Ioh.* ad h. l. qui ſenſum putat esſe, quod Deum, quem Iudaei credebant ſatis nosſe, dicebat rerum ab isto gestarum et inſtitutarum esſe auctorem et ducem, Deique auctoritatem veram penes ſe ipſum potius esſe, quam penes Moſen et prophetas; itaque et ſe Deo, quod ad ius ſacrum religionisque ſanciendae potestatem attinet,

---

(10) Conferri de h. l. potest Cl. MUNTINGHII *Geſchiedenis d. M. naar den B. d. IX.* n. 46. et Cl. ROYAARDS *l. l.* p. 60 et 62.

omnino aequalem facere audeat, sic quidem ut, cum e. g. Deus Sabbatum olim imperasse diceretur, I. confirmare auderet. Tale enim quid nunquam e notione horum vocabulorum colligi aut derivari potest. (11)

Ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ h. l. significat, *sibi licere praedicans quicquid Deo licet;* e. c. sabbato opus facere (vs. 17), et eadem efficere, quae Deus efficit, uti valetudinem homini aegroto restituere solo voluntatis suae imperio.

Denique occurrunt etiam in hoc versu nonnullae codicum lectiones variae, ad quas contemplandas nunc progrediamur. Pro διὰ τοῦτο *Cod.* 59. *Wetsten.* (*Gonvilli*), nec non versio *Syr. Pers. Arab.* et *Aeth.* legunt καὶ διὰ τοῦτο, et omittunt οὖν: codex vero prior nullam habet authentiam (12), et versio *Syriaca*, quae postea in *Pers.* et *Arab.* sermonem est translata, saepe etiam magna utitur licentia, cum alia aliis substituit et multa converse adiecit (13); unde hanc lectionem reiicimus, quod et ex contextu adhuc melius patebit, quia sane talis particula copulativa hic non quadrat. Porro in *Cod.* 33. *Wetsten.* (*colb.* 2844.) non legitur αὐτὸν, per negligentiam descriptoris, certo enim certius est, huncce cod. ex iis fuisse, quos in usum occidentalium, ex interpolatis ac mirifice corruptis graecis suis, scribae, linguae istius rudes, exscripserant. (14) Pari modo reiicienda est lectio *Cod.* 70, qui omittit ἀποκτεῖναι, aeque ac illa *Cod.* D. *Wetsten.* qui, suo more, hic etiam vocabulorum transpositionem fecit, legens οἱ Ἰουδαῖοι ἐζήτουν αὐτὸν pro ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, sensus vero eodem redit.

Vs. 19.

Pergit iam optimus noster Servator ea, quae iam dixerat, planius exponere ac causam suam defendere, qua in re impeditus erat malitioso Iudaeorum ru-

---

(11) Vid. I. D. MICHAËLIS *Bibl. Orient. et Exeget.* Tom. III. p. 20. Ceterum de hoc versu conf. KUINOEL ad h. l. LANGE *l. l. ad h. l.* qui annotavit, hic non cogitandum esse de aequalitate naturae, sed de aequalitate auctoritatis ac potentiae: „*an gleichheit des Wezens ist hier gar nicht zu* „*denken, aber wohl an gleichheit des ansehens der autorität:*" itidem GROTIUS in *comm.* ad h. l. putat, haec omnia ita esse accipienda, ac si Iudaei I. accusarent, quod C. se dixisset. (12) Conf. WETSTENII *Prol.* p. 52. (13) *Ibidem* p. 109. (14) *Ibidem* p. 48.

more; idqué fecit modo divinae ſuae ſapientiae dignisſimo. Scilicet haecce ſua ſapientia in eo est conſpicua, quod non ſolum ſublimia quaedam loquatur, divinum ortum ſuum ſpectantia, verum etiam quaedam, ut ita dicam, humiliora, quae naturam humanam arguerent, non alio conſilio, quam ut ſic Iudaeorum proceres eo melius ab ipſorum malitia revocarentur, ſi nempe luculentisſima ſpecimina divinae ſuae auctoritatis maiestatisque ex ipſius ore audiebant, cum idea enim Mesſiae regis terrestris aliam coniungebant ideam Iudaeorum proceres, putantes, illum in hac dignitate ſua nihil unquam effecturum, quam quod ſolius Dei ope, qui operetur omnia, praeſtari posſet. Quanquam igitur Servator hanc Iudaeorum opinionem non ſuo approbet conſenſu, tamen ſe, quantum id fieri posſet, eorum tenuitati ac ingenii imbecillitati ſapientisſime accommodat: ita quidem, ut primo Patri omnem cedat auctoritatem, οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν κ. τ. λ. comparatio hic a I. in uſum ſuum accepta deprompta est, uti quisque facile videt, a filio optimo, qui nihil facit, quam quod eius patri placeat, qui in omnibus ſe ad paternam accommodat voluntatem ac ad patris exemplum ſuam componit agendi rationem, hac comparatione indicans, internam esſe coniunctionem ac familiaritatem eum inter et Patrem: ne vero id male intelligatur, adiungit Servator ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ, ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ, *quaecunque enim ille fecerit, illa etiam filius eodem modo peragit* (15), exquibus igitur ſponte apparet, Filium ea omnia non tantum peragere, ſed etiam ὁμοίως, quod certisſime referri debet ad modum agendi, quia ad res peragendas referri nequeat, utpote quod antegresſa locutione iam continetur; neque hic obſtant verba com. ſeq. ubi id amori Patris erga Filium tribuitur, quaſi cauſae, ob quam Pater omnia Filio ostendat quae ipſe efficit, haec omnia enim, a Servatore ad captum Iudaeorum, exemplo ab hominibus petito, ſapientisſime propoſita caute admodum ſunt interpretanda, ac modo Deo digno exponenda.

Quod ad verborum vim et potestatem attinet. Sunt interpretes, uti recte

(15) Habemus hic etiam ſpecimen *perſpicuitatis* dicendi generis a I. C. uſitati, in eo praeſertim conſpicuum, quod ad finem cuiusvis ſententiae reddere ſoleat haud raro propoſitionis rationem, eamve probare enunciatione breviori, uti etiam c. III, 19. vid. STRONCK, *ſpec. hermeneutico-theol.* p. 226.

ait KUINOELIUS, qui, cum ποιεῖν idem esse ac διδάσκειν opinentur, ac vocabulo ἔργα notionem *doctrinae* et *institutionis* tribuant, verbis Christi hanc sententiam expressam esse putent: *non deceret legatum divinum suo ingenio et arbitrio obsecutum iniussu patris aliquid docere, nisi patrem ita docentem cognoverit, a patre ea de re edoctus fuerit*: verum, uti probe observat SCHOTTUS (16), hic non sermo est de doctrina I. C. salutari, sed de facto quodam, de hominis nimirum sanatione die Sabbati peracta, cuius facti defensionem postulabant populi Iudaici Senatores; praeterea hisce I. C. verbis uberior continetur explanatio illorum, quae iam vs. 17. dixerat; immo nunquam potest demonstrari, usum loquendi permittere, ut verbo ποιεῖν, per se spectato, vis verbi διδάσκειν, et substantivo ἔργα notio *doctrinae* et *institutionis* subiiciatur (17), ποιεῖν hic absque dubio respondet verbo ἐργάζεσθαι, et phrasis οὐ δύναται significat *non decet*, *non competit*, uti *Matth.* IX, 15. μὴ δύνανται οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος πενθεῖν, *decetne amicos sponsi ieiunare? Marc.* II, 7. τίς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, *cui iure suo competit remittere peccata*? itidem *Ioh.* III, 27. *Act.* IV, 20. 1 *Cor.* X, 20. 2 *Cor.* XIII, 8. etc. est nempe sine dubio haec phrasis mere humana, adeoque Deo et C. congruo modo explicanda. Sunt autem interpretes, uti HEINSIUS aliique, qui putant, τὸ δύναται redundare: verum frigida sic et orationi contextae minus conveniens sententia procedit; praeterquam quod ipse Servator hoc vocabulum studio quodam adhibuisse videtur, ut sic Iudaeos persuaderet, se nihil facere posse tanquam legatum divinum, quam quod Pater ei efficiendum mandasset (18). Alii οὐ δύναται exprimendum statuerunt per *non vult*, v. LAMPIUS ad h. l. verum hoc minus cum significatione huius verbi convenire videtur. Verba ἀφ' ἑαυτοῦ significant *sua auctoritate*, seu, uti TITTMANNUS inquit, *facere aliquid suo arbitratu et iniussu Dei*, ac sic convenit cum formula Hebraeis usitata, מן צבנה נפשה (19).

Vocabulum βλέπειν h. l. significat *plena accurataque cognitione aliquid*

---

(16) Vid. *eius diss. de locis quibusdam Euang. Ioh.* Lipsiae 1808. p. 14. seqq. (17) Vid. SCHLEUSNERI *lexicon* in vocibus. (18) Probe vero attendendum est, uti recte observat BENGEL in *Gnomon N. T.* ad h. l. haec non indicare Servatoris *inpotentiam*, sed intimam eius cum patre coniunctionem, ita ut plane nihil effici posset quam quod Pater velit. (19) 'Αφ' ἑαυτοῦ „opponitur hic," inquit GROTIUS, „ei quod ab alio didicimus, ad Cap. XVIII, 34. ἀφ' ἑαυτοῦ σὺ „τοῦτο λέγεις; ἢ ἄλλοι σοι εἶπον περὶ ἐμοῦ; *a temet ipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me*?" Conf.

probe perſpectum habere, uti *Matth.* VI, 4 et 18, καὶ ὁ πατήρ σου, ὁ βλέπων ἐν τῷ κρυπτῷ, *et Pater tuus, qui vel occulta cognita habet*, 1 *Cor.* XIII, 12. et inprimis *Ioh.* IX, 39. minime autem, uti TITTMANNUS putat, redundare videtur; Servator namque luculentisſime hisce verbis ἐὰν μή τι βλέπῃ κ. τ. λ. ostendit, ſe perfectisſimam omnibusque numeris abſolutam rerum divinarum habere cognitionem, quam ob rem illa vertenda ſunt, *niſi ipſe ille, quod Pater agit, probe perſpectum habeat*: attende quaeſo ad Servatoris ſapientiam, non diſerte ſe Deum appellat, verum talia de ſe ipſo pronunciat, quae a nemine proficisci posſint, niſi qui arctisſime ſit coniunctus cum Deo, qui vere Deus ſit, ut ſic Iudaei ex orationis contextu eo melius intelligere posſent, cuiusnam fuerat naturae.

Ἐὰν μή τι fortasſe poſitum est pro ἀλλά, uti *Matth.* XII, 4. *Gal.* XI, 16. et *Ioh.* XV, 4. eadem phraſis etiam occurrit apud Homerum

„.......... τον ουπως εςι περησαι
„Πεζον εοντ ην μητις εχη ευεργεανηα"
(.......... *quem trans pede non est*
Ire niſi quid agat multo cum remige navem.)

est enim ἢν μήτις (*niſi quis*) poſitum pro ἀλλὰ εἴτις (*ſed ſi quis*), et abundat τι (*aliquis*) post μή (*ne* vel *ni*), uti 2 *Cor.* I, 17. XIII, 5. etc. (20)

Ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ. Hisce verbis adſignatur Servatori ſumma potentia ſua eaque vere divina, utpote qua non exemplum modo Patris imitatur, verum et eandem ſequitur agendi rationem, quam ſibi elegit Pater.

---

etiam MÖLLER in *disſert. de arg. ex miraculis etc.* edita a *Societate Hagana* ao 1800. p. 125. n. „Wanneer Jezus meermalen verzekert," haec ſunt viri Cl. verba, „dat hij niet ἀφ' ἑαυτοῦ ſpreekt, „handelt; zoo wordt daarmede altoos aangetoond, dat het niet zijn eigen inval is, wanneer hij zich „een' gezant van God noemt, en aan zich zelven en zijne leere een Godlijk gezag toeſchrijft, maar „dat hij in eenen eigenlijken zin, in den naam, naar een bevel of lastgeving van God, zoo en niet „anders ſprak, leerde en handelde"; et paulo post: „dus ook in de plaats *Ioh.* V, 19. *De Zoon kan „niet eigenmagtig handelen, maar alleen met uitzicht op den Vader, die hem ook nog grooter werken „openbaren zal, zoo dat gij u verwonderen zult*, dewijl hij, naamlijk, door hem ook dooden zal op„wekken, etc." Conf. denique I. CLARISSE v. C. *in disſertatione de eodem argumento* etiam a *Societate Hagana* eodem anno edita, p. 234. (20) Vid. GROTIUS, nec non CALOVIUS *bibl. ill.* ad h. l.

NONNUS: ταῦτα (ἔργα) Θεὸν γενέτην μιμούμενος υἱὸς ἀνύσσει, *haec Deum parentem imitans Filius perfecit*.

Variantes Codd. MSS. quae hoc in vs. occurrunt, multae quidem sunt, attamen parvi momenti. Primo, scilicet, per negligentiam *codex Vat.* 1209 omittit ὁ Ἰησοῦς. Dein codices D. 33. 53. 68. *Wetsten.* pro ἀπεκρίνατο substituerunt ἀπεκρίθη, et *cod.* 80. καὶ ἀποκριθεὶς; quae vero utraeque lectiones, utpote in scriptis IOHANNIS minus usitatae, reiiciendae sunt, aeque ac illae *cod.* 30 et 80. nec non *codd. latinorum*, qui omittunt οὖν, et *cod.* 80. qui omittit καὶ *prius*, hae namque variantes certe ortae sunt ex incuria scriptorum, cuius rei multa in hisce codd. occurrunt specimina (21). Pro ὁ Ἰησοῦς versio *Copt.* et *Syr.* habet ὁ δὲ Ἰησοῦς, quae lectio, si ab aliis codd. comprobaretur, recipienda esset, eo quod vs. 17. eadem plane formula obvia sit et quia multo usitatius dicatur ὁ δὲ Ἰησοῦς quam ὁ Ἰησοῦς, nunc vero, cum solummodo duae versiones hanc lectionem recipierunt et omnes codices in textu consentiunt, profecto reiicienda est. Porro pro εἶπεν *Cod.* I. 61. habet λέγει et ἐλέγεν; eodem redit, sed εἶπεν maiorem habet auctoritatem. Pro *priori* υἱὸς *Cod.* D. 69. et versio *Armenica* legit υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, quae lectio forsan primo illustrationis causa in margine posita, dein ex vs. 27. in textum irrepsit, reiicienda autem est ob horum codd. et huius versionis minutissimam auctoritatem, uti antea vidimus. Denique pro ἐκεῖνος versio *Copt.* et *Syr.* habet ὁ πάτηρ, itidem illustrationis causa, nam omnes ceteri codices in recepta lectione consentiunt. Caeterae, quae hoc in vs. occurrunt variantes lectiones, consistunt praesertim in vocabulorum transpositione, et tam minutissimi sunt momenti, ut non opus sit hisce morari. (22)

Vs. 20.

Iam pergit I. C. eodem loquendi genere causam et originem indicare huius cognitionis et potentiae divinae; quae origo nulla alia in re est quaerenda, quam in arctissimo charitatis amorisque vinculo, quod eum inter et Deum locum obtinet. Iudaei scilicet non erant idonei coniunctioni illi cum Patre ve-

---

(21) Conf. WETSTENII *prol.* p. 54. (22) Conf. WETSTENIUS ad *h. l.* et A. BIRCH l. l. nec non MILLIUS ad *h. l.*

re intelligendae; ſed Servator exemplo ab hominibus petito rem illustrat: qui ſunt inter homines amici mutuaque familiaritate utuntur, ſe ſuaque ſecum invicem communicant; quoniam igitur Pater Filium amat, neceſſe etiam eſt, eum omnia Filio patefacere, et nihil ſine eo agere, atque hanc iam ob cauſam Ieſus, quicquid habeat ac faciat, a Patre eiusque voluntate repetit.

Φιλεῖν hic ſignificat *tenerrimum pietatis affectum inter propinquos et amicos intercedentem*, quo ſignificatu haec vox ſaepe alibi occurrit, *Cap.* XI, 3 et 36. XX, 2. *Apoc.* III, 19. conf. *Matth.* X, 37. (23)

Formula πάντα δείκνυσιν αὐτῷ admodum difficilis eſt, quia multa hic dicuntur more humano. Quod ad ſenſum, eodem redit, niſi fallor, ac illa πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ: unde patet, verbum δεικνύειν quodammodo convenire cum verbo διδάσκειν *docere*; quodammodo, inquam, nam hic non tantum ſignificat *ostendere aliquid alicui*, ſeu *docere aliquem*, aut *monstrare*, uti *Matth.* XVI, 21 (24), verum etiam *impulſum* indicat, et *largitionem facultatis aliquid efficiendi*, *quod oſtenſum eſt*, uti Hebraica הורה et הראה, quae verba uſurpantur de iis, qui aliquid *exhibent* et *auctores rei ſunt Pſ.* LX, 5. tali enim ſenſu noſtrum verbum δεικνύειν intelligendum eſſe, patet ex oppoſito ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν, conf. *Ioh.* XIV, 10. VIII, 28. XV, 49. (25) Atque ſic non convenit interpretatio MORI v. c. (26), qui verbum δεικνύειν explicat per *monstrare*, *verbis monstrare*, uti et LANGE (27), qui ſolummodo *docendi* notionem huic vocabulo tribuit: comparatio enim ſumta eſt a magiſtro, qui diſcipulum unum prae ceteris carum habeat, cui itaque omnia artis ſuae arcana aperiat; ſic ירה interdum per δεικνύειν vertunt Graeci.

Καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. Scilicet iam multa magna, praeclara, immo admirationis digna facta patraverat Meſſias, ſed longe maiora erant, quae in poſterum facturus eſſet, ad quae patranda eadem illa divina charitas ei viam aperire debebat. Ἵνα hic poſitum eſt, pro ὅτι, uti *Apoc.*

---

(23) Vid. *Comm. Theol. edit. a Velthuiſen, Rup. et Kuinoel.* IV. p. 150. (24) Ita iam VATABLUS, qui hoc vocabulum per *communicare* explicare tentavit. (25) Conf. SCHLEUSNERUS in voce. (26) *Recitationum in Euang. Ioh.* ad h. l. p. 88. (27) *Die Schriften* IOH. *überſetzt und erklärt*, Th. II. *ſ.* 175.

XIII, 13. non enim adeo *finis* indicatur, quam potius *eventus*, et est ἐκβατικὸν, uti iam recte LUTHERUS, BEZA, GROTIUS aliique observarunt. (28)

Quaenam igitur huius et antecedentis vers. sit doctrina, sponte apparet.

A. Nempe Iesus docet, se nihil agere sua ipsius auctoritate, sed omnia agere nomine et auctoritate patris, constitutus quippe ab eo Messias; omnia tamen agere se sua voluntate, hanc enim eandem esse cum Patris voluntate.

B. Docet, se, tanquam Messiam, seu legatum omnium excellentissimum, a Deo Patre ad homines missum, nihil aliud agere, quam quod ad Patris agendi rationem sit accommodatum; se quippe, cum Patre divinitus coniunctum, omnia quae Pater agat rite perspecta habere, adeoque a Patris agentis exemplo, nec in ipsis operationibus, nec in modo operandi, a veritatis via discedere posse. *Filius facit eadem, quae Pater facit*: sunt igitur eadem Filii, quae Patris opera; eodem efficiuntur modo, tametsi ratio inter Patrem et Filium ea sit, ut Filius semper peragat, quod Patrem perficientem videat, i. e. a Patre agat, non diversa sunt Filii opera.

Haec igitur omnia non solummodo indicant divinam Servatoris sapientiam, verum et divinam eius naturam: quamvis enim his verbis non diserte Servator se ipse declaret vere Deum, verba tamen ita comparata sunt, ut arctissimam indicent eum inter et Deum coniunctionem, ita comparata sunt, ut a nemine proficisci possint, nisi qui naturae divinae sit particeps; sponte ex hoc loco nostro apparet, qualis ille fuerit Messias, divinitus missus ad salutem hominibus restituendam.

Quod si vero conferantur haec verba cum effatis IOHANNIS Apostoli in Cap. I. huius Euangelii: ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος κ. τ. λ. intelligi facile possunt. Quod namque Servator hoc loco de se testatus est, optimus eius alumnus exponit; totidem verbis asseverans, iam ante mundum conditum, i. e. ab aeterno, illum arctissime coniunctum fuisse cum Patre aeterno, non genitum esse aut creatum, sed Patrem per illum, sibi coaeternum Filium, non veluti instrumentum, sed ut eiusdem virtutis, eiusdemque naturae Deum, omnia condidisse quae sunt condita, illum porro vitae esse fontem, fontem lucis, quae densam animorum caliginem dispellat, illum esse τὸν λόγον vere divinum, voluntatis divinae inter-

(28) Conf. HEUMANNUS ad h. l.

pretem ſeu prophetam excellentiſſimum, qui hominibus per peccatum collapſis viam aperiat ad amiſſam recuperandam ſalutem. Iam vero, ſi haec omnia cum ipſis Servatoris verbis comparantur, ſponte ſequitur, hunc ipſum non hominem eſſe ceteris ſimilem, ſed vere Deum; qui, quidquid egit, ad homines fratres ſuos ſalutis aeternae participes reddendos, effecit, Patris quidem auctoritate, ſua vero voluntate ac potentia.

Restat iam, ut paucis quoddam obſervemus de variis huius loci codd. lectionibus. Primo hic nobis ſe offert *cod. cant.* (D. *Wetsten.*) qui pro φιλεῖ ſcripſit ἀγαπᾷ, pro δείκνυσιν legit δείκνυει, pro δείξει habet δείκνυσιν, et denique pro ἃ αὐτὸς ποιεῖ legit ἃ ἂν αὐτὸς ποιεῖ. Verum, quod antea de huius codicis valore diximus, hic etiam valet (29), ita ut merito omnes haſce varias lectiones reiiciamus. *Cod.* A. *Wetsten.* (*Alexandr.*) pro δείκνυσιν habet δείγνυσιν, per calami vitium, et propter parvam differentiam, quae est inter pronunciationem verbi δείκνυσιν et δείγνυσιν. *Cod.* porro 64. (*Uſser.* 2.) omittit verba ἃ αὐτὸς ποιεῖ: verum, cum omnes ceteri codd. in recepta lectione conſentiant, et parallelia, quae in hoc vs. invenitur, requirat, ut adſint omiſſa illa verba, hanc lectionem tanquam falſam reiicimus; praeterquam quod, ſecundum testimonium *Wetstenii*, codex iste, magis nitide quam accurate exaratus, plurimis in locis deſiit ob ὁμοιοτέλευτα (30). Denique et ORIGENES in *Ioh.* IV, 34. pro φιλεῖ legit ἀγαπᾷ, forſan ex *codice cant.* quo uſus est.

Vs. 21.

Ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ κ. τ. λ.

Multa de horum verborum ſignificatione vera ab interpretibus disputata ſunt. Priusquam autem ad haecce examinanda transgrediamur, ante omnia obſervandum est, Ieſum hic loqui tanquam legatum divinum, tali modo, ut inde pateret divina ſua natura ac miſſio tanquam Meſſias: quamvis enim id diſertis verbis non profiteretur, ex dictis tamen colligere ſatis poterant Iudaeorum proceres, ipſum velle, ſe haberi pro diu exſpectato patribus

---

(29) Vid. annot. ad. vs. 17. (30) Conf. WETSTENIUS in *prol.* p. 59.

que promisso Messia; huc enim tendit universa oratio, qua monet, se omnia agere Patris auctoritate et ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός (vs. 43.), tanquam legatum omnium, etiam Mosis et Iohannis baptistae, excellentissimum (vs. 36. 45 et 46.) qui, Dei exemplo utens, omnia faciat quae facit ille; in eo semper est Servator, ut auditoribus suis persuaderet, se esse Dei legatum, qui nihil agat sua, sed omnia agat Patris auctoritate, Patris nomine, qui miserit ipsum, verum et in eodem orationis consilio nihil clarius est, quam quod idem ille omnia, quae Patris iubet auctoritas, sua efficiat voluntate in homines benigna, sua virtute et potentia.

Iam vero, quod ad dissensum interpretum de horum verborum interpretatione rite instituenda attinet, duplici modo haec verba explicata sunt, nempe vel *allegorice* sive *mystice*, vel *historice* seu *proprie*.

Sunt nimirum multi interpretes, praesertim recentiores, qui omnia, quae hoc loco de mortuis a C. resuscitandis leguntur, de resuscitatione quadam morali, h. e. de emendatione hominum per C. instituenda, explicent, uti OEDERUS (31), ECKERMANNUS (32), anonymus in EICHHORNII *algem. bibl. der bibl. Litt.* Th. VII. S. 982 seq. SCHUSTERUS (33), AMMONIUS (34), PAULUS, aliique. Putant scilicet hi s. s. explanatores, Dominum nostrum nihil aliud describere voluisse, quam opus suum salutare in emendando generis humani statu morali, imprimis quod ad homines suae aetatis attinet: huius rei in commodum explicant vs. 17. non de operibus potentiae, sed doctrinae ac institutionis suae, et dicunt, Iesum solummodo indicare voluisse similitudinem sui operis cum opere Patris, ita ut sensus esset: „quemadmodum Pater opus suum faciat perpetuo, „ita et ego meum, quemadmodum Pater se efficacem praebeat ad salutem homi„num unoquoque die, etiam sabbatico, ita et ego." Iam pergunt demonstrare, Servatorem haec omnia fusius exposuisse vs. 21. et seqq. ostendendo nimirum, hoc opus suum magnam habere efficacitatem in animis hominum emendandis, hancque sententiam multis iam probare conati sunt argumentis.

Primo: in Libris Sacris V. et N. T. θάνατος saepe significat *statum peccati*,

---

(31) *Observ. Sacr.* Part. II. p. 38. (32) *In Theol. beitr.* Th. V. St. 2. *s.* 64. et in *Erklärung aller dunkelen stellen des N. T.* Th. 2. ad h. l. (33) In EICHHORNII bibl. Th. X. *s.* 772. (34) Opuscula Th. I. p. 93. seqq.

omnem miferiam, *perniciem*, et quidquid antecedit, *metum poenae*, *malam confcientiam*, *animi perturbationes*, atque adeo *ftatum hominis miferum* (35): fic νεκροὶ in verbis Domini ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς *Matth.* VIII, 22. homines funt *inepti*, ad ftudium rerum divinarum et coelestium minime accommodati; itidem *Eph.* II, 1 et 8. et *Col.* II, 13. νεκροὶ τοῖς παραπτώμασι, quod est pro ἐν τοῖς παραπτώμασι, funt *christiani e gentibus ante ipforum ad christianorum coetum converfionem*: iam tales νεκροὶ hoc nostro loco, aeque ac vs. 25. intelliguntur; conditio igitur horum hominum recte appellatur θάνατος, cui opponitur ζωὴ, quae vox ufurpatur de iis, quorum conditio propter converfionem ad christianam religionem fit emendata, fic *Rom.* VI, 4, 5, 11. tales homines dicuntur οἱ ἐκ νεκρῶν ζῶντες, καὶ περιπατοῦντες ἐν καινότητι ζωῆς. Refpondemus autem ad hanc quaestionem, negari quidem non posfe, vocabulum νεκροὶ interdum tali fenfu ufurpari (36), verum nunquam eiusmodi formula, qualis hic, in eodem orationis contextu occurrit, vs. 28. οἱ ἐν τοῖς μνημείοις de hominibus ufurpatur fenfu morali mortuis. Praeterea, ut recte monuit LANGIUS, *zur Beförderung des nutzl. gebr. des W. A. Tellerifchen Wörterb.* IV. *Th.* *f.* 184. ut ζωῆς αἰωνίου appellatione, quam urgent hic inprimis aliter opinantes, minime fignificatur omnis vera felicitas, qua fruantur homines ante vitae mortalis etiam iacturam, ita quoque θανάτου vocabulo minime indicari potest omnis infelicitas, quae homini ante mortem etiam contingat; contra vero, ut illa appellatione vita fignificatur, in quam homines fint revocandi univerfae refurrectionis die, eaque iuncta cum beatitate longe excellentiori, tum demum ufurpanda, ita etiam hoc vocabulo mors indicatur, corporis animique quae cernatur feparatione, eaque iuncta cum infelicitate longe miferrima, tum demum perferenda (37). Quomodo porro, quaefo, haec nostra verba allegorice explicari posfent, cum in oratione prophetica non vero poëtica obvia fint? allegoriae enim verae ita debent esfe comparatae, ut non prorfus a communi dicendi genere recedant, fed ut facile etiam perfpiciatur, quid fit, quod aliis aliunde petitis verbis et imaginibus dicatur. Quod ad lo-

---

(35) Vid. SCHLEUSN. in *lex. V.* Θάνατος, Ζωὴ, Θνήσκω, etc. (36) Conf. Cl. SURINGAR disputatio *de ultimo iudicio*, ed. *a focietate Hagana* 1804. p 156. (37) Vid. rev. C. W. STRONCK l. l. p. 162, 163.

cum *Rom.* VI, 4. attinet, hic certissime ἀπεκδυόμενον affertur; Christiani enim, uti recte observavit SCHOTTUS in *diss. de consilio* etc. p. 53, cum hic, per *lavacrum sacrum*, veluti sepulcro dicantur reconditi, patet, verba *mortis* et *moriendi* minime ita adhiberi, ut eos innuant, qui vitiis sint obnoxii, sed solummodo transferri ad homines erroribus ac vitiis, eo ipso, quod lavacrum sacrum subeant et religionem Christi amplectantur, quasi morientes, i. e. renunciantes (33).

Secundo: respexit I. vs. 28 et 29, per resurrectionis imaginem hominum emendationem adumbrans, multa V. T. loca. Omnino enim in his formulis explicandis recurrendum est ad usum loquendi prophetarum, quorum dicendi ratio haec est, ut devastationem et destructionem urbis aut patriae compararent cum sepulturá, eiusdem vero instaurationem et restitutionem cum reditu ex sepulcro; luculentissima hac de re sunt loca *Ies.* XXVI, 19. *Ezech.* XXXVIII, 3. seqq. *Dan.* XII, 2. ubi, „multi", inquit propheta, „qui sub „terra obdormiverant, expergesient, alii quidem ad vitam aeternam, alii ad op- „probrium et ignominiam aeternam." Pari modo et in nostro loco prodire dicuntur, qui in sepulcris sunt, et qui crediderunt transire ex morte in vitam. Responsio autem iterum in promptu est: in locis scilicet citatis *Ies.* et *Ezech.* sermo est de restitutione civitatis Iudaeorum collapsa, non de resurrectione morali, verba igitur ibi obvia in nostrum commodum nec verti, nec hocce loco applicari possunt: de loco DANIELIS autem diversae sunt interpretum sententiae, alii de restitutione civitatis et exulum oraculum illud interpretantur, v. STÄUDLINII *beyträge zur Erläuterung der phropheten* p. 303. seq. alii de restutitione famae et nominis Iudaeorum defunctorum tempore Antiochi IV. locum illum intelligunt, alii iterum alio modo hunc locum explicant, verum nullus unquam interpretum ibi de resurrectione morali cogitandum esse statuit, praeterquam quod nulla certa dari posset ratio, qua vindicatur, I. hunc locum in suam rem transtulisse.

Tertio: usus temporis *praesentis* in verbis ζωοποιεῖ, ἐγείρει vs. 21. et ἔχει usque ad ἔρχεται vs. 24. comprobat interpretationem allegoricam. Verum

---

(33) Vid. KUINOEL ad h. l.

iam a multis interpretibus, iisque doctiſsimis, obſervatum est, nihil IOHANNI eſſe frequentius, quam enallage temporum, multis enim in locis pro praeſenti futuro uſus est, quemadmodum in ipſo hoc capite vs. 25, 28 et 29. (39)

Quarto: ipſum Servatoris nostri effatum, *ſe in vitam revocaturum fore; quoscunque voluerit*, ſatis indicat, hic non cogitandum eſſe de reſurrectione corporum, cum ex aliis locis notum ſit, reſuscitationem Phyſicam non aliquos, ſed omnes homines, demum eſſe ſpectaturam, atque ſic οὓς θέλει ſignificat *quos amat*, et vs. 28. πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις *multi* ſeu *plures* ſunt *moraliter mortui.* Erudita ſane interpretatio!! non tenent hi homines, uti iam monuit Cl. MICHAELIS ad h. l. et SCHOTTUS l. l. p. 50. quod verba ita ſint distinguenda, ut illud οὓς θέλει referatur ad ζωοποιεῖ, non ad ἐγείρει, verba namque ἐγείρειν et ζωοποιεῖν h. l. distinguuntur, ita, ut posterius ſit *felicem reddere*, ut *Gal.* III, 21. immo infra vs. 29. ipſe noster Servator diſtinctionem facit inter reſurrectionem *omnium mortuorum* et inter *conditionem duplicem* reſurrectionem ſecuturam, alteram *piorum*, alteram *impiorum*. „Iam autem, dum I." uti inquit SCHOTTUS l. l. „ſuam efficaciam divinae, ſua opera divinis compa-„rat, verbis addendis: οὕτω καὶ ὁ υἱὸς κ. τ. λ. ſermone utitur breviori, ita ut „non niſi potestatem ſibi traditam (vs. 26, 30. cuius uſu Deum Patrem imi-„tetur) homines reſuscitatos, quos voluerit, vita beata donandi, diſerte com-„memoret, alteram vero ipſius provinciam (cuius administratio illud ζωοποιεῖν „tempore praecedat neceſſe est) mortuos in vitam revocandi, quam v. 25. „26. 28. aperte ſibi vindicant, nunc quidem praetereat;" id dein comprobatur, quod ſtatim ultimum commemoratur iudicium, nam nullo unquam modo illud τὸ κρίνειν hic ſenſu morali (uti hi ſ. ſ. interpretes putent) accipi potest, ſed ſolummodo vertenda ſunt, *ſicuti Pater mortuos reſuſcitare et vita beata donare potest, ita et Filius, quoscunque voluerit, vita beata donandi potestatem habet.*

Quinto: verba vs. 25. obvia, καὶ νῦν ἐστι, indicant, Servatorem hic de morali

---

(39) Conf. KUINOEL ad h. l.

conversione locutum fuisse. Ita SEMLERUS, HEZELIUS aliique, qui opinati sunt, IESUM loquentem de resurrectione physica, dum uteretur verbis, καὶ νῦν ἐστι, insuper etiam de morali quadam animorum resurrectione iam nunc incipiente cogitasse. Verum omnibus eruditioris ingenii interpretibus notum est, quod haec verba referenda sint ad exempla mortuorum iam iam a C. in vitam revocandorum, quibus verbum illud ζωοποιεῖν applicari debet, et, quemadmodum SCHOTTUS l. l. p. 51. monet, haec verba ita sunt interpretanda, ac si in parenthesi fuissent posita: *huius rei exemplum mox iam habebitis, revocaturus enim sum mea auctoritate nonnullos mortuos.*

Sexto: denique sunt interpretes, uti PAULUS (40), qui putant, vocabulum φωνὴν et ἀκούεσθαι τῆς φωνῆς significare: *morem gerere eius doctrinae*; ἀκούειν enim, sive ἀκούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, quod additum est ad consuetudinem Hebraici שמע לכול, notat *obedire, et obsequium praebere erga doctrinam christianam*; I. igitur haec omnia metaphorice videtur usurpasse, ac intellexisse conversionem Iudaeorum ac gentilium ad religionem christianam: porro iidem hi interpretes genitivum αὐτοῦ, ad subiectum Patris, non vero ad subiectum Filii, referunt, quasi mortuorum resuscitatio non C. sed Dei esset opus. Verum, uti recte observavit Cl. KUINOELIUS ad h. l. argumento et consilio differt ab iis, quae vs. 25. leguntur: etenim vs. 24. verba facit I. de vera felicitate cultoribus suis parata, versu autem 25. de resurrectione *omnibus* exspectanda, deinde vs. 28. repetita sunt ea, quae vs. 25. leguntur, verba namque vs. 28. ὅτι ἔρχεται — τῆς φωνῆς αὐτοῦ respondent verbis v. 52. ὅτι ἔρχεται ὥρα — τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, hoc tantum discrimine, ut qui supra vs. 25. nominati sint οἱ νεκροὶ, infra v. 28. dicantur πάντες ἐν τοῖς μνημείοις, unde evidentissime patet, utrumque versum agere de resurrectione physica, et de omnibus omnino mortuis in vitam revocandis.

Quae hactenus diximus, sat luculenter docere quemque posse arbitramur, hunc locum minime de emendatione hominum per C. doctrinam explicandum esse (41); praeterquam quod et aliae exstent rationes, ob quas haec verba for

---

(40) *In Philol. Krit. und histor. Comm.* ad vs. 25. (41) Conf. etiam ven. C. W. STRONCK in *Specimine Hermen. Th.* s. l. praef. Cl. HERINGA 1797. p. 162.

lummodo proprie accipienda sint: quomodo enim v. c. Servator dicere potuisset, opera maiora se facturum, quam erat sanatio aegroti hominis, nisi intellexisset talia, cuius modi erat resuscitatio mortuorum? aut, qui tandem cultum parem cum Patre versiculo 23. postulare potuisset, si, quae antecedunt, de munere docendi essent intelligenda, seque adeo ipsum non nisi pro doctore habuisset, haberique voluisset? (42)

Proprie igitur et sensu grammaticali haec omnia sunt accipienda, exponit namque Servator hoc commate uberius, quae iam dixerat vs. 19 et 20. de se idem illud agente, quod agat Pater, et ad Patris exemplum maiora opera praestituro, *ut enim Pater*, inquit, *mortuos suscitat et vivificat, ita pari modo Filius vivificat mortuos, quoscunque voluerit.* Quisque igitur facile videt, haec omnia arcte cohaerere cum vs. 20, καὶ μείζονα τούτων κ. τ. λ. locutus enim erat de maioribus operibus; nunc vero ostendit, quaenam sunt et qualia haec opera maiora. Quamquam enim Servator iam multa eaque magna patraverat miracula, haec tamen, ad Patris exemplum praestitura, longe maiora essent, ac evidentiora exhiberent potentiae specimina, quam quae ad huedum usque ostenderat; maior enim est potentia, qua quis mortuos in vitam revocet, quam potentia, qua aegrotis restituat sanitatem: et tamen hoc agendi facultatem Filio tradiderat Pater. Praeterea Dominus hic sibi vindicat potestatem non tantum mortuos suscitandi, sed, quod maius est, vivificandi: dabit iis I. C. non tantum vitam, sed etiam vires vivendi in perpetuum; quod non potest nisi is, qui vere est Deus. Verba οὓς θέλει non sine causa profecto a Servatore addita sunt; immo magna illis inest emphaseos vis, quippe his indicare voluit I. Filium hac in re *sua* agere *auctoritate.* Eadem igitur hic laudatur Patris Filiique voluntas, eadem auctoritas, eadem utriusque potentia divina, nullis circumscripta limitibus. Dicit Filius, aeque ac Pater, et fit, iubet et adest. (43)

Errare autem nobis videtur in explicatione horum verborum excellentissimus ceteroquin Theologus CALVINUS, qui *in comm. suo in Euang.* IOH. sequentia ad h. l. adnotavit: „dicit I. se vitam dare cui vult, quo significat, non „nisi certos homines (h. e. *electos*) hac gratia se peculiariter dignari;" longe

(42) Conf TITTMANNI *commentarius* ad h. l. (43) Vid. TITTMANNI *commentarius* ad h. l.

enim alio modo haec verba, uti monuimus, explicari debent, praeterquam quod nullus hic instituatur sermo de sic dicta electione vel reprobatione.

Ceterum, uti observavit GROTIUS, ἐγείρει sumendum est sine temporis definitione, i. e. *cum vult*, et verbum ζωοποιεῖ tanquam aptior explicatio sumi potest (per ἐπεξήγησιν) eius, quod dixit ἐγείρει, et hic non significat *aeternam alicui dare felicitatem*, sed *vitam alicui restituere*, uti *Rom.* VIII, 11. 1 *Cor.* XV, 22. 1 *Tim.* VI, 13. Ἐγείρειν autem proprie significat *aedificare*, *instaurare*, et hinc, *de mortuis et in sepulcro positis*, *excitare Ioh.* II, 19. *Act.* III, 15.

Nullae, quo ad hucdum scimus, hoc in commate occurrunt variantes lectiones, sed omnes codices in lectione recepta consentiunt.

Vs. 22.

Ut adhuc fusius explicaret Servator noster, quae commate 21 dicta erant, addit: οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κ. τ. λ. *neque Pater de quoquam*, in vitam revocato, *iudicium instituet*, *sed hoc omne homines iudicandi negotium commisit Filio.* Itidem haec omnia proprie sunt accipienda, quamquam et alii sint interpretes, ut PAULUS, ECKERMANNUS, OERTELIUS aliique, qui putent, Iesum h. l. potius de potestate sua, cum his in terris viveret, secundum novae religionis placita de eo iudicandi, utrum quis regno Messiano eiusque bonorum dignus, an indignus esset, verba fecisse, quam de iudicio extremo olim instituendo. Haec tamen interpretatio, uti antea vidimus, falsis nititur fulcris, atque e contextu satis apparet, de quonam iudicii genere Servator noster locutus sit (44); arcte nempe haec verba cum praecedentibus cohaerent: nam, cum ei concessa sit potestas atque auctoritas in vitam suscitandi οὓς θέλει, ei a Patre non abnegata est hominum iudicandorum facultas.

Intellexit hic Dominus ius et potestatem iudicandi aliquando genus humanum, h. e. sive praemia, sive poenas cuique, pro factis ante actae vitae, par-

---

(44) Conf. *disput.* rev. et Doct. REDDINGII *de ultimo iudicio*, edita a *Societate Hagana* p. 68. „de uitdrukking," inquit, „*de Vader heeft al het oordeel den Zoon gegeven*, wat beteekent die „anders, dan, de Vader heeft het beoordeelen en vonnissen van alle menschen opgedragen aan den „Zoon?"

tim decernendi, partim attribuendi; hoc profecto est opus, fupra omnia alia admirandum opus, Deo proprium, postulans divinam fcientiam, potentiam, fapientiam ac iustitiam.

Verba igitur vs. 21. a Servatore pronunciata, et, uti ad h. l. obfervavimus, accipienda de miraculis, quibus Servator homines vere mortuos denuo vivos redditurus esfet, dum his in terris verfaretur, nunc ab eo translata funt ad iudicium extremum, quod a Filio peractum iri diferte docuit Paulus *Act.* XVII, 31. *Deus per Filium ad hanc rem deſtinatum iudicaturus est hominum univerſitatem.* Haec Pauli effata de alio quodam iudicio explicari non posfunt: quid enim Athenienfibus referebat iudicium de urbe Hierofolymitana? Igitur, cum fit caput, ut ita dicam, doctrinae librorum N. T., negotium iudicii habendi de genere humano, decernendique pro factis cuique five praemia five poenas, traditum esfe ac demandatum a Patre Domino nostro; mirum profecto videri non potest, I. C. et in nostro loco hoc negotium fibi vindicasfe, et commemorasfe tanquam exemplum operis ftupendi.

Praefens tempus κρίνει hic pofitnm est pro futuro, ad certitudinem indicandam, habetque fignificationem *poenas et praemia decernendi*, praefertim in futuro feculo. Unde profecto non video, quare BOLTENIUS ad h. l. illud κρίνειν κρίσιν, et vs. 27. κρίσιν ποιεῖν per *condemnare* et *condemnationem* vertat, ita fecutus GROTIUM. Quanquam enim haec vocabula faepius in N. T. libris ita ufurpantur, ut fignificent *condemnationem* et *condemnare* (κατάκρισιν et κατακρίνειν), immo etiam tali fenfu in ipfo hoc capite occurrunt, tamen, cum I. in hoc fermone de refurrectione mortuorum, proprie fic dicta, verba fecerit, id quod argumentis certis demonftrasfe nobis videmur; per fe intelligitur, in hoc eodem fermone ea, quae Christus de κρίσει protulit, explicari deberi de iudicio a Iefu Mesfia olim inftituendo. Hanc interpretationem omnis orationis feries flagitat. (45)

Particula γὰρ fimpliciter hoc loco, uti faepius, orationem connectit (46), non vero caufam reddit, ut GROTIUS putat. Ceterum cenfet GLASSIUS (47), *non* hic pofitum esfe pro *non folum*, eo fenfu, ut fit *cum primis* vel *potisfi-*

---

(45) Vid H. H. DONKER CURTIUS, *fpec. herm.* p. 91. (46) Vid. SCHLEUSNERI *Lex.* in *V.*
(47) Conf. *Phil. Sacr. Lib.* III. *Tract.* V. *Can.* 22.

mum: Pater non ſolus iudicat absque Filio, ſed cum Filio et per Filium! Haec autem Viri Cl. obſervatio minus vera nobis eſſe videtur, cum in omnibus locis, in quibus hac de re mentio facta est, Filius tanquam unicus huius iudicii ſupremi iudex laudetur, immo hoc ipſo in loco ei commiſſum eſſe legamus τὴν κρίσιν ΠΑ͂ΣΑΝ; accedit denique, quod ſoli Filio, tanquam Meſſiae, traditum est hoc iudicandi ius atque auctoritas.

Una ſolummodo lectio varians hic occurrit in CYPR. *ad Quir.* III, 33, legitur nempe οὐδὲν ἀλλὰ pro οὐδένα ἀλλά; uti et TERTULLIANUS habet, *contra Prax.* cap. 21. Quae falſa lectio nulla alia de cauſa orta eſſe videtur, niſi quod veteres Graeci omnia fere vocabula una ſerie deſcribere ſolerent, ſequenti modo: ΟΥΔΕΝΑΑΛΛΑ. Ex hoc ſcribendi genere talis falſa lectio facile ſuam ducere potuit originem. (48)

Vs. 23.

Ἵνα πάντες τιμῶσι κ. τ. λ. *ut omnes Filium pariter colant ac Patrem; qui Filium non colit, is neque Patrem colit, qui illum miſit.* Scilicet; quoniam Filius habet et potest, quaecunque Pater potest et habet, accepitque a Patre auctoritatem mortuos ſuſcitandi et ultimum illud iudicium ferendi, *propterea oportet homines omnes eodem modo Filium colere ac Patrem.*

Evidentiſſimum ſane argumentum pro Divina I. C. natura. Etenim ſibi tribuit Servator in antecedentibus non tantum opera plane divina, verum hic ſibi diſertis verbis etiam vindicat cultum religioſum, et quidem aequalem ei, qui praeſtatur Patri, adeoque unice vero Deo. Idem hic honor ei tribuitur ac *Apoc.* V, 12, 13. qui locus est elegantiſſimus, et aptiſſimus ad haec Servatoris effata explicanda: Ἄξιόν ἐστι τὸ ἀρνίον τὸ ἐσφαγμένον κ. τ. λ. Profecto, ſi quis Servatoris dictum modo maxime ſublimi exprimere voluiſſet, non potuiſſet maius quid aut ſublimius excogitare: non enim ſufficit coeleſtium hy-

(48) Vid. MICHAELIS *inleiding in de Schriften des N. T.* Tom. I. p. 513. conf. itidem MILLII *prol.* 706. et W. BOWYER in libro *Critical coniectures and obſervations on the N. T.* p. 116. „οὐδὲ γὰρ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, Erasmus obſerves that Cyprian twice cites this paſſage in ſuch a „manner as ſhews he read οὐδέν, which ſeems the better reading. *Beza.*"

mnus, *dignus est agnus qui potestatem accipiat, divitias, ſapientiam, vim, honorem, gloriam ac laudem*; verum omnes etiam res creatae, per univerſum terrarum orbem, Deo throno inſidenti ſimul et agno occiſo laudem tribuunt et honorem, gloriam et imperium, in ſempiterna ſecula. Doct. DONKER CURTIUS in *ſpec. herm.* l. l. p. 59. ad locum nostrum ſequentia adnotavit: „loci „ex Euang. illustrisſimi ſenſum optime ipſe expoſuit IESUS, hanc ob cauſam „hominibus impoſitam eſſe necesſitatem colendi Filiúm, *quod Pater eum in* „*mundum miſerit*, ita ut locus omnino bene videatur expresſus ab H. GRO„TIO: „ut homines," inquit, „cognita hac Filii potestate, eum colant ac re„„vereantur. Qui legatum, praeſertim cum plenisſima potestate misſum, iniuria „„afficit, is iniuria eum afficere cenſetur, cuius perſonam legatus ſuſtinet." „Neque diverſus PISCATOR. „Pater igitur," ut cum CALVINO loquar, „agnoſci „„vult ac coli in Filio. Verum Deum non alibi quam in C. reperiemus, nec „„rite aliter eum colemus, quam Filium osculando."" Atque ſic πάντες debent τιμᾶν τὸν υἱὸν, quemadmodum τιμῶσι τὸν πατέρα.

Exſtat autem hoc loco magnum discrimen inter interpretes, quonam ſcilicet ſenſu accipienda ſit vox τιμᾶν. Conſtat namque, hoc verbum ſaepe in N. T. uſurpari de hominibus, ita ut denotet *venerari*, itemque *praemiis ac beneficiis afficere*, *alere*, *ſuſtentare alicuius praecepta*, rell. nulla vero cultus religioſi ratione habita. Quod ſi igitur verbum ita hic accipiamus, ſenſus erit: *evenire aliter non potest, quin omnes Filii praecepta exſequentes eum honorent, quemadmodum Patris exſequentes praecepta hunc honorant.* Verum, hoc verbum τιμᾶν non illo ſenſu hoc nostro loco intelligi posſe, putamus. De Patre enim uſurpatum non potest non exprimere cultum religioſum, quo Patrem proſequimur; deſcribitur enim ille cultus divinus *Deut.* VI, 15. Κύριον τὸν θεόν σου φοβηθήσῃ, καὶ αὐτῷ μονῷ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ, καὶ ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ὀμῇ, *Dominum Deum tuum veneraberis, eum ſolum coles, ei adhaeresces, et in nomine eius iurabis*: hac etiam ſignificatione occurrit *Matth.* XV, 8. immo vs. 9. commutatur cum formula σέβεσθαι τὸν θεὸν, et reſpondet verbo hebraico כבד, quod omne honoris cultusque genus exprimit (49). Quae cum ita ſint, ipſe noster Servator, ubi hac locutione utitur, ea omne id com-

---

(49) Conf. 1 *Sam.* II, 29, 30. 1 *Chron.* XVI, 24, 28, 29.

plectitur, quo Deus coli et obſervari debet, atque eundem cultum ad ſe refert, nulla in re minorem cultu Patris (50). Quamvis igitur nonnulli negent, *ex hac comparatione effici poſſe, eſſe idem honoris cultusque genus, quo Filius et Pater affici debeat* (51); tamen ex ipſa verborum ſignificatione ſponte apparet, Filium pari modo colendum eſſe ac Patrem.

Sunt porro interpretes, qui arbitrantur, I. his verbis ſignificare velle, *uti Iudaei, vetera legis, quae Patris erant, inſtituta, tanquam veram religionem, ſequebantur, ita postea omnes Filii praecepta, et quam docebat religionem, ſequi debere* (52). Verum plane effici nequit, religionem Moſaicam Patris, et Christianam Filii ita fuiſſe dictam, ut hac appellatione a ſe invicem ſeiungerentur (53): neque etiam de doctrina ſua locutus erat Christus; ſed de potestate, et potentia ſua.

Quanam autem in re hicce Dei cultus conſistat, non difficile est ad inquirendum. Quippe nihil aliud est, quam ita cogitare de Deo, ita ratione Dei ſentire et agere, uti ſe ſuamque naturam revelavit; revelavit autem ſe tanquam Numen Optimum ac Supremum, tanquam Creatorem ac Gubernatorem omnium, tanquam Patrem optimi nostri Servatoris I. C. nostrum igitur est, ita cogitare de Deo et agere ratione Dei, ut conſentaneum ſit Summo Numini Creatori, Gubernatori ac Servatoris nostri Patri. Summo igitur honore ac cultu proſequi eum debemus: eoque magis, quia ſe peculiari modo revelavit per Filium ſuum I. C. tanquam talem, qui nos ante mundum conditum, ita quidem adamaverit, ut Filium ſuum dare decreverit, ac revera dederit. — Quomodo autem Filium colere debemus? Filium, qui ſe profeſſus est talem, qui haberet quaecunque habet Pater, poſſet quaecunque Pater potest, faceret quaecunque facit Pater? Reſponſio est in promptu. Dominus eundem ſibi cultum postulat, qui exhibetur Patri; non ſimilem, ſed aequalem; non in hac vel illa parte, veluti ratione doctrinae, ſed omni ex parte. Quemadmodum igitur Patrem agnoſcimus tanquam verum Deum, qui nostrum in

---

(50) Vid. Cl. H. ROYAARDS *diatribe de divinitate Ieſu Christi vera*, p. 32. ſeqq. ubi egregie vir ille Cl. in l. n. commentatus est. (51) Uti ZACHARIA, *bibl. Theol*. P. I. p. 388, et ipſe ROSENMULL. ad h. l. (52) Vid. SEMLERUS, *in paraphr*. ad h. l. (53) Vid. itidem Cl. ROYAARDS l. l.

commodum Filium suum hasce in terras misit, ita etiam I. C. debemus agnoscere tanquam Servatorem, Patri parem et aequalem, generis humani vindicem. Quemadmodum laudamus Deum Patrem, eumque celebramus ob perfectissima ipsius attributa, opera ac beneficia, ita et Filium, easdem ob causas, nos laudare et celebrare oportet. Hoc est illud praeceptum: ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν υἱὸν, καθὼς τιμῶσι τὸν πατέρα. Talis igitur cultus Filio praestandus est.

Cum haec igitur ita sint, contortam sane suppeditant interpretationem, ac iniuriam faciunt, uti recte TITTMANNUS ad h. l. observavit, Servatori nostro hi interpretes, qui putant, per vocem καθὼς non expressam esse identitatem, sed similitudinem quandam, et verbum τιμᾷν eo modo explicant, quo antea vidimus; immo maxime miramur, illos hanc interpretationem, a SCHLEUSNERO propositam et a KUINOELIO defensam, comprobatam habere ex iis, quae leguntur com. 24. τὸν λόγον ἀκούειν et πιστεύειν τῷ πέμψαντι, et ex verbis iam expositis τιμᾷν τὸν πατέρα τὸν πέμψαντα: unde ex illorum sententia appareat hic sermonem esse de Iesu tanquam legato divino eiusque doctrina, minime vero de eius identitate cum Patre. Recte quidem dicunt, hic sermonem esse de I. tanquam legato divino: verum de se ipso Servator, tanquam Patris legato, tanta iam dixerat praeclara ac divina, ut, qui ab antecaptis opinionibus sit immunis, non ei abnegaturus sit divinam voluntatem, potentiam ac maiestatem; quid igitur impedit, quo minus ei etiam praestandum esse cultum vere divinum statuamus, ac Filio legato eundem praestemus cultum, qui Patri leganti exhibetur? Neque talis interpretatio absona ullo unquam modo probari potest, uti antea vidimus. Luculentissime igitur patet, qualis quantaque Filii sit maiestas, qui Patri par est, ac eodem cultu venerandus. Immo, profecto nescimus, ut verbis utar TITTMANNI, num sit argumentum illustrius et evidentius ad intelligendam divinam I. C. maiestatem, quam quo usus est Dominus ipse in hoc loco. Tali modo loqui non poterat, sine iniuria in Deum, homo merus, ne propheta quidem, aut alius eiusmodi legatus Divinus, nisi Filius Dei verissimus!

Vocabulum ἵνα, quod saepius in N. T. usurpatur, significat *unde evenit*, *unde aliter fieri non potest*: 1 *Pet.* V, 6. *Rom.* XI, 31. *Ioh.* IX, 2. III, 59. Causa igitur huius cultus quaerenda est in illis potentiae, auctoritatis, voluntatisque speciminibus, antea commemoratis.

Ceterum hic magnam Servatoris dicendi generis simplicitatem et perspicuita-

tem obſervare liceat: duae enim res, quarum altera *vel* ſequitur alteram, quaeque adeo ſibi arcte ſunt iunctae, *vel* etiam, quarum haec cum illa conſiſtere nequit, illave adeo hanc excludit, hic copulantur, et ſimpliciſſima ratione enunciantur; uti etiam *Ioh.* XV, 23. et 1. ep. *Ioh.* II, 23. V, 12. (54)

Pro ὀυ τιμᾷ *Cod. Cant.* habet ὄντι τιμᾷ, ex calami vitio; primo ſcilicet forſan pro ὀυ τιμᾷ legit οὐτ' τιμᾷ ob ſequentem τ, et dein addita est litera ι: de valore huius codicis antea iam vidimus. (55)

Vs. 24.

Pergit Servator hoc com. auditores ſuos monere de officio, quod eis iniunctum eſſet, erga illum praeſtando. Cum enim audiviſſent, ei iudicandi facultatem eſſe conceſſam, eumque alium non eſſe niſi verum Deum, iam a priori intelligere poterant, ei aeque ac Patri, qui eum miſerat, fidem eſſe habendam. Hanc ob cauſam profitetur Servator: Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, κ. τ. λ.

Vocabulum κρίσις hic poſitum est pro κατακρίσις, et hic certiſſime uſurpatur, uti ſaepe etiam alibi, de *condemnatione* et *poena* (56): conf. *Matth.* XXIII, 33. *Ioh.* III, 19. *Act.* VIII, 33. *Heb.* X, 27. etc. Sunt vero interpretes, qui putent, κρίσιν hic ſolummodo ſignificare *iudicium*: verum, quomodo tunc haec verba conciliari poſſint cum eiusdem Servatoris in hac ipſa oratione effatis, quae leguntur vs. 22 et 27. ubi totidem verbis dicit, ſe a Patre poteſtatem accepiſſe iudicium ferendi et omne hoc iudicandi negotium ei ab illo demandatum eſſe? Formula igitur hic obvia ſolummodo ſignificat: „qui doctrinae meae obſequitur, et credit ei qui me miſit, vitam conſequetur perennem, „nec damnationem experietur" (57); eodem modo ac verſu 29. ἀνάστασις κρίσεως opponitur ἀνάστασι ζωῆς. (58)

---

(54) Vid. Rev. STRONCK in disp. l. p. 217. (55) Vid. annot. ad vs. 17. (56) Sic iam PHAVORINUS: κρίσις ἡ κόλασις ὡς ἐν τῷ ἐυαγγελίῳ, καὶ εἰς κρίσιν οὐκ ἔρχεται, τουτ' ἔστιν οὐ κολάζεται: nec non CHRYSOSTOMUS, qui iam recte hanc phraſin explicavit per οὐ κολάζεται. Conf. etiam WETSTENIUS in N. T. ad h. l. et loci ab eo citati; itidemque WOLFIUS in curis ad h. l. denique et Doct. REDDINGIUS in diſputatione *de ultimo iudicio* ſupra l. p. 68. (57) Conf. Cl. SURINGAR diſputatio *de ultimo iudicio* ſ. l. p. 176. ſeq. (58) De uſu vocabulorum κρίμα, κρίσις vid.

Credite igitur mihi, inquit Servator, *qui meis ſermonibus fidem habuerit, credideritque me mittenti, is potietur vita aeterna, nec perniciem experietur*, ἀλλὰ μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, *ſed ille tranſibit e morte*, e miſero ſtatu, *in vitam*, in feliciorem ſtatum, habet enim certam felicitatis futurae ſpem, non fiet miſer. Iisdem fere verbis locutus est Servatoris diſcipulus IOHANNES in I eius Epist. c. III, 14. dicens: Ἡμεῖς οἴδαμεν, ὅτι μεταβεβήκαμεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, ὅτι ἀγαπῶμεν τοὺς ἀδελφούς. Ἔρχεται et μεταβέβηκε vim obtinent Futuri, uti *Ioh.* I, 15. 1 *Ioh.* III, 14. (59)

Ἀκούειν τὸν λόγον hic denotat, tali modo audire Servatoris effata, ut iis fidem habeamus, ac morem geramus: reſpondent quippe inter ſe formulae ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων, et πιστεύων τῷ πέμψαντί με; ſaepe enim ἀκούειν, ut Hebr. שמע, denotat *obtemperare, obedire* (60), uti *Cap.* VIII, 47. *Act.* III, 22. IV, 29. VII, 37.

Τὸν λόγον hic cum TITTMANNO intelligo *ſermones illos hoc tempore a Servatore coram Iudaeorum proceribus habitos*: ſummam enim totius Religionis Christianae in his expoſuerat Dominus, palam profesſus erat, ſe perpetuo operari, ut Pater operatur ad hominum ſalutem, ſe nihil ſacere ſuo arbitrio, verum omnia agere ad Patris exemplum, ſe a Patre accepisſe potestatem mortuos excitandi et vivificandi, quod dicunt, Filium pari modo colendum esſe ac Patrem, rell. Iam, hunc λόγον intellexit Dominus; ei fidem haberi voluit.

Πιστεύειν τῷ πέμψαντι Patri hoc loco idem est ac *firmiter credere, ea esſe vera, quae Pater per Filium de felicitate alterius vitae promittit*: θάνατος hic denotat omnem miſeriam, quae oritur ex peccato, animi perturbationes, motus a conſcientiae culpa oriundos, post hanc vitam futuram infelicitatem (61); qui autem religionem C. fide ſincera amplectitur, is liberatur ab hac miſeria, et tranſit εἰς τὴν ζωήν, h. e. *in feliciorem ſtatum.* (62)

SCHLEUSNERI *lex.* in V. nec non disputatio Viri Cl. I. VAN VOORST *de poenis divinis* p. 15, 16. TELLER *Wörterb. des N. T. in V.* HESSELINK, *Uitlegk. Woordenb. des N. T.* in voce. (59) Conſ. GLASSIUS, Phil. S. p. 427. Μεταβαίνειν hic, notante CRAUSERO in *Phosph. N. T.* p. 119. eleganti ac ſuavi Metaphora de mortis placidae et beatae conditione uſurpatur. (60) Vid. LANGE l. l. p. 176. „Eigentlich ist ὁ πιστεύων τῷ πέμψαντί με eben ſo viel als, ὁ ἀκούων τὸν λόγον „μου, mehrmaligen Behauptung, daſs die Lehre, welche er vorträgt, nicht ſeine eigene, ſondern die Leh„re Gottes ist, welche zu verkündigen dieſer ihn zu den Menſchen geſandt hat." (61) Minime enim, uti antea vidimus, et ROSENMULLERUS in Scholiis ad h. l. et SCHLEUSNERUS putat, θάνατος ſignificare potest *omnem infelicitatem, quae homini ante mortem contingat.* (62) Conſ. Rev.

Ceterum hic iterum apparet, quam perſpicuus fuerit Servatoris loquendi mos: binae enim res ſibi hic iunguntur, quae paene idem indicant, ſaltem non multum inter ſe ſunt diverſae. Conf. etiam *Cap.* IV, 34.

Quod ad variantes lectiones attinet. Ὅτι deest in *Cod.* D. *Wetst.* (*cant.*) *Edit. Erasmi*: cum vero omnes ceteri *codd.* de lectione recepta conſentiant, et ipſum illud vocabulum optime cum loquendi formulis, hac in oratione a I. uſurpatis, conveniat, ut vs. 25. ὅτι ἔρχεται κ. τ. λ. et vs 27. ὅτι υἱὸς κ. τ. λ. profecto retinendum est. Pro τὸν λόγον *Chryſoſt. Arab. Tertull.* non ſemel habent τοὺς λόγους, et *Clem. Alex.* ac *Theophil.* τῶν λόγων: grammatices regulis magis quidem est conveniens, ſed id eo etiam magis probat, ab ipſis illis Patribus hanc lectionem eſſe excogitatam (63). Idem valet de lectione *Nonni Vulg.* in prioribus edit. *Tertull.* Nonnulli *codd. Latini*, teste *Beza*, pro μεταβέβηκεν habent μεταβήσεται, ad ſenſum ſcilicet (64). Denique *Cod.* 73. *Wetstenii* pro πιστεύων habet πιστεύσας: quae lectio mihi etiam videtur grammatices ſtudio originem ſuam debere, nihilque, ob codicis exiguum valorem, habere auctoritatis. (65)

Vs. 25.

Pergit iam Servator hoc commate eodem loquendi genere, ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, κ. τ. λ., non alio conſilio, niſi ut ſic magis Iudaeorum attentionem ad ſe traheret: *inſtat tempus, immo iam adest, quo mortui audiant vocem Filii Dei, eaque audita vivant.*

Docet I. hisce verbis, quae cum praecedentibus arctiſſime cohaerent, ſe eſſe liberatorem a pernicie, dum a morte liberat, atque auctorem vitae, dum e mortis potestate revocat mortuos, eosque, qui Patri et ei fidem habent, ad vitam ducit; ac ſibi tribuit opus plane Divinum, reſuſcitationem nempe mortuorum.

Sunt iterum interpretes, qui, hunc locum allegorice explicantes, hisce verbis ſenſum tribuunt moralem, uti v. c. BAHRDT, EICHHORN (66), ECKER-

STRONCK l. l. p. 163. (63) Vid. MILLII *prol.* 1060. (64) Ibid. 913. (65) Conf. WETSTENII *prol.* in N. T. p. 54. (66) In *Allg. bibl. der bibl. literatur.* Th. VII. St. 5. S. 958.

MANN (67), aliique. Verum ex iis, quae antea adnotavimus, ſatis apparet, hic non cogitandum eſſe de regeneratione generis humani per I. doctrinam, ſed de vera reſurrectione phyſica. (68)

Pro certo igitur, inquit Servator, habeatis velim, fore, ut mortui omnes ultimo hoc iudicii die vocem Meſſiae audiant, eaque audita in vitam ſint redituri: *inſtat enim tempus, immo iam adest.* Scilicet obſervandum est, I. C. brevi post excitaſſe filiam IAÏRI, adoleſcentem NAINITICUM et dein LAZARUM: et hoc certe reſpectu haec a Servatore addita ſunt; nullo enim modo ita loqui poterat de ultimo iudicii die. Immo, verba ita eſſe intelligenda, probat phraſis: ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστι, coll. vs. 28 et 29; ubi demum de univerſali reſurrectione mortuorum ſermo est. (69)

Magna profecto emphaſis est in formula hic a I. uſitata: τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ; ſi modo conferantur cum dictis vs. 24. I. enim, iis cum perſuadere vellet, ſe re vera eſſe Meſſiam, divinitus miſſum, ac Deo parem, tali uſus est ſermonis genere, ut facile intelligerent, eum, qui tam magna praeſtiturus eſſet miracula, de quibus mentionem fecerat (mortuorum reſuſcitationem etc.), vere eſſe Filium Dei, patribus promiſſum Meſſiam. Eodem hoc redit, ac ſi Salvator dixiſſet: „ego vobis ostendam, mihi competere talem maiestatem, talem vim divi„nam, quae requiritur ad mortuos reſuſcitandos, iisque ſummam felicitatem „ſuppeditandam, unde planum fiet, Patrem me vere conſtituiſſe Meſſiam, me „vere eſſe τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ." Φωνὴν τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ intelligere debemus *ſummam vim, omnipotentiam divinam Filii Dei*: conf. 1 *Cor.* XV, 51 et 52. 1 *Theſſ.* IV, 16. *Pſ.* XXIII, 9. *Rom.* IV, 17. Ἀκούειν nihil aliud ſignificat, quam *experiri eius vim ac potestatem in ſuſcitandis mortuis.*

Verum, ut iterum revertamur ad ſententias aliorum interpretum, SEMLERUS ad h. l. existimat, I. hic innuere fabulam quandam, apud Iudaeos de Meſſia confictam, in mille annorum felicitatem multos e mortuis transfe-

---

(67) *Handbuch* B. II. S. 754. (68) Conf. MORI *Hermen. N. T.* Vol. I. p. 292 et SURINGAR l. l. p. 156. (69) Conf. Cl. VAN HENGEL in diſſ. ed. a ſocietate Hagana 1809. III not. ubi hoc: „dat de ſpreekwijzen ἔρχεται ὥρα, en ἔρχεται ὥρα, καὶ νῦν ἐστιν, onderſcheiden zijn, kan men miſ„ſchien ook uit vergelijking van 16. 2, 32 leeren. Het eerſte kan men *eens komt het uur*, het „tweede, *weldra komt het uur*, vertalen."

rente. (70) Verum ne levissimam quidem huius rei h. l. inesse suspicionem, quisque facile perspiciet, si modo consideret, Servatorem se nunquam accommodavisse ad perversas Iudaeorum opiniones, ut adeo haec expositio videatur subtilior, nimisque longe petita. (71) Praeterea Paulus *in Philos. Krit. und Histor. Komment. ad h. l.* putat, vocabulum φωνὴν hic idem valere ac λόγον vs. 24, et ἀκούεσθαι τῆς φωνῆς eodem redire ac vs. 24 ἀκούειν τὸν λόγον ac πιστεύειν *fidem atque obsequium doctrinae I. C. habere.* (72) Porro quanquam vs. 28 et 29 de resurrectione Physica explicat, tamen in eo a nostra sententia recedit, quod *gen.* αὐτοῦ in verbis ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ ad Patrem, non vero ad Filium referendum esse putet, adeoque futuram mortuorum resuscitationem non C. sed Deo Patri vindicandam statuat. Hanc autem interpretationem optime refellit SCHOTTUS l. l., eamque duram atque audacem declarare merito non dubitavit; argumentum enim vs. 24. differt ab argumento vs. 25. Etenim priori versu verba facit I. de felicititate vera ac perpetua cultoribus suis, hoc nomine dignis, parata; vs. autem 25. de resurrectione omnibus exspectanda; deinde vs. 28. repetita sunt quae vs. 25. leguntur, et verba ὅτι ἔρχεται usque ad τῆς φωνῆς αὐτοῦ respondent verbis ὅτι ἔρχεται ὥρα usque ad υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, hoc tantum cum discrimine, ut qui supra nominati sint οἱ νεκροὶ, infra vs. 28. dicantur πάντες ἐν τοῖς μνημείοις, unde sponte apparet et versu 25 et 28 agi de resurrectione physica et de omnibus omnino mortuis, sive C. doctrinam admiserint, sive eam repudiaverint. Atque sic haec omnia nullo modo applicari possunt morali cuidam resuscitationi animorum.

Verum non tantum recentiores sed et veteres cod. s. interpretes, praesertim ii qui studio allegorico addicti erant, mystice haec omnia explicuisse, patet ex annot. WOLFII in curis ad h. l. ubi: „nolim haec cum nonnullis accipere de mortuis corporaliter eorumque excitatione, de qua vs. 21. sermonem esse ostendi, sed de mortuis corporaliter talibus, iisque ad vitam spiritualem revocandis accipienda putem, qui nempe a C. audituri sint verba vitae etc." Eodem modo OEDERUS l. l. p. 44. multique alii, quorum tamen sententias iam satis reprobatas duximus iis, quae supra monuimus.

---

(70) Conf. L. BERTHOLT. l. l. p. 193. (71) Vid. doct. DONKER CURTIUS, *Spec. l.* p 89. (72) Conf. Cl. MORI *recit. in Euang. Ioh.* ad h. l. qui et nostrae sententiae adstipulatus est.

Pergimus iam ad contemplandas varias huius loci lectiones. *Cod.* 69. (*Leic.*) ἱϛαι habet pro ἱϛιν. Verum hicce *cod.*, cum ex *verf. lat.* interpolatus fit, nullius est pretii. (73) Cod. I. *Wetsten.* (*Steph. vet.*) 1. (*Bafil.*) 53. (*colb.* 2844.) 69. (*Leic.*) colb. I. *Cyr.* et *Chryf.* ἀκούσωσιν legunt pro ἀκούσοντα. Hisce autem *codd.* adftipulari non posſumus ob eorum exiguam auctoritatem. Cod. I. enim, 1 et 69. ubique fere ad *verf. Italam* interpolati funt, quod de *cod.* I. iam vidit L. BRUGENSIS (teste *Wetstenio*) alicubi dicens „multum „vereor ne ex latina edit. mutuati fint, libenter enim illi confonant contra „alios omnes." (74) Et quod ad *cod.* 33. attinet „manifestum est," inquit MILLIUS, „de hoc *cod.* eum ex illis fuisſe, quos in ufum Occidentalium ex „interpolatis ac mirifice corruptis Graecis fuis fcribae linguae fuae exfcripfe- „rant" unde fponte patet, quam falfa fit haecce lectio. Exftat porro in *cod.* 61. (*Montfort*) et 56. *a prima manu* varians lectio, omisſa voce τοῦ υἱοῦ. Prior autem *cod.*, teste *Eras.* ad 1 *Ioh.* V, 7., recentior est, quam quod hac in re valeat; immo multis in locis ad Latinam lectionem immutatus, quod etiam valet de *cod.* posteriore, qui in multis cum illo *Montf.* convenit. (75) Dein *cod.* K. (*Cyprius.*) 15. (*Reg.* 2868.) 28. (*Colb.* 4705.) 42, 44, 68. *Verf. Syr.* posterior in margine pro Θεοῦ legerunt ἀνθρώπου, quae varians lectio fine dubio orta est ex vs. 27. et minime est recipienda propter parvam *codd.* auctoritatem. Omnes autem recenſere, non operae pretium duximus, quia apud WETSTENIUM et MILLIUM in prol. fufe haec omnia pertractata funt. Denique pro ζήσονται legunt ζήσουσιν, *cod. Cant. Colb.* 8. et *Chrysoft.*, qui tamen, uti antea vidimus, cum magna ufi fint licentia in cafuum, temporum etc. mutatione, nullius funt auctoritatis, adeoque et haec lectio est reiicienda.

Vs. 26.

Ne autem proceres Iudaeorum mirarentur, talem potestatem fibi tribuere Servatorem, caufam fubiecit maxime notabilem, nimirum hanc: *Etenim ut*

---

(73) Vid. WETSTENIUS in *N. T. prol.* p. 53. (74) Conf. MILLII *prol.* 1168, et WETSTENII *prol.* p. 41, 44 et 53. (75) Conf. WETSTENII *prol.* p. 51, 52.

Pater vitae facultatem habet in ſe, ita et Filio iniunxit, ut eandem, quam in ſe habet, facultatem, exerceat.

Arctisſime iterum hoc I. C. effatum cùm praecedentibus cohaeret, ita ut unum contineat alterum, unde ex contextu luculentisſime patet, quid verba haec ſibi velint. Quod cum neglectum ſit a multis antiquioribus interpretibus, verba abſolute conſiderata explicantes, a veritatis tramite penitus aberrarunt, quippe putantes, hic a Servatore indicari aeternam atque esſentialem Filii a Patre ſic dictam generationem, qua cum Filio esſentialiter communicata ſit vita perfectisſima. Atque ſic maxime deſerunt CALVINUM, qui ſuo iam tempore aliam in exponendo hoc loco ingresſus est viam. (76) „Ostendit" (Servator) inquit CALVINUS, „unde tanta voci ſuae efficacia, quod ſcilicet ipſe ſit fons vitae et eam „voce ſua in homines effundat." Ex quibus verbis clarisſime apparet, quonam ſenſu magnus Eccleſiae Christianae alumnus hoc Christi effatum intellexerit.

Inter nostrates Theologos, qui primum hanc interpretationem receperunt; aliis facem praetulit I. KLOPPENBURGIUS, quem ſecutus est T. A. LAMPE, verba vertentes: *quemadmodum enim Pater in ſe habet principium ac cauſam vitae et ſalutis omnis, ut posſit dare vitam cui velit, ſic et Filius hanc vitam habet a Patre acceptam.* Quam frigidus autem talis ſit interpretandi modus, nemo non intelligit, ſi modo, misſis praeiudicatis opinionibus, Servatoris dicta intento legat animo, ac ſequentia rite teneat.

Primo. I. C. hic loquitur de re quadam, quam Pater largitus ſit Filio. Quomodo, quaeſo, vita divina, quae ſine dubio est aeterna, necesſaria et independens, cum altero communicari potest? Quum enim legimus, Patrem aliquid dedisſe Filio, conſtanter illud denotat, quod ei, tanquam hominum Servatori, per benevolam Dei in eos voluntatem, concesſum est hac vel illa ratione. Conf. *Matth.* XXVIII, 18. *Luc.* I, 32. *Ioh.* III, 34, 35. VI, 37, et 39—47.

Secundo. Comparatio hic inſtituenda est inter hunc locum et *Ioh.* VI, 57., ubi legimus: „*ut vivit Pater, qui miſit me, atque ego per Patrem vivo, ita vivet per me, me comedens.*" Iam haec verba nullum alium praebunt ſenſum niſi hunc: quemadmodum Pater, qui omnibus vitae fons est, mihi vitam aliis tribuendi potestatem impertit, ita illi, qui eſu cibi illius coelestis, quem ego

(76) In *comment. in Euang. Ioh.* p. 50.

ipsi praebeam, mihi iungitur, vitam ego impertiar beatam et aeternam. Quis est, qui ex hoc loco, haud aliter exponendo, non ad eandem interpretandi rationem concludat?

Tertio. Denique, uti iam verbo monui, in consilium vocandus est universus orationis contextus. Cum proximo praecedente commate cohaerere orationem, satis liquido copulativum illud γὰρ ostendit. De qua autem re locutus erat Servator? Nonne de tempore futuro, quo mortui audituri essent vocem Filii Dei, et, cum audivissent, victuri? Nihil igitur dubii est, quin et com. 26. sermo sit de illa, Filio tanquam humani generis liberatori a Patre concessa, potestate, qua mortuos ad vitam revocet. Neque minus nostrae sententiae favent sequentia com. 27., ubi altera quaedam e munere Filii Dei mediatorio deducta, atque adeo a Patre etiam accepta potestas laudatur, qua nimirum ille tanquam iudex supremus iudicaturus sit vivos et mortuos. Nonne haec omnia arctissimo vinculo cohaerent? Primum pro potestate sua, a Patre accepta, Filius Dei mortuos in vitam revocabit. Dein vero pro sua potestate, etiam a Patre accepta, vivos iudicaturus est et mortuos. Utriusque rei exsequendae potestatem Filio, tanquam humani generis liberatori, dedit Pater. Quodsi igitur haec omnia probe ob oculos teneamus, non in obscuro amplius latet, quid significare voluerit Servator verbis: *quemadmodum Pater* rell. Sensus nempe verborum huc redire videtur: quemadmodum Pater omnis vitae fons est, unde vita derivatur omnium qui vivunt, sive in coelis, sive in terris, ita dedit et Filio, humani generis vindici, potestatem, qua per se ipsum et suam virtutem vitam restituat, cui velit. Ut nihil est vita praestantius, ita nihil est magis divinum, quam dare vitam aut reddere. (77) Pater igitur ἔδωκεν τῷ υἱῷ ζωὴν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ. Placuit Summo Numini totam summam bonorum, quibus demum hominibus omnibus opus est ad tenendam vitam et felicitatem, in

(77) Vid. de h. l. MORI, v. c. *recit. in Euang. Ioh.* l. l. „non quaeritur," inquit „an Deus vivat: „sed an vitam det, igitur illud: ἔχειν ζωὴν ἐν ἑαυτῷ: habeo vim vivificam, quam aliis etiam largiri „possum. *Gott hat diese belebende Kraft, da er allen Dingen Leben auch den Todten Leben wieder geben „kann.* Nam ut Pater habet vim vivificam, ita etiam dedit Filio hanc ἐξουσίαν, ut habeat vim vi„vificam." — LANGE bl. p. 177. explicat hanc formulam ita, ut significet: *das Leben ertheilen können, eine Lebensquelle seyn.*

eo habitatum collocare, quemadmodum PAULUS loquitur *Coll.* I, 19. II, 9. Conf. quoque *Ioh.* VI, 35. Qui enim potestatem habet omnibus vitam restituendi, nonne ipsum oportet habere divinam naturam? Nonne necesse est, ut sit totius universi creator?

Atqui talem potentiam sibi tribuit Dominus hoc loco, creatorem se diserte professus est. Verbum διδόναι hic non proprio sensu accipi debet, ita ut significet: *dare aliquid possidendum alicui:* sed magis improprie sumi oportet; *mandare, concedere aliquid alicui*, ut. *Luc.* XII, 48. XVI, 12. *Ioh.* XVII, 6. etc. Eadem significandi vi, etiam hoc verbum apud scriptores profanos occurrit, uti v. c. ap. AESCHYL. *Agam.* vs. 1344. πόλιν μὲν ἑλεῖν ἔδοσαν μάκαρες Πριάμου *Hesiod. Theogon.* vs. 914. *Dionys. Hal.* I. 51. (78) et alios. Monuerat enim iam Servator in praecedentibus, *se nihil agere suo arbitratu, sed omnia agere Patris auctoritate.* Pater misit Filium, qui eius mandata exsequitur. Pater hominum causae restituendae negotium Filio iniunxit, et Filius hoc munere fungitur. Atque sic διδόναι eandem habet significationem ac comm. seq. phrasis διδόναι ἐξουσίαν, *auctoritatem dare.* Sermo igitur certissime hic est de mortuos in vitam revocandi facultate, quam dicunt, mediatoria, Filio a Patre data ac concessa. Quae quidem facultas, adeo eximia non nisi ei, qui natura sit Deus, tribui potest; quare sine dubio additur: *Filium Dei hanc facultatem habere in se.* Quae verba nihil aliud indicant, nisi quod haec facultas Filio Dei aeque propria sit et naturalis, ac Patri. (79) Quid enim aliud concludere possumus ex phrasibus, *videre, ostendere, audire*, quae comm. 19, 20 et 30 obviae sunt, quam quod arctissima sit Patrem inter et Filium coniunctio. Has namque loquendi formulas θεοπρεπῶς ac modo, perfectissimi Dei notione dignissimo, accipiendas esse, non opus est, ut moneam. Sed quacunque demum ratione haec verba explicentur, certo saltem ex iis efficimus, eandem vitam, quae Patri, etiam Filio tribui, vitam ex se ipso, sine alio, ex

(78) Conf. Cl. ABRESCHIUS *diluc. Thucyd.* p. 857. (79) Vid. Cl. ROYAARDS *in diat. s. l.* p. 26. qui nostram phrasin explicat per ζῆν ἐξ ἑαυτοῦ. ex consueta loquendi ratione Hebraeo-Graecorum, uti ἔχειν πίστιν illis est πιστεύειν *Matth.* XXI, 21. *Marc.* IV, 40. ἀγάπην ἔχειν, ἀγαπᾷν 1 *Cor.* XIII, 1—3. ἀγνωσίαν θεοῦ ἔχειν, *Deum* ἀγνοεῖν. 1 *Cor.* XV, 34. ἁμαρτίαν ἔχειν, ἁμαρτάνειν. 1 *Ioh.* I: 8.

quo proficiscatur, principio, (nam Pater et Filius unum ſunt) adeoque plane conſummatam.

Ζωὴ hic, iubente omni orationis ſerie, ſignificat *facultatem*, ſeu *potestatem*; *homines in vitam revocandi.* (80)

Ceterum, quod ad varias codicum attinet lectiones, in *cod. Cant.* (*D. Wetſten.*) pro ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ legimus ὥσπερ γὰρ ὁ πατὴρ ὁ ζῶν. Quae lectio primum in margine ex *cap.* VI, 67. poſita, dein in textum irrepſit et ex ingenio deſcriptoris, an interpolatoris dicam? profluxisſe videtur. (81) *Cod.* 1. (*Baſil.*) omnia a verbis ἐν ἑαυτῷ usque ad ἐν ἑαυτῷ delevit *a primo manu*; quae lectio *certisſime ex incuria ſcribae* originem ſuam ducit, neque miranda in codice tum ex verſ. tum ex patribus interpolatum. (82)

Vs. 27.

Ut hoc, quod com. 26. dictum erat, evidentius intelligeretur, nec cuiquam dubium relinqueretur, ſe ſibi talem auctoritatem vindicare, non temere pergit Servator, illis quae iam dixerat plura addere: hoc enim verſu inculcavit ſe a Patre conſtitutum esſe generis humani iudicem, eiusque rei cauſam memoravit. *Demandavit ei iudicandi negotium, quoniam Filius est hominis.*

Phraſis κρίσιν ποιεῖν ſignificat: *iudicare, iudicium exercere* ſic *Aeſchin. in Timarchum* p. 183. „ad eundem igitur modum, et vos Athenienſes τὴν κρίσιν „ταυτὴν ποιήσατε, *hac in re iudicate.*" *Demost. de falſ. legat.* p. 228. „non „de oratoribus aut de orationibus κρίσιν ὑμᾶς τήμερον, εἴπερ εὖ φρονεῖτε, προσήκει, ἀλλὰ „ποιεῖν, *vobis hodie, ſi ſapitis iudicandum, ſed de factis*" a IOSEPHO *Ant.* VI, 3. p. 173. Samuelis filii reprehenduntur ut τὰς κρίσεις οὐ πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ πρὸς τὸ κέρδος ποιοῦμενοι *reſpectu non ad veritatem, ſed ad lucrum habito, iudicium exercentes.* *Dionyſ. Hal. Ant.* IV. p. 224. ἦν δέ περὶ τούτων διασκέψιν καὶ κρίσιν ἐποιεῖτο, *de his disceptabat et decernebat* (83) conf. etiam *Gen.* XVIII,

(80) Vid. SCHLEUSNERI *lexicon* in v. n. 8. (81) Conf. Testimonium MILLII in *prol.* 1274 et WETSTENII p. 28. nec non GRIESBACH. ad h. l. Omnes hi, artis critica periti, hanc lectionem valde improbabilem declarant. (82) Vid. *prol.* WETSTENII p. 44. (83) Vid. KYPKE, *obſ. ſacr.* P. I. p. 167. et F. G. SUESKIND's *Abhandlung, in welchem Sinne hat J. die Gott-*

25, 2. *Chron.* XXIV, 24. *Mich.* VII, 9. *Ezech.* V, 10. *Ierem.* V, 28. *Ps.* CXLVI, 7. *Iud.* 18. (84)

Sermo hic igitur est de iudicio extremo: hanc vero iudicandorum hominum auctoritatem Pater Messiae dedit, ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστι. Quid sibi velit hoc additum, non satis est evidens iuxta communem interpretum sententiam. Conferri autem debent cum iis locis, in quibus sermo est de iudicio ultimo, quod instituet aliquando generis humani conservator, uti *Matth.* XXIV, 30. XXVI, 64. *Marc.* XIII, 26. XIV, 62. *Luc.* XII, 8. *Apoc.* XIV, 14. In his locis Servator nobis proponitur tanquam generis humani iudex; ultima hac die humana apparitures specie, sed summa cum maiestate ac dignitate. Iam cum talia de eo praedicentur, in promptu nobis esse videtur responsio, quare hoc loco Servator se tanta emphaseos vi appellet υἱὸν ἀνθρώπου. Nihil aliud id significat quam ἄνθρωπον. Eadem quippe natura apparitures est Servator, qua hisce in terris gaudebat; quemadmodum enim in terris fuit versatus tanquam homo, ita et in coelis abiit tanquam homo, et in terras e coelis rediturus est eandem prae se ferens naturam. Hanc nostram sententiam ipse Paulus probare videtur, quippe qui in oratione sua, coram Atheniensibus habita, mentionem faciens de ultimo iudicio (*Act.* XVII, 31.) servatorem diserte appellat ἀνὴρ non quidem υἱὸς ἀνθρώπου. Haec nempe formula, simpliciter posita, praesertim ab ipso Servatore in usum suum convertitur ac deprompta est ex antiquis Danielis vaticiniis (*Cap.* VII, 13.), ubi propheta, postquam quatuor animalium ex mari adscendentium horrendas descripserat formas imperiumque atrox, quo privantur, ita pergit: *tum spectabam aliquem, filium hominis similem*, (כבר אנש) *qui in nubibus coeli veniebat.* Hoc iam nomine cum se ipse appellaret Servator, saepius eo usus est, ne se titulo, τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, maiestatis pleno, Iudaeis tanquam Messiam obtrudere velle videretur, praeterquam quod illi cum idea τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰσραήλ, semper con-

---

lichkeit seiner Rel. und Sittenlehre behauptet S. 246. immo quamquam vocabulum κρίνειν, uti EICHHORN *Alg. Bib. B.* VII. S. 989. putat vs. 30, idem denotet ac μαρτυρεῖν, (conf. *Ioh.* VIII, 15, 16 coll. vs. 13, 14, 17, 18. vid. SUESKIND l. l. S. 138. STORR *diss.* III. *in lib. N. T. histor. aliquot loca, not.* 173. *opusc. Acad.* Vol. III. p. 245) tamen inde non sequitur, phrasin κρίσιν ποιεῖν hic obviam, eandem habere significationem, cum e contrario tota orationis series nostram flagitet interpretationem. Conf. STORR. l. c. p. 141–143. (84) Vid. SCHLEUSNERI *lexicon* in voce.

iungerent ideam regis terrestris. Hisce igitur formulis cum uti nollet Servator, una, e Danielis vaticiniis deprompta, fupererat, quae quo minus crebro a Iudaeis ufurpata, eo magis apta erat ad indicandam humilem conditionem illam, e qua ipfe tanquam Mesfias ad fummam gloriam esfet perventurus. Semper enim docuit I. C. fe tanquam τον υἱον τοῦ ἀνθρώπου non nifi per durisfima mala ad fummam maiestatem ac gloriam efcenfurum esfe.

Sunt vero interpretes, iique multi, qui putent, hanc phrafin eandem apud Iudaeos habuisfe vim ac formulam τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ atque fic refpondere phrafi τοῦ Χρίστου. Verum gravisfima funt loca, unde conftat, hanc loquendi rationem nihil aliud fignificare nifi hominem. Evolvamus modo *Matth.* XII, 31. *Marc.* III, 28. *Eph.* III, 5. *Heb.* II, 6. et in *verf. Alex. Gen.* XI, 5. *Ioel.* III, 6. et ex hisce omnibus patebit, quam huic formulae dedimus fignificationem vero fimillimam esfe. Provocant quidem aliter fentientes ad *Ioh.* XII, 34., ubi a Iudaeis formula τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀνθρώπου commutari videtur cum formula τοῦ Χρίστου. Verum haec verba, praeëunte GROTIO, CLERICO, LAMPIO, HEUMANNO et KUINOELIO, longe aliter funt explicanda. Immo probabile est, *Ioh.* l. l. fummam tantum I. orationis, non vero fingula verba retulisfe, et Servatorem, verba vs. 32. fic enuntiasfe καὶ ἐὰν ὁ υἱος τοῦ ἀνθρώπου ὑψωθῇ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτον, IOHANNEM vero hanc appellationem cum pronomine ἐγὼ permutasfe. Praeterea in fcriptis Iudaeorum atque Apostolorum ne unus quidem exftat locus, ubi hoc nomine, tali fenfu ufurpato, infignitur Servator, dum contra femper ibi occurrit tanquam ὁ υἱος τοῦ Θεοῦ, addito nonnunquam epitheto, uti μονόγενης etc. quae omnia docent I. *folum* hoc nomine ufum fuisfe. Denique ad nostram fententiam comprobandam, provocamus ad *Apoc.* XIV, 24, ubi Christus, cum proponitur tanquam hominum iudex futurus, non quidem appellatur υἱος τοῦ ἀνθρώπου, verum ὅμοιος υἱος ἀνθρώπου, (coll. *Apoc.* I, 13. in quo loco eodem infignitur nomine) quae verba, cum fignificare non posfint, *eum fore fimilem Mesfiae*, certisfime indicant, I. tanquam iudicem fupremum aliquando in nubibus appariturum fore, *fpecie humana* ac *forma quadam externa*, praeëunte DANIELE, cuius verba, (fequente DATHIO) recte verti posfunt: *aliquid homini fimilis.* A veritatis igitur tramite longe aberravit fummus interpres CHRYSOTOMUS, nec non THEOPHYLACTUS et EUTHYMIUS ZIGABENUS, qui haec Servatoris effata cum iis, quae initio vs. 28. leguntur, connectunt, ea ratione, ut

hunc praebeant sensum: nolite mirari, eum, cui tanta concessa sit potestas, υἱὸν esse ἀνθρώπου, nam idem homo etiam Dei Filius est, quod apparebit ex mortuorum resurrectione et iudicio hanc secuturo. Scilicet, CHRYSOTOMUS in *comm. in* IOH. ad h. l. obiicit PAULO SAMOSATENO, qui eandem, quam nos habemus, vocabulorum distinctionem secutus est, quod, cum, Servatorem pro mero homine haberet, locum hunc sic interpunxisset, ut affirmaretur, Deum Filio potestatem dedisse exercendi iudicium, *propterea quod homo tantum esset.* CHRYSOTOMUS vero hanc lectionem mutuatus est e *vers. Syr.* a *Widmanstadio*, quod autem exemplar cum ex antiquissimis erat iis, qui textum sacrum exhibebant, absque omni spirituum ac distinctionum apparatu, nihil mirum est, si pro temporum istorum ἀμάθια, textus eius aliquantulum hic illic passus fuerit a librario. (85) Haecce iam interpretatio, quamvis a SCHULZIO in *Anmerkungen*, et a PAULO ad h. l. accepta sit, quam falsis nitatur fulcris, nemo non videt, si modo consideret, talem scribendi rationem omnino alienam esse a simplicitate IOH. Euangelistae. Quando nempe, uti recte observavit KUINOELIUS, hanc sententiam exprimere voluisset IOHANNES, potius scripsisset: μὴ θαυμάζετε τοῦτο ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐςί. Recte igitur plerique interpretes, praeëuntibus ORIGENE, NONNO in *paraphrasi*, AUGUSTINO, vulgarem, quam et nos secuti sumus, interpunctationem retinuerunt.

Neque porro cum iis interpretibus facimus, qui, quamvis eodem modo uti nos formulam hanc per ἀνθρώπου explicent, tamen particulam ὅτι vertunt *quamvis*, *quamvis est homo.* Sic NOLDIUS, *concord. part.* in v. כִּי. n. 18. KEUCHENIUS in *annot. ad h. l.* et BOLTENIUS ad h. l. Vel etiam *quatenus*, *quatenus est homo*, ut ὅτι idem sit ac καθ' ὅτι; (quae significatio tamen inusitatior est). Sic SCHMIDIUS, GLASSIUS, MICHAËLIS etc. (86) Alii, uti GROTIUS, LAMPIUS, MORUS, ROSENMULLERUS, TITTMANNUS, hanc appellationem aequi pollere putant nomini Messiae, *quatenus est expiator et caput atque dominus generis humani.* Verum tali sensu hanc formulam nunquam hoc loco sumi posse antea ostendere conati sumus.

---

(85) Conf. MILLII *prol.* 1244. (86) Absentia porro art. ὁ nostram sententiam adhuc magis probat: tale enim quid negligentiae IOH. adscribere nimis temere vid. Conf. ERASMUS, HEUMANNUS aliique ad h. l.

Iam igitur, praeëunte AUGUSTINO, ERASMO, BEZA, HEUMANNO, ſimpliciter hanc phraſin ſignificare ἀνθρώπω, tuto ſtatuere licet. (87) Verum ſuperest adhuc alia quaestio, quonam nempe conſilio Servator dictis addiderit illud ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστι. Non aliud quidem hoc videtur fuiſſe conſilium, quam ut indicaret Iudaeis, Filio Dei hominum iudicandorum auctoritatem a Patre traditam eſſe, eo quod ille idem eſſet qui in DANIELIS vaticiniis *ſimilis hominis Filio* proponitur. Verborum igitur ſenſus hac ratione est conſtituendus „eo quod homo est ille excellentiſſimus, qui per DANIELIS pro„phetae ministerium a Deo est promiſſus tanquam vere Meſſias, aliquando in „nubibus apparituro." (88) Quod ſi autem inquirat quis in rationes, ob quas Deus per Filium ſuum, humanam ſpeciem prae ſe ferentem, appariturum in coeli nubibus, iudicandum velit genus humanum, ſequentia teneat. Servator noster tanquam homo tum potiſſimum apparebit, ut homines benignam Dei providentiam admirentur, qua dederit iis conſervatorem naturae humanae ſocium; homo enim est pariter atque Deus. Homo cum eſſet in terris, inter homines, collapſas hominum res reſtituit per paſſionem violentiſſimam, morte conſummatam, cui omne addidit pondus ipſius divina in homines benigna voluntas et potentia. Homo igitur erat, quum mortem ſubiret, quum e morte in vitam rediret, quum redivivus adſcenderet in coelos. Homo vero coram hominum oculis in coelum ſublatus, rediturus est aliquando in terras, eodem omnino modo, quo in coelos abeuntem viderunt homines. Rediturus igitur est tanquam homo, non alio conſilio, quam ut iudicet homines cum vivos tum mortuos, ſed e morte in vitam revocatos.

Denique digna est, quae commemoretur ſententia SCHOLTENII in libello *de appellatione* τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, *qua ſe I. Meſſiam profeſſus est*, *Traj. ad Rhen.* 1809. (qui praeëunte WETSTENIO, verba explicat: *quia est humanae naturae ſocius*, qui adeo humane cum hominibus acturus ſit *Heb.* II. *5.*) et FLATTI *in ſymbolis ad illustr. loca graviora Euang.* IOH. P. 1. p. 24., qui hac voce υἱὸς ἀνθρώπου (*Heb.* II, 6.) reſpexiſſe putat Ieſum ad reprehenſionem

---

(87) Licet idea Meſſiae, quatenus legatus fuerit dio miſſus, non plane ſit relicienda. (88) Vid. Doct. H. H. DONKER CURTIUS l. l. p. 93.

Iudaeorum vs. 18., querentium ὅτι πατέρα ἴδιον ἔλεγεν ἑαυτὸν, ἴσον ἑαυτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, coll. X, 18.

Quod ad varias attinet huius loci lectiones, καὶ deëst in *Alex. Colb.* 8. *Vulg. Arab. Aeth. Copt. Orig.*, probante MILLIO *prol.* 1200, qui putat illud καὶ *posterius* in edit. uti saepius, emphaseos causa additum esse. *Vers. Syr.* utraque δὲ pro ὅτι habent, quae lectio in *Vers. Syr.* a *Widmanstadio* facile est excusanda, uti antea vidimus. Ceterum reperitur in *cod. Vind.* (col. 4.) ad haec verba scholion quoddam: „οτι υιος ανθρωπου εςι μη θαυμαζετε ουτως αυτω „ειπεν και ουκ ως τισι δοκει οι μετα εν και εξουσιαν εδωκεν, και κρισιν ποιειν επαγουσι τω οτι „υιος ανθρωπου εςι." (89) Nonnulli, uti iam antea vidimus, aliam secuti distinctionem, pro ποιεῖν, ὅτι υἱος ἀνθρώπου ἐστὶ legunt, ποιεῖν. ὅτι υἱος ἀνθρώπου ἐςί, μὴ θαυμάζετε τοῦτο. Sic *Chrys.* (vulgatam lectionis distinctionem, ceu PAULI SAMOSATENSIS commentum reprobans) et *Theophyl. Tertul.* qui et addidit verba υἱος θεοῦ ex interpretamento, ni fallor, μὴ θαυμάζετε (inquit *Chrys.*) ὅτι υἱος ἀνθρώπου ἐςι, καὶ γὰρ καὶ υἱος θεοῦ ἐςιν *hom.* 39. in *Ioh.* ita pariter secundum testimonium WHITBY, *in examine Millii.* lib. II. C. 2. S. 4. omnes reliquae autem lectiones legunt cum textu, et hanc lectionem genuinam esse probat MALDONATUS his verbis „si verba, *Filius hominis est*, cum sequen-„tibus iungenda essent, non dixisset Christus, *quia Filius hominis est nolite* „*mirari*, perversa et inusitata verborum collocatione, sed, *nolite mirari quia* „*Filius hominis est;* hic enim est naturalis verborum fluxus. Praeterea quid „faceret pronomen illud τοῦτο, ad finem additum? Si enim superiora verba „ad verbum *mirari* referuntur, iam verbum suum habet accusativum, nec „alterum poterat admittere." (90)

Vs. 28 et 29.

Cum synedri indignationem suam voce et gestibus (uti inquit KUINOELIUS ad h. l.) proderent, quod Iesus tantam potestatem sibi vindicaret, iam ante dicta vs. 25. repetens ita pergebat: μὴ θαυμάζετε τοῦτο κ. τ. λ. commate enim 25. dixerat potissimum de quibusdam hominibus mortuis iamiam in vitam re-

(89) Vid. A. BORCH. l. l. ad h. l. (90) Conf. etiam de hac lectione W. BOWYER l. l. ad h. l.

vocandis per omnipotentem Filii Dei voluntatem. Mirum enim videri posset audientibus, quod Servator dixisset futurum esse tempus, immo iam adesse quo ipse tanquam Filius Dei mortuos in vitam esset revocaturus. Iam pergit Servator, *non est quod miremini, seu indignemini, me ita locutum esse subliminora: futurum quippe est tempus, quo mortui, quo et sepulti, Filii Dei vocem audituri sunt et in vitam redituri, immo nacturi probitatis vel improbitatis remunerationes.*

Formula ἀκούειν τῆς φωνῆς αὐτοῦ, idem denotat ac vs. 25. *experiri vim eius omnipotentem* qua in vitam revocabit mortuos, quam vim PAULUS appellat, ἐνέργειαν τοῦ δύνασθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυτῷ τὰ πάντα *Phil.* III, 21. Tali modo saepissime in V. et N. T. libris, specimina omnipotentiae div. appellantur; immo MOSES in narratione sua, de rerum mundanarum primordiis, iam hac formula usus est. (91)

Vocabulum ὥρα exprimit *tempus certum ac definitum Act.* XVII, 31. conf. etiam *Matth.* XXIV, 36. *Luc.* XXII, 53. ἀλλ' αὕτη ὑμῶν ἐστιν ἡ ὥρα *sed iam adest illud tempus, a Deo definitum, quo impiam vestram potestatem exserere potestis* (SILIUS *Ital.* XII, 193. dexter Deus, horaque, nostra est. CICERO in *Verrem.* I, 19 horis tuis.) (92)

Πάντες h. l. sunt *probi aeque ac improbi* sine discrimine, nam de universali resurrectione hic sermonem esse nemo non videt.

Οἱ ἐν τοῖς μνημείοις hoc loco sunt *demortui, qui in sepulcris fuere diutissime.* Opponuntur iis, qui lectulo aut feretro mortui iacebant, cum C. eos suscitaret. (93) Ex hac phrasi omnino apparet, uti antea iam monuimus, Servatorem hic sermonem instituisse de physica resuscitatione, non vero de sic dicta emendatione morali.

Quod ad formulam ἀνάστασιν ζωῆς attinet, dissensio est inter interpretes, utrum illa proprie an vero improprie sit sumenda. Posteriorem sententiam amplexi sunt sic dicti *Neölogi*, qui putant, verbum ἀνάστασιν hic significare, *resurrectionem moralem illorum hominum, qui tanquam moraliter mortui in sepulcro superstitionis et peccati conditi erant.* Sensum horum verborum

---

(91) Conf. Doct. REDDINGIUS l. l. p. 117. (92) Vid. SCHLEUSNERI lexicon in V. (93) Conf. ROSENMULLERUS in *Schol.* ad h. l.

ſic conſtituunt: „futurum est, ut probi ac pii homines a me audituri ſint veri„tatem eaque audita, in ſtatum feliciorem redituri. Improbi vero, per ipſam „hanc meam doctrinam, aliis tam ſaluberrimam, non felices, ſed certisſime „infelices evadent ac poenas luent.” (94) Verum, quanquam hoc vocabulum nonnunquam tali ſenſu uſurpatur, ut. *Eph.* V: 14, tamen nullibi eiusmodi formula, qualis hic in eodem orationis contextu occurrit, vs. 28. οἱ ἐν τοῖς μνημείοις de hominibus adhibetur, moraliter mortuis; immo tametſi Servator in antecedentibus mentionem fecerat de doctrina ſua, illiusque vi ſaluberrima, ne tamen hic ſermonem esſe putes de tranſitu e morte ſpirituali ad novam ſic dictam vitam ſpiritualem (95), ἀνάστασις igitur ζωῆς idem ſignificat ac ἀνάστασις εἰς ζωὴν reſurrectio ad vitam aeternam, quemadmodum ἀνάστασις κρίσεως *reſurrectionem ad poenas* ſignificat, κρίσις namque, hic iterum denotat *condemnationem* ac *poenam* (κατάκρισις). (96)

Formulae ἀγαθὰ ποιεῖν et φαῦλα πράσσειν referendae ſunt ad vivendi rationem diverſam, quam omnes his in terris antea ſecuti esſent, ad fidem Deo habitam cum pietate in Deum et homines coniunctam, et ad ſupinam utriusque illius virtutis negligentiam; quemadmodum enim omnium actionum bonarum fons est fides, ita malarum actionum omnium fons est fidei defectus.

Iam autem obſervandum hic est, haec omnia, ad mortuorum reſurrectionem et iudicium extremum ſpectantia, Iudaeis non plane incognita fuisſe. Omnino quidem ſibi perſuadebant Iudaei, haec aliquando eventura esſe, neque prudentiores ad utrumque illud opus efficiendum Mesſiam venturum esſe negabant. Etenim iuxta eorum doctrinam Mesſias venturus is habendus esſet, quo tanquam ſupremo ministro Deus in perſiciendis rebus omnibus, ad mundi gubernationem pertinentibus, agere vellet. Indoctis vero Iudaeis haec doctrina fuisſe videtur ab omni parte obscura et quaſi abscondita. Neque diffitendum est, in

(94) Vid. OERTEL, *Griechisch teutſches Wörterbuch* des N. T. in V. (95) Conf. REDDINGIUS v. d. l. 1 p. 66. „als men nu de woorden, *opſtanding* en *leven* oneigenlijk opvat, dan is de zin „van J. rede niet die, dien men opgeeft, maar de volgende: „alle menſchen, die geestelijk dood „„zijn, zullen door mijne prediking van de waarheid, van zonde en bijgeloof verlost worden, en „„als verbeterde menſchen leven, en dat zal ſommigen tot geluk maar anderen tot ongeluk ver„„ſtrekken,” welke ongerijmde woorden laat men dan den Heiland zeggen!” (96) Recte nostrates hanc phraſin verterunt, *hij komt niet in de verdoemenis.*

quam plurimis eruditorum Iudaeorum ſcriptis omnia, quae huc ſpectant, non Mesſiae tanquam Dei ministro, ſed ſoli Deo, qui agat ipſe, adſignari. Denique ex iisdem ſcriptis apparet, Iudaeos putasſe, iudicium extremum non ad ſe, ſed ſolummodo ad gentiles pertinere, cum arrogantiae ſuae in eum modum indulſisſent, ut ſe ab omni culpa iure nativo immunes haberent. (97) Quod ſi igitur ad hanc Iudaeorum prudentiorum doctrinam advertamus animum, Servatorem, ſuam exponendo doctrinam de rebus ad Mesſiam pertinentibus, omnia huc referenda uberius non explanasſe tantum, ſed etiam a perverſis et male ſanis illorum opinionibus vindicare voluisſe videmus. Praeterea apparet, eo potisſimum conſilio Servatorem huic doctrinae rite interpretandae tantum impendisſe ſtudii et laboris, ut Iudaeis ſapientioribus perſuaderet, ſe exſpectatum illum esſe, quem Deus promiſisſet maioribus Mesſiam. Hoc inprimis conſilio Servatorem fuisſe locutum, apparet non tantum ex com. 24., verum praeſertim ex univerſa illa orationis parte, quae ſequitur a com. 30—47.

Pro τοῦτο *verſ. Aeth.* habet διὰ τοῦτο ex interpretamento ſcilicet. (98) Pro μνημείοις habet *Hunt* 2. μνήμασιν, quod eodem redit. Lectio recepta uſitatior est. Porro pro αὐτοῦ ſubſtituerunt τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ *colb.* 8. *vel. vulg.* (ſed exemplaria *Donatianica* et *Conſtantienſe*, Graecis congruunt). Quae lectio primum orta videtur in margine ad explicationem voc. αὐτοῦ et dein in textum irrepſisſe ex vs. 25. Denique et per calami vitium (notum enim est ſaepe mutari ε et η) *Fragm. alt.* legit θαυμάζετε pro θαυμάζητε. In verſu 29. *edit. Erasmi* 2345. addit *Hypodiastilen*, καὶ ἐκπορεύσονται. Tandem et ſuo more *cod.* D. pro ἐκπορεύσονται habet ἐξελεύσονται et pro πράξαντες, πράσσοντες.

Vs. 30.

Iam pergit Servator in eodem orationis contextu ingenue ſe profiteri Filium Dei. h. e. *promisſum Mesſiam*, et quidem ita, ut primum hoc vs. ea, quae iam antea de Mesſia monuerat, repetens, profiteatur, ſe nihil agere ſua, ſed ſolummodo Patris auctoritate. Filius quippe misſus nihil tanquam legatus

---

(97) Vid. BERTHOLDUS, *Christologia Iudaeorum I. et apostolorum aetate*. p. 203-212. (98) De valore huius *verſ.* vid. WETSTENII *prol.* p. 3. V. MILLII *prol.* 1472.

agere debet, quam quod is ei praeceperit, qui eum miſerit, ita tamen, ut eadem divina voluntate ſua et ſapientia et potentia agat, qua Pater agat, adeoque eodem honore divino ſit colendus, quo Patrem coli oporteat. At vero etiam ſe profitetur *Filium hominis*, h. e., eundem illum Meſſiam, ſed humanae pariter naturae ſocium, ſalutis humanae inſtauratorem et futurum hominum mortuorum ſuſcitatorem et iudicem. Qualis igitur haberi velit, Servator diſertis verbis nunc manifeſte declarat, omnia, quae antea de Meſſia generatim dixerat, ſibi accommodans. Quod igitur ad com. 30. attinet, repetit hic Servator, quod vs. 19. iam monuerat, οὐ δύναμαι ἐγώ, inquit, ποιεῖν ἀπ' ἐμαυτοῦ οὐδέν h. e. *ut mea auctoritate quid agam, non oportet.* (99) Vocabulum δύναμαι idem hic ſignificat ac vs. 19. et verba ἀπ' ἐμαυτοῦ reſpondent illis ibi obviis ἀφ' ἑαυτοῦ, *proprio arbitrio*, immo omnia fere plane ſunt eadem, licet aliis utatur verbis „καθὼς ἀκούω, κρίνω καὶ ἡ κρίσις κ. τ. λ." antea erat: *agit ea Filius, quae a Patre vidit peragenda et peracta.* Hoc autem loco inquit Servator; *illa, quae a Patre audio, peragenda ſunt, et peracta equidem pronuncio, et quae a me pronunciantur, vera ſunt.* Quando iudicium meum profero, non ago per me, ſed per Patrem, in quantum iudico ita, uti ille vult ut iudicem. Hinc et videmus, quomodo accipiendum ſit, quod Pater per eum creaverit mundum *Heb.* I: 3. et cur dicat Christus. *Matth.* XI: 27. *omnia ſibi tradita eſſe a Patre*: quae quidem verba proprie ad eius doctrinam pertinent. Quod autem de doctrina valet, id etiam ad alia extendi debet.

Ἀκούειν hic eandem habet ſignificationem ac vs. 19. verbum βλέπειν, nempe *probe perſpectum et compertum ſibi aliquid habere.* Tali ſenſu occurrit *Matth.* V, 43. XI, 4. *Ioh.* III, 23. *Iac.* V, 11. et praeſertim 2 *Cor.* XII, 4. ubi Paulus profitetur, *audiviſſe* ἄῤῥητα ῥήματα *in coelis* h. e. ſibi in coelis compertas fuiſſe res, quae ore humano enunciari non poſſent. (100) Cum vero hoc verbum, uti BOLTENIUS obſervavit, etiam adhibeatur de interrogatione iudicis 2 *Sam.* XV, 3. BAUERUS, aequalis noster, qui de iudicio terrestri cogitat, verba

---

(99) Conf. Cl. MUNTINGHE in lib. *de geſch. der Menschh. n. d. B.* D. IX. n. 59. „de Spreekwijs zegt met meer eigenlijke woorden, dat er tuſſchen de werkingen van den Vader en den Zoon „zulke eene overeenkomst plaats had, dat de Zoon altijd deed wat de Vader deed, en niets deed dan „overeenkomſtig den wil des Vaders." (100) SCHLEUSNERI *lexicon* in voce.

ad vs. 22. explicat „*je nachdem ich höre, nach genauer Erklärung.*" Sed; ut FLATTUS h. l. monuit, obſtant tali interpretationi verba, quae proxime praeceſserunt, ου δύναμαι — οὐδέν et quae v. extr. leguntur. Neque omnino hic cogitandum est de iudicio C. terreno. Scilicet verbum κρίνειν h. l. ſimpliciter ſignificat, *de rebus probe cognitis iudicium proferre*, id quod verum et falſum est pronunciare, uti clare docuit SCHOTTUS in *diſſert. de conſilio* etc. p. 57. ſeqq. Tali ſenſu etiam hoc vocabulum occurrit *Luc.* VII, 43. ubi legimus I. Simoni dixiſſe: ὀρθῶς ἔκρινας *recte iudicium tuum hac de re protulisti*; itidem 1 *Cor.* IV, 5. „μὴ κρίνετε" *nolite ſententiam vestram dicere;* nec non *Ioh.* VII, 24. ubi verba: „κρίνετε τὴν δικαίαν κρίσιν" denotant *proferatis velim convenienter veritati iudicium*, re ab omni parte bene examinata, iudicate. (101)

Verum, quispiam forſitan dicat: ſi hic non cogitandum est de ultimo iudicio, tunc Servator paulo obscurius mentem ſuam expreſſit, quam ut a Iudaeis intelligi poſſet, et accuratior orationis cohaerentia exſtitit, ſi verbum κρίνειν eo ſenſu retinetur, quo I. hactenus illo uſus erat, ut adeo et hic cogitandum ſit de ſolenni futuro iudicio. Reſpondemus vero: id quidem primo adſpectu videtur, verum, ſi paulo attentius rem introſpiciamus, apparebit, Servatorem, quemadmodum monuimus, ab hoc vs. 30. omnia illa, quae antea de generis humani liberatore generatim dixerat, nunc ſibi accommodare, ita ut aliis verbis repetat ea, quae vs. 19 et ſeqq. iam pronunciaverat, illaque ſibi applicet. Iam com. 19. inquit: *Filius agit ea, quae a Patre videt peragenda et peracta*, nunc vero, haec ſibi accommodans, pergit: *Ea quae a Patre audio peragenda eſſe et peracta, equidem pronuncio.* Atque ſic nobis videtur e contrario ipſe orationis nexus validum praebere argumentum, quo ſtatuamus, hic non ſermonem eſſe de iudicio ſupremo, ſed de unoquoque iudicio, quod proferamus de rebus nobis cognitis. (102)

Καὶ ἡ κρίσις ἡ ἐμὴ δικαία ἐστι. *Quare iudicium meum verum erit.* Καὶ, hic ſignificat, *quare*, *ideo*, uti *Matth.* XV, 23. καὶ προσελθόντες *ideo adibant eum diſcipuli. Marc.* III, 23. (103) *Marc.* IX, 8. *Act.* VII, 34. 1 *Cor.* V, 13.

(101) Vid. SCHLEUSNERI *lexicon* in V. (102) Ac ſic κρίνω hic non poſitum est, uti ROSENMULL. putat, pro *Futuro:* talis enim temporum mutatio per hanc nostram interpretationem cadit. (103) Conf. SCHLEUSNERI *lexicon* in V. nec non MALDONATUS et ERASMUS in *par.* et

etc. Ita et *Deut.* IV, 39. X, 19. *Iof.* I, 2. *Alex.* ἓν καὶ habent etiam δι' ὃ pro עַל-כֵּן *propterea Ief.* V, 25. XLIV, 23.

Δικαίος hic ſignificat *verum* non iustum (104) uti *Luc.* XII, 57. „τί δὲ καὶ „ἀφ' ἑαυτῶν οὐ κρίνετε τὸ δικαίον;" *cur vero non ipſi iudicatis quid ſit verum Ief.* XLII, 5. עראפת οἱ ο vertunt: μαρτύρα δικαίον. Ubi igitur Deus dicitur *teſtis* δικαιος h. e. uti e contextu patet, qui diverſam utriusque partis cauſam diiudicat, convenienter veritati, *lib. Sapient.* II, 18. *Schol. Sophocl. ad Trachin* vs. 412. τὰ δικαία per τὴ ἀληθῆ et δικαίος ὢν vs. 414. per ὁ ἀληθεύων, interpretatur; ac ſic formula κρίνειν δικαίως nihil aliud ſignificat quam, *de rebus probe cognitis et compertis ſententiam ſuam ſeu testimonium pronunciare.* Verum et exſtat alius locus, qui multum hic afferat lucis, ſcilicet *Ioh.* III, 13. ubi verba Servatoris haec ſunt: *mihi credite*, *quae probe cognita nobis ſunt pronunciamus*, *et quae nobis rite ſunt comperta testamur*, *profitemur.* Iam eadem fere ratione hoc loco inquit, *non mea ſed Patris auctoritate*, (ita videtur ſenſus) *ago omnia*, *quamvis operor*, *uti operatur Pater*, *non aliud tamen velle aut agere posſum*, *quam quod velit aut agat Pater*, *uti res divinas probe cognitas mihi habeo ex arctisſima quae mihi cum Patre intercedit coniunctione*, *ita et ex eius auctoritate ego pronuncio*, *quid verum ſit falſumve*, *et omnis mea de rebus probe cognitis profesſio vera est.*

Ὅτι οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, *non enim meum ſequor arbitratum*, *ſed ea peragere volo*, *quae mihi tradita ſunt a Patre qui me legavit*, hisce ultimis verbis Servator illustrat ea, quae dixerat, καθὼς ἀκούω κρίνω καὶ κρίσις δικαία. Denique obſervandum est, I. h. l. uti enunciandi modo, ei familiari, quo nempe, quod primum erat negatum, dein contrarii affirmatione explicatur οὐ ζητῶ τὸ θέλημα τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με πατρός.

Πέμψαντός με excidit *Nonno*, ut et in ſuperioribus *cod.* G. *Wetſten.* pro οὐδὲν habet οὐδὲ ἓν, quod vitium facile a calami errore originem ſuam ducere potuit propter ſcribendi modum, antiquisſimo hoc tempore uſitatum, uti omnibus notum est. Denique hoc verſu a ſcribis atque interpretibus additum est vo-

---

GROTIUS ad h. l. coll. SCHROEDERO, *Synt. reg.* 109. (104) Vid. SCHLEUSNERI, *lexicon* in V.

cabulum πατρός. (105) Deëst namque in omnibus fere codicibus; uti in *Steph.* β. γ. η. *Alex. Cant. Cypr. Trit. Met. Barb.* 1. *colb.* 8. *Hunt.* 2. *Vel. Arm. Vulg. Copt. Syr. Arab. Perſ. Aeth. Chryſ.* probante *Bengelio*, *Griesbachio*, *Wetſtenio* etc.

Vs. 31.

Quod de me ipſe testimonium vobis exhibeam, pergit Servator, *hoc apud vos testimonium erit*, *fide minus dignum*. Verba haec per ſe conſiderata ſunt evidentisſima: verum quomodo cum proxime antecedentibus cohaereant, non adeo perſpicuum est omnibus. Nobis autem videtur, praeëunte KUINOELIO aliisque, Servatori, quum ſe palam Mesſiam declararet, in mentem veniſſe, quam ſuſpectum Iudaeis videri *et* posſet, *et* esſet hoc de ſe testimonium, ideo, quod nemo in ſua cauſa prodire posſit testis. Ad hanc ſuſpicionem amovendam, nunc alienum de ſe profert testimonium, ac primum hoc verſu locutione quadam utitur proverbiali: (106) *Si ipſe ſolus*, inquit, *de me testimonium proferrem*, *non certae fidei testimonium meum esſet*. (107)

Non dicit hic Servator, ſe de ſe ipſum testari *non poſſe*, ac testimonium, quod de ſe edat *in ſe verum non eſſe*, ſed tale non haberi ab incredulis Iudaeis. Hoc enim ita esſe liquet, ex illis apud eundem cap. VII., 14. *Si ego testor de me ipſe*, *testimonium meum vanum est*. Igitur ut incredulos Iudaeos de divina ſua misſione et misſionis fine convincat, provocat ad testimonium IOH. ac Patris ſui loquentis per prophetas, eaque de cauſa ablegat ipſos ad ſcripturam S. praeſertim ad Moſis effata. (108)

Ἀληθὴς hic idem est ac *βεβαῖος*, *πιστός*, *certus firmus Ioh.* VIII, 13 et 17. ἡ *μαρτυρία ἀληθὴς* est *testimonium fide dignum ac ſufficiens*, contra, *μαρτυ-*

(105) Vid. MILLII *Prol.* 875. (106) Uti apparet ex *cap.* VIII. 13. (107) Sic CICERO pro *Roſcio* 36. „Itaque more maiorum comparatum est, ut in minimis rebus homines amplisſimi testi„monium de ſua re non dicerent." Vid. etiam ERASMI *adagia* in v. *testis dom.* plura exempla habet WETSTEN. (108) Conf. WOLFIUS *in curis* ad h. l. et HACKSPANIUS in *not.* p. 421. qui hunc cum *Ioh.* VIII, ex hebr. conciliat; obſervans *τὸ eſſe*, idem hic ſignificare, quod *haberi*, *cenſeri*, ut היה 1 *Reg.* I, 21. *τὸ ἀληθὲς* autem באמן quod non ſolum *verum*, ſed et *firmum* denotet.

μία οὐκ ἀληθής *testimonium est suspectum*, *parum certae fidei*, conf. *Deut.* XVII, 6. נאמן enim, quod Graeci saepe vertunt πιστός, non raro etiam significat ἀληθής et ἀληθινός. (*testis verus* i. e. *fide dignus*) dicitur μάρτυς ἀληθινός, in *Rhetoricis ad Alex.* c. XVI. Graecum est adagium, οἴκοθεν μάρτυς *testis domesticus*. Potest aliquid esse verum, quod solum per se tale non est, ut fidem impetret. *Potest quis de se vera dicere*, ut inquit Servator, cap. VIII, 14. *sed nisi alia accedant*, *non persuadet*. (109)

Ceterum nihil difficile hoc in v. occurrit, immo etiam codicum variantes nullam in sensu faciunt mutationem ac parvi sunt momenti. Observandum tantum est, ORIGENEM hic legisse κἂν ἐγὼ εἴπω περὶ ἐμαυτοῦ. Ac, κἂν pro ἐὰν etiam habet M. 2. Pro ἐὰν porro addunt γὰρ *Laud.* 2. *Eph. Seld.* 1. *Usser.* 1. *Colb.* 2. quod certe interpolatum est a librario vel scriba linguae graecae imperito. Denique pro ἐγὼ habet γάρ, *cod.* 40, qui tamen codex, cum nullum habeat valorem ob negligentiam eius Scriptoris, profecto non est audiendus. (110)

Vs. 32 et 33.

Iam vero ut Servator Iudaeorum obiectioni occurrat, docet h. l. sibi non deesse testes alios, et documenta veritatis eorum, quae dixisset, luculentissima, ἄλλος ἐστὶν ὁ μαρτυρῶν κ. τ. λ. *alius est qui de me testetur*, *cuius testimonium scio fide dignissimum esse. Iohannes nempe*, *ad quem vos misistis*, *vera testatus est.* Pergit hic Servator, alium testem in re sua in medium proferre, ita tamen, ut non statim declaret, quinam sit ille testis, concedens adversariis suis iratis, ut ipsi paululum meditando coniecturis indulgeant, atque ita fiant animo tranquilliores. Quae est scita observatio SCHOTTI in *diss. de consilio* etc. P. I. p. 69.

Dissensus est inter Eruditos, quinam significetur per τὸν ἄλλον; utrum Deus Pater, an vero IOH. baptista. Sunt, qui putent, τὸν ἄλλον intelligendum esse Deum Patrem. „Ipse enim Christus," dicunt, „profitetur, se neque „ullius hominis, neque Iohannis testimonio opus habere (vs. 34.) et testi illi,

---

(109) Vid. GROTIUS, ad h. l. et cl. MORUS, in *diss. de teste Dei Patris de Filio suo*, in *Diss. Theol. et Phil.* Tom. II. p. 266. (110) Conf. WETSTENII *prol.* p. 50.

„ quem ſe habere ait, ſummam, omni humana maiorem, auctoritatem tribuit v. „ 56 ac diſerte Deum Patrem commemorat v. 37." Sic KUINOELIUS, ROSENMULLERUS aliique. Nos vero, orationis contextus ratione habita, potius cum CHRYSOSTOMO, THEOPHYLACTO, ERASMO, GROTIO, TITTMANNO multisque aliis putemus, Servatorem hic ob oculos habuiſſe Iohannis baptistae testimonium. Cohaerentia enim verborum haec est: quod de me ipſe testimonium vobis exhibeam, hoc apud vos testimonium erit, non fide dignum ſed ſuſpectum; concedendum enim vobis est, neminem in ſua cauſa testem eſſe poſſe idoneum: ſed provocare mihi liceat ad alium, qui de me testimonium exhibuit, et quod de me ille testatus ſit verum eſſe, equidem ſcio; non enim ex ſeſe illud protulit testimonium, ſed ex divina revelatione; audivistis vos testimonium, quod de me tulit IOHANNES baptista, cui tantum tribuistis auctoritatis, ut vos ipſi (111) ad illum viros graves miſeritis, tanquam e fide digniſſimo auctore cogrituros, num ille ipſe eſſet Meſſias cap. I. 19. Is ſibi falſam laudem non vindicavit, eam quam illi tribuere vos voluistis laudem ſibi non tribuendam eſſe ingenue declaravit; veritatem profeſſus est, palam testificans, me eſſe promiſſum a Deo Meſſiam.

Formula μαρτυρεῖν τῇ ἀληθείᾳ, ſignificat *de vero testimonium perhibere*, *in honorem veri testari* i. e. ita, ut res ſe habeat, loqui, verum ſine fuco aut fraude pronunciare. (112) Id enim est μαρτυρεῖν, iunctum Dat. rei, de qua testimonium editur, ut τῇ ἀγάπῃ τινος μαρτυρεῖν: *de alterius beneficentia testari*, τῇ ἀληθείᾳ τινος: *de alterius integritate ac probitate*: non ergo confundi debet μαρτυρεῖν τῇ ἀληθείᾳ et μαρτυρεῖν τὴν ἀλήθειαν. Illud est: dicere rem ut habet, hoc ſignificat, *veritatem docuit*, *veram tradidit religionem*. Similiter *Act.* XIV, 3. Dominus ὁ μαρτυρῶν τῷ λόγῳ τῆς χάριτος αὐτοῦ dicitur: item 3. *Ioh.* Ep. v. 3, 6. μαρτυρεῖν τῇ ἀληθείᾳ, τῇ ἀγάπῃ. Ac pari ratione in *Xenoph.* C. P. VIII, p. 671. εὑρήσει αὐτὰ μαρτυροῦντα τοῖς ἐμοῖς λόγοις. (113)

Iam vero quid testatus, quid profeſſus erat IOHANNES de I. C.? Scilicet eum eſſe τὸν ἐρχόμενον h. e. promiſſum a Deo, Meſſiam, (ita enim καθ' ἐξοχὴν ap-

(111) Recte obſervat KUINOELIUS, vel ex his verbis colligi poſſe, I. hanc orationem habuiſſe coram Synedrio. (112) Conf. MORUS *in diſſ. laud.* p. 267. (113) Conf. cl. ABRESCHIUS in *par. in ep. ad Heb.* p. 284.

pellari solebat Messias promissus, seu quod idem est ὁ λόγος *cap.* I, 1.) Praeter hunc non esse exspectandum alium *Matth.* XI, 3. eum non procul abesse sed iam adstare inter Iudaeos, eum fuisse antequam ipse fuerit, atque talis dignitatis esse, cui se indignum existimet praestare servile ministerium. Denique eum esse agnum Dei, ferentem peccata mundi h. e. a Deo destinatum peccatorum expiatorem (*cap.* I. 26, 27, 29.) Quid igitur? nonne hoc testimonium coram legatis Synedrii vestri a IOHANNE editum, fide vestra dignum sit credatis? Nonne igitur, ipsius de me professioni eadem adiudicanda sit auctoritas? Atque sic valde perspicuum mihi videtur, haec omnia respectu IOHANNIS a Servatore fuisse dicta, nam quanquam I. *vs.* 34. profitetur, se neque IOHANNIS, neque ullius hominis testimonio indigere, necesse tamen duxit Servator, aliud quoddam in medium proferre documentum, et quidem Iohanneum, ut sic melius Iudaeis persuaderet de veritate eius divinae legationis, cum, ut hoc utar verbo, quasi surdi essent, testimoniis ei a Deo datis. (114) Μαρτυρεῖν τῇ ἀληθείᾳ τινος significat hic, *testimonium edere, de alterius integritate ac probitate* כאמת *Ies.* X, 20. *Ps.* CXLV, 18. coll. 3. *Ioh.* 3, 6. Similis verborum constructio reperitur *Luc.* IV, 24. coll. *Ioh.* XXIX, 11. sic in illo Christi responso, PILATO reddito, τὸ ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ, nihil aliud denotat nisi: *ut vera dicam, ut verum perhibeam testimonium.*

Pergimus iam ad contemplandas codicum lectiones variantes. Primo pro μαρτυρῶν περὶ ἐμοῦ. *Em.* habet μαρτυρῶν με, qui tamen *cod.* magis nitide quam accurate exaratus plurimis in locis deficit. (115) Dein pro οἶδα *Cant. Lat. Arm.* habent οἴδατε, alii uti *Mont.* et *Lin.* N. I. οἴδαμεν; prior quidem lectio optime videtur convenire, sed *cod.* suspectus est: praeterea posterior nostro Euangelistae usitatior est, conf. *com.* 21 et 24. (116) Porro in *colb.* 8. pro ἀληθής legimus ἀληθίνα et in *cod. Steph.* β. et *Cant.* pro μαρτυρία, μαρτυρία αὐτοῦ (sed initio scriptum erat μου) item, *Syr. Copt. Pers. Arab. Aethiop. Chrysost.* ex emendatione uti putemus. „Non subiicias illud αὐτοῦ" inquit LUCAS

(114) Conf. STORR. *Ueber den Zweck* etc. S. 228, et VITRINGAE, *Obs. Sac.* Lib. III. C. 3. p. 7. seq. ubi ostendit haec testimonia I. ita comparata fuisse, ut Iudaei vi principiorum et rituum suorum illis omnino fidem habere potuissent. coll. WOLFIO in *curis*, ad h. l. (115) WETSTENII *prol.* p. 52. (116) Vid. CLERICI *observ. in N. T.* ad h. l.

BRUC. et sane, quia vocabulum illud accessit ex locis all. huius Euangelii. (117) Denique pro μαρτυρεῖ habet μεμαρτύρηκε *cod. Leic.* ex *vs.* 35. quae quidem lectio, hic, cum de Iohanne Baptista sermo fit, melius cum Grammatices regulis conveniret. Verum codex minutissimi est momenti, uti antea vidimus, et omnes ceteri in lectione recepta consentiunt. Tandem in vs. 33. ὑμεῖς omittit 1. Bas. ob ὁμοιοτέλευτα. (118) Ceterum cod. 73. (*Wake*), valde difformatus addit ἐν, voci μεμαρτύρηκεν. (119)

Vs. 34.

Pergit Servator ἐγὼ δὲ οὐ παρὰ ἀνθρώπου κ. τ. λ. *ega quidem non capto testimonium hominis, sed huius mentionem feci, propterea ut vos lucrarer.*

Etsi non rapere gestit I. C. laudati viri iudicium de sua dignitate, tamen illud non penitus repudiat, sed utitur eo ad lucrifaciendos Iudaeorum animos, sive ad eos abducendos, ab errore et praeiudicata opinione ad verum.

Οὐ μαρτυρίαν λαμβάνω παρὰ ἀνθρώπου *non accipio commendationem humanam*, (120) infra *vs.* 41. δόξαν παρὰ ἀνθρώπων οὐ λαμβάνω, quae formula recte comparari potest cum nostra; nam quod ibi δόξαν λαμβάνειν, mox v. 44. commutatur cum ζητεῖν δόξαν, ut adeo et illud sit *quaerere*, *appetere*, *captare honorem*, vel *laudem*, non *accipere*, nedum, *sibi sumere*. Pertinent autem haec omnia ad dicendi genus Hebraizans. Graecis *arrogare sibi aliquid*, vel *sumere*, est προσποιεῖσθαι, de quo vid. *Kuster. de V. Gr. med. Sect.* I. 24. cum not. *Wolfii* p. m. 36. item. ἁρπάζειν, uti in *Chrys.* Hom. I. in priorem ad *Cor.* ep. τὸ κοινὸν ἁρπάζει καὶ ἰδιοποιεῖται et *Ach. Tat.* lib. VIII. p. 469. τὴν ἐκείνης τιμὴν ἐξήρπασας. Ostendit hic Servator iterum, cuiusnam esset naturae: homines enim et qui humanae naturae sunt socii, laudem semper quaerunt in aliorum testimoniis, immo illa eis perquam sunt necessaria; Generis humani vero liberator non opus habet hisce mortalium creaturarum testimoniis, aliis quippe utens documentis, quae documenta in ipsis eius operibus permagnis

---

(117) Coll. MILLII *prol.* 891 et WETSTENIUS ad h. l. (118) Conf. WETSTENII, *prol.* p. 44. (119) Ibidem p. 54. (120) *Testimonium non accipio*, h. e. *non accipere studio.* Vid. GLASSII, *Phil. Sacr.* Lib. III. Tract. 3. p. 367.

et praeclaris, et, in supremi Numinis effato, sunt conspicua. Quanquam vero haec ita sint, accommodat tamen se Servator, ad hominum illius aetatis ingenii imbecillitatem, provocans ad testimonium IOHANNEUM, ut parati redderentur ad dignitatem suam agnoscendam.

Ἵνα σωθῆτε, vestra causa: etenim verbum σώζειν denotat (uti iam verbulo monuimus) *incommodo liberare* et *commodum praestare;* lucrari enim aliquem omnium linguarum consuetudine dicimus, cum ab alia parte ad aliam traducimus: atque sic, ut vos a vestra contumacia abducam ad me audiendum. (121) Idem hic denotat quod κερδαίνειν, 1 *Tim.* IV, 6. 1 *Cor.* VII, 16. ubi diserte Paulus dicit, fieri posse, ut coniux Christianus uxorem e gentibus σώζῃ, liberet a superstitione et Idololatria, et adducat ad Christianam religionem: quo cum loco conferri meretur dictum illud Petrinum in prima sua *ep.* III, 1. posse e contrario ab uxore Christiana κερδαίνεσθαι, allici abducique maritum paganum, ut proclinet ad Christianos sequendos; (122) conf. *Act.* II, 47. τοὺς σωζομένους *adductos ad religionem Christianam* ibid. IV, 12. XI, 14. ὃς λαλήσει ῥήματα πρός σε, ἐν οἷς σωθήσῃ σὺ καὶ πᾶς ὁ οἶκός σου *modum perveniendi ad religionem et felicitatem Christianam tibi et omnibus tuis tradet atque exponet.* Consilium igitur Servatoris erat, eos, qui ipsum tum audirent, σώζειν h. e. abducere ab animo alienato ad benevolum, ab ἀπιστίᾳ ad fidem; Imprimis eos volebat σώζειν, commemorando testimonio IOHANNIS, h. e. eos eo adducere, ut, cum concederent IOHANNEM fuisse virum eximium et fide dignum, concederent et hoc, tanti viri Iudicium de I. C. esse admittendum eumque agnoscendum Messiam venturum, atque ita salutem consequerentur.

Una solummodo varians lectio hoc in vs. occurrit, *Codd.* scilicet *Cant. Paris.* 3. pro ἀνθρώπου habent ἀνθρώπων, quam lectionem putemus a scribis atque interpretibus ortam esse, ob similitudinem nostrae phraseos cum illa, quae vs. 41. occurrit: lectionem autem receptam veram esse patet, qua sic de IOHANNE, ac sic de uno homine sermo fit.

---

(121) Vid. SCHLEUSNERI *lexicon* in V. n. 3. (122) Coll. Cl. MORI *diss. laud.* p. 268. nec non eius *recit. in Euang. Ioh. p.* 94.

Vs. 35.

Ἐκεῖνος ἦν ὁ λύχνος; pergit Servator respectu IOHANNIS, ὁ καιόμενος κ. τ. λ. *Erat ille lucerna ardens ac lucens, cuius tamen luce vos per breve tempus delectati estis.* Scilicet quanquam I. testimonium Iohannis non captaret, tamen neque illud neque ipsum hominem repudiat; immo vero eum insigni elogio h. v. ornat; idque quidem facit sub figura ardentis lucernae, quae quaqua versum sua luce densissimas repellat tenebras, eiusque splendore hominum animos laetitia afficiat. Quam apte Servator hic lucis figura utatur, unicuique patet, modo consideret, IOHANNEM I. quasi praeluxisse, ac viam praeparasse, immo populo salutiferum fuisse: neque enim vocabulum λύχνος metaphorice denotat *doctorem generatim, sed talem hominem, qui sua doctrina, vitae exemplo atque aliis modis salutem praestat, animosque hominum veritatis luce collustrat ac sic auctor magnae felicitatis existit.* (123) Vereor enim, ne nimia sit eorum interpretum, ut BENGELII in *Gnomon.* ad h. l. quem sequitur SEMLERUS, ut et KRAUSII *comment.* l. p. 127. *Patrumque nonnullorum* apud SUICERUM *Thesaur. Ecc.* vol. II. p. 1484. subtilitas, qui λύχνον vocabulo tenuius quid atque inferius inesse arbitrentur. conf. etiam *Matth.* V. 14.

Iam vero Servator Iohannem appellat *lumen ardens*, propter fervorem ardentissimum, in munere obeundo demonstratum; *lucens* vero, quoniam per totum Palaestinam celeberrimus erat atque illustrissimus, Iudaeisque omnibus probatissimus. (124)

Frequens est in literis S. comparatio doctoris cum luce et lucerna: sic de Elia legimus, *Syr.* XLVIII, 1. ἀνέστη Ἠλίας ὁ προφήτης ὡς πῦρ, καὶ ὁ λόγος αὐτοῦ ὡς λάμπας ἐκαίετο; *apparuit Elias propheta tanquam ignis et doctrina eius tanquam fax ardebat.* unde etiam titulus Rabbinorum בוצינא דאוריתא, *lucerna legis*, vel etiam בוצינא חנקורא *lucerna lucis.* Eodem modo eodemque sensu ipse Servator appellatur ὁ λύχνος *Apoc.* XXI, 23. et τὸ φῶς *Ioh.* I, 8. conf. *Rom.* II, 19. *Ioh.* VIII, 12. XII, 46. et haec vox φῶς, plane uti heb. אור, frequenter usurpatur de religione vera, de praeceptis regulisque divinis, qua-

(123) Conf. SCHLEUSNERI *lexicon* in V. N. 3. (124) Coll. TITTMANNI *comment.* l. ad h. l.

tenus hominum animos illustrent, ignorantiam depellant et felicitatem largiantur. (125)

Iam vero dissentiunt inter se interpretes, quid significent verba: ὑμεῖς δὲ ἠθελήσατε ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ. Ita inter alios MICHAELIS in lib. *Introd. in N. T.* p. 269. hunc locum explicat ex loquendi genere apud Arabes usitato, apud quos talis phrasis saepe occurrit significatione *irrisionis* (Coran. 40, 83.) ita ut Servator hisce verbis nihil aliud indicasset, quam: *vos Iudaei per breve tempus eum, eiusque doctrinam irrisui habuistis.* [illegible] *Euangelium praedicare*, de omnibus omnino adhortationibus et praedicationibus usurpatur, eademque significatione occurrit lingua Graeca *Act.* XIV, 15. Hactenus MICHAELIS. HEUMANNUS contra putat, haec verba interrogative esse sumenda, idque ex hebraismo quodam explicat „Hebraei enim, „inquit, carent illa interpunctationis nota, quae interrogationem indicat, nec „semper praemissa ה indicium exhibent interrogationis, unde fieri solet, ut „nonnunquam locus aliquis videatur perobscurus, quem interrogationis a„gnitio statim reddit quam facillimum ac planissimum." Verum talis interpretatio minus nobis videtur rei esse congrua, aeque ac illa cl. MICHAELIS, quae historiae veritati contraria est, cum ex illa notum sit, Iohannem eiusque doctrinam, apud multos fuisse receptam: potius igitur assensum nostrum praebeamus interpretationi cl. *Tittmanni*, qui verba vertit; „*et vos luce eius* „*per aliquod tempus vehementer gavisi estis.*" Verbum enim θέλειν non tantum saepe redundat atque otiosum est, uti 2 *Tim.* III, 12. PHILO de *Arab.* p. 350. ὁ πολὺς πόνος τοῖς θέλουσι κατὰ τοὺς κειμένους νόμους ζῆν, non opus est magno labore ad *exigendam vitam iuxta legum regulam*, et *Eurip. Orest.* v. 92; Ὅσγ' εἶπ' Ὀρέστην παῖδα τὸν Ἀγαμέμνονος Στεφανοῦν, ὃς ἠθέλησε τιμωρεῖν πατρί, *qui censuit Orestem filium Agamemnonis coronandum, quod ultus sit patrem*: (126) verum etiam saepe exprimit *cupiditatem*, *studium alicuius rei*, et *voluptatem*; per Synecdochen nimirum, conf. cap. VI: 21. VII, 17. VIII, 24. (127) Vehementer igitur gavisi sunt eius luce, sed πρὸς ὥραν, ad breve tantum tem-

---

(125) Vid. *comm. Theol.* editae a VELTHUSANO, RUPERTO et KUINOELIO P. III. p. 176.
(126) Plura exempla habet KUINOEL ad h. l. (127) Conf. MARCLANDUS, *ad Lysiam* p. 66. (Reiskii) et SCHLEUSNERI *lexicon* in v. n. 4.

pus, quia desiderium laetandi de Iohanne apud eos per breve tantum tempus durabat, inprimis cum inciperet pessimos eorum mores perstringere, ac praedicare poenitentiam, conf. 2 *Cor.* VII, 8. *Gal.* II, 5. 1 *Thess.* II, 17. *Bereschit R.* LXX. ubi לעולם et לשעה opponuntur. „Eodem modo" inquit GROTIUS „ac pueri qui delectantur visu lucis, sed usum eius non habent." Ita enim cl. OERTEL in *interp. Euang. Ioh.* ad h. l. „wie wohl es euch mit „ihm auch ging, wie den kleinen kindern, wenn ein brennendes licht in das zim- „mer komt, ihr hattet eine gewaltige Freude über das Licht seiner aufklärung." Ostendit hic Servator Iudaeorum inconstantiam, qui Iohannem aspernari coeperunt, postquam de ipso I. testimonium perhibuisset.

Ceterum ἀγαλλιασθῆναι significat, *prae gaudio splendere, delectari aliqua re,* ab ἀγάλλειν, *ornare, nitidum splendidum reddere.* resp. Heb. גול *Ps.* II, 11. et עלץ *Ps.* LXVIII, 4. pp. *exsultare.*

Pro ἀγαλλιασθῆναι πρὸς ὥραν *Cod.* A. *Edit. comp. Platin Vulg. Chrys.* probante *Beng.* per transpositionem legunt πρὸς ὥραν ἀγαλλιασθῆναι. *Cod.* A. D. K. 44, 83, 86, 97. *Euang.* 24. *Fragm. Ald. Ed. compl. Platin.* et *Beng.* pro ἀγαλλιασθῆναι, habent ἀγαλλιαθῆναι, quod certe calami est vitium, ob similitudinem figurae θ et σθ, uti omnibus notum est. Denique quomodo *Arab. Polygl.* legerit, male vertens καιόμενος ممتلى *impleta* pro ملتهب *ardens,* videri potest in libro MICHAELIS, *Tract. crit. ad varias N. T. lectiones.*

Vs. 36.

Iam pergit Servator h. c. postquam professus erat omne de se testimonium humanum sibi minus acceptum esse: *ego vero graviora testimonia habeo, quam illa* IOHANNIS, *nam opera quae a me peragi vult Pater, quaeque ego ago, illa ipsa testantur me a Patre esse missum.*

Est igitur hoc argumentum *alterum,* quo confirmare voluit, se esse eum, quem paulo ante dixisset, sive se missum esse a Deo. Ante omnia inquirendum est, quaenam et qualia sint illa opera, ad quae I. in sua causa hic provocat. Dissentiunt hac de re inter se eruditi. Sunt nimirum qui putent, haec opera intelligenda esse *de universa C. agendi ratione,* nulla ratione habita miraculosae eiusdem factorum indolis. Alii illa explicant, *de munere doctri-*

nae tradendae, uti MORUS (128) aliique. Alii cogitant *de institutione* et *exemplo Christi*, docendi negotio, sapientia et obsequio erga Patrem, vitae sanctitate, uti NIETZSCH (129) Alii *solam docendi provinciam C. demandatam* intelligunt, uti in Briefe über das Eu. Ioh. Eichhornii algem. bib. 6. VII. p. 982. seqq. Eckermannus Theol. Beiträge 6. V. St. II. p. 76. seqq. Verum enim vero, ipsa orationis series, loca parallela, atque huius vocabuli ἔργα notio, vix dubitationem relinquunt, quin ultima adhuc commemoranda sententia illorum interpretum vera sit, qui putent hic cogitandum esse de miraculis factisque praeclaris, a Servatore editis. (130) ἔργον scilicet vocabulum de l. usurpatum saepissime denotat *miraculum quoddam insigne*, *ut Luc.* XXIV, 19. et respondet voc. heb. מעשה. *Ps.* CVII, 24. plurali autem numero τὰ ἔργα saepius significant miracula a C. patrata. Eadem significatione haec vox occurrit *Ioh.* VII, 21. coll. vs. 23. et *cap.* V, 8. ἔργα τοῦ Χριστοῦ *Matth.* XI, 21. certissime sunt miracula, quod apparet, si conf. cum l. in Eu. *Luc.* VII: 14—18. Imprimis notatu dignus est locus *Ioh.* IX, 3. ubi legimus: haec facta sunt, ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ. Miracula hic intelligenda esse luculenter constat ex praecedentibus. Nunc sequuntur verba. Ἐμὲ δεῖ ἐργάζεσθαι τὰ ἔργα τοῦ πέμψαντός με, κ. τ. λ. h. e. *oportet me divina edere miracula, quae Pater mihi edenda iniunxit.* Ita etiam loco nostro τὰ ἔργα et quae seqq. hunc reddunt sensum. Miracula, quorum divinitus edendorum auctoritatem mihi dedit Pater, haec inquam miracula, quae a me edita vidistis, tes-

---

(128) *In diss. laud.* p. 269. seqq. „Si rei ipsius, inter alia inquit, his verbis expressae explica„tio, in hoc eodem libro *Iohanneo* quaeratur, in promptu est, negotium docendi homines et mor„tem deinde pro iis appetendi intelligi," et paulo post „efficitur, illa ἔργα, de quibus l. ut de do„cumentis loquitur, non esse hoc loco miracula, certe non tantum miracula, non imprimis miracu„la."Postea vero idem ille MORUS hanc suam mutavit sententiam, *in recit. in Euang. Ioh.* p. 94. „Haec facta C. „ita ibi legimus" intelligenda erunt eius miracula, quae in omnium prophetarum „vita hanc habuere vim, ut comprobarent, hos esse legatos divinos etc." (129) *In diss. quantum C. tribueret miraculis.* Vitemb. 1796. (130) Ita STORRIUS *in* FLATTS *Magazin St.* 2. p. 80. et eiusdem *Lehrbuch der christ. dogm. mit anmerk. von* C. C. FLATT p. 133. seqq. necnon A. W. P. MÖLLER *in disp. edit. a Societate Hagana* 1800. p. 120. ubi inter alia illud legitur „dat J. zich *niet op de* „*wonderwerken*, *maar* alleen *op het Godewaardige van zijne handelingen* beroept, heeft men ook *daar*„*uit* willen bewijzen, dat J. zijne werken καλὰ ἔργα *Ioh.* X, 32. noemt, en daaruit heeft men dit „gevolg afgeleid: „Het is niet het θαυμάσιον, maar veel meer het καλὸν van zijne handelingen, waar

tantur, me esse missum a Patre. Et sane tot ac tanta miracula, a Domino edita, non poterant non vim habere insignem ad eum audiendum et suscipiendum tanquam Messiam; erant enim illa Dei testimonia et argumenta in facto posita, quibus declarabatur *partim* eum divinitus esse missum, *partim* consilium Divinum esse, promovendo eius auctoritatem celerius et evidentius; luculentissima erant documenta, eum esse a Deo missum hominum Servatorem: hanc ob causam Petrus Iesum appellat, per excellentiam *ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς h. e. virum a Deo missum ac inter Iudaeos probatum*, idque quidem nullo alio modo, quam *δυνάμεσι καὶ σημείοις οἷς ἐποίησε δι' αὐτοῦ ὁ Θεός Act.* II, 22. conf. *cap.* II, 23. et X, 26. unde extra omne dubium fit, miracula C. fuisse argumenta legationis eius divinae longe evidentissima ac tanquam talia ab eo nostro loco esse commemorata.

Iam autem cum verum sit, Servatorem hic *τὰ ἔργα* intellexisse miracula ab eo patrata, superest tamen alia quaestio, utrum nempe Servator se missum a Patre dixerit tanquam doctorem solummodo, an simul etiam tanquam Messiam. Verum dubii nihil superesse nobis videtur, quin et Servator se a Patre missum esse dixerit tanquam verum Messiam: si enim simpliciter indicare voluisset se esse legatum Dei, tali sensu, quo et multi alii fuerunt, et dicuntur *legati esse* a Deo ad homines missi, nihilo praestantior fuisset, quam IESAIAS, IEREMIAS aliique. Potius igitur significavit, se esse legatum illum excellentissimum, maioribus iam promissum, *τὸν ἐρχόμενον ἐν ὀνόματι Κυρίου*, *missum singulari consilio divino ad homines beandos*, uno verbo *Messiam*. Iudaei namque a Messia venturo edenda exspectabant miracula, quibus comprobanda esset regia eius dignitas ac summa auctoritas *Ioh.* IV, 48. *Matth.* X, 6. Praeterea,

---

„„J. zich op beroept, en waarmede hij zich verdedigt; dit *καλὸν* is het, waarom hij zijne handelingen „„*ἔργα τοῦ πατρός* noemt. vs. 37. Handelingen, waar door hij zich praktisch Gode gelijkvormig „„toonde." (*Neue Theol. Iournal.* S. 382.) Doch, wat noodzaakt ons hier te scheiden, het gene „naauw saamverbonden is? JESUS beroept zich zeer dikwijls op zijne wonderen in 't gemeen, als „op bewijzen van zijne Godlijke zending, en zijne verbinding met God; zonder telkens uitdruklijk „te gewagen, dat zij *weldadige wonderen* waren, (*ἔργα καλὰ*). Waarlijk de wonderen van Jesus waren „ook weldadig, en het is zeer doelmatig, dat Jesus zich ook op deze weldadigheid tevens beroept, „dewijl de Jooden zich zoo *ondankbaar* jegens hem bewezen vs. 31, 32.; en hun ongeloof in woede „en vervolging lieten uitbreken. (vergel. *Ioh.* IX. 28--34.)."

uti recte obfervavit KUINOELIUS, praecesfit h. l. miraculum quoddam, fcilicet *fanatio hominis aegroti*, vs. 1—16. quae huic orationi Servatoris occafionem dedit, et cuius refpectu opera fua cum illis Patris conferat. Ex univerfo igitur fermonis contextu evidenter apparet, Servatorem fe nullo alio confilio commendare voluisfe Iudaeis, quam ut ipfum agnoscerent tanquam verum Mesfiam I. C.: nempe miracula tanta erant et tam infignia, ut omne qualecunque, vel excellentisfimi religionis doctoris testimonium exhibitum, fuperarent, ac luculentisfime indicarent, illum esfe per vates antiquos Mesfiam promisfum, a Deo ad homines misfum, ut eorum caufam adiuvaret iisque falutem reftitueret; unde ipfe C. formulam ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε nonnunquam commutavit cum illa, ὅτι ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ κἀγὼ ἐν αὐτῷ, ac talem fe vere esfe intelligi voluit, immo evidenter intelligi posfe docuit ex miraculofis fuis operibus. (131) Ceterum omnino cum hoc nostro loco conferri meretur 1 *Ioh. ep.* V, 9, 10. Ubi hunc Servatoris fermonem refpexisfe Apostolum, vidit iam STORRIUS p. 228. eumque cum h. Ep. l. contulit GROTIUS, qui nec *cap.* X, 25. et XIV, 11. neglexit. Illud enim testimonium Iohanneum iis rebus cernitur, quibus Deus Servatorem, verum Mesfiam declaravit, quales funt, miraculorum effectiones, etc. ad quas toties auctoritatis fuae confirmandae caufa ipfe C. provocavit: in his itaque qui Dei filio credit, ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ, *fidem exhibuit divino testimonio* (conf. STORRIUS p. 229. in not.) at vero, qui Deo testanti fidem negat, ψεύστην πεποίηκεν αὐτόν, is Dei mendacium arguit, eo fcili-

---

(131) Formulam ὅτι ὁ πατήρ με ἀπέσταλκε IESU infigniter fuisfe propriam, imprimis patet ex *Iohanneo Euangelio*, deque ipfo, fortasfis etiam e confueta Iudaeorum tunc temporis appellatione, ut legato Dei κατ' ἐξοχήν, h. e. Mesfia, crebro ufurpatur. Modo mihi infpice *Ioh.* III, 34. V: 36, 38. VI: 29. nominatim C. X. 36. ubi quem fenfum illa IESU, ὃν ὁ πατὴρ ἡγίασε καὶ ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον, ὑμεῖς λέγετε κ. τ. λ. paucis videamus: fcilicet ita ftruenda haec, eque crebra vocularum αὐτος e: ἐκεῖνος apud Graecos, maxime ante relativum ὅς, omisfione fupplenda cenfeam: ὑμεῖς λέγετε ἐκείνῳ, ὃν, ὁ π. ἡ. κ. ἀ. ε. τ. κόσμον ὅτι βλασφημεῖς, caet. hanc quidem in fententiam: *vos illi, quem fibi delegit Pater conftituitque fuum in his terris legatum, dicitis: tu impie loqueris, quod me Dei filium esfe dixerim?* igitur in ἡγίασε καὶ ἀπέστειλε, forma fine dubio hebraica, est *Hendiadys*, ut vocant, verbalis, pro quo Graeci dicerent ἁγιασὰς ἀπέστειλε. conf. Cl. ABRESCHIUS in *par. in ep. ad Heb.* p. 160.

cet, quod testimonium eius de filio ſuo, publice toties ac ſolemniter editum, non admittit. (132)

Τὰ γὰρ ἔργα et αὐτὰ τὰ ἔργα elegans in hisce verbis est αναφορα, qualis illa: *Pallas te hoc vulnere*, *Pallas immolat:* habet enim emphaſin istud loquendi genus; ſic et *Aelian.* V. H. VIII, 9. Ἀρχελάον Κρατεῖας ἀπέκτεινε τὸν ἐραστὴν, ὁ Κρατεῖας Ἀρχελάον. IX, 4. X, 22. (133)

Δίδωμι h. l. ſignificat *iniungo*, *mando*; *opera quae mihi perficienda iniunxit Pater.* conf. *cap.* VII, 22. XVII, 4. In *verſ. Alex.* hebraico עוה *Esrae* IX, 11. reſpondet conf. XENOPHON *de Rep. Laced.* XV, 3, 5. (134)

Δὲ deest in *cod.* 63. qui *cod.* quanquam ſatis probus ſit, tamen non tantam habet auctoritatem, ut, cum omnes ceteri in lectione recepta conſentiant, illam tanquam veram recipere dubitemur. (135) Pro ἐγὼ, γὰρ habet *cod.* 56. in quo tamen *cod.* paſſim interſperſa ſunt vocabula miniata. (136) *Cod.* D. porro (*Wetſt.*) pro μείζω habet μείζονα. *Eod.* autem hic, uti antea vidimus, nullam habet authentiam, pro μείζω legimus μειζῶν in *cod.* A. 10, 11, 13, 33. V. vero uti notum est pro arbitrio in antiquisſimis codd. MSS. in fine voc. nunc omittitur nunc additur, γαρ omiſit *cod.* 46. (Boole.) per ſcribae incuriam. Pro ἔδωκε, 23. *Euang.* 20. legit δέδωκε ex ingenio uti mihi videtur ſcriptoris. Pro τελειώσω *cod.* 64, 74, 89 et 90. habent πληρώσω, quod ad ſenſum eodem redit: ſed cum omnes ceteri *cod.* iique authentisſimi in lectione recepta conſentiant, tali mutatione profecto non opus est, τελέσω habent *Mont.* N. 1. *Leic.* qui tamen, *cod.* omnes plane nullam habent auctoritatem et minus accurate deſcripti ſunt. (137) ἃ ἐγὼ ποιῶ omiſit *cod.* 38. et ex eo *cod. Latini;* verum, testante WETSTENIO, in hocce cod. frequentes ſunt omisſiones earumdem vocum. (138) Ceterae variantes nullius ſunt momenti: ſic ἐγὼ deest in A. et D. qui et *cod.* D. pro ἀπέσταλκε legit ἀπέστειλε, uti et alii. Ceterum cl. BOWYER (139) et

---

(132) Conf. rev. C W. STRONCK *in ſpec. herm. Theol.* I. p. 34. (133) Conf. GROTIUS ad h. l. et ex eo ROSENMULLERUS in ſchol. ad h. l. nec non WOLFIUS, *in curis* ad h. l. et BLOMBERGII *Parerga ſ.* p. 161. „hac figura utuntur" inquit „cum perſona, vel res de qua lo-„quuntur per interiectionem plurimum eorum remotior est, quo caſu plerumque pronom. αὐτὸς adhi-„bere ſolemus ad indicandam rem de qua loquimur." (134) Vid. SCHLEUSNERI *lexicon* in v. n. 8. (135) Conf. MILLII *prol.* 1439. (136) Ibid. 1382. (137) Vid. WETSTENII *prol.* p. 51—53. (138) Ibid. p. 49. (139) In libro I. ad h. l.

OWEN putant hic pro μείζω τοῦ Ἰωάννου fortasse legendum esse, μείζω τῆς τοῦ Ἰωάννου.

Vs. 37 et 38.

Pergit iam Servator monere, Patrem de filio suo testimonium dedisse καὶ ὁ πέμψας με πατὴρ κ. τ. λ.

Quaerunt hoc loco interpretes, ubinam Pater hoc de filio testimonium protulerit. Sunt inter antiquiores et recentiores haud pauci, qui putent, haecce verba referenda esse ad I. C. baptismum, uti WOLFIUS in *curis*, KOECHERIUS in *analectis*, BOLTENIUS, PAULUS aliique; verum uti iam recte observavit CALVINUS, nihil profecto in hoc versu occurrit, quod nos de illo baptismo cogitare iubeat: immo orationis series luculenter docet, esse hoc loco sermonem de prophetarum oraculis Messiam spectantibus. Servator scilicet ostendit, se non posse non cognitum esse populo Iudaico, ob varias ac multiformiter editas a Patre de eo declarationes. Innuit nempe Servator libros Sacros V. T., qui continent hasce Dei declarationes, de mittendo aliquo Servatore, atque ex quibus evidenter intelligere poterat Iudaeorum unusquisque, eum esse promissum Messiam. Tale testimonium Pater dedit sive ὁ λόγος αὐτοῦ, uti est in seq. versu. Hoc sibi voluit Servator, cum diceret ὁ πέμψας με πατὴρ αὐτὸς μεμαρτύρηκε περὶ ἐμοῦ. *cap.* VI, 27. (140) Atque sic adstipulari GROTIO haud possimus, particulam καὶ in initio huius vs. ad praecedentia referenti, ita ut significet: *itaque*, *ergo*, et μεμαρτύρηκε vim *praes.* obtineat; hoc sensu *itaque Pater omnino de me testatur operibus illis:* sic enim cadat verus orationis nexus; cohaerentia namque verborum haec est: ipse Pater de me testatus est, hoc vero testimonium, hae declarationes ac promissiones satis clarae sunt, *quamquam vocem eius nunquam audivistis*, *neque figuram vidistis*, quamquam vobis non forma visibili apparuit, et vera voce hoc de me testimonium perhibuit. Eorum enim haec vis est, sane non ita, ut proprie in vita communi testem dicimus, aut testantes aliquid auribus audimus atque oculis videmus, ipsum De-

(140) Conf. cl. MORI *diss. de testimonio Patris, Filio dato.* p. 272.

um testatum esse, non adspectabili modo eum testem adstitisse verba facientem; sed doctrinam suam et declarationem et praedictionem exhibuisse, quae sit ipsius Dei λόγος, quo uno detegente talia praedici possunt. *At vos non tenetis eius declarationem*, hoc eo ipso declaratis, *quod ei quem ille misit fidem non habetis.* Spernebant scilicet Iudaei haec Dei testimonia, ne intelligebant quidem, immo perverse interpretabantur, et in persona Messiae exspectabant regem terrestrem, tanquam qui plane ignari essent consiliorum divinorum de mittendo humani generis liberatore, unde aliter fieri non posset, quam ut I. C. ne agnoscerent quidem tanquam Messiam, multo minus fidem ei haberent, καὶ τὸν λόγον αὐτοῦ οὐκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν.

Καὶ hic significat; *Verum tamen*, uti recte observavit cl. MORUS, ita ut sensus huc redeat, *at vero institutionem eius non admittitis in animum*, *eius declarationem non tenetis*, sive, *quam de me docuit doctrina excidit animis vestris.*

Formulae μένειν ἐν τινι frequentioris prae ceteris usus, primum quidem omnium cuique, Euangelium et Epistolam IOH. legenti, sese offert; respondet formulae εἶναι ἐν τινι; quibus voculis eandem fere rem indicari, GROTIO iam visum est. „Atque huius quidem sententiae caussa," uti rev. STRONCKIUS inquit l. l. p. 176. „forsan exstitit viro illustri ac doctissimo frequens et multa illarum „formularum, in quibus est verbum μένειν, cum iis permutatio, quae verbo „εἶναι exprimantur: quae nimirum quanta sit, sentiet protinus ac confitebitur, „quicunque ex multis loca tantum contulerit sequentia; scilicet quod ep. c. I, „10. dictum erat, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐστιν ἐν id. c. II, 14. effertur ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ „μένει ἐν. Eodem modo, postquam eiusdem cap. alterius vs. 5. extremo mo„nuerat Apostolus, ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμεν, versu statim sequenti, „eandem quasi repetens pro more suo sententiam subiungit ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μέ„νειν." conf. etiam eiusdem cap. vs. 15. coll. *cap.* III, 17. atque sic hae formulae plane eandem habent significationem, hoc tantum cum discrimine, ut si vocabulo εἶναι exprimantur, solummodo significent, quid, et quale sit, si vero μένειν in iis sit usurpatum, notionem addat *perpetuitatis*, *constantiae*, ac *durationis*, ac sic indicetur, quid et quale maneat. Eadem iam significatione Servator hoc nostro loco dixit τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (οὐκ) ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν, vel, quod eodem redit, (οὐ) μένετε ἐν τῷ λόγῳ μου *Ioh.* VIII, 31. pro quo c. XV,

7. usus est formula, idem valente, τὰ ῥήματά μου ἐν ὑμῖν (οὐ) μένει, ac sic in multis aliis locis. (141)

Τούτῳ ὑμεῖς οὐ πιστεύετε, *hunc non audistis cum adsensu.* Referenda nominatim huc sunt, eum non audire cum adsensu, ubi se describit, se esse illum legatum eximium, dicit (nam de hac re, de qua Iudaei dubitabant, praesertim hic sermo est) id quod exprimi uberius interpretando sic potest: *hunc non agnoscitis, non admittitis* (142).

Ὅτι *quia* hic positum est ἀποδεικτικὸν (probativum); uti idem observat GROTIUS et ex eo ROSENMULLERUS. Apparet verum esse quod dico, nam ei, qui a Deo missus est, fidem habere pertinaciter recusatis, οὐ πιστεύετε, *eum non admittitis, non agnoscitis.* (143)

Hic iterum pro suo more *codex cant.* fecit mutationem, pro ἀυτος μεμαρτύρηκε, legens, ἐκεῖνος ἀυτὸς μαρτυρεῖ, et omittit voculam πώποτε. Verum cum hicce codex nullius sit valoris, certe hae lectiones reiiciendae sunt. Porro *cod. I.* pro αὐτὸς habet ἐκεῖνος, et ex eo *codd. Latini:* qui tamen *cod.* ad *vers. Ital.* est interpolatus. (144) Ἐν ὑμῖν omittit *Aet.* per incuriam scribarum, et per calami fortasse vitium pro ἀπέστειλεν legimus ἀπέσταλκεν in *cant. Mon. Lin. N.* 1. *Bodl.* 3.

Vs. 39 et 40.

Ἐρευνᾶτε τὰς γραφὰς (pergit Servator) ὅτι κ. τ. λ. *Sacrorum librorum scrutandorum estis quidem studiosi, quod putatis, per eos vobis viam monstrari ad felicitatem perennem consequendam* etc.

Dissentiunt interpretes, utrum illud τὸ ἐρευνᾶτε, *imperative* an vero *indicative*, sit intelligendum: multi, uti CLERICUS, KOECHENIUS, WETSTENIUS aliique, quos laudavit WOLFIUS in *curis* ad h. l. (145), *imperative* hoc

(141) Conf. SCHLEUSNERI *lexicon* in V. (142) Vid. SCHOETGENII *Horae heb.* P. I. p. 356. (143) Conf. BENGELII *gnomon N. T.* ad h. l. (144) Vid MILLII *prol.* 1168 et WETSTENII *prol.* p. 41. (145) Ipse itidem WOLFIUS eorum sententiae adstipulari non dubitavit, et eius in commodum multa attulit licet minus valida argumenta, quae tamen omnia hic commemorare longius foret. Unum ut sit exemplum „omnes antiquissimi interpretes hoc vocabulum *imperative*

vocabulum sumserunt, atque in illo emphasin quandam positam esse multis probare conati sunt argumentis, ita, ut significet *aliquid* cum maxima ἀκριβείᾳ, animi attentione et magno animi conatu, quaerere, atque ut sensus totius phraseos sit: *ut vos omni animi contentione inquiratis in scripturas, etiam atque etiam suadeo.* Haec autem interpretatio minus vera nobis videtur: vox scilicet ἐρευνᾷν *quancumque inquisitionem*, seu *remissiorem*, seu *accuratiorem illam* denotat. Sic est ap. IOSEPHUM, *Ant.* II, 6, 7. de scypho IOSEPHI, in sarcinis fratrum quaerendo „ὡς δὲ τοῦ βενιάμιν φόρτιον ἐρευνῶντες, τὸν σκυφὸν λαμβάνουσι" *ut vero Beniamini sarcinam scrutantes, scyphum protulerunt.* Hic vero nullam ἀκριβείαν hac in voce inesse cuique facile patet. Itaque scriptores studium inquirendi paulo accuratius expressuri, adiecta aliqua voce id indicant; sic PHILO, *de mundi opif.* p. 14. de naturae perscrutatoribus paulo deligentioribus, ὅταν φύσεις τῶν πραγμάτων ἀκριβέστερον ἐρευνῶντες: *de conf ling.* p. 328. ἐρευνᾷν περιέργως, et paulo post, διερευνήσασθαι ἀκριβῶς: quae loca satis luculenter indicant, voci ἐρευνᾷν per se non eam inesse vim, quam multi ei tribuendam esse contendunt. (146)

Illud igitur ἐρευνᾶτε, uti iam Cyrillus vidit, *indicandi* modo accipiendum est: *vos inquiritis, scrutamini.* (147) Neque enim monere Servator voluit Iudaeos, ut libros sacros diligenter legerent; concedit potius et sumit, ab iis legi scripturas, eosque laudat, quod illas magni faciant, sibique persuasum habeant, iis contineri felicitatis aeternae disciplinam: docet quoque in iis reperiri testimonia de se; sed obiurgat et dolet, frustra ab iis legi scripturas; nam lectionem scripturarum non habere apud eos usum et fructum, quem habere posset ac deberet, nempe ut eum agnoscant tanquam Servatorem promissum ac vere Messiam et ita salutem consequantur. Talem enim interpretandi ratio-

---

„sumserunt." Iam vero non opus est ut moneam, quales hi Patres *Eccl. Latini* fuerint interpretes; ignari erant interdum linguae Graecae et Latinae, praeiudicatis opinionibus imbuti, immo a recepta in Ecclesia versione, ne latum quidem unguem recedere ausi sunt. (146) Conf. KREBSIUS, *Observ. in N. T.* ad h. l. nec non DEYLINGIUS *obs. sac.* P. V. obs. 14. uti et E. LEIGH. *Crit. S.* p 124. ac SCHLEUSNERI *lexicon* in v. n. 1. conf. etiam SUICERUS *in Thes.* ad V. (147) Sic RAPHELIUS *in obs. Herod.* et LAMPE ad h. l. coll. LANGE l. l., nec non BENGELIUS *in gnom. N. T.* ex antiquis etiam *indic.* agnoscit, ATHANASIUS in illud, *profecti in pagum* T. I. p 989. et NONNUS, quare BRENTIUS magni iudicii interpretes esse ait, qui *indic.* statuant.

nem universa orationis series flagitat, cum vs. 40. sequatur καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν κ. τ. λ. cum infra v. 45. I. concedat Mosen ab iis magnifieri, sed frustra legi; atque in praecedentibus etiam indicative legantur ὅτι ὑμεῖς δοκεῖτε κ. τ. λ. *quoniam putatis, in eas vobis viam monstrari atque aperiri ad felicitatem perennem.*

Ἡ ζωὴ αἰώνιος, *viam ad aeternam felicitatem* significat, uti saepius; καὶ ἐκεῖναι usque ad περὶ ἐμοῦ, atqui illae me Messiam commendant, docent me esse eum, per quem felicitatem perennem consequi possitis. Nempe in omnibus iis locis, in quibus de auctore novae religionis, de regno sempiterno etc. sermo est, καὶ est *atqui.* Sensus igitur huius loci est: *Vos Iudaei inquiritis in scripturas, studiosi estis sacrorum scriptorum legendorum: in iis namque verum ad salutem aeternam aditum vobis apertum ac monstratum esse creditis; atqui haec scripta me testantur Messiam*, καὶ οὐ θέλετε ἐλθεῖν πρός με, ἵνα ζωὴν ἔχητε, h. e. *nihilo tamen minus me meamque doctrinam ac dignitatem agnoscere recusatis, ut salutem aeternam consequamini.*

Καὶ hoc versu significat *nihilo tamen minus*, qua notione quoque occurrit *Cap.* VI, 36. *Matth.* X, 20. *Iac.* III, 5. neque aliter, uti notavit KREBSIUS l. l. ad h. l. ap. IOSEPHUM *Ant.* II, 6, 11. legimus εἰ καὶ ἡ κακία σε παροξύνει νῦν ἡ ἡμέτερα, ΚΑΙ σὺ κατ' αὐτῆς δίκαιον χαρίσαι τῷ πατρί, *tametsi tibi iram commovet hoc scelus nostrum, tamen vindictae gratiam facito patri.*

Ἐλθεῖν πρός με formula convenit cum illa *cap.* VI, 35. πιστεύειν εἰς ἐμὲ: conf. VII, 37. X, 41. XIV, 6. denotat *I. adire audiendi et discendi causa*, imprimis cum effectu quodam, ut quae audiveris et didiceris, vera habeas, praesertim ut eum tanquam Messiam promissum agnoscas. (148) „In priori loco," ut verbis utar TITTMANNI, „quemadmodum vs. 44. huius capitis huic formulae synonimum positum est, explicationis causa, verbum πιστεύειν, iam effectus τοῦ ἐλθεῖν πρὸς Ἰησοῦν, sive, πιστεύειν, est hic: ἵνα ζωὴν ἔχητε. Ceterum perquam notabile est et esse debet, nostris imprimis temporibus, elogium insigne, quod hoc loco tribuit Dominus scripturis S. V. T., in iis nempe tradi modum tenen-

(148) Conf. SCHLEUSNERI *lexicon* in voce n. e. ἔρχεσθαι πρός τινα notat: *adire aliquem, expetendae alicuius rei causa* Matth. III, 14. porro: *alicuius doctrinam amplecti, se alicuius disciplinae et institutioni tradere.*

dae falutis, et contineri effata de Mesfia eaque perfpicua et evidentia; ex quibus agnofci facile posfit ab unoquoque."

Quod ad varias huius commatis codd. lectiones variantes attinet, hae parvi funt momenti. Sic *cod.* D. (cant.) iterum fuo more voces ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς ζωὴν αἰώνιον. Porro cod. 64. pro αὐταῖς habet ἑαυταῖς, ex emendatione fcribae, uti videtur. Dein, quamquam cod. 40, 63, 64, 71. Euang. 20. et *cod. lat.* omittant vocabulum αἰώνιον, tamen cum omnes alii iique authentisfimi codices in lectione recepta confentiant, certisfime haecce varians lectio reiicienda est: fenfus autem eodem redit. Denique in vs. 40. pro ζωὴν *cant. Hunt.* 2. *L. Syr. Per. Ar. Chryfoft.* legunt ζωὴν αἰώνιον, quae lectio omnino falfa est, et ex praecedente commate deprompta videtur, uti recte adnotavit WETSTENIUS ad h. l.

Vs. 41 et 42.

Pergit iam Servator verbis δόξαν παρὰ ἀνθρώπων κ. τ. λ. exponere caufam; quare non venirent ad ipfum, neque ei fidem haberent: fcilicet destituti erant fincero amore erga Deum et integro fidei pietatisque studio, et contra dediti rerum terrenarum amori.

Verba per fe confiderata nihil habent obscuritatis, fed fimpliciter continent amolitionem fufpicionis, in quam *Iefu* adverfarii pro eorum malignitate adduci facile poterant, putantes Servatorem aliquam hac in re gloriam captare, per illum Iudaeorum concurfum quaefitam. Δόξα hic est *gloria*, *laus*, *celebratio* (149), ad imitationem heb. כבור *Pf.* c. V, 47. 1 *Chron.* XVI, 28 et 29. *Luc.* II, 14. δόξα ἐν ὑψίστοις θεῷ, *laudandus et celebrandus in coelo Deus;* ibid. XVII, 18. δοῦναι δόξαν θεῷ, *laudare Deum* 2 *Cor.* VI, 8. etc. Pertinent autem haec omnia ad dicendi genus hebraifans, Graecis arrogare vel fumere fibi aliquid est προσποιεῖσθαι, de quo vid. KUSTERUS de verbis graecis mediis, Sect. I. n. 24. cum notis WOLLII P. M. 36. item ἁρπάζειν, uti in

(149) Conf. SCHLEUSNERI *lexicon* in v. n. 2. „pertinet huc," inquit, „obfervatio grammaticorum vett., a THOMA M. p. 247. allata, qui δόξαν a κλέος ita differre iudicarunt, ut illud τὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν ἔπαινον, hoc vero τὸν ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν ἔπαινον fignificet."

Chryst. Hom. I. in 1 *Cor.* τὸ κοινὸν ἁρπάζειν καὶ ἰδιοποιεῖσθαι Ceterum ſententiam HOMBERGII (150), qua putat, δόξαν hic ſignificationem habere TESTIMONII, quia haec vox alibi *opinionem*, quam alii habent, *existimationemque* notet, (151) per ſe falſam esſe, cuique facile patebit, ſi modo totum orationis nexum ac ſeriem inſpiciat. Cl. KUINOELIUS putat, haec verba quaſi in parentheſi esſe poſita, et vs. 42. cum vs. 40. ſic cohaerere: ſed probe vos novi: cauſa, cur ad me accedere atque felices fieri nolitis, haec est; vos deſtituti estis amore Dei vero et casto, in ore tantum pietatem habetis. Verum non opus nobis videtur tali interpretatione, cum ſenſus ſit perſpicuus, et verba optime, uti antea vidimus, cum com. 40. cohaereant. Senſus nimirum huc redit: haec, quae in medium protuli testimonia, de mea auctoritate, haec, quae dixi, non dixi appetitu honoris a vobis adipiſcendi, ſed ideo, quia cognitum mihi est, vos ipſius Dei de me testimonium reiicere, et probe ſcio, vos Deum toto animo omnibusque viribus non diligere; ipſos Dei legatos quidem veneramini, verum Numen illud ſupremum non diligitis: hinc omnis vestra oritur ἀπιστία.

Sunt quidem, ut hoc ſtrictim moneam, interpretes qui putent, verba ἀλλ' ἔγνωκα ὑμᾶς vertenda esſe *iam ſaepius vobis palam profesſus ſum.* Verum quam contorta ſit talis interpretandi ratio, non est quod dicam; praeterquam quod ipſe ſenſus adeo est perſpicuus, ut vulgarem interpretationem non tantum admittat, verum et postulet, et verba haec, uti recte obſervat BENGELIUS *Gnom.* N. T. ad h. l., magna cum miſeratione locutus est Servator, *non mea ſed vestra cauſa* (inquit) *doleo*, ὅτι τὴν ἀγάπην τοῦ θεοῦ οὐκ ἔχετε ἐν ἑαυτοῖς, *quod non ſit in vobis charitas Dei*, quod ab honore eius, diligenter ab aliis augendo, ſitis alienisſimi. Nihil curatis meliorem Dei cognitionem acquirendam et inter homines disſeminandam; unde ſequitur, vos esſe eos, qui a vero Dei amore, ſtudioque eum recte colendi ſint remotisſimi.

Ἀγάπη hic ſignificat generatim, *omnia officia alteri praeſtanda*: hinc ἀγάπη τοῦ θεοῦ haud raro in univerſum *quaevis officia Deo ab hominibus praeſtanda*, *verum Dei cultum numinisque reverentiam*, complectitur; ita ut ſenſus huius loci ſit: *vos non veros esſe Dei cultores bene novi.* (152)

---

(150) In *Parergis S.* p. 162. (151) Conf. etiam WOLFIUS *in curis* ad h. l. (152) Vid.

Quod ad crisin huius loci attinet; pro δόξα παρὰ ἀνθρώπων *Cod. Alex.* et *Ann.* habet δόξαν παρὰ ἀνθρώπου, putem cum Millio, (153) quia supra vs. 34. est in singulari ὁ παρὰ ἀνθρώπου κ. τ. λ., seu propter sequens παρὰ ἀλλήλων. (154) *Cod.* D. ἀλλὰ habet pro ἀλλ', per calami vitium, et vocabula τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔχετε, sequenti modo transposuit, οὐκ ἔχετε τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, quod eodem redit. Denique cod. 74. addidit ὅτι τὴν ἀληθείαν Θεοῦ, quod ab interpretibus ac scribis interpositum videtur. (155)

Vs. 43, 44.

Pergit Servator eodem loquendi genere. Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, κ. τ. λ. *ego veni ad vos, auctoritate patris mei;* h. e. divina potestate atque auctoritate munitus, veni ad vos tanquam legatus divinus ac Messias patribus promissus, nec tamen me admittitis, alium quemcunque, qui suo arbitratu veniret, egregie accepturi.

Servator igitur hisce verbis, ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός, diserte ad Patris iussum auctoritatemque provocat, suamque commendat ac firmat auctoritatem ac provinciam; addit autem καὶ οὐ λαμβάνετέ με, *me vero non admittitis, auctoritatem meam non agnoscitis.* Minus namque recte a SEMLERO, ROSENMULLERO, aliisque, verti *doctrinae meae locum non datis*, ut alii iam monuerunt, docet universa Servatoris Orationis ratio, quae unice in confirmanda auctoritate sua, munerisque sui a Deo accepti commendatione ac vindicatione versatur. „Quorsum enim" ut verbis utar STRONCKII Cl. p. 147., „nisi huc spectat, amabo, Patris illud testimonium? quorsum, quae eodem hoc commate adiecit ipse IESUS? Quorsum, quae de MOSIS in concilianda ipsi auctoritate summa commemoravit opera? quorsum alia, quae taceo at quisque sponte observabit?" Respondet igitur vox λαμβάνειν voci πιστεύειν, antea a Servatore vs. 38. adhibitae, immo utrumque vocabulum promiscue a Servatore usurpatum esse patet ex iis, quae subiunxit Servator vs. 44. Πῶς

SCHLEUSNERI *lexicon* in v. n. c. nec non GROTIUS ad h. l. et ex eo ROSENMULLERUS in schol. ad h. l. (153) Conf. MILLII *prol.* 891. (154) Ibid 1500. (155) Vid WETSTENII N. T. ad h. l.

δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι. coll. *cap.* I, 12., ubi Iohannes hac voce πιστεύειν explicat λαμβάνειν: addatur cap. XII, 48. coll. vs. 46.

Ὁ ἐρχόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ est, *qui ſponte ſe ingerit, et falſo ſe venditat legatum divinitus miſſum.* Hinc patet, quid ſit ἔρχεσθαι aut ἐρχόμενος, ubi ſimpliciter de docente ponitur, et quae tum ellipſis agnoſci debeat. Paulus, quamquam divinitus miſſus, in 2 *Cor.* XI, 4. ſcribit, ſi ὁ ἐρχόμενος aliam exponeret doctrinam, hunc faciles et promptos Corinthi nacturum auditores. Est ὁ ἐρχόμενος aliquis ſponte ſe ingerens atque offerens, a nemine iuſſus, tamen ſuſcipiens perſonam docentis. Eodem ſenſu legimus *Ioh.* X, 8. πάντες ὅσοι ἦλθον, quotquot ſponte auſu ſuo ſe ingeſſerunt. Conf. etiam *Ier.* XXIII, 21. ubi רצים ſine dubio intelliguntur οἱ ἐρχόμενοι. Ceterum ἔρχομαι hic eandem habet ſignificationem ac אתא (chald.) *venire* רב אתא *R. venit* h. e. *docet*, ac ſic רב פלוני אתא בשם רב פלוני; *nomine mei Patris venio*, nihil aliud ſignificat quam, ad comprobandam doctrinam meam provoco ad Patris auctoritatem. (156)

Verbum ἐλήλυθα ſaepe uſurpatur de Servatore: hinc et frequenter ὁ ἐλευσόμενος Meſſiae est denominatio *Matth.* III, 11. etc. (157)

Ὄνομα hic idem valet ac auctoritas, uti ſaepe *Matth.* XXI, 9. XXIII, 39. *Marc.* XI, 9, 10. XVI, 17. *Act.* III, 6. IV, 7, 10. XVI, 18. Eadem etiam ſignificatione nonnunquam occurrit apud auctores profanos, *Ioſeph. Ant.* I, IV, 1, 1. ἐπ' ὀνόματι τοῦ θεοῦ καλεῖν: *ibidem* VII, 1, 5. ἐκ τοῦ Δαβίδου ὀνόματος, *iuſſu et auctoritate* DAVIDIS etc. *Esther.* VIII, 9. ubi vocem בשם οἱ ό vertunt τοῦ βασιλέως ἐπιτάξαντος. (158) ἐκεῖνον λήψεσθε, *quia vitia vestra non deteget; vobis blandietur.* Ceterum illud ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ita videtur oppoſitum alteri ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός, *Patris iuſſu et auctoritate*, ut ſit, *ſua auctoritate, Patre non iubente aut mandante*, licet divinam auctoritatem, divinumque iuſſum prae ſe ſit laturus.

Errat hic ſine dubio EVANSONUS, cum hocce Servatoris vaticinium veritati, cuius magistra ſit historia, adverſari existimat. (159) Scilicet eius ſententia huc redit.

---

(156) Conf. LANGE, l. l. p. 180. (157) Vid. KUINOELIUS T. III. p. 103. (158) Conf. SCHLEUSNERI *lexicon* in v. et ROSENMULLERUS in ſcholiis ad h. l. (159) In libro; *de ſtrij-*

Hisce verbis Servator indicat, *primum* proditurum olim certum quendam impostorem, qui divinam ſuam auctoritatem nequaquam mentiens aut prae-ſe ferens, Mesſiam, generisque humani vindicem tamen falſo ſe profiteretur: nam mentiti ſunt quidem legationem, quotquot post Ieſum Mesſiae ſibi dignitatem arrogarunt, ſed nullus eorum tantae rei documenta dedit, ſolus Ieſus et venerat, non ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ, ſed ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πάτρος αὐτοῦ, et ſe ita venisſe demonſtravit. Iam, aliud est revera ex Dei auctoritate ad homines loqui, aliud falſa ſe Dei legatum iactare: posterius qui facit, nonne is vere dici potest ἔρχεσθαι ἐν τῷ ὀνόματι τῷ ἰδίῳ? *deinde* vero certisſime futurum, ut gens Iudaeorum Mesſiam eum habeat, ac veneretur. At neutrum, addit, unquam ita accidit, cum nemo eorum, qui Mesſiae perſonam unquam induerint, auctoritatem ſuam divinam pluribus argumentis defendere ac probare conatus non ſit; nullusque ab univerſo populo Iudaico Mesſias fuerit ſalutatus. Verum enim vero quam contorta et minus exquiſita haec omnia ab EVANSONO ſint excogitata, nemo non videt. Nam quotus quisque tandem verba loquentis cum animi commotione paullum fortiori, eaque illustrandi cauſa ſolummodo pronunciata, ſtricto omnino ſenſu exponenda, utque vere, et absque ulla conditione, ita effata, et interpretanda cenſebit? cenſebit vero contra rei indolem, neque conſentiente contextu. „Tu enim" ut verbis utar STRONCKII *in disſ. l.* p. 90. „ita ſi intellexeris, ut post Iudaeorum praefractam duritatem et „negligentiam haud excusabilem a Servatore admodum perſtrictam ac „condemnatam, ut et amoris in Deum defectum iis ab ipſo exprobatum, ita „eum audias verſu 43. disſerentem: *Ego Patris mei iusſu prodii; at vos ii „estis, eaque perverſitate, ut me non admittatis, alium quemvis, Patre „meo non mandante, ſuaque tantum auctoritate prodientem, facile admis-„ſuri:* ita, inquam, ſi intellexeris, locumque reddideris, ſtatim disparitura, „opinor, ſenties, quae ex eo effecit EVANSONI ingenium."

Ceterum hocce I. C. vaticinium eventu evidentisſime est comprobatum, evolvamus modo IOSEPHI effata de *Theuda*, de *Aegyptio* quodam aliisque bene multis impostoribus. (160)

---

digheid der 4 alg. aangenomen Euang. en de klaarblijkelijkh. van derzelver echtheid onderzocht, p. 234. (160) Conf. IOSEPHI *Ant. Iud.* et LESZ, *bewijs der waarh. van den C. Godsdienst.* De

Πῶς δύνασθε ὑμεῖς πιστεῦσαι, pergit Servator, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες κ. τ. λ. *quonam autem modo vos me, meamque doctrinam admittere potestis, cum mutuas a vobis invicem laudes captetis, nec studiosi sitis eius honoris, qui a solo Deo impetratur.* Eodem redit, ac si Dominus dixisset: non miranda est vestra temeritas, cum hominibus potius quam Deo probari contendatis, ex hominum profecto favore pendeatis, immo in eo unice laboretis ut alter alterius sermone varios audiat honores. (161) Vanae nempe gloriae cupiditas eos impediebat, quo minus, I. C. meliorem doctrinam admitterent. Pharisaeus a Pharisaeis volebat laudari, assessor Synedrii ab assessoribus eiusdem collegii etc. Hinc nemo audebat Servatoris castra sequi, nec Pharisaeus, ne a Pharisaeis condemnaretur, nec Synedrii assessor, ne ab iisdem stultus declararetur (162); parvi faciebant verum Dei honorem, quem illis Numen illud supremum decernere volebat, neque tantum Deo tribuebant, ut Servatorem verum esse Messiam faterentur; hae erant praecipuae causae eorum ἀπιστίας.

Observandum hic est, aliquam singularem in I. C. dicendi genere inesse suavitatem, qua soleat frequenter; cum rem aliquam apertius posset ac planius negare, eandem interrogando proponere, auditorum adeo iudicio submittere, item, si qua de re auditores essent reprehendendi, culpandi, aut admonendi: conf. etiam vs. 47. et ex IOHANNIS dictione iis simillima *cap.* III, 17. IV, 20. (163)

Δόξαν παρὰ ἀλλήλων, *gloriam a vobis invicem*, h. e., uti inquit *Bengelius*; l. l. ad h. l. *iustum se esse quisque vestrum censet*, pro eo atque vos de vobis mutuo existimatis, nec laboratis, ut soli Deo sitis probati. Conf. *Rom.* II, 29. (164)

Οὐ ζητεῖτε pendet, uti quisque facile videt, ab articulo, qui inest in λαμβάνοντες h. e. οἱ λαμβάνετε. Ceterum significat; *omni studio contendere ad aliquid faciendum*, conf. *Matth.* VI, 33. ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. (165)

Pseudo prophetis conf. 1 *Ioh.* IV, 1. (161) Sic et *Horat. Epist.* II, 2. 87. (162) Conf. ROSENMULLERI *scholia* ad h. l. (163) Conf. rev. STRONCKII *dissertatio* l. p. 231. (164 Vid. SCHLEUSNERI *lexicon* ad v δόξαν, qui locum reddidit, *quos scio humana auctoritate tantum regi, et humano testimonio plus tribuere quam divino*, coll. cap. XII, 43. itidem ap. *Aelian.* V. H. I. 23. IV, 20. (165) Ibid in v.

Occurrunt h. l. ſequentes variantes. *Cod.* A. 1. 33. *colb.* a prima manu, *Cyrillus* et *Chryſoſt.* πιστεῦσαι habent pro πιστεύειν, quod tamen minus videtur cum ſenſu convenire, praeterquam quod omnes ceteri *codd.* in lectione recepta conſentiant. Pro ἀλλήλων legimus ἀνθρώπων in cod. 5, 6, 35, 48, 49, 57. a prima manu 62. *Orig. de orat.* 14. *Euſeb.* P. XIII, 6. *Ephraem.* I, 2. p. 92. quae lectio primo quidem adſpectu magnam probabilitatis ſpeciem praeſe fert, verum intentiori oculo conſiderata ex vs. 34 et 41. deprompta esſe videtur. Ceterae variantes minoris ſunt momenti, quam ut iis immoremur.

Vs. 45—47.

Pergit Servator in reprehenſione ſua ſequenti modo μὴ δοκεῖτε, ὅτι ἐγὼ κατηγορήσω ὑμῶν πρὸς τὸν πατέρα, κ. τ. λ. *nolite existimare, me vos apud Patrem esſe accuſaturum; est qui vos accuſet Moſes, quo confidere ſoletis; Moſi ſi fidem haberetis, quoque mihi non abnegaturi esſetis, de quo ille ſcripſit; ſed illius ſcriptis ſi fidem abnegatis, quomodo fidem habebitis ſermonibus meis?* Senſus est: non eo conſilio haec dico, quaſi apud Patrem vos accuſare velim, quaſi iratus vobis ſim; verum ipſe Moſes, in quo magnam ſpem collocare ſoletis, quaſi in patrono vestro, iam ante me vos reprehendit: ex ſcriptis enim eius, quae a vobis leguntur, clarisſime apparet; vos esſe inexcuſabiles. „Hisce verbis ſe excuſare voluit Servator," inquit TITTMANNUS ad h. l. „tanquam cuperet ulciſci contemtum ſui, et vero etiam monere homines tot documentis commonefactos et tamen IESUM CHRISTUM admittere recuſantes, ut culpam perniciei tribuerent ſibimet ipſis; nam formula, *accuſare aliquem apud Deum*, habet vim hanc, optare et quod in nobis est tentare, ut Deus puniat aliquem, qui nos iniuria affecit.

Ἐλπίζειν hic non ſimpliciter ſignificat *ſperare*, verum et *confidere*, *fidem alicui habere.* Eodem ſenſu vox haec occurrit *Matth.* XII, 21. *Iudith.* IX, 7. ἤλπισαν ἐν ἀσπίδι καὶ τόξῳ *ſperarunt in clypeo et arcu:* atque hic perfectum vim praeſentis obtinet, (1 *Tim.* IV, 10. V, 5. 1 *Cor.* XV, 19. etc.) uti iam LUTHERUS obſervavit.

Μωσῆς, *ſcripta, doctrina Moſis* per Metonymiam (166); perſonam enim

---

(166) Conf. GLASSII *Phil. S. Lib.* II *Tract.* I. *cap.* 1.

ipſam Moſis, iam demortui et in coelo ſumma fruentis beatitate, quis intelligat, cum paulo post Μωσῇ πιστεύειν profecto non ad eius perſonam ſed doctrinam referatur, et Moſen, quatenus ἔγραψε, reſpiciat, et ὀυ πιστεύοντες Μωσῇ, mox dicantur, ὀυ πιστεύοντες τοῖς ἐκείνου γράμμασιν.

Cl. PAULUS in comm. ad h. l. putat, reſpici hic Iudaeorum opinionem, Moſen Meſſiae temporibus in vitam rediturum et Meſſiae in regno inſtituendo opem eſſe laturum: verum verba, quae com. 46. occurrunt, huic opinioni ſunt contraria εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωσῇ κ. τ. λ. et vs. 45. non tam de Moſe, uti vidimus, quam potius de eius doctrina ac ſcriptis ſermo est (167); *mihi*, inquit, fidem haberetis, me meamque doctrinam admitteretis, *nam de me ſcripſit*, ſcripta eius me commendant: revocate tantummodo in memoriam *Deut.* XVIII, 15. ubi non tantum definivit ac docuit, quibus notis legatus divinus a falſis dignoſci poſſet prophetis, verum etiam de praeſtantioris religionis auctore, olim venturo, praemonuit. (168) Ceterum vocabulum περὶ hic, uti ſaepius, quando cum genitivo conſtruitur, non ſolum denotat *de* ſed *pro*, *in commodum et bonum alicuius*, atque ſic IESUS docet, MOSEN ſumma cum laude de ſe ſcripſiſſe. Tali ſenſu illud vocabulum occurrit *Matth.* XXVI, 18. 2 *Theſſ* I, 11. *Heb.* V, 3. et οἱ ο ad *Ester.* VII, 9. Verba אשר דבר טוב על מלך, *qui locutus fuerat bonum pro rege*, vertunt τῷ λαλήσαντι περὶ τοῦ βασιλέως. (169)

Εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου κ. τ. λ. *ſi Moſis ſcriptis fidem denegatis*, cuius auctoritas apud vos ſumma est, cuius ſcripta magno in pretio habetis, ſi adeo inconſiderati in effatis illius exponendis estis, *profecto non est mirum*, *vos mihi fidem abnegare*, et me meamque doctrinam repudiare. Γράμματα et ῥήματα hic inter ſe opponuntur. Moſis praecepta literis conſignata habetis, ut ea decies legatis et conſideretis. Si Moſi, cuius fides historica apud vos iam a multis ſeculis ſumma fuit, non creditis, multo minus credetis doctori novo (170): non opus est, inquit, delatore et accuſatore; vestra ἀπιστία adverſus diſerta

(167) Uti iam obſervavit RAMBACHIUS, *inſtit. herm.* p. I. p. 149. (168) Ἂν mutat *actum verbi* in *tempus fut.* et hic conſtruitur cum *indic.* Vid VIGERUS, *de Idiotismis gr.* p. 486. *Hoogevenii.*) (169) Conf. KEUCHENII *annot. in Ioh.* ad h. l. (170) Vid. WETSTENIUS in N. T. ad h. l.

vaticinia ſcripturarum eſt veſtrae perniciei cauſa et argumentum evidens, vos veſtro merito perire. Ceterum quod ad ſtyl. I. C. ſuavitatem, hic idem valet, quod obſervavimus ad vs. 44. de Servatoris conſuetudine, qua rem, quae planius poſſet negare, interrogando proponere ſolet.

Variantes, quae hisce in ultimis verſiculis occurrunt, tam minutisſimi ſunt momenti, ut non opus ducamus eas in medium proferre; ſic nonnulli pro Μωσῇ legunt Μωυσῇ, quae lectio magnam probabilitatis ſpeciem prae ſe fert, propterea quod et in antiquisſimis verſionibus Latinis ſemper legitur *Moyſes*. De ceteris conferri posſunt MILLII et WETSTENII annotationes.

Pergamus iam ad tertiam et ultimam huius disquiſitionis partem, quae abſolvitur expoſitione ſenſus huius orationis pulcherrimi paraphraſtica ratione propoſita.

III.

SENSUS HUIUS ORATIONIS, PARAPHRASTICA RATIONE EXPOSITUS.

Sensus iam horum verborum, ipsam, optimi Servatoris nostri contra Iudaeorum proceres, eum accusantes ac si Sabbathum profanasset, ac falso Deo se aequasset, responsionem in se continentium, huc redire videtur: respondet I. C. primo (vs. 17.) ad accusationem primam, nempe, eum Sabbati religionem solvisse, sequenti modo.

„Quomodo me, vos proceres Iudaeorum," (inquit Servator) „accusare possitis, ac si per rem sanctam ac piam hominique misero salubrem, die Sabbati „peractam, huius diei religionem solvissem? provoco ad exemplum Patris „mei: quemadmodum ille non desinit, ob hancce Sabbati religionem hominibus, omnibusque suis creaturis benefacere; quemadmodum ei nulla est quies, „nullum Sabbatum; quemadmodum denique semper de hominis salute sollicitus „operatur: ita et ego, qui eius sum Filius, tanquam legatus divinus a Patre missus, ea operor, quae ad generis humani salutem faciant. Legimus „quidem de Patre coelesti, eum, postquam orbem condiderat sex dierum spatio, „septimo die ab hocce opificio requievisse: verum haec quies non ita est accipienda, ac si supremum illud Numen a rebus creatis curandis et beneficiis in „mortales conferendis conquiescat; contrarium locum obtinere ipsa nos docet „laeta experientia, nunquam cessat vis eius conservatrix ac gubernatrix, quae „se extendit ad omnes omnino res creatas. Hoc Patris exemplum ego imitor: „iam igitur, cum in Patre nihil reprehendendum esse existimetis, etiam quaeso, „ut in me ipsius Filio reprehendatis nihil: omnia enim, quae ego facio, iussu „non tantum et auctoritate Patris mei facio, verum et eadem amoris, benevolentiae atque omnipotentiae opera efficere possum, quae efficit Pater. Religio „igitur Sabbati non impedit, quo minus perficiam, quae pertinent ad salutem aliorum: et cum vobis omnibus planum nunc sit ac perspicuum, Patrem meum „ad hunc usque diem operari, eodem modo vobis nunc annuncio, meum esse

„officium Patrem hac in re imitari et omnia illa efficere opera, quae efficit „Pater."

Hancce vero optimi Servatoris responsionem cum audivissent Iudaeorum proceres, tantum aberat, ut mitiores redditi essent, ut contra maiori indignationis et irae fervore inflammarentur, eum occidendi captantes occasionem, quoniam non solum (uti dicebant) Sabbatum profanasset, sed etiam Deum dixisset Patrem suum, seque Deo aequalem fecisset. Nihil enim aliud ex Servatoris sermone colligebant, quam quod se totidem verbis declarasset Messiam: nemo autem horum procerum illum vere esse Messiam sibi fingere poterat; hunc enim hominem, hunc civem Nazarenum, vere esse Messiam, maioribus promissum, quis credere posset? nihil quippe regiae dignitatis, nihil honoris et splendoris magnifici in ipso erat conspicuum, nihil quod ipsum commendaret populo, principibus, nihil certe quod illorum animis spem iniiceret, fore ut per ipsum universi orbis Romani exsisterent aliquando victores: tam longe ab hac muneris Messiani amplitudine ex eorum opinione alienus erat Servator, ut contra hominem esse censerent molestum, plebeiorum superstitioni fovendae operam impendentem, status ecclesiastici ac politici magistratui struentem insidias: et talis homo vilis se dixerat Messiam, hoc blasphemiae erat crimen, nullo unquam modo condonandum, immo perinde dignum eum censebant, qui morti traderetur.

Iam vero pergit Servator ad hasce Iudaeorum criminationes ita respondere, ut uberius et accuratius explanet, quae antea (vs. 17.) enunciaverat; et quidem ita, ut primo ostendat, se non sua, sed Patris auctoritate prodiisse, adeoque se nihil facere suo arbitratu, contra vero, se id omnia agere sua benevolentia, voluntate ac potentia divina, quae profecto eadem sit ac Patris benevolentia, voluntas ac potentia (vs. 19—22.) adeoque se esse colendum pariter atque Patrem, (vs. 23.) Docuit insuper Servator vim suam omnipotentem in suscitandis mortuorum corporibus, docuit sibi a Patre mandatum esse negotium mortuos in vitam revocandi (vs. 24—26.) et solenne illud ac divinae maiestatis plenum iudicium instituendi, adeoque se esse illum ab universo prophetarum choro promissum Filium Dei ac Filium hominis, vere Messiam (vs. 27—30); hanc denique suam de se doctrinam egregie comprobat validissimis argumentis, quae nullo unquam modo refellere posset totum Iudaeorum procerum agmen, provocando nimirum ad testimonium IOHANNIS BAPTISTAE, ad

miracula ab eo patrata, et ad ipsius Dei documentum ex MOSIS et prophetarum testimoniis depromptum, quae non nisi per virtutem divinam ac vim omnipotentem possent praestari (vs. 30—47).

„Mihi credite, proceres Iudaeorum," (haec erat Servatoris responsio ad blasphemiae criminationem Iudaeorum, vs 19): „mihi credite, proceres Iu„daeorum, non decere Filium, quicquam suo facere arbitratu, quod Patrem „peragentem non viderit, utpote qui eum constituerit Messiam; quaecunque „vero Pater agit, ea similiter Filius peragit: arctissimum scilicet voluntatis „vinculum Patrem inter et Filium locum obtinet, unde aliter fieri non po„test, quin opera eius cum voluntate Patris optime conveniant, eique sint „consentanea, immo ad eius exemplum accommodata; quae ille facit, Filius „non potest omittere, et quae ille omittit, Filius non potest facere; plane uti „in communis vitae agendi ratione Filius bene moratus, qui Patrem probum „agentem attente observat, nihil quicquam perficit, nisi quod Patris voluntati „sit consentaneum, ita et ego meam agendi rationem compono ad volunta„tem Patris mei. Si autem quaeratis, quanam in re huius perfectae rerum „divinarum cognitionis ac potentiae origo apud Filium sita sit, in prompta „est responsio, (vs. 20): nulla alia scilicet in re quaerenda est haecce Fi„lii cognitio ac potestas, quam in arctissimo charitatis vinculo, qua Pater com„plectitur Filium; tanta enim Patris in Filium est charitas, ut huic ille nihil „quod agat, perspiciendum neget, sed omne id quod agat ostendat et simul „viam aperiat, idem id agendi; immo multo praestantiora facta Pater praes„titurus est, neque haecce eius in me charitas eorumdem factorum edendorum „rationem et cognoscendam et sequendam mihi abnegaturus erit, sed etiam hac in „re viam mihi aperiet, ut eadem praestem facta longe excellentiora, quam quae „a me praestita vidistis, tanta ac tam praeclara facta, quanta quidem nullo „aevo sunt edita. Magna cum admiratione haec facta vos ipsi videbitis et in „iis a me praestandis perfectissimum voluntatis et potentiae consensum cogno„scetis inter meam et Patris agendi rationem. Quem ad modum enim Pater „solo voluntatis suae iussu mortuos suscitat et ad vitam revocat; ita pari mo„do Filius vivificat mortuos, quoscunque voluerit (vs. 21). Haec erunt ope„ra illis longe maiora, ad Patris exemplum a Filio praestanda; longe nam„que maior est potentia, qua quis mortuos in vitam revocet, quam qua ae„grotis restituat sanitatem, et tamen hance etiam agendi auctoritatem Filio

„tradidit Pater: uti Pater, inquam, ſuſcitat mortuos et vivificat, ſic et Filius „vitam reſtituit, quibus *velit*, quibus *velit* dico, nam Filius hac in re etiam „*ſua* agit voluntate, quae aeque ac illa Patris, nullis circumſcripta est limi„tibus. Iam igitur, cum planum nunc ſit ac perſpicuum, a Patre omnem „Filio conceſſam eſſe ac traditam auctoritatem, mortuis vitam reſtituendi, mi„rum vobis videri non potest, ei pro divina ſua voluntate etiam ab illo tri„butam eſſe hominum iudicandorum potestatem, (vs. 22). Omnis hac in „cauſa voluntas ſumme potens non amplius penes Patrem est, ſed penes „Filium, cui hominum in vitam revocandorum et iudicandorum negotium „univerſum tradidit Pater. Filius pro voluntate ſua mortuos in vitam revo„cat, nam omnium hominum iudex est conſtitutus a Patre. Summa Patris „auctoritas est iudicare homines, rex enim est mundi et legislator et iudex „ſupremus; ſed omnem auctoritatem hanc tradidit Filio; quemadmodum omnia „condidit per Filium Pater, ita et omnia regit per Filium, legis iuſſa iniungit „omnibus praeſtanda per Filium et neminem iudicat niſi per ipſum illum Fi„lium, illudque muneris ſui opus ultimo rerum conſummatarum tempore „peragendum erit, quando nimirum mortuos e ſepulcri tenebris in vitae lu„cem revocaturus est, cuique ſive praemia ſive poenas pro factis anteactae „vitae retributurus. Innoteſcit igitur Filius hominibus per ſummam hanc „auctoritatem ſibi a Patre conceſſam, Patris vero maiestatem viciſſim decla„rat Filius. Quod cum ita ſe habeat, profecto evenire aliter non potest, „quin omnes colant Filium, quemadmodum colunt Patrem (vs. 25). Quis „enim est, qui, ab antecaptis opinionibus immunis, illi, cui tanta ac tam prae„clara conceſſa ſit potestas atque auctoritas, cultum divinum abnegaturus ſit? „Filio, tanquam Patris legato, idem praeſtandus est cultus, qui exhibetur Patri „leganti; quemadmodum Patrem laudant omnes omnino homines, tanquam ſu„premum illud Numen, tanquam vere Deum, ita etiam Filium Patri parem, „atque omni ex parte aequalem agnoſcere debent, tanquam vere Deum, *nullis* „non laudibus celebrandum; utrique enim quum ſit voluntatis et potentiae „conſortium, etiam honoris ſit conſortium utrique neceſſe est, immo tam arc„tiſſima est haec neceſſitudo, quae intercedit inter cultum Patris et Filii, ut alter „ſine altero eſſe non poſſit. Pater enim vult ut colatur Filius, immo hoc „non potest non velle, quia Filius est *ἴδιος*: qui Filium non colit, certe Pa„trem non colit, eo quod non facit, quae Pater vult; tam arcte cohaeret

„hicce Patris ac Filii cultus, ut alter ſine altero conſiſtere non poſſit! Immo cultus Patris ac Filii unus est idemque.

„Iam igitur, quandoquidem is, cui ſumma univerſitatis hominum iudicandae „est potestas, non alius eſſe potest, niſi vere Deus, huic etiam tanquam vere „Deo aeque ac Patri, qui eum miſit, fidem habeamus oportet, ac morem „geramus; eadem fides, quae Patri est habenda, etiam Filio est praeſtanda „(vs. 24). Credite mihi Senatores, quisquis audit meam doctrinam, ita ut „illi fidem habeat et convenienter illi inſtituat vitam, eademque ratione ei credit, qui miſit me, vitam accepturus est aeternam ac feliciſſimam. Homini „enim audienti et credenti, quando omnium hominum iudex muneris mei partes ſuſcepturus ſum, aliquando nulla erit metuenda mortis aeternae damnatio, quae certiſſime manet homines mihi fidem abnegantes. Cum igitur „rerum conſummatarum tempore aliquando liberaturus ſum a pernicie eos „omnes, qui et mihi et Patri fidem habuerint, certo certius habeatis velim, fore ut, qui ſunt in ſepulcris, ultimis illis diebus Meſſiae vocem audiant, neque audiant tantum, ſed per eius vim omnipotentem revocatos ſe „ſentiant in vitam (vs. 25). Est igitur liberator a pernicie, dum a morte liberat, auctor vero vitae, dum e morte revocat mortuos et per mortem ad vitam ducit. Quinam autem ſit ille Meſſias, qui ultimo hoc die mortuos redditurus ſit vivos, per omnipotentiae ſuae vim, iam iam videbitis; adest iam „tempus, quo hic ipſe ſummae virtutis ſuae in ſuſcitandis mortuis exhibebit „ſpecimina luculentiſſima. Quemadmodum enim Pater eos in vitam revocare „potest, ita et Filio ſuo auctoritatem dedit, illos in vitam revocandi per divinam ſuam virtutem, quae ipſi pariter atque Patri propria est, (vs. 26). „Uti namque Pater hominibus mortuis reſtituendae vitae facultatem habet in „ſe, ita et Filio iniunxit ut eandem, quam in ſe habet, facultatem exerceat: „immo placuit Deo O. M. totam ſummam bonorum, quibus demum hominibus omnibus opus est ad obtinendam vitam et felicitatem, in eo habitatum „collocare. Iam vero, quum Pater illi dederit auctoritatem mortuos in vitam revocandi, ſimul vobis affirmo, illi ab eo traditam eſſe auctoritatem iudicii in „eosdem inſtituendi, eo quod homo est ille excellentiſſimus, per *Danielis* prophetae miniſterium olim patribus promiſſus, (vs. 27.) promiſſus tanquam „vere Meſſias, aliquando humana ſpecie in nubibus appariturus. Uti enim in „terris verſatur Servator tanquam homo, immo in coelos abiturus est tanquam

„homo, sic eandem speciem prae se ferens demum e sede hac coelesti in terram „rediturus est, non alio consilio, quam ut iudicet homines, cum vivos, tum „mortuos, tunc temporis in vitam revocandos. Ut vero iudicium instituat ali- „quando Servator, divinam prae se ferat maiestatem necesse est; hac autem „maiestate ipse gaudet *Homo* pariter atque Deus, cui benedicat omnis homi- „num vere Christianorum chorus. Non est quod miremini, me dixisse, instare „tempus immo iam adesse, quo Filius Dei mortuos in vitam sit revocaturus „(vs. 28 et 29.); dicere possim mirabiliora, venturum scilicet esse, quo omnes, „qui mortui sunt ac humo conditi, prodituri sint e sepulcris, et nacturi probi- „tatis vel improbitatis diversa praemia; nam qui hic recte fecerunt, tum re- „viviscent ad vitae immortalis felicitatem, contra vero ad aeternae vitae in- „felicitatem omnes, qui male egerint. Haec omnia eventura sunt per vim „Filii Dei omnipotentem, in mortuis omnibus ad vitam revocandis efficacem. „Non solum pertinet hocce iudicium ad gentes exteras, verum etiam ad vos „Iudaeos, qui dementia ac superbia ducti putare soletis, vos solos filios Dei „esse dilectos, adeoque nulli condemnationi obnoxios, verum ab omni omnino „culpa immunes.

„Vera vobis declaro; non mea sed Patris voluntate (uti iam antea verbulo „monui) omnia ago, quamvis operor, uti operatur Pater, non aliud tamen „velle et agere possum, quam quod velit et agat Pater (vs. 30.). Quemadmo- „dum res divinas probe cognitas mihi habeo, ex arctissima, quae mihi cum Pa- „tre intercedit, coniunctione, ita ex Patris auctoritate ego pronuncio, quid ve- „rum sit falsumve, et omnis mea de rebus probe cognitis professio vera est: „non enim meum sequor arbitratum, sed ea peragere volo, quae mihi tradita „sunt a Patre, cuius legatus divinitus missus ego sum.

„Verum forsitan quis vestrum dicat, me ipsum in mea causa testimonium „vobis exhibere et talem testem non audiendum, neque fide dignum esse; pro- „fecto id vobis concedendum est, verum enim est proverbium hac de re tri- „tum: *neminem in sua causa testem esse posse idoneum, fide dignum ac „sufficientem* (vs. 31.). Verum provocare mihi liceat ad alium, qui de me tes- „timonium exhibuit, de quo vobis affirmo, verum illud fuisse, quod de me „testatus est, non enim ex suo ipse ingenio hoc protulit testimonium, sed di- „vina revelatione, et spiritu divino ductus, praeclarum hoc effatum de me „ore suo prodidit: et vos ipsi audivistis testimonium, quod de me tulit IOHAN-

„NIS BAPTISTA, cui tantum tribuistis auctoritatis, ut ad illum viros, magna eruditione claros, miseritis, tanquam e fidei dignissimo auctore cognituros, num ille ipse esset Messias (vs. 32, 33). Iam, quaenam eius fuit responsio? Nonne candide declaravit veritatem, palam testificans, se non esse eum promissum Messiam; verum me digito monstrans, professus est, me esse agnum Dei mundi peccata ferentem, atque orbis terrarum conservatorem. Quid igitur? Nonne hoc testimonium, coram legatis Synedrii vestri ab eo editum, fide vestra dignum esse existimetis? nonne illi credatis, cuius dictis ceteroquin tantum tribuistis momenti et ponderis? Verum quod ad me attinet, ne intelligatis velim me pretii tantum statuere in testimonio huius illiusve viri vel praestantissimi quidem: non tali testimonio mea eget dignitas ac summa maiestas; sed solummodo ad IOHANNIS testimonium provoco, ut vos, apud quos nulla non est eius auctoritas, admodum laudanda ac laudata, iam mihi demum credatis, quem ipse publice Messiam proclamavit, (vs. 34.) et per hanc fidem vos salutis verae participes fiatis. Quanquam enim IOHANNES non erat lux mundi promissa, quanquam ego non capto eius testimonium; ne tamen putetis velim, me illud repudiare: erat enim ipse ille homo lucens lucerna, de hac promissa mundi luce praemonens; vos autem, praeiudicatis opinionibus imbuti, maluistis ad breve tantum tempus eius lumine frui, quam ad veram huius mundi lucem, iam ortam ac lucentem, immo quaqua versum salutiferos suos radios spargentem, properare (vs. 35.). IOHANNEM prophetam, tanquam excellentioris prophetae praenuncium, venerati estis, et hunc illum ab ipso praemonitum Prophetam excellentiorem fide vestra agnoscere recusatis. Quam parum igitur sibi constans et quam vaga fides vestra est! Hoc autem IOHANNIS testimonium, quamvis illud non repudio, quippe verissimum ac fide dignissimum, non tamen unicum est aut maximum, quod habeo; mihi gravius est illo testimonium: provoco nempe ad opera divinitus a me peracta, quae totidem sunt argumenta, palam testantia, me esse vere a Patre missum; stupenda scilicet miracula, quae a me perpetrata vidistis, tanta et tam illustria huius rei sunt documenta, ut omne qualecunque, quod exhibuerint, vel excellentissimi religionis doctores, testimonium superent (vs. 36.). In his enim miraculis ipse Deus, qui solus ea posset praestare, de Filio suo testabatur, illum declarans eum esse, quem promiserat per pro-

„ phetas, Messiam, a se ad homines nunc missum, ut eorum causam adiuvaret iisque
„ salutem restitueret; ad miracula autem divinitus edita Patris auctoritate pro-
„ vocantem me quum audiatis, ad ipsius Patris testimonium provocare mihi liceat: is
„ enim est, qui bene multa de me testimonia exhibens (vs. 37 et 38.) ipse de
„ me testatus est saepius, non quidem ita, ut auribus humanis possit percipi,
„ neque specie quadam externa, quae oculis humanis lustrari posset, sed tes-
„ tatus est per prophetarum ministerium, quae monenda voluit de me, et lite-
„ ris haec mandari curavit; haec Dei Patris monita in S. L. accepistis, sed non
„ retinuistis; hi Libri Sacri continent declarationem Dei de mittendo aliquo
„ Servatore; in his Pater spem fecit, se missurum fore humanae felicitatis in-
„ stauratorem, Messiam; haec monita tam praeclara sunt et luculentissima, ut
„ quisque vestrum inde facile intelligere possit, me esse promissum Messiam;
„ verum quanquam ea accepistis et e codice S. meliora de Messia edocti estis,
„ tamen doctrina Dei non manet in vobis, exciderunt haec omnia animis vestris,
„ quod clarissime exinde patet, quia illi fidem abnegatis, quem Pater misit. Sa-
„ crorum librorum scrutandorum estis quidem studiosi, hos omnes a Deo pro-
„ fectos, ac divino iussu conscriptos esse creditis, omnem ex his concipiendam
„ esse vitae felicis et aeternae spem vos ipsi existimatis; bene agitis, laudan-
„ da sanequam haec vestra est diligentia: iam vero his iisdem literis sacris prae-
„ clara continentur de me testimonia (vs. 39 et 40.), et tamen me reiicitis,
„ ei, quem Pater iuxta sua promissa olim a prophetis antiquis edita nunc misit,
„ fidem abnegatis, ad me lucem mundi, vere Messiam, testimoniis divinis com-
„ probatum, ut aeternam, quam omni opera quaeritis, felicitatem consequami-
„ ni, accedere recusatis; fidei ergo vestrae defectus non oritur ex inopia testi-
„ um, causa vero eius quaerenda est in eo, quod destituti estis sincero a-
„ more erga Deum et integro fidei pietatisque studio, e contrario dediti a-
„ mori rerum terrenarum (vs. 41, 42.): nam ne existimetis velim, me testi-
„ moniis IOHANNIS BAPTISTAE et prophetarum in medium proferendis
„ captare velle apud vos humanam gloriam, verum equidem doleo vehemen-
„ ter vestram inconsiderantiam, qua ipsius Dei de me testimonium in S^a. S^a.
„ obvium, reiicitis; sed non est quod mirer; probe enim scio, vos Deum
„ toto animo, omnibusque viribus non diligere. Prophetas quidem et lega-
„ tos Dei, per quos ille locutus est, veneramini, ipsum autem Deum amare

„non prosequimini, unde profecto apparet; vos esse eos, qui a vero Dei „amore, studioque eum recte colendi, sint remotissimi; hinc omnis vestra in„credulitas ortum suum cepit.

„Cum haec igitur ita sint, ac Deum non diligatis, certe evenire aliter „non potest, quin et odio habeatis eius Filium; ego saepe vobis palam profes„sus sum, me venisse tanquam Patris mei legatum, divina auctoritate ac po„tentia instructum, et tamen me, quamvis divinam meam legationem luculentis„simis atque evidentissimis comprobavi documentis, non recipitis, non agnosci„tis: quam praepostera autem et perversa sit vestra agendi ratio, ostendet ali„quando eventus; quod si enim quis veniat, uti certe aliquando venturus est, „(vs. 42, 43.) falsus doctor, non Patris sed suo nomine sibi Dei glo„riam arrogans, suam non Dei caussam tuendam in se suscipiens, nulla „exhibens documenta divinae legationis, falsum huiusmodi doctorem vos ad„missuri, huic fidem habituri estis, idque quidem nullam aliam ob caussam, „quam quia vitia vestra teget ac vobis blandietur. Neque profecto miran„da est haecce vestra temeritas; vanae enim gloriae cupiditas vos impedit, „quominus meliorem meam doctrinam admittatis; gloriam desideratis a vobis„met invicem, Dei vero gloriam non desideratis; laudis humanae ambitio ma„ximopere vestris inest animis, Deo autem soli probari non curatis; parvi „habetis coelestia, magni vero terrestria; Messiam quaeritis terrestrem, reg„num terrestre, felicitatem terrestrem; quo modo igitur me, regem non „terrestrem sed coelestem, vere esse Messiam credere possitis? quomodo mihi „fidem habere queatis, nihil aliud quaerenti quam gloriam divinam, omnem „vero gloriam humanam postponenti?"

„Quanquam igitur certo certius est (vs. 45.), tantam esse vestram ἀπιστίαν, „ut ipsa vos divinis poenis reddat dignos, nolite tamen existimare, me vos „accusaturum esse apud Patrem: nullo namque modo vestrae miseriae cu„pidus sum, neque profecto opto, ut propter hanc vestram ἀπιστίαν a vobis „Pater poenam sumat. Verum alius est, qui vos accuset; Moses nempe ipse, „in quo summam fidem cum spe laeta coniunctam *ficte* collocatis, vos accu„sabit; *ficte* inquam, idque quidem de industria dico; quod si enim *vere* fiduciam „in Mose eiusque scriptis collocaretis, etiam mihi fidem haberetis, quem ille „Dei nomine et iussu promisit, et cuius dictis credi iussit; quo maior est ves-

„tra fidei oraculis Mosis habendae species, eo levior vobis est ipsius auctori-„tas in eo, in quo potissimum valere debebat (vs. 47.); Mosis praecepta lite-„ris consignata habetis, ut ea sexcenties legatis et consideretis; si tamen in-„considerati estis in scripto expendendo, mirum non est, si verba mea aures „vestras praetervolant. Si Mosi, cuius auctoritas apud vos summa est, et cu-„ius fama tot retro seculis fuit, non creditis, multo minus fidem habebitis „novo doctori."

Atque sic exposuimus sensum huius universae orationis, quam habuit Servator coram Iudaeorum proceribus, sacerdotibus ac legis peritis, quorum maxima pars Pharisaeorum placitis erat addicta. Quemnam autem effectum haecce habuerit oratio in animos audientium; num mitigaverit vim Iudaeorum, an eo magis excitaverit, non refert Euangelista; rerum tamen tristis dicam? an laetus eventus docuit hos infensissimos Iudaeos, quos Servator omni tempore, omnique occasione sermonibus ac factis ad meliorem revocare voluit mentem, in antecaptis opimonibus suis atque incredulitate perstitisse, omnique odio et vi aeternae vitae beneficia offerentem, generis humani conservatorem, ad mortem usque violentissimam persecutos esse. Memoratu omnino digna est haec Servatoris optimi oratio, utpote qua, uti antea iam vidimus, multa eaque praestantia doctrinae Euangelicae capita continentur, quae in summam paucis relata haec sunt. Docuit Servator se non sua sed Patris auctoritate prodiisse; vicissim se omnia agere sua benevolentia, voluntate et potentia divina, quae eadem sit ac Patris benevolentia, voluntas ac potentia, adeoque se esse colendum pariter atque Patrem, eodemque omnino modo. Insuper disertis docuit verbis noster Servator, sibi a Patre mandatum ac traditum esse totum illud negotium per vim suam efficacem et divinam mortuos in vitam revocandi, et iudicium extremum instituendi de vivis et mortuis, adeoque se esse maioribus promissum filium Dei et filium hominis, vere Messiam; hanc denique suam doctrinam egregie comprobavit evidentissimis documentis, quae refelli non poterant, provocando nimirum ad testimonium IOHANNIS BAPTISTAE, ad ipsius Dei testimonium ex Mosis et prophetarum vaticiniis depromptum ac miraculis comprobatum, quae non nisi per virtutem divinam possent praestari.

Ita iam pulcherrimam hancce Opt. Servatoris Orationem, quoad hoc a nobis fieri posset, explicuimus. Antequam autem nostrae commentationi finem imponamus,

Vos v. Cl. rogatos velimus, ut indulgenti animo praetermittatis, nobisque ignoſcatis ea, quae in hacce quaestionis enucleatione, cui in elaborando magis magisque vires nostras experti ſumus impares, minus concinna aut non ſuo loco explicata vel, iuvenili ingenio et doctrinae propio errore, per ſe manifesta copioſisſime tractata, difficiliora vero intacta videatis.

Symb. Ἡ ἐμὴ διδαχὴ οὐκ ἔστιν ἐμή, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με.
IESUS CHRISTUS
(*Ioh.* VII, 16.)

HENRICI COCK,

DAVENTRIENSIS,

IURIS CANDIDATI,

COMMENTATIO

DE

FINE POENIS PROPOSITO, CUM EX REI VERITATE, TUM EX DOCTRINA IURECONSULTORUM ROMANORUM:

EXHIBENS

TENTAMINA QUAEDAM RESPONSIONIS AD QUAESTIONEM AB ORDINE IURECONSULTORUM PROPOSITAM.

GRONINGAE

CIƆIƆCCCXVIII.

E 1

Quidquid praeter ſpem eveniat, omne id deputabo esſe in lucro.

Terent. PHORM.

DISPUTATIO

DE

FINE POENIS PROPOSITO.

PRAEFATIO.

Quotiescunque mente et cogitatione repetimus, quae, summis ingeniis exquisitaque doctrina, philosophi, ultima hac aetate, de Iurisprudentia Criminali scripserunt; plurimum sane deprehendimus, quod iis acceptum referamus; cum quod ad ipsius attinet disciplinae amplificationem, tum vero quod ad vindicatam naturae humanae dignitatem. Sive enim, ambiguas antea et fluctuantes, rerum notiones ab iis definitas, sive, minus explorate percepta et cognita, disciplinae principia clariori philosophiae luce ab iis illustrata cogites, sive priscae barbariei ac superstitionum vestigia, eorum ope sublata, respicias; continuo in oculos incurrunt egregia eorum de Iurisprudentia Criminali merita, ut adeo iure possit affirmari, hac demum aetate eam exstitisse Iurisprudentiam Criminalem, quae, certis nixa principiis, merito sibi deposcat iustae disciplinae nomen.

Verum, quod universe de omni scientia humana praedicare licet, nullam adhuc esse, aut unquam fore, perfectam et omnibus numeris absolutam,

idem et nostrae disciplinae est commune. Ut enim taceam; quae in ſingulis eius partibus occurrunt, falſae interpretationis, aut minus intellectae maleque applicatae philoſophiae vestigia, in ipſis eius fundamentis multa nequaquam adhuc ſatis ſunt explicata maximaque opinionum varietate ac disſenſione agitata. Ita v. c. de ipſo poenarum fine, quo tanquam principio ac fundamento tota ſuperſtruitur Iuris Criminalis disciplina, quam variae ſunt doctisſimorum hominum quamque discrepantes ſententiae! Hic v. c. poenarum civilium ſcopum in compenſatione mali cum vitioſitate ponit (1), civitatemque virtutis, non iustitiae, vindicem reddit. Ille vero in emendandis nocentium moribus. (2) Verum enim vero, quem meliorem reddere rectamque in viam reducere velis, eum carnifici necandum, aut certe cruciandum, tradere, mira ſane est emendandi ratio.

Alius, in puniendis maleficiis, hoc ſolum ſpectat, ut, incusſo omnibus ſupplicii terrore, alii ad delinquendum fiant tardiores (3), nihilque tale in posterum admittant ipſi. Itane vero iustum dixeris mactare homines ob incertum eventum culpamque alienam, de qua nondum conſtat an reapſe unquam ſit exſtitura? Alius itaque, quaſi melius ſapiat, poenis ideo tantum utendum cenſet, ne is, qui deliquit, tale quid posthac committat ipſe (4): quaſi vero non ita etiam ob incertum eventum mactentur homines. Sunt rurſus alii quidam philoſophi, et hi quidem magni atque nobiles, qui poenam ſibi ipſi finem esſe ſtatuant, ſolamque admittant talionem (5): quaſi vero

---

(1) Hos Germani vocant *moraliſche Vergeltungs-theoristen.* (2) Haec doctrina Germanis dicitur *moraliſche Besſerungs-theorie.* (3) *Unmittelbare Abschrek.ungs-theorie.* (4) *Präventions-theorie* aut *Sicherungs-theorie.* (5) *Theorie der juridiſchen Wiedervergeltung.* Hoc, uti pleraque alia ſyſtemata, a variis eius ſectatoribus varia ratione inflexum fuit et modificatum, ut adeo a ſummo Kantio, huius doctrinae auctore, non parum diſcesſerint eius discipuli, imprimis vero FICHTIUS, *Grundlage*

civitatis esſet mala malis cumulare potius, quam in totum omnia, quantum fieri posſit, avertere.

Denique vero alii, quorum quidem maxime veriſimilis ac plerisque probata est opinio, poenas ideo conſtitui existimant, ut a delictis deterreantur omnes, infligi autem, ne non puniendo legis, poenam minantis, intereat auctoritas. (6)

Quae cum ita variis agitentur doctisſimorum hominum ac discrepantibus ſententiis, quicunque ad pleniorem aliquando adſpiret huius ſcientiae cognitionem, operae ſane praetium fecerit, ſi haec paullo accuratius investigaverit. Equidem hoc cum antea ſemper existimavi, tum vero maxime, postquam in hoc certamine litterario eam disceptandi materiam propoſitam esſe cognovi. Huic itaque disquiſitioni feriarum partem impendere, totumque argumentum diligentius explorare, ac, ſi quid asſecutus mihi viderer probabilius, illud in chartam coniicere decrevi, non tam praemii allectus ſpe, quam quidem exiguam esſe ſentio, ubi tot egregios circumſpicio commilitones, et rerum cognitione et ſcribendi facultate longe mihi ſuperiores; quam illá ductus CICERONIS (7) *ſententia, omnes argumenti cuiusdam partes, atque omnia eius membra, tum facillime noſci, cum totae quaestiones ſcribendo explicantur. Ad ſcribendum autem accesſi tenuitatis meae probe mihi conſcius, atque ita paratus animo ut Terentianus iste Demipho; in talibus ſcilicet pesſima quaevis esſe exſpectanda, ac,* ſi quid praeter ſpem eveniat, id omne in lucro deputandum esſe ratus. (8) *Verum ut or-*

---

des Naturrechts II *Th.* Pag. 8.-24. ſeqq. et WEISIUS *Lehrbuch der Philoſophie des Rechts* § 154. ſeqq. (6) Huius opinionis, quae Germanice dicitur *Theorie des pſychologiſchen Zwanges*, auctor est vir acutisſimus FEUERBACHIUS. (7) *De Nat. Deor.* I, 4. (8) *Phorm.* II, 1, 16.

dine et ratione procedat argumenti huiusce nostri disquisitio, eam secuturus sum viam, quam, et ipsa eius indoles, et Viri Clarissimi, qui publicae disceptationi hanc quaestionem proposuerunt, indicare videntur.

Primum scilicet breviter considerabimus poenae notionem, quantum ad propositum atque institutum nostrum hoc pertinere videbitur.

Deinde in finem, poenis constituendis propositum, inquiremus.

Porro videndum de fine poenarum exsequendarum.

Tum, ad alteram accedentes quaestionis partem, nonnulla disputabimus de antiquioribus Romanorum legibus poenalibus, deque philosophorum super poenis opinionibus.

Tandem hisce subiicietur expositio eorum, quae de poenis existimasse videntur apud Romanos Iureconsulti.

CAPUT I.

DE NOTIONE POENAE.

Recta poenae civilis notio, uti universe in Iurisprudentiam criminalem maximam habet vim, ita imprimis valet ad investigandum finem poenis propositum. Nisi enim, quid sit poena, prius aperiatur, periculum est ne, in verbis non solum, sed et in rebus turbemus (1), falsisque principiis totam superstruamus de poenis doctrinam. Quaenam autem poenae civilis nomini subiecta notio sit, quaerentibus, prius investigandum videtur, quid poena, in genere sumta, intelligatur (2): omni quippe speciei, praeter ea quae ipsi sunt propria, insunt etiam ea, quae toti generi sunt communia, ut adeo, nisi rite evoluta atque investigata generis significatione, definitio speciei intelligi declararique vix possit.

Verborum autem significatio duplici ratione solet definiri, aut prudentum interpraetatione, quod fere evenire solet in terminis technicis, qui dicuntur, ubi verba, rebus, ad artem quandam aut disciplinam spectantibus, significandis, ab huius cultoribus ficta sunt vel inventa; aut communi loquentium usu, ubi rebus quibusvis, in vita obviis ipsaque arte aut disciplina antiquioribus, enuntiandis verba vulgari hominum sermone applicantur.

Iam vero diu fuisse poenas, antequam de illarum iure aut scopo mota esset quaestio, quis est qui dubitet. Merito itaque, et hac in quaestione, ducem sequimur sermonis usum, indeque petimus poenae significationem.

Neque enim illud agitur, ut cuiuscunque coactus iustitiam probemus, deque eius scopo disputemus, sed de poenis quaeritur earumque finis est investigandus.

---

(1) Cf. CIC. *de Fin.* II, 2 et 6. (2) Cf. FEUERBACH *Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts*, Cap. I.

Quodſi iam hac ratione in veram vocis ſignificationem inquirimus, apparet, poenam in genere notare malum, quod propter actiones (3) editas, legi contrarias, nec niſi propter eas, aliquis ſuſtinet, ſive, ut ait GROTIUS (4), malum pasſionis, quod infligitur ob malum actionis. Id igitur, propter quod poena irrogatur, est actio commisſa, proximumque poenae fundamentum est praeterita legis violatio. Nec adeo hocce vocabulo indicatur malum, quo quis ideo tantum ſubiicitur, ut vel ipſe, vel alius, in poſterum quid agat aut omittat (5), ſed eiusmodi malum pasſionis, quo quis afficitur, quia edidit actiones, causſam huius mali ſufficientem in ſe continentes.

Verum quo melius intelligatur, poenae vocabulum ad praetérita tantum referri, exemplis quibusdam haec illustremus. Ita v. c. ſaepe poenae memorantur naturales. Has vero quales intelligimus? Non enim quaerimus, an revera tales habeantur, quod quidem omnino esſet negandum, ſed quaenam cum hisce verbis coniungi ſoleat idea. Easne tanquam providas naturae cautiones conſideramus, futura proſpicientes? Quis quaeſo tale quid animo ſibi propoſuerit, nec potius poenas naturales intellexerit dolores, quos offenſa natura nobis rependit? Si quem v. c. videmus, voluptatibus et luxuria fractum ac debilitatum, ad omnes vitae iucunditates hebetem iam et obtuſum, corpusque morbidum ac funeri ſimile trahentem, eum naturales libidinis poenas luere dicimus. Verum enim vero, eumne in futurum tantum a natura admoneri existimamus, ne quid intemperanter, ne quid libidinoſe agat? Immo vero, iustam illum ac meritam libidinis mercedem accipere cenſemus, nec futurae, ſed praeteritae, intemperantiae cogitamus incommoda. (6)

Eadem prorſus est ratio poenarum, quas in altera vita Deum exſecuturum esſe credimus. Easne castigationis aut emendationis in futurum gratia infligi

---

(3) Actionis vocabulo omisſionem etiam intelligimus. (4) *De I. B. et P.* II, XX, I. (5) Cf. *Letzten Gründe von Recht, ſtaat und ſtrafe, philoſophisch und, nach den Geſetzen der merkwürdigſten Völker, rechtshistorisch entwickelt, von* CARL THEODOR WELCKER (Giesſen 1813) Cap. 3. initio et Cap. 7 initio, et GROLMAN *Ueber die Begründung des ſtrafrechts etc.* Cap. 3. pag. 39. ſqq. et Cap. 4. p. 63. ſqq. qui eatenus cum ſyſtemate FEUERBACHIANO, quod nos fere ſequimur, conſentit. (6) Cf. FEUERBACHII disputatio, cui titulus: *Ist Sicherung vor dem Verbrechen Zweck der ſtrafe?* (in GROLMANS *Bibliothek fur die peinliche Rechtswisſenschaft* Theil I. Stuck II. N°. I.)

existimare posſumus, niſi omnibus iis adverſari velimus, quae cum hisce poenis plerumque coniungi ſolent notionibus? Utramque ſcilicet vitam ita vulgo ſeparamus, ut quisque illic obtineat, quod hic meruerit, praemiisque aut poenis afficiatur, prouti hac in vita virtutem coluerit, aut vitiis ſeſe commaculaverit: (7) ut adeo et ab hac poenarum ſpecie omnis futurae utilitatis remota ſit cogitatio.

Nec minus poenis civilibus idem illud tribuimus, modo nosmet ipſos aliosque ſanis, non ſyſtematum nostrorum praeſtigiis artibusque praeſtructis, oculis intueamur. (8) Si quem v. c., actionem legibus civitatis ſub poena vetitam, perfecte admiſisſe novimus, eum cur poena dignum esſe dicimus? Utrum futuras hic legis violationes cogitamus, an potius ad praeteritam reſpicimus laeſionem? Num, ut actionem eius poena perſequendam esſe pronuntiemus, prius inquirimus, fortene mores eius ſint emendati, an revera novas civitati laeſiones minitetur, numque necesſe ſit, ut ab eius aggresſionibus nosmet tutos praestemus? Nequaquam profecto. Solam ſcilicet legem ſpectamus ab eo violatam, nec iudices reprehendimus ad ſupplicium mittentes eum, quem perſuaſisſimum ſit omnibus, aut plane iam esſe emendatum, aut nunquam iri in melius mutatum; non magis quam ſi ſecundum leges puniant maleficum, quem

---

(7) Vid. FEUERBACH *Revis.* p. 7 et 8. (8) Sunt quippe multi, inter quos et illustria deprehenduntur hac in disciplina nomina, qui in eo ſitum esſe existimant poenarum finem, ut, exemplo in facinoroſos edito, caeteri a ſimilibus auſis abſterreantur. Haec est doctrina quae Germanis dicitur *die Abschreckungstheorie.* Eam tuentur FILANGIERIUS, *ſcience de la Legislation* IV, 27, von Quistorp, *Grundſätze des Deutſchen peinlichen Rechts* (*herausgegeben von* KLEIN 1809) § 71 et certa quadam ratione etiam BECCARIA, *des délits et des peines* Cap. 15. (editionis 1766) aliique multi.

Secundum hanc igitur doctrinam, poenae vis in aliorum animos, ut hi ſcil a delictis eâ deterreantur, poenis tanquam finis erit propoſita. Eius autem finis asſequendi gratia, malefico tanquam re nostra utimur et abutimur, quod perſonae iuribus magnopere repugnat. Quo enim iure nostram ſecuritatem ac Reipubl. tranquillitatem alienis redimemus cruciatibus? Quo iure alterius bona, corpus atque ipſam adeo vitam nostrae felicitati impendemus? Quo iure alterum cogemus, ut ſcelera, incerta adhuc et nunquam forte exſtitura, ſanguine ſuo luat? Canes quidem, apud Romanos olim, vivos arboribus affixos, ſupplicia annua pependisſe novimus, idque haud alia de cauſa, quam quod alii canes, multo ante tempore, Capitolium negligentius custodiverant, idemque ſilentio, ni anſer esſet vociferatus, prodidisſent. Leones in Africa cruci quondam affixos esſe relatum legimus,

certo scimus nulla poena posse a delictis absterreri, aut iam ita esse absterritum, ut nihil unquam in leges rursus sit admissurus. Ac huius quidem misericordia forte movebimur, sed gratiam ei, non iustitiam, implorabimus.

Praeterea, ut hoc unum addam, praemia poenis, tanquam contraria, solent opponi: utraque vero duobus tantum differunt, actionis scilicet qualitate, et eius, quod agente pro ea rependitur. Praemia meritum, poenae culpam ponunt: hae ad dolorem valent, illa vero ad iucunditatem. In caeteris autem omnibus inter se conveniunt.

Iam vero praemiorum quemnam censemus esse scopum? Quid? Athenienses, ubi Miltiadi, fusis apud Marathona Persis, patriaque ab interitu liberata, statuam in templo Apollinis Delphici posuerunt; Quid? Romani, cum P. Africano, duobus imperii terroribus, Carthagine ac Numantia, deletis, splendidissimum illum triumphum decreverunt, futurorum tantum rationem habuisse existimandi sunt, ut scilicet maximi illi imperatores in posterum ad praeclara quaevis incitarentur facinora? Ita vero non praemia haec fuissent dicenda, sed incitamenta. Ancipitis nimirum et ambiguae virtutis homo incitari, indubitatis vir meritis tantum praemio affici potest et remuneratione. (9) Potest quidem aliorum, ad laudabilia quaevis, incitatio secundariam quasi con-

---

ideo ut caeteri metu poenae simili noxa absterrerentur. Et facile huiusmodi exempla brutis edi in animalibus patimur, sed hominum, profecto alia ratio est. Nae! solius exempli gratia fratres nostros igne cremare, aut rota contundere, piaculum ducimus. Cf. PÜTTMANNUS, in *Opusculis Iuris Crim.* Proius. IX. p. 258. Quod autem nonnulli, ut systema hocce salvum faciant, dicunt, hominem, ubi voluptati iustitiam, sensibus legem postponit, brutis sese similem praebere, atque ita naturam hominis exuere et iura, ut adeo illo, tamquam bruto animanti, liceat uti, id sane vix meretur refutationem. Verum, quamvis et illud verum esset, ac iusta dici posset exemplaris eiusmodi poena, inhumana tamen haec esset et barbara. Uti enim omnibus brutis, ita et humano illo animali humaniter uti docet morum disciplina.

Systemati huic de poenis, exempli gratia infligendis, affinis quodammodo videtur illa KLEINII opinio, (*die Kleinische Genugthuungstheorie*) quam expositam vide in eius opere, qui inscribitur *Grundsätze des peinlichen Rechts* § 9. sqq. Cf. eiusdem *Nachträge*, seu annotationes ad l. opus QUISTORPII p. 423. sqq. Eiusdem disputatio *über die Natur und den Zweck der Strafe* (Klein et Kleinschrod's *Archiv des C. R.* Tom. II. Part. 1. N°. 4.) KLEINIO fere assentitur K. C. G. SCHNEIDER, *Noch Einige Wörter über das Princip. des C. R.* (Dresden et Leipzig 1806.) KLEINIUM refutat FEUERBACH *Revis.* p. 95. sqq. (9) Cf. FEUERBACHII disputatio p. 13 et 14.

tinere praemiorum caussam. Ita, quamvis Lacedaemonii, posito inclyto illo ad Thermopylas monumento, illud etiam ob oculos habuerint, ut ad imitandam Leonidae ac trecentorum illorum virtutem incitarentur omnes, quamvis et saepius praemia illud sint assequuta, ut adeo Miltiadis illa tropaea, Themistoclem dormire vetantia, Graeciam iterum ab interitu servaverint; non tamen secundarius hicce praemiorum scopus ipsam eorum naturam efficit ac veritatem, nec caussam continet, quare bona eiusmodi praemia dicantur.

Iam, quod de praemiis licet affirmare, idem et de poenis valeat, illis quippe e regione oppositis. Quemadmodum igitur praemia versantur in tribuendis commodis, facto praeterito meritis, ita poenae iusta praeterita culpae rependunt incommoda.

Haec igitur, quae singulis poenae speciebus inest, nota, ut ad praeterita referantur, satis videtur demonstrare, poenâ, in genere sumtâ, significari malum, quod propter actiones editas, nec nisi propter eas, aliquis sustinet. (10)

Primo itaque loco poena differt a castigatione (11), quae est incommodum, eo animo alicui illatum, ut non tantum a malis abstineat, sed et recta facere discat. Castigationem (12) praecedit quidem actio legi contraria, ea vero castigationi non fundamentum praebet, sed tantum occasionem ac fontem cognitionis, unde voluntatem legi contrariam, eique malis physicis obviam eundi necessitatem, cognoscimus. Ipsum autem eius fundamentum situm est in actionibus futuris legi consentaneis, (in emendatione) castigatione producendis. Eam igitur utilitatem ubi a castigatione exspectare non possumus, haec lo-

---

(10) Eatenus igitur recte dicit auctor libelli, cui titulus: *Das peinliche Halsrecht der Teneriffaner* (Osnabrück 1798). p. 90. not. 1. „*Wenn Gott, am jüngsten Gerichtstage, einen Menschen zur „Hölle verdammte, so wäre das reine und unvermischte Strafe, weil 1) der Beleidigte dadurch nicht „schadlos würde, 2) der Beleidiger dadurch weder selbst gebessert, noch jemandes Sicherheit geopfert „würde, endlich 3) es keinem mehr zum Beispiel dienen könnte.*" (11) Haec, et quae sequentibus quibusdam paginis habentur, etsi ab hoc loco videri possint quodammodo aliena, ideo tamen addere lubuit, quod non tantum eorum, quae ipsi probaremus, explicationem, sed et aliarum opinionum refutationem quandam exspectasse nobis visi sunt qui hanc quaestionem proposuere Vv. Cll. Itaque disputationem hancce ita instituendam esse putavimus, ut in ea ponerentur principia, unde refutatio istiusmodi peti posset. Huic autem consilio hic nobis aptior videbatur locus. (12) De castigationis poenaeque differentia Vid. FEUERBACHIUM *Revis.* p. 14. sqq.

cum habere nequit. Poenam vero ad praeterita tantum pertinere, quin, ſine ulla etiam emendationis ſpe, iustam esſe ſupra ostendimus.

Hinc apparet, quid existimandum ſit de poena illa correctoria, quae dicitur, in emendationem ſcilicet nocentis infligenda, quam non modo veteres memorant (13), ſed etiam recentiores, qui acutum in his rebus ſeſe videre ſibi perſuadent.

Ipſi ſcilicet ſibi obloquuntur ac res tolo coelo diverſas confundunt (14): quod enim poena est, id ipſum castigatio esſe definit, et contra. Competit quidem civitati ius quoddam notationis, quod dicitur, (quod ſcilicet ad politiam (15) pertinet) ac potest eiusmodi notatio benigne cum poena coniungi, ſed utriusque diverſa manet notio, ac minime perturbanda.

Facile autem intelligitur unde ortus ſit error eorum, qui utriusque vocabuli notionem permiscent. Castigatione ſcilicet utimur in pueros, qui cum, ratione nondum ſatis confirmata, ſolis fere ſenſibus regantur, voluptatem appetunt eâque gaudent, ut ſummo bono, dolorem vero aspernantur, ut ſummum malum, et quantum posſunt, a ſe repellunt. Ad haec quae fugiant, quaeque ſequantur, referunt omnia. His, quamvis innocentes etiam, ad ea, quae mala ſunt vel iniusta, aut appetenda, aut ſugienda impelluntur, nec fere ſunt, quibus iste animi impetus reprimatur, praeter dolorem ac voluptatem. Itaque animadverſione in eos utimur et castigatione, iisque dolores admovemus, quibus ad legitima quaevis in perpetuum perpetranda incitentur. Dolores

(13) Cf. PLATO in *Gorgia* p. 168 et 169 edition. Bipont. Vol. 4. et GELLIUS VI, 14 quae loca infra Cap. 4. afferemus. (14) Est ſcilicet doctrina quaedam (*die Theorie der moraliſchen Besſerung*) eorum, qui putant poenarum finem ad ſolam pertinere morum emendationem. Eam qui ſequuntur bene quidem humano generi cupiunt, ſed parum in hisce ſapiunt. Emendatio morum ponit boni moralis agnitionem eiusque continuam obſervantiam. Ut ſcilicet alicuius mores vere emendentur, requiritur, ut ei ſit perſuaſum aliquid esſe bonum morale, utque illud ſequatur, ut adeo, non vi ac poenis effici, ſed a ſola libertate proficisci posſit emendatio. Vi enim et metu coactus intelliget quidem homo, actiones ſuas ab aliis damnari ac malas haberi, poterit et ita de aliorum illorum perverſitate ipſi fieri perſuaſum. verum ut bonum morale agnoſcat, ut illud ſequatur, verbo, ut emendetur, eo ne minimum quidem valet poena. Hoc iam vidit Thomaſius, de Iure aggratiandi principis evangel. Cap. I. § 2. Cf. TITTMANN *Handbuch der Strafrechtswisſenſchaft* Tom. I. § 53. (15) Sit venia verbo minus Latino, ſed uſitato.

autem illos iis proponimus tamquam iniusta eorum facta, ex naturae quadam necesſitate, conſecutos. Quodſi igitur nobis ipſis conſtare velimus, malas quasvis puerorum actiones castigatione inſectabimur, quo tandem iis oriatur opinio, quaſi ipſâ eiusmodi actione necesſarium contineretur ac ſufficiens molestiae illius fundamentum. Sic igitur, ex analogica utriusque rei ratione, castigatio quaſi poenae ſpeciem accepit.

Est etiam alia inſuper, eaque longe gravior, huius analogiae ratio. In educandis nimirum pueris illud agimus, ut, non modo ad iustitiam externam, ſed ad virtutem etiam eos informemus, idque etiam in castigandis iis ſequimur, nec adeo ad ſolam reſpicimus actionum, in foro externo, iniustitiam, ſed ad internam quoque conſiliorum vitioſitatem.

Cum autem, ſecundum ideam conſenſionis virtutem inter ac felicitatem ſtabiliendae, cum vitioſitate necesſario malum quoddam cohaereat; castigationem etiam poenae vocabulo ſignificamus, quatenus ſcilicet, ſecundum notiones morales, eam intuemur tanquam necesſariam vitioſitatis conſequentiam.

Haec igitur in causſa ſunt, quare, in vita communi, utrumque ſaepius permutetur vocabulum. Ubi vero ad disciplinam nostram voces illae accommodantur, non, ſine maximo eius damno, posſunt confundi.

Secundo loco poena a defenſione est diverſa, quae poſita est in circumſcribenda alterius libertate, ut nostrae libertatis imminutionem propulſemus. Ea duplex dici potest, ut ſit vel 1) *Defenſio*, arctiori ſcilicet ſenſu accepta, qua alterum impedio quominus offenſionem iam ſuſceptam perſequatur ac perficiat vel 2) *Praeventio* (16), qua efficitur ne futuram laeſionem alter iste ſuſcipiat.

Iam vero quis est, qui poenam esſe dixerit, non defenſionem, ſi quem, ad propulſandum eius impetum, malo quodam afficiam. Quodſi quis, occidendi causſa, ſtricto gladio in me irruat, ipſumque, expediendae ſalutis gratia, interficiam, an poenam ſumſisſe, non vi vim illatam defendisſe, videar (17)? Immo vero, nec ista poena erit dicenda, nec ſi quem, impetum in me paran-

---

(16) Praeventionis verbo, etſi minus Latino, uti nobis liceat, cum hac in re ſolenne illud ſit et tritum. Malumus autem minus Latine, quam minus perſpicue, loqui. (17) Cf. CICERO *pro Milone* Cap. 4 et 10.

tem, anteverto inque carcerem coniicio, ut ab omni eius iniuria memet reddam securum. Nec magis poenam esse dicemus, ubi futurae iniuriae periculum praeterita, eaque iam ad exitum perducta, offensione probatur, eoque animo vis infertur, ut is, a quo nobis metuimus, ab iniusto illo revocetur consilio.

Sunt autem multi, inter recentiores imprimis Ictos, qui in eiusmodi coactu poenae naturam collocent ac veritatem. (18) Verum, ut taceamus etiam hoc gratuito ab ipsis affirmari „nec cui, ut CICERO ait, concedi sine summo pericu„lo posse, ut eum iure possit occidere, a quo metuisse se dicat, ne ipse pos„terius occideretur" quis est qui non videat defensionem ita cum poena commutari? Poenae scilicet fundamentum situm est in actione praeterita, hic vero futurae actiones caussam continent incommodi, quo alterum afficimus, praeteritae vero iniuriae ratio tantum ducitur, quatenus, uti et in castigatione, occasionem praebet ac fontem cognoscendi periculum futurae iniuriae malique, illius avertendae gratia, inferendi. Iam, etsi forte etiam concederemus,

---

(18) His annumeranda sunt nonnulla disciplinae nostrae lumina, v. c. WIELANDUS, KLEINSCHRODUS, GROLMANNUS, MOSERUS, ac, certa quadam ratione, KLEINIUS. Secundum hoc autem systema (*die Präventions-theorie*) caussa poenae, maleficis infligendae, sita est in verisimilitudine futurae iniuriae, ab eo metuendae. Verum non ex sola praeterita iniuria eiusmodi oritur suspicio, eiusmodi futurae iniuriae verisimilitudo. Multa sine dubio alia sunt, quae parem ne dicam maiorem, pariunt suspicionem, atque ita, si probe sibi constare velint huius sententiae patroni, necesse est ut promiscuum civitati ius concedant suspecti cuiusvis verberandi, cruciandi, quin et occidendi, ne possit iniuriam inferre, quam civitas ab ipsa metuat.

Quin ex hac doctrina vanae omnes fiunt et irritae leges poenales. Ex imminentis scilicet periculi magnitudine definiri debet, cuiusmodi incommodum (poena) singulis in casibus requiratur, ad periculum illud avertendum. Quodsi iam eadem forte poena lege scripta sit, quam periculi magnitudo definit, casu illud evenisse dicendum est; uti enim Quinctilianus, Declam 331, ait, „nulla tanta provi„dentia potuit esse eorum, qui leges componebant, ut species criminum complecterentur" quin etsi nulla lex adfuisset, eadem poena fuisset irroganda, ut adeo non infligatur quia lege scripta est, sed quia principiis defensionis convenit.

Quodsi poena lege scripta cum ea, quae futurae laesionis verisimilitudine definitur, non convenit, nihilominus posterior erit infligenda.

Iam vero quis erit legum usus, quae vis, si, non quod lege cautum est, id observatur, sed id, quod Philosophiae iuris Criminalis convenit. Sed dicat forte quispiam, eo tamen valet lex, ut iudicis arbitrio normam praebeat, quam sequatur, exemplaque ei proponat poenae delicto accommodatae, ex defensionis principiis, eruendae. Verum hoc ita demum fieri posset, si delicta, quibus esset poena lege

ex praeterita offenſione eiusmodi naſci ius praeveniendi; minimè tamen inde ſequeretur, illud esſe ius puniendi, quod ſibi ſumere fere ſolent eius ſententiae patroni, quaſi nulla illud indigeat probatione.

Haec ſunt, quibus a poena differat defenſio. Aliud est quod huic intercedit cum castigatione discrimen. Defenſio ſcilicet et praeventio tantum ad emisſionem valent, castigatio et ad omisſionem refertur et ad actionem. Illa ſcilicet hoc ſolum innuitur, ut ab iniuria quis ſeſe abſtineat, hac vero ut cum a pravis refrenetur, tum ad recta impellatur.

Haec ſunt praecipua poenam inter et affines ei notiones discrimina. Reliqua, ubi poenae civilis vim explicabimus, aptius afferre poterimus. Hac igitur generis ſignificatione utemur, in definiendo, quaenam res poenae civilis nomini ſubiiciatur.

Est igitur poena civilis malum, quod ob actiones admisſas, legi contrarias, alicui a civitate infligitur. (19) Quo autem conſilio, et quo iure, civitas poenas et conſtituat et exſequatur, infra pluribus exponetur: hoc loco dixisſe ſufficiat, poenam civilem infligi a civitate, adeoque a morali esſe diverſam. Poena ſcilicet moralis ea est, quam quis, ſecundum principia moralia, ſubit propter neglectam virtutis legem, eiusque fundamentum est officii violatio; repugnantia eius, qui punitur, cum praeceptis morum. Ideo ſcilicet poenam homo ſentit, quia virtutis regulas, ipſi ſervandas, offendit, quia nec conſilia

---

ſcripta, non tantum ipſa ſimpliciter indicarentur, ſed eorum cauſa, occaſio, modus, tempus, reliqua, quae accesſisſent, omnia a civiate deſcriberentur lege ac definirentur. Sic igitur normam aliquam iudices haberent, librum ſcilicet ſcholasticum, minime vero legum codicem, eumque non a legislatore profectum, ſed a ludi magiſtro. Verum dixeris, ſi non iudici lex est utilis, valebit certe ad cives a delictis abſterrendos. Valet ſane aliquantum, ſed parum idemque valeret delictorum catalogus, cui addita esſet clauſula, delicta eo comprehenſa ſecundum philoſophiae principia esſe puniendo. Qui plura velit, adeat FEUERBACHIUM *Revis.* Cap. 2. et in d. *disſert.* pasſim. (19) His equidem abſolvi cenſeo poenae civilis definitionem, nec asſentiri posſumus FEUERBACHIO *l. c.* p. 23. eam imperfectam esſe putanti. Est quippe regula Logices, ut non niſi genus proximum, quod dicitur, et differentia ſpecifica, definitione contineantur. Genus autem verbis: *malum etc.* exprimitur, differentiaque ſpecifica in eo ſita est, quod a civitate infligitur. Ita ſentit THIBAUT *Beyträge zur Critik der Feuerbachiſchen Theorie über die Grundbegriffe des peinlichen Rechts* p. 26. quae enim FEUERBACHIUS *l. c.* p. 56. huic definitioni addenda existimat, non ad poenae definitionem, ſed ad eius iustitiam finemque, pertinent, de quibus infra videbimus.

eius hisce regulis, nec actiones consiliis moralibus, sunt consentaneae. Principia, quae in ea servantur, sunt mere moralia, nec alia nisi idea, felicitatem inter ac felicitatis dignitatem (virtutem) consensionem stabiliendi. (20) In morali itaque rerum ordine, vitiositati incommoda, virtuti commoda debent esse accommodata, eique rerum ordini producendo inservit poena moralis. Summum vero iuris principium est, ut usus libertatis unius, cum aliorum omnium libertate, secundum regulam universalem, possit consistere, in eoque positus est ordo iuridicialis; ut vera hominum conditio necessariae huic libertatis legi non repugnet. (21)

In foro itaque externo, ubi omne iudicium ad solum hocce principium externum exigitur, omnia ad iurium conservationem referuntur. Reliqua extra eius ambitum posita sunt, nec quidquam ad ipsum attinet felicitatis cum virtute exaequatio.

Posito igitur de actione quadam iudicio, ad morum praecepta exacto; actio tanquam legum internarum offensio consideratur, non tanquam externarum iuris regularum violatio, nec ut iniusta, sed ut mala, plectitur. (22)

---

(20) Cf. KANT *Critik der practischen Vernunft* p. 65. et Consultiss. SYPKENS, in palmaria *dissert. Philosophico-Iurid. Inaug. de Primo Moralitatis principio* (Groning. 1801) p. 120 et 121.
(21) Cf. KANT *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre. Einleitung* § C. p. 33. Consultiss. SIBRANDUS GRATAMA in Diss. Inaug. *de Iure ac Iniuria* (Groning. 1808) pag 27 et toto Cap. V.

Cl. TH. VAN SWINDEREN, in Diss. Inaug. *de Legibus* (defensa Groningae 1806) p. 63. Idem quod KANTIUS, sensisse videtur sempiternum illud patriae nostrae decus HUGO GROTIUS; *I. B. et P. I*, 1 § 12 et 3, I, 11. § 1. N°. 3, 5 et 6 et Proleg. § 6—8. (22) Cl. TH VAN SWINDEREN *l. c.* p. 56. sqq. Sunt nihilominus, qui omnem poenae finem in exaequatione mali cum vitiositate ponant (*die moralische Vergeltungs-theoristen*) quibus inter alios annumerandus est IACOB, in opere: *philosophische Rechtslehre oder Naturrecht* (Halle 1802) § 419. sqq. p. 205. sqq. Praeterquam vero quod eiusmodi poena a civitatis instituto est aliena, ne adhiberi quidem ulla ratione potest. Nam primum, quo quaeso modo iudex ita in intimos penetrabit hominum animos, ita omnia agendi momenta, omnes caussas, perspiciet, ut iusto pondere aestimare queat virtutem aut vitiositatem alterius, de qua ne alter quidem ipse iudicare potest? Quin, licet eam perfecte cognosceret, ubi mensuram reperiat, qua felicitatis deminutionem, huic illive vitiositatis gradui prorsus adaequatam, reperiat? Refutationem huius doctrinae vide apud FEUERBACH *Revis.* p. 30—35. et *Iurid. Archiv von Tübingen* Tom. V, Part. I. pag. 54.

Cf. etiam Cl. I. M. KEMPER, *aanmerkingen op het Crim. Wetboek voor het Koningrijk Holland* ad Caput IV. p. 59. sqq.

Iuris ſcilicet violatio unice ut talis conſideratur, ubi ſolius actionis externae, eiusque pugnae cum iustitiae lege (externa), ratio habetur. Verum ſimul atque animi conſilia, unde naſcitur, reſpicimus, eorumque conſiliorum cum interna virtutis lege repugnantiam; tanquam peccatum eam intuemur. Quotiescunque igitur, in diiudicanda actione poenaque ei decernenda, ideam, de felicitate felicitatis dignitate metiendâ, reſpicimus, eam non velut iuris, ſed velut disciplinae morum, materiam conſideramus, nec iniuriis, ſed peccatis, eam adnumeramus.

Hinc ſponte fluit, non poſſe poenam civilem esſe moralem, nec civitatem (nec adeo quemquam praeter Deum) peccata ideo tantum, quia praeceptis morum repugnant, poenis poſſe perſequi, cum civitati hoc ſit propoſitum, ut ſtatus efficiatur iuris tuti omnium et ſingulorum. (23)

Verum enim vero ſatis iam conſtare cum videatur, in futuris malefici iniuriis non esſe poſitum poenae fundamentum, nec ea propter violatam officiorum legem posſit infligi, aliud ne queat excogitari malum, quod alicui ob praeteritam laeſionem inferatur, praeter ſolam ultionem, quae locum habet, ubi, ſine ullo iusto fundamento, eum, a quo prius ſum laeſus, dolore afficio? (24)

---

(23) Conſultisſ. QUINTUS, in Disſ. Iur. Inaug. *de Religione civitati necesſaria* etc. (Gron. 1805: toto fere Cap. II. Cl. v. SWINDEREN l. c. p. 74. ſqq. et Conſultisſ. H. VAN SONSBEEK, in Disputat. praemio ornata 1816. Cap. I. (24) Ultionis ſpecies nobis esſe videtur illa KANTII poena. KANTIUS ſcilicet, quique eum ſequuntur (die iuridiſche Wiedervergeltungstheoristen) TIEFTRUNKIUS, BECKIUS, GÖNNERUS aliique multi omne ius puniendi repetunt ex imperativo categorico (ut loquuntur), talionem exigente, ut adeo poenae qualitas et quantitas ſolo aequalitatis principio definiri queat. Cf. KANT *Metaph. d. Sitten.* p. 225. ſeqq. Tomi I. quo continentur Metaph. Iur. Elementa. Verum, primum quidem exiguam disciplinae utilitatem praeſtare videtur obscurus eiusmodi et inextricabilis imperativus categoricus, qui nulla ratione probari potest, ut ipſe fatetur FICHTIUS, ſed ſimpliciter pro vero est asſumendus. Cf. TITTMANN *Handb.* l. c. Tom. I. § 53. p. 101. Deinde vero quaenam hic norma, quaenam delicti poenaeque menſura ſervabitur, quomodo adverſus ſummum imperantem, quomodo adverſus magnum coniunctorum delinquentium gregem talione utemur? Anne crude hic valebit illud: dens pro dente, oculus pro oculo. Hinc ſumma tertii innocentis orietur iniuria. Itane igitur adulteri uxor vicisſim adulterabitur? Anne furi publica auctoritate vicisſim fiet furtum, ut, quemadmodum in arithmeticis quantitas poſitiva quae dicitur negativâ tollitur, (hac enim uti ſolent comparatione), ita et iniuria talione tollatur et eva-

Equidem ius quoddam cogendi haberi censeo, quod in iure defensionis fundamentum habeat, ac nihilominus a defensione sit diversum, ius inquam quo malum, ratione ipsius delinquentis, unice propter commissum crimen infligatur, a civitate, quo tamen caussa, quare propter crimen malum eiusmodi infligatur, posita sit in iure defensionis. Eiusmodi autem malum poenam civilem, ac ius mali illius inferendi, ius puniendi esse existimamus. Haec autem de poenae notione dicta sufficiant: iam ad inquirendum poenae constituendae finem transeamus.

---

nescat. Immo vero, ita mala malis, furtum furto, adulterium adulterio cumulatur. Quid vero fiet, si quis plura admisit homicidia, anne saepius is poterit occidi? Ne autem haec nimis cruda esse dixeris, nam et ex admisso semel talionis principio sponte fluunt, et disertis KANTII verbis exprimuntur. Tale quid Civilem forte eiusque Batavos, aut rudes Arminii socios decebat, nostrae autem aetati haec non sunt consentanea. De talionis principio cf. A. VON BOTHMER, *Begriff der Strafe* Berlin. 1808. et I. N. BORST *Reinrechtliche Darstellung des Strafrechts*, Nürnberg 1811, qui elegans omnino est libellus.

CAPUT II.

DE FINE POENARUM CONSTITUENDARUM.

Quis verus ſit poenarum finis, et quo tandem animo in facinoroſos animadvertere debeamus, gravis est quaestio, eaque maximâ opinionum varietate ac disſenſione agitata. Id quidem inter omnes convenit, ultimum poenarum omnium finem, ad tuendam iurium ſecuritatem (1) legumque civilium maiestatem pertinere. Proximi autem finis ratione maxima ſententiarum intercedit discrepantia. Etſi enim ultimum illum finem omnes agnoſcant, de via, qua illum asſequi licet, inter ſe disſentiunt. Hisce e difficultatibus, qui recte ſeſe velit expedire, ei duo imprimis videntur distinguenda, quae ſua natura ſunt diverſa; licet arctisſimo connexa vinculo. (2) Poenarum ſcilicet conſtitutio ab earum exſecutione probe videtur ſeparanda. Poenarum conſtituendarum finem eo ſolum pertinere existimamus, ut, iniustis animi motibus poenarum comminatione, quaſi mole quadam, oppoſitâ, a delictis avocentur omnes. Exſecutionis vero eum esſe finem cenſemus, ne non puniendo legis, poenam minantis, pereat auctoritas. His probe distinctis, rem planiorem fore confido. Verum, quo melius haec intelligantur, rem paullo altius repetamus, ac, hoc quidem loco, in poenarum conſtituendarum finem inquiramus.

Primarius itaque civitatis ſcopus in mutua omnium ſecuritate est poſitus ſive ut aliis verbis dicam, in ea conditione, qua et univerſi et ſinguli iuribus ſuis plene et quiete fruantur, ab omni aliorum offenſione ſerventur immunes. Omnis itaque iuris violatio naturae et fini ſocietatis civilis adverſatur, quae ut finem ſuum asſequatur, necesſe est ne qua in civitate fiat iniuria, totaque res

---

(1) Cf. KLEINSCHROD *Syſtematiſche Entwickelung der Grundbegriffe und Grundwahrheiten des peinlichen Rechts*, Tom. II. § 45. p. 115. ſq. (edit. 1799) (2) Cf Conſultisſ. S. P VAN IDSINGA, in Disſ. Inaug. *de Iure Praeſcriptionis in Cauſſis Criminalibus* (Gron. 1808.) Sect. 3. § 5. pag. 106.

eo redit, ut iniuriae universe avertendae ratio excogitetur. In defensione aut praeventione iurium illud praesidium non est repositum. Etenim ea tantum ab unius cuiusdam aggressione tuta praestatur civitas, idque solum efficitur, ut certus ac definitus maleficus, a que novas metuimus iniurias, ab iis sese abstineat; at nulla moles obiicitur iniusto arbitrio reliquorum omnium, qui, etsi non sit verisimile eos unquam iniuriam esse illaturos, possent tamen forte iniuriam nobis inferre. Physica autem civium viribus impedimenta obiicere, atque ita eos ab iniuria abstinere, et iura civitatis excedit et vires; nec enim catenis alligare queat cives, ut eos reddat iustos. Itaque appetendi facultate est utendum, ut ad eum civitatis finem impellantur omnes, eaque adhibenda sunt iustitiae praesidia, quibus a iuris cuiusque violatione psychologice abstineantur omnes, quibus ita afficiantur animo, ut nec inferant iniuriam, nec eius inferendae consilium capiant. Causae autem iniuriarum videntur esse duae, ad quas singulae, quae obveniant, et possint et debeant referri (3), *error* scilicet *ingenii*, quo, quid iustum sit quid iniustum, non vident homines, et *motus affectuum*, prava iubentium, ignaviaque, quibus ad iniuriam impellimur, aut, pro iure tuendo sive nostro sive alieno, metu fere non id agimus quod decet. Uti autem medici, caussâ morbi inventa, curationem esse inventam putant, sic nos, caussa iniuriae reperta, medendi *facultatem* invenie-mus. (4)

Primum itaque civitati id erit agendum, ne qua sint quibus ad iniuriam stimulentur cives. Duplici ergo caussae duplex opponatur remedium, errori ingeniorum eruditio, quique huius partem efficit maximam, facilis populo redditus legum intellectus. (5) Posteriori caussae opponatur, quae cum ingenii cultura maxime cohaeret, morum emendatio universe spectata, quâ continetur etiam excitata iusti reverentia. His si adiunxeris et educationem vere civilem, religio-

(3) Haec fusius exposuit Consultiss. GRATAMA in all. Diss. Cap. VII. p. 143–151. Cf. etiam, quem ille citat, VOLTAIRIUS *Melanges* Tom. VII. p. 167.

Vid. SCHWAB *Ueber das unvermeidliche Unrecht* p. 42. (4) CIC. Tusc. Qq. III, 10. (5) BECCARIA *Traité des délits et des peines* (edit. q. prodiit 1766. adiecto Philadelphiae nomine, tanquam loco ubi sit excusa) § 41. imprimis Cf. KLEINIUS in libello saepe cit. cui titulus *Archiv des C. R. von Klein und Kleinschrod*, Tom. II. Part. I. N°. 1. ac C. A. TITTMANN *Ueber den Unterricht des Volks in den Strafgesetzen auf Schulen* Leipzig 1799.

nis cultum, vitaeque felicis ac victus quaerendi copiam, haud contemnendum in iis repositum esse duxerim scopi civitatis assequendi praesidium.

Verum haec duo, quae naturalia quidem mali huiusce dici merentur remedia, quamvis maximâ, qua homini licet, prudentiâ adhibeantur, non tantum sunt valitura, ut mali caussam penitus tollant. (6) Longum enim est rationibus persuadere, vehementerque impeditum, cum erudire ante hominem debeas, quantum sufficit ad argumentorum vim percipiendam. Consuetudinem, aut naturalem propensionem, rationibus vincere difficillimum est. Quae cum ne illi quidem semper corrigere possint, quibus cum singulis res est, quanto erunt curatu difficiliora, in toto populo. (7) Licet igitur omnia hunc in finem optime a civitate sint instituta, magna semper erit eorum multitudo, quorum animus ad omnem mitiorem impressionem manebit obduratus, ac publicae securitati quodammodo periculosus. Quod si omnia igitur hac ratione vellemus assequi, pro diversa singulorum indole, diversa etiam viâ foret utendum. Quomodo autem finita cognitione homines ex infinitis eiusdem huiusce finis assequendi rationibus, singulas eas possimus eligere, quae singulis animi humani variationibus sint accommodata.

Sit igitur hoc alterum, in quo civitas elaboret, ut, qui parum civilia (legibus contraria) animo volvat consilia, psychologice impediatur, quominus ad exitum ea perducat. Impediendum est itaque, ne consilia in actum transeant, prohibendumque, ne, quae legibus adversantur, ea cives appetant, efficiendumque ut, nolentes licet et inviti, ad legitima quaevis appetenda adigantur. Id autem qua ratione fieri potest, quaeque sunt animi humani leges, quibus tale quid licet perficere?

Omnis scilicet caussa eius, quod legibus adversatur, appetendi posita est cum in voluptate, inde percipienda, tum in taedio indigentiae (seu verae seu fictae) non expletae, quod talem voluptatis sectationem comitatur. Hoc nobis et arbitrii flectendi, et appetitionis *sensitivae* (8) principium est. (9) Demtis

(6) Cf. Conf. S. GRATAMA l. c. p. 151. (7) Vide Fragmentum orationis SEGNERI, quod adfert MICHAËLIS *Mosaisch Regt*, in Praef. Tomi VI. (8) Sit venia verbo barbaro. (9) Cf. FEUERBACH *Revis.* p. 43. et T. SYPKENS *l. c.* pag. 115--120, et KANT *Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre. Einleitung (in die Metaph. d. Sitten)* tota § 1.

vero et voluptatis ſtudio et ſectatione, nihil eorum, quae appetimus, effici posſet, ac homo truncus esſet et caudex, qui nec appeteret quidquam nec ageret, ubi illud deesſet appetendi momentum. Hinc itaque nulla ratione fieri posſe videretur, ut quis, contra appetitionem ſenſitivam, ad aliquid agendum permoveretur, niſi duo esſent, quibus appetitio, etiam absque ullo momento a voluptatis aut taedii ſenſu profecto, perfici queat. Altera ſcilicet est libertas, ſive abſoluta hominis facultas ſeſe, adverſus omnes ſenſuum impulſus, propria vi ad officium ſervandum flectendi. (10) Hac vero facultate civitas uti nequit ad ſcopum ſuum attingendum. Ipſa enim libertatis notione illud continetur, ut extra omnem causſarum naturalium potestatem, adeoque etiam extra coactum, ſit poſita. Nemo in alterius libertatem vim ullam exercere potest, eumve ut libertate utatur, cogere. Nemo, niſi per ſe ipſum, liber est, nec quisquam, niſi propria vi, potest libertate potiri. Nihil itaque civitati reſtat niſi ut altero utatur propenſionis regendae adiumento; ut ſcilicet ſenſibus ſenſus compeſcat, propenſiones contraria propenſione, ſenſuumque momenta aliis ſenſuum momentis tollat. Hoc qua ratione fieri posſit, facile intelligitur. Homo ſcilicet certam quandam ac definitam ſequitur voluptatem, quia univerſe ipſi inſitum est, ut voluptatem appetat eaque gaudeat, certum vero ac definitum dolorem ideo fugit, quia univerſe dolorem, tanquam naturae ſuae contrarium, et aspernari debet et, quantum posſit, a ſe repellere. Itaque earum rerum hic tenetur ab homine delectus, ut ſaepius et voluptates repudiet et molestias non recuſet, ut aut, reiiciendis voluptatibus, maiores alias conſequatur, aut, perferendis doloribus, asperiores repellat. (11) Taedium itaque non expletae cuiusdam indigentiae, (quae appetendi facultatem ad eam impellit actionem, ex qua aut voluptas oritur aut indigentiae ſatisfit) hominem quidem incitat, ut molestiam illam depellat indigentiaeque ſuccurrat, ſed maior, cum actione coniunctus, dolor appetitionem in contrarium impellit efficitque, ut propenſio maioris illius doloris fugiendi, et actionis quam comitatur omittendae, facile praeponderet. (12) Sic igitur

---

(10) Cf. KANT et FEUERBACH loco pag. praec: citato et IACOB *Phil. Rechtslehre* § 13 et 100. et Conſ. SYPKENS l. c. p. 115--120. (11) CIC. *de Fin.* I, 10. (12) FEUERBACH *l. c.* p. 45. ſqq.

depellentur iniuriae, ubi quisque certo novit, legis violationem fecuturum esse incommodum, maius illo, quod ex non impleto, vetitae cuiusdam actionis edendae, desiderio nascitur. Haec enim persuasio illegitimae cuiusque appetitionis caussae e regione est opposita, eamque tollit et evertit, atque ita efficit, ut legi contrarium momentum non possit hominem ad agendum permovere. Ita sensus a sensibus quasi superantur, sibique ipsis subiiciuntur, quaeque ad iniuriam inferendam homines caussa movet, eadem firmissimum iis exsistit iustitiae praesidium.

Haec igitur cum sit certissima mutuae iurium securitatis, in qua positus est civitatis scopus, tuendae via; civitas cum quavis iniuria eiusmodi coniungit incommodum, quod voluptatem superet, quam ex violato alterius iure licet exspectare.

Eiusmodi autem incommodum, a civitate, quippe cuius scopus in tuenda iurium securitate est positus, cum iniuria coniunctum, uti in superioribus ostendere conati sumus, poenam efficit civilem. (13) Poenarum autem effectus, totamque earum rationem, ita facillime intelligemus, si eas, oculis quasi subiicientes, ponderi comparamus, alio cum pondere in libra appendendo. (14) Maleficus v. c., modo criminis exemplo, modo sperata eius utilitate, modo ira, vindictae studio, cupiditate, voluptate, molestia, aegritudine, aliisque animi perturbationibus ad delinquendum commovetur. Haec omnia pondus efficiunt unius lancis, quam liceat hic malam appellare. His alia iam opponenda sunt pondera, ea quae continet lanx, bona nobis dicatur. Haec bona lanx raro apud quemquam omnino vacua est. In ea enim posita est misericordia, animi benignitas, generosa indoles, honoris sensus, bona educatio, naturalis aequitas, religio ac sana denique et prudens ratio, quae multis in criminibus ostendit, quantopere praesens utilitas in posterum damnosa queat existere. Verum apud plerosque ponderum illorum unum alterumve deest in bona lance, quodque adeo in ea superest utique est impar iis, quae in mala lance reperiuntur, cupiditatibus ac pravis animi libidinibus. Insuper autem ita natura comparati sumus homines, ut levissimae ad mala propensioni saepe multo

---

(13) Cf. quae in fine Cap. I. diximus. (14) Hac comparatione rem illustrat MICHAËLIS *Mosaisch Regt* in Praef. Tom. VI. p. 14. sqq.

plus tribuamus quam gravissimis sanae rationis ponderibus; ut adeo lanci (malae), per se iam paullo graviori, maiorem demus iugi partem, ac in ea iacens pondo, quin floccus interdum (ubi verbi caussa vehementibus agitamur animi perturbationibus) longius ab axe remotus, praeponderet onus longe gravissimum.

Cum itaque lanx mala gravior plerumque fit quam bona, huic quod deest ponderis, poena erit compensandum. Quod si feceris, nihil amplius erit, quod ad delinquendum invitet homines. Nulla enim voluptate proposita, non magis ad delinquendum animus impellitur, quam libra, nullo pondere aut vi movente, in alteram inclinatur partem. Quodsi autem poenam paullo maiorem feceris voluptate, cum delicto coniuncta, eo minus erit metuendum, ne quis rem appetat, quae iam tota mala est, cum universum maleficii commodum poena iam compensetur quin superetur. (15)

Hinc igitur ultro iam intelligitur, poenarum finem universe in eo esse situm, ut a delictis omnes absterreantur, indita scilicet iis persuasione, emolumentum, ex delicto natum, secuturam esse poenam, utilitatem eius superantem. Hoc autem qua ratione omnibus persuadetur? Illud quidem, quod primum est disquisitionis huiusce principium, nimirum non *alium esse poenarum finem*, quam ut passim a delictis omnes absterreantur, *plerique agnoscunt Icti*; inde vero hoc solum efficiunt, civitati in delinquentes poenis esse utendum, ut ne is, qui deliquit, tale quid posthac committat ipse, aut ut caeteri sint ad iniuriam tardiores.

Verum ex sola mali cuiusdam illatione, delictum secuta, nondum certa civibus nascitur convictio, idem incommodum alia quaevis eiusmodi facinora esse consecuturum, nec adeo illa dici potest delictorum, universe omnium praecavendorum, ratio. Experiuntur quidem cives delicta puniri, quin et saepius ac vulgo adeo puniri, non tamen ipsis persuasum fit de necessaria mali illius coniunctione cum delicto, neque cognoscunt, poenam esse delicti consequentiam, ex legis necessitate ita cum eo copulatam, ut hoc sine illa esse nequeat, nisi omnis perturbetur legitimus rerum ordo. Itaque nisi aliud quid accedat, certa illa desideratur persuasio, malique illius cogitatio non continet sufficien-

---

(15) Cf. all. orationis fragmentum apud MICHAËLIS l. c.

tem criminis omittendi caussam. Verum licet illud etiam demus, editaque s p. pliciorum exempla momentum contineant psychologicum, quo alii a simili culpa inhibeantur, ideone simul iusta ea esse dixeris? Quo quaeso iure in hominem animadvertes, ut alii inde exemplum petant iustitiaeque viam haud deserant? Quo iure civium securitatem ac Reipublicae tranquillitatem hominis vita aut cruciatibus redimes? (16) Ita homine tanquam re (17) uteris, acsi quis delinquendo naturam humanam exueret.

Itaque si firmiter omnibus persuadere velis, poenam delictum esse secuturam, ea utendum erit ratione, quae necessariam delictum inter et poenam copulationem evidenter ostendat, et humanae naturae iuribus non adversetur. (18)

Hinc efficitur, poenae cum delicto coniunctionem lege esse minandam. Lex scilicet est universalis ac necessaria, ad omnes loquitur, unicuique delictum admittenti poenam minatur ac, quia lex est, poenam illam ut necessariam proponit ac legitimam delicti consequentiam. Quicunque eam edit actionem, poenam debet pati, neminique actionem illam edenti poenam licet effugere. Delictum et poena mutuo sibi tanquam conditiones insunt, quarum nemo alteram sine altera velle potest. Nemo, poenae nisi sese subiiciat, actionem lege vetitam edere potest.

Hinc igitur apparet quidem poenae constituendae necessitas, verum num et earum iustitia ita est probata? Credo equidem, poenarum enim minatione nemini quid detrahitur, neminis aut libertas aut iura imminuuntur.

Ut igitur paucis orationem contrahamus, summa disceptationis nostrae eo redit: Leges poenam minantes ideo sanciuntur, ut firmiter sibi persuasum habeant omnes, maleficia excipi incommodis, commoda eorum superantibus, atque ita criminum illecebris non capiantur, sed potius a delictis penitus sese abstineant, seu, quod eodem redit, finis poenarum constituendarum in eo est positus, ut coactu psychologico omnes a delictis refrenentur.

Quatenus autem dici possit eum in emendando malefico, in eo antevertendo, aut in deterrendis omnibus esse positum, ex brevi eorum, quae disputa-

---

(16) PÜTTMANNUS in *Opusc. I. C.* l. c. p. 262. (17) Cf. KANTIUS *l. c.* p. 226. (18) Vid. FEUERBACHIUM *l. c.* p. 49.

vimus consideratione ultro apparet. Emendationem (civilem seu iuridicialem) nimirum non exsecutio poenae spectat, sed constitutio, quippe qua illud agitur, ut, qui delicta meditentur, illi ad meliorem frugem reducantur, et ad iustitiam colendam impellantur.

Ad terrorem deinde pertinet finis poenarum, quatenus lex, delicta prohibens, ab iis admittendis poenarum metu cives revocare studet.

Denique vero finis poenarum situs est in delictis praeveniendis, non exsecutione, sed constitutione poenae, quatenus scilicet ea praevenit delicta et praecavet, iuriumque securitatem praebet, omnibus, a quibus aliquid metuendum sit, poenarum minis a consilio revocatis. Atque ita quidem ea, quam nos secuti sumus, opinio cum aliorum rationibus quodammodo convenit, eaque complectitur, quae vera in iis deprehenduntur. Illi scilicet omnes aut perperam, aut ex parte tantum, rem considerantes a recto tramite aberrant, atque in errores incidunt, dum poenae constitutionem cum eius exsecutione confundunt, quodque de illa tantum valet, de hac perinde affirmare non dubitant.

Hinc etiam diiudicare licet, quantum auctoritatis tribuendum sit notissimo illi SENECAE (19) effato, ubi dicit: „Nemo prudens punit quia peccatum est, „sed ne peccetur, revocari enim praeterita non possunt, futura prohiben„tur." Haec sane verba, uti, certa quadam ratione sumta, falsa sunt dicenda, ita alio sensu accepta, auream continent veritatem. Quippe si ad poenas constituendas referuntur, plenissimum merentur assensum. Neque enim ideo leges constituuntur criminales, ut praeterita vindicentur, quae revocari nequeunt, sed ut futura propulsentur maleficia, impiisque malorum conatibus, quasi mole obiecta, integra stent et intacta civium iura.

---

(19) *De Clementia* Cap. 16.

CAPUT III.

DE FINE POENARUM EXSEQUENDARUM.

Sic igitur leges ideo poenas fancire vidimus, ut qui fponte boni non funt, quosque natura ipfa retinere in officio non poteft, ii metu poenarum maleficiis fummoveantur. Verum fola poenae comminatione non omne hoc abfolvitur negotium, fed etiam, ubi committitur delictum, cui conftituta est poena, haec erit exfequenda, alias enim legis poenam minantis omnis interibit auctoritas.

In ea autem tuenda pofitus est poenae exfequendae finis. Poenae fcilicet comminatio nullam prorfus vim habebit, fibique ipfi erit contraria, nifi poena, tanquam legitima ac necesfaria vetitae actionis confequentia, proponatur, nifi declaretur pofitam in lege conditionem, non posfe existere, nifi poena fequatur. Ex poenae itaque comminatione legalis eius exfequendae necesfitas oritur. Legalis autem necesfitas ea est, quae definiat aliquid fieri oportere, quia contrarium legi repugnaret. Ita legalis adest *posfibilitas* (ut hoc utar verbo), quatenus aliquid legi non repugnat, legalis necesfitas, quatenus contrarium legi repugnat. Legis autem veneratio est abfoluta, ita ut in neminis arbitrio fit pofitum, leges obfervare velit ac vereri, nec ne, ac fimul norma, quae legalem exprimit necesfitatem, per fe valet, eius obfervantia non ab aliis pendet principiis, fed necesfitatis fuae caufam in fe ipfa continet. Ad eam applicandam non alia prius requirimus principia, id folum quaeritur, num conditio ea contenta adfit, ac tum illa est exfequenda. (1) Infuper autem ex ipfa legis notione poenae exfequendae necesfitas intelligitur. Lex enim poenalis legis est fpecies, ab aliis legum fpeciebus folo eius, quod iubet, discrimine feparata, ut adeo ipfa legis notio in legibus etiam poenalibus reperiatur necesfe fit, nifi forte folum iis legis nomen non rei verita-

(1) Cf. FEUERBACH *Revifion* p. 142. fqq.

tem tribuendam dixeris, quod tamen vix cuiquam in mentem venerit. (2) Omnes autem Icti consilia, et ab arbitrio cuiusvis pendentes agendi normas, a legibus distinguunt, ac legis nomine absolutam obligationis caussam subiiciunt, legemque normam dicunt, qua quis obligatur, quarumque et applicatio et necessitas in iis ipsis habeat fundamentum.

Legum is est character, ut absolute valeant in caussis iis comprehensis, earumque consequentia sit absoluta obligatio eas applicandi ad caussas iis contentas. Cum itaque et lex poenalis lex sit; ei in esse etiam debet haec legis nota.

Ex ipsa itaque legis poenalis notione sequitur, eam et ad magistratus referri, iisque perfectam imponere obligationem delictorum, secundum legem, puniendorum, ut nec poena sine crimine, nec crimen sine poena esse possit, et ad cives, (tanquam qui *possint* delinquere) quibus et legalem delictorum *impossibilitatem*, et legalem poenae necessitatem, declarat. (3) Praeterea vero, quod minime est omittendum, poenas leges sanciunt, quibus omnibus persuadeant, delicta maiorem secum ferre dolorem, quam voluptatem, eâque persuasione homines, quippe quibus natura insitum est, ut dolorem aspernentur, voluptatem vero sequantur, ad ea, quae legibus consentanea sunt, appetenda flectant.

Id autem qua ratione efficient, si poenas minentur, non *re ipsa* exsequendas, sed in solis legum verbis subsistentes? Ita profecto vanae omnes essent et irritae legum minae, quae nec metum cuiquam incuterent, nec appetendi agendique momentum existerent; ita lex nihil esset nisi anilis fabula, ac revera nulla lex adesset. Ut igitur legum comminatio vim accipiat, data, unde pendet, conditione, impleatur, poenaque lege scripta infligatur, necesse est; ut adeo merito LEIBNITZIO (4) assentiamur, dicenti „ubi sapiens legislator poenam minatus est, ad constantiam eius pertinet actionem non relinquere impunitam, etiamsi poena nemini ultra corrigendo utilis foret — quamvis sapiens nihil, nisi quod convenit, promittat."

Posit tamen quis forte dubitare, num et iustum adsit exsecutionis fundamentum. Aliud enim est poenas minari, aliud, ubi minatus fueris, exsequi.

---

(2) FEUERBACH *l. c.* p. 144. (3) FEUERBACH *l. c.* p. 147. sqq. (4) *Theodiceae* I. § 73.

Quae iusta est poenae comminandae causſa non ideo ſtatim exſequendae eius causſa existit. Poenarum enim comminatione nemini quid aufertur, utique vero exſecutione.

Quicunque ius habet exigendi, ut alter actionem quandam plane omittat, ei etiam competit ius actionem illam quibuslibet adſtringendi conditionibus, id est certa quaedam definiendi, ſine quibus actio illa edi nequeat. (5) Ita v. c. iure a quovis exigere posſum, ne domum meam intret, adeoque et certas quasdam ponere conditiones, quibus niſi impletis id fieri nequeat.

Civitati igitur competit etiam ius actionibus legi contrariis certa quaedam incommoda, conditionum inſtar, adiiciendi, idque revera civitas facit, ubi delicta legum minis proſequitur.

Scilicet incommodum aliquod cum actione quadam coniungit ita, ut incommodum illud et actio mutuo ſibi inſint tanquam conditiones, quarum una ſine alterâ esſe nequeat, ut nec poena ſine delicto, nec delictum ſine poena esſe queat. Conſenſus in id, quod conditioni est adſtrictum, complectitur etiam conſenſum in conditionem, alterum enim ſine altero cogitari nequit. Si alteri actionis huic conditioni adſtringendae ius competit, aut conditioni memet ſubmittam, aut actionem omittam, necesſe est. Si nihilominus actionem edo, alteri tribuo ius me tanquam conditioni adſtrictum habendi.

His ad civitatem applicatis, maleficus, delictum perpetrans, civitati ius tribuit poenam, illi delicto conſtitutam, exſequendi. Itaque, ubi poena irrogatur, ipſum illud, quod commisſum est, delictum continet iustum ac ſufficiens poenae fundamentum. Irrogatur itaque poena ob ſolum delictum, delinquens ſcilicet legem violavit, legis autem violatio poenâ, tanquam conditione, adſtricta, ſecundum iuris principia ſufficientem praebet causſam poena eum afficiendi. Uti enim, in morali rerum ordine, felicitatis deminutio cum vitioſitate est coniuncta, ita in ordine iuridiciali, facta eiusmodi legis comminatione, necesſe est, ut delictum poena excipiat. Ut aliquem poena dignum pronuntiemus, ſufficit legem ab eo esſe laeſam: utrum vero novas civitati minetur laeſiones, nihil facit ad propoſitum. Lex abſolute iubet cum delicto poenam esſe coniungendam, adeoque haec abſolute, et ex legis necesſitate, cum

(5) FEUERBACH *l. c.* p. 53.

eo est copulata. Sic igitur non minus iusta erit quam necessaria poenae, lege scriptae, exsecutio. Verum enim vero, quis quaeso iam verus est poenarum exsequendarum finis?

Hoc quamvis ex iis, quae huc usque disputavimus, iam satis eluceat, disertis tamen verbis dixisse liceat, in eo situm esse exsecutionis finem, ut legi, poenam minanti, satisfiat, auctoritas ipsi addatur, ut lex sibi non obloquatur, sed iustitia locum habeat. (6) Sic igitur proximus exsecutionis finis in tuenda legis, poenam minantis, auctoritate situs, a constitutionis fine erit diversus, remotus autem exsecutionis finis idem erit qui constitutionis. Cum enim poenae exsecutione illud agatur, ut constitutioni vis et auctoritas accedat, exsecutio eundem ultimum finem respicit, quem constitutio, ut nempe a delictis omnes sese abstineant, mutuaque iurium tutela valido muniatur praesidio.

Ubi autem exsecutionem ad tuendam legis auctoritatem referendam esse dico, verum innuo poenarum exsequendarum finem, minime vero secundaria civitatis consilia, quae cum exsecutione illa possunt coniungi. Licet civitati, quin et oportet eam, poenas ita exsequi, ut iis et aliorum animus commoveatur, et metus iis indatur diuturnior. (7) Adeoque ne clam, sed palam potius, poenas irrogandas iubeat civitas, omniaque removeat, quae efficaciam earum in animos civium aut minuere possint aut tollere.

Sic potest, quin et debet, quantum possit, poenam ita instituere, ut emendationi, si non morali, certe externae delinquentis inserviat. Ita ne ergastula sint scholae delictorum et officinae, quas quis forte intrat infelici eventu lapsus, unde vero exit robustus nebulo; quibus ita punitur delictum, ut sexcenta alia posterius punire debeas. Separandis, humaniter habendis, erudiendis, damnatis, ita suffocentur vitiorum semina, ut pro malefico, si non vir probus, at certe iustus societati reddatur civis. (8) Verum, quod probe tenendum est, haec non ad poenarum, sed ad politiae iura pertinent, nec poenarum finem spectant, sed alia eaque benigna civitatis consilia.

---

(6) Cf. d. FEUERBACHII dissert. *Ist Sicherung Zweck der Strafe?* p. 18 in not. et *Revision* p. 57. (7) KLEINSCHROD *l. c.* Tom. II. § 30—32. editionis anni 1799.

Cf. C. G. GMELIN *Gründsätze der Gesetzgebung über Verbrechen und Strafe* (Tübingen 1785.) § 46. (8) FEUERBACH *l. c.* p. 62.

Ex iis igitur quae de poenarum, cum constituendarum tum exsequendarum, fine disputavimus, hoc colligimus, nec solam esse poenae lege factam comminationem, nec mali, ob praeteritam legis violationem, re ipsa factam irrogationem, quae ad superandas sufficiat delinquendi illecebras, utramque vero, eiusdem huiusce finis assequendi gratia, esse coniungendam. Poenae quippe necessitatem lex, veritatem legis observantia praebet.

Lex minationem continet, legis exsecutio minationi pondus addit et auctoritatem. Illa delictum, ex legis necessitate, cum poena coniunctum esse declarat, haec ostendit, necessitatem illam non hominum opinionibus et commentis consistere, sed rei veritate, nec irritas esse ac vanas legum minas, sed graves illas, sed serias, communique et summa omnium veneratione prosequendas.

CAPUT IV.

DE FINE POENIS PROPOSITO EX ANTIQUIORIBUS ROMANORUM LEGIBUS PHILOSOPHORUMQUE OPINIONIBUS.

Ubi diversarum gentium leges et instituta paullo attentius consideramus, magnam sane in iis deprehendimus varietatem, nec mirum, cum varia populorum indoles variaque conditio plurimum valeat ad producendam legum varietatem.

Verum, non modo distinctas inter gentes eiusmodi occurrunt *discrimina*, sed et, eodem in populo, alio tempore alius solet esse legum character, quippe qui arctissime coniunctus est cum populi cultura, religione, moribus, imperii forma, ac tota denique gentis conditione, quae quantum singula tempore mutentur, quotidiana docet experientia.

Hoc autem uti universe solet evenire, ita et poenalibus contigit Romanorum legibus, ut adeo non sit quod miremur, aliam earum *fuisse rationem* inter ipsa civitatis incunabula, aliam adulto, atque adeo *iam senescente*, *Romanorum* imperio. Cum autem praeterita futuris admodum sint implicita, eorumque semina quasi contineant et elementa; non potest quin diligens investigatio eorum, quae antiquiori aetate apud populum quendam sancita fuerint, multum recentioribus eius legibus affundat lucis.

Quae cum ita sint, non abs re fore existimo, si, Ictorum Romanorum de poenis doctrinam expositurus, rem paullo altius repetam, ac de antiquioribus Romanorum ea de re legibus pauca praemittam.

Antiquissimo itaque tempore, quantum memoria proditum est, omnis et iudicandi et puniendi potestas, sine ulla legum aut iudiciorum limitatione, regum arbitrio erat permissa, omnia eorum manu gubernabantur, quodque illi iudicassent, (1) legis habebat auctoritatem. Si quando autem reges iudicandi

(1) Uti disertis verbis refert DIONYSIUS *Halicarnassensis*, II, 14 et X, 1. et POMPONIUS in l. 2. § 1. ff. *de O. I.* et TACITUS *Ann.* III, 26.

potestatem aliis concesſisſe leguntur, id peculiari de causſa ſactum fuisſe credendum est. Ita, verbi causſa, TULLUS HOSTILIUS ſororicidae HORATIO duumviros creasſe traditur, non quod regibus libera non esſet puniendi facultas, verum, ut LIVIUS (2) ait: „ne ipſe tristis ingratique ad vulgus ſupplicii „auctor esſet." Id autem vel inde conſtat, quod ita ab ipſo penderet tota ſententia, ut ne innoxium quidem duumviri posſent abſolvere. Quae cum tanta esſet regibus iudicandi potestas, quid mirum, ſi ſaepius eâ aetate *ſceleratae* (3) eiusmodi memorantur *poenae*, qualis illa, quae fertur, Romuli (4) in fratrem poena, aut horrendum illud METII FUFFETII ſupplicium, quod, ſine ulla iudicii forma, TULLUS HOSTILIUS exſequutus est, „ſupplicium," ut ait LIVIUS, (5) „exempli parum memoris legum humanarum."

Hinc etiam repetendum, quod de Tarquinio Superbo est traditum, eum ſcilicet, cum in caritate civium nihil ſpei reponeret, metuque regnum tutandum existimaret, eum ut pluribus inculeret, cognitiones rerum capitalium per ſe ſolum exercuisſe, perque eam causſam occidere, in exilium agere, bonis multare fuisſe ſolitum, non ſuſpectos modo aut inviſos, ſed unde nihil aliud quam praedam ſperare posſet. (6)

Uti autem mutata iuris ac civitatis ratio maxime cernitur in legibus poenalibus, quippe quae prae caeteris vim habeant in ipſa horum principia, ita et forma Theocratica, a Numa imprimis inducta, effectu ſuo non manſit deſtituta. Hinc frequens mox occurrit mentio ſacrificiorum, lustrationum, piaculorum, quibus delicta luantur, ut adeo iam illud HORATII ſacinus ſacrificia exigeret ac cerimonias lustrales. (7)

Complures etiam, quae Numae tribuuntur, leges certa delictis, quibus expientur, ſacrificia ſtatuunt. Ita v. c. mulieri, intra annum luctus ad ſecundas nuptias convolanti, taurus erat immolandus. (8) Ita ex alia eius lege, item ad tuendam matrimonii ſanctitatem ſpectante, ſi pellex aram Iunonis tetigisſet, agnam Deae immolare tenebatur. (9) Saepius etiam maleficia caeſo in

(2) LIVIUS I, 26. (3) Vid. VIRGILIUM AEn. II, 576. (4) LIVIUS I, 6. (5) *Ibid.* I, 28. (6) LIVIUS I, 49. (7) Ibid. I, 26. (8) Cf. WELCKERI *op. laud.* p. 537. (9 Cf. FESTUS in voce *pellices* et GELLIUS IV, 3. verba ſunt: Pelex Aſam Iunonis ne tagito. Si taget, Iunoni crinibous demisſis arnum feminam caidito.

Comitiis ariete expiabantur, ac quinto quoque anno, ubi censfus erat peractus, totus populus suovetaurilibus lustrabatur (10), ac seriori etiam aetate quaedam adversus religionem supersuisse videntur admissa, quae, praeter poenam communem, sacerdotali quadam poena plecterentur. (11) Pleraeque nimirum poenae notam quandam habebant religiosam, e Theocratica ratione petitam, ut adeo omnis poena capitalis sacrificium esset (12), quod et ipsum ostendit supplicii vocabulum, a supplicando ductum, quod humilem aliquam denotat precationem, cum sacrificiis coniunctam, placandae Deorum irae inserviens. (13) Delinquens scilicet per formulam: *sacer esto* (14), laeso numini, tanquam victima piacularis, devovebatur, quam cuivis fas esset immolare. (15) Magis iuridicialis poenarum indoles in XII Tabulis demum elucet. Primum scilicet puniendi principium hic vindictâ privatâ (aut si mitius vis vocabulum, revera satisfactione privata) continetur, quod maxime in delictis privatis cernitur. Hinc fur, nisi forte, ubi per leges licebat, occisus esset, manifestus quidem in servitutem addicebatur illi, cui furtum esset factum, nec manifestus dupli damnabatur. (16) Maior autem illa in furem manifestum severitas inde fortasse non incommode potest repeti (17), quod magis iste laesum offendere crederetur, cum propter maiorem furis negligentiam in occultando furto, tam propter evulgatam in publicum offensionis notitiam.

Insuper autem, privatam imprimis vindictam spectari in XII T. T., apparet ex libera, quae partibus competit, de furto eiusque reparatione paciscen-

---

(10) LIVIUS I, 44. DION. HAL IV, 26. (11) TACITUS *Ann.* XII, 8. ibique LIPS. (12) Cf. Consultiss. TONCKENS in Spec. Inaug. *de Poenis in Iure Rom.* (Gron. 1805.) p. 41. (13) Cum hisce opinionibus de placanda Deorum ira, immolato iis vel nocente ipso, vel alio quodam e civibus, cohaerere videtur illud Curtii facinus Deciorumque devotio. (14) Ita in lege quadam, tempore regum condita, legitur: Sei puer parentem verberet, ast olle plorassit, puer Diveis parentum sacer estod. Et in alio Fragmento: Sei quis aliuta faxit, ipsos Iovei sacer estod. Cf. P. MANUTIUS *de Legibus. Rom.* C. II. et FULVII URSINI Notae in Graevii Thes. Vol. II. p. 1348. et 1361. ac in nonnullis XII T. T. fragmentis occurrit: Sei clienti Patronos fraudem faxit, sacer estod. (15) DION. HAL. II, 10. LIVIUS III, 55. FESTUS in voce *sacratae*. (16) Tab. II. (17) Haec est opinio WELCKERI *l. c.* p. 541. Alias opiniones vide apud CUIACIUM *Obs.* XIX, 12. HEINECCIUM *Antiq. Rom. ad Inst.* IV, 1, 12. Cf. MONTESQUIEU *de l'Esprit des Lois* XXIX, 13.

di facultate, quae, XII T. T. inducta (18), diutius etiam in usu mansit. Eodem principio nitebantur notissima illa, quae de iniuriis cauta erant illis legibus. Iniuriae scilicet leviores XXV assibus (19) mulctabantur, donec mulcta illa, propter crescentem Romanorum opulentiam, remissa nimis, et ob id a ditioribus, praecipue a quodam L. Neracio, ludibrio habita, in desuetudinem abiit (20), atque in locum eius successit ex Edicto Praetoris actio iniurirum, in qua permissum erat iniuriam passis, iure iurando in litem eam aestimare. (21)

Ex eadem privata vindicta ést repetendum, quod, qui libero homini dentem excussisset, trecentis assibus (22), qui os ipsi rupisset, talione admissum lueret, nisi forte pactione sublata (23) esset poena.

Eodem pertinet, quod statutum erat, ut, qui aedes, acervumque frumenti ad aedes positum, dolo incendisset, vivus combureretur (24), cum naturalis haberetur incendii vindicta, si, qui igne nocuisset, igne necaretur. (25)

Eadem prorsus ratio elucet in iis delictis, quae ad totius Reipublicae laesionem pertinerent, aut certe pertinere crederentur, nisi quod factam Reipublicae iniuriam olim, ante institutas quaestiones perpetuas, non privati, sed magistratus officii ratione vindicarent et persequerentur. Eorum autem gravior fere poena erat, cum gravius videretur in totam Rempublicam, quam in privatum aliquid admittere. Huc referendum, quod, qui coitiones in urbe excitassent, aut, qui civem hosti tradidissent, capite plecterentur. (26)

Hinc etiam ortum crediderim, quod iudex aut arbiter, qui corrumpi sese sivisset, capite puniretur. (27) Hinc etiam repetendum severissimum illud falsi testis supplicium, qui de saxo Tarpeio (28) erat deiiciendus. Hinc denique culei poenam statuisse videntur adversus eum, qui patrem vel familiae principem occidisset. Cum enim patres familias domesticum quoddam tenerent imperium, qui eos occidisset, non tam in privatum quid admittere videbatur, quam in ipsam Rempublicam.

---

(18) Tab. II. (19) Tab. VII. (20) § 7. I. *de Iniuriis* GELLIUS XX, I. FEST. v. *talio.* (21) l. 2. I. ff. eod. (22) Tab. VII. (23) Tab. VII et GELLIUS l. c. (24) Tab. VII. (25) Cf. Conf. TONCKENS *diss. all.* p. 13. (26) Cf. BACHIUS *Hist. Iur.* L. I. C. 2. ad Tab. IX. (27) Tab. IX. (28) Tab. VII. Conferantur omnino Cl. VAN ENSCHUT *Aanmerkingen op Iacobi's Apologie voor de Doodstraffen.*

Itaque in XII T. T. dominari videntur vindictae ſtudia, eiusque principii multa in ſerioribus Ictorum ſcriptis deprehenduntur vestigia, plura vero deprehenderentur, niſi mutati Romanorum mores, inducta deinde philoſophiae ſtudia, ac denique in totum converſa Reipublicae ratio, ad pristina illa obliteranda, nova in eorum locum ſubſtituenda, valuisſent plurimum.

Legem enim XII T. T. mox excepit aurea illa Reipubl. Romanae aetas, qua disciplinae ſeverae vitaeque durae, ſine luxu, ſine deliciis, adſtricti homines virtutem in omnibus, cum privatim tum publice, colebant, qua Curii, Cincinnati, Serrani abſtinentia non hominum ista laus erat ſed temporum (29), qua denique is erat omnium pudor, ut vinculum ſatis validum legis esſet, ei nihil ultra adiicere, quam, ſi quis adverſus eam fecisſet, improbe esſe factum. (30) His itaque temporibus exſtitit lex illa Porcia legesque Semproniae, per quas, ut CICERO ait (31) „facinus esſet vincire civem Romanum, ſcelus verberare, prope parricidium necare;" ut ſola vox illa: *civis Romanus ſum* „ignoto etiam apud ignotos, apud barbaros, apud homines in extremis „atque ultimis gentibus poſitos, adverſus verbera et cruciatus esſet praeſidio (32);" ut adeo non immerito exclamet idem CICERO (33): „o nomen dulce „libertatis! o ius eximium nostrae civitatis! o lex Porcia legesque Semproniae!".

Inſuper autem, quod multum imminuebat legum ſeveritatem, *in omni crimine* receptum erat, ut poenam exilio voluntario evitare posſet reus, exiliumque non tam poena esſet, quam perfugium portusque ſupplicii (34); ut adeo de Romanis, ea quidem aetate, merito praedicare liceat, quod ait LIVIUS (35): „nulli genti mitiores placuisſe poenas." Sic igitur iustitiae magis et virtutis reverentia, quam poenarum metu, integra diu ſtetit legum auctoritas (36), quaeque olim durius aliquanto, pro temporum ratione, in XII T. T. erant ſcripta, ita multum ſunt emollita.

Plurimum vero, ad immutandam poenarum rationem, valuerunt inducta philoſophiae ſtudia. Cum enim Romani, Italiam egresſi, potentes opulentosque reges et populos debellasſent, atque ipſam adeo Graeciam ſibi ſubiecisſent,

---

(29) CIC. *Off.* II, 22. III, 31. (30) LIVIUS X, 9. (31) VERR. V, 64 et 67. (32) CIC. *l. c.* Cf. *Act. Apostol.* XXII, 24. (33) CIC *Verr.* V, 63. (34) CIC. *pro Caecina* 36. (35) I, 29. (36) WELCKER l. c. p. 546.

luxus quidem, avaritia, caeteraque immigrarunt vitia, verum simul etiam invaluit Graecorum philosophia. Huic autem cum Icti prae caeteris operam darent, uti multa eius placita sensim sensimque in iurisprudentiam migrarunt, ita in eum, qui est de poenis locum, vim suam imprimis exseruerunt philosophorum, maxime Stoicorum, opiniones. Quid autem philosophi de poenis senserint, adscripto Gellii loco, mihi liceat ostendere. (37) „Puniendis „peccatis tres esse debere caussas existimatum est. Una est, quae νουθεσία, vel κόλασις, vel παραίνεσις dicitur; quum poena adhibetur castigandi at„que emendandi gratia, ut is, qui fortuito deliquit, attentior fiat correctior„que: altera est, quam ii, qui vocabula ista curiosius deviserunt, τιμωρίαν „appellant. Ea caussa animadvertendi est, cum dignitas auctoritasque eius, „in quem est peccatum, tuenda est, ne praetermissa animadversio contemtum „eius pariat et honorem levet: idcircoque id ei vocabulum a conservatione ho„noris factum putant. Tertia ratio vindicandi est, quae παράδειγμα a Grae„cis nominatur, quum punitio propter exemplum est necessaria, ut caeteri „similibus a peccatis, quae prohiberi publicitus interest, metu cognitae poe„nae deterreantur. *Idcirco veteres quoque nostri exempla pro maximis gra„vissimisque poenis dicebant.* — Has tres ulciscendi rationes et philosophi alii „plurifariam, et noster TAURUS in primo commentariorum, quos in GOR„GIAM PLATONIS composuit, scriptas reliquit."

Harum autem trium caussarum quasi gradus quosdam fecisse videntur philosophi, ac primum quidem eam, quae ad tuendam laesi dignitatem auctoritatemque refertur, reliquis quodammodo postposuisse. Sic v. gr. duas tantum caussas, unam scilicet, quae ad exempli metum pertinet, alteram, quae ad emendationem, enumerat PLATO (38): tertiam vero illam, quae ad laesi re-

(37) L. VI. C. 14. (38) In *Gorgia* p. 168 et 169. Edit. Bipont. Vol. 4. προσήκει δὲ „inquit" παντὶ, τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ ἢ βελτίονι γίγνεσθαι, καὶ ονίνασθαι, ἢ παράδειγμά τι τοῖς ἄλλοις γίγνεσθαι, ἵνα ἄλλοι ὁρῶντες πάσχοντα ἃ ἂν πάσχοι, φοβούμενοι βελτίους γιγνωνται. et in Protagora sic loquitur. Οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας, πρὸς τοῦτο τὴν νοῦν ἔχων, καὶ τούτου ἕνεκα ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται. ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν, ου τοῦ παρεληλυθότος ἕνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται, (ου γὰρ ἂν τόγε πραχθὲν ἀγένητον θείη) ἀλλὰ τοῦ μέλλον-

fertur utilitatem, omittit „ſeu quaſi omnino parvam et contemtu dignam „praeterierit" ut Gellius ait, ſeu alia de cauſſa.

Eadem ratione et illam ſilet, ac plerumque duas tantum memorat SENECA „in vindicandis ſcilicet alienis iniuriis, haec legem ſecutam esſe dicens (39) „aut ut eum, quem punit, emendet, aut ut poena eius caeteros meliores „reddat." (40)

Idem ſenſisſe videtur CICERO (41) ubi dicit: „ideo esſe poenis utendum, ut „et ipſe (qui punitur) ne quid tale post hac committat et caeteri ſint ad in„iuriam tardiores."

Quin inter ipſas hasce duas puniendi cauſſas, ſcilicet, ut vel emendetur maleficus, vel aliis exemplum edatur, meliori fere loco habuisſe videntur posteriorem, quae ſcilicet eo ſpectat, ut unius poena caeteri deterreantur. Hanc enim idem SENECA, qui utramque vulgo memorat, aliis in locis ſolam ſaepe allegat. (42) Hanc unam quoque adfert Demosthenes (43), ubi poenas ideo infligi iubet, ἵνα ἄλλοι πρόνοιαν ποιῶνται καὶ φοβῶνται, ac CICERO (44) „utile es„ſe dicens, unius improbi ſupplicio multorum improbitatem coerceri, quosque „ipſa natura retinere in officio non potest, eos magnitudine poenae a maleficiis „ſummoveri." (45)

Quae omnia ſi collegerimus, philoſophi, cum alii, tum vero STOICI (46) tres quidem poenis propoſitos esſe fines videntur existimasſe, eos autem ita loco ac dignitate inter ſe distinxisſe, ut principem earum finem esſe crederent, ut exemplum aliis praebeatur, quo a ſimilibus auſis absterreantur (47),

---

τος χάριν, ἵνα μὴ αὖθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος, μήτε ἄλλος, ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα. et de Legg. XI. Οὐχ ἕνεκα τοῦ κακουργῆσαι διδοὺς τὴν δίκην. (οὐ γὰρ τὸ γεγονὸς ἀγένητον ἔσται ποτέ) τοῦ δὲ εἰς τὸν αὖθις ἕνεκα χρόνον ἢ τοπαράπαν μισῆσαι τὴν ἀδικίαν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἰδόντας αὐτὸν διαιούμενον, ἢ λωφῆσαι μέρη πολλὰ της τοιαύτης ξυμφορᾶς. (39) *De Clement.* I, 22. (40) Sic *de Ira* III, 19. „Quid tam inauditum quam nocturnum ſupplicium, cum la„trocinia abscondi tenebris ſoleant: animadverſiones, quo notiores ſunt, plus ad exemplum emendati„onemque proficiunt. (41) *Off.* I, 11. (42) Sic *de Ira* I, 16. „Sapiens, quos volet nequitiae „male cedentis exempla fieri, palam occidet, non tam ut pereant ipſi, ſed ut alios pereundo deter„reant." (43) Citatus a GROTIO *I. B. et P.* II, 20, 9. (44) *Verrina* V. (45) *Pro Roscio Amer.* (46) Quod imprimis confirmatur iis, quae de poenis attulimus disputata a SENECA, magno quippe et gravi STOICO. (47) Exemplum in poenis primario loco fuisſe habitum, praeter allata loca, docet

ſecundarios autem fines huic adiungerent, et delinquentis emendationem, et dignitatis eius, in quem peccatum est, tuitionem. (48)

His iam de antiquioribus Romanorum legibus, deque philoſophorum ſuper poenis opinionibus, quippe quae ſingulae in Ictorum doctrinam non exiguum habuiſſe videntur momentum, breviter ante disputatis, ad ipſius quaestionis explicationem accedamus. Eam autem, praemiſſa huius Capitis disputatione, multo planiorem brevioremque fore confido.

Symmachus II, 33. ubi inquit: „unum est, quod mea petitio et caeterorum vota deſiderant, ut, pro „iustitia tua, inultum eſſe non ſinas, quod exemplo gravisſimum erit, niſi auſus aliorum vehemens „poena compreſſerit." Eam opinionem imprimis confirmant allegata Gellii verba, ubi ait: „veteres „exempla pro maximis gravisſimisque poenis duxiſſe." Idem et LIVIUS ſenſiſſe videtur L. I, 28, ubi TULLUM inducit, ita METIUM alloquentem: „At tu tuo ſupplicio doce humanum genus ea „ſancta credere, quae a te violata ſunt." (48) Conf. F. CROPP, Commentatio *de Praeceptis Iuris Romani, circa puniendum Conatum delinquendi* (in Certam. litter. Civium Acad. Ruperto-Carolinae praemio ornata 1812.) p. 29.

CAPUT IV.

DE FINE POENIS PROPOSITO EX DOCTRINA IURECONSULTORUM ROMANORUM.

Quemnam condendis exſequendisque legibus criminalibus finem propoſitum esſe putaverint Icti Romani, multis interpretum ſententiis vexata est quaestio. (1) Singuli fere, hanc materiam tractantes, novi quid reperisſe ſibi viſi ſunt; ſinguli ſuam, de poenarum fine, doctrinam Romanorum auctoritate firmari existimant, quam opinionum diverſitatem Corporis Iuris mira confectio, ſingularem in modum, iuvat. Sunt etiam, qui certum finem non adesſe existiment: eos autem a veritate longius aberrare, crediderim. Quomodo enim quaeſo iidem illi Icti, qui in civilibus ſingularem adeo ſibi compararunt laudem, eam prorſus neglexerint disciplinae ſuae partem, quae ad civitatis ſalutem, civiumque libertatem, valeat plurimum. (2) Quare hanc quidem opinionem inde derivandam existimem, quod diligentem *in ipſos fontes inquiſitionem* neglexerunt, ipſisque tribuunt Ictis, quod ex male intellectis maleque interpretatis eorum ſcriptis deſcendit.

Omnibus autem accurate perſpectis et exploratis, apparere videtur, Ictos univerſe cum philoſophis conſenſisſe, ac primario loco id ſibi propoſuisſe, ut, edito in delinquentes exemplo, a delictis omnes abſterreantur, atque ita maleficus, quos exemplo ſuo ad delinquendum invitarit, eos ſuo ſupplicio legibus rurſus obedientes efficiat.

Illud fere principium generaliter Tryphoninus hisce verbis enuntiat: „male „meritus, publice ut exemplo aliis ad deterrenda maleficia ſit, etiam eges-

(1) Cf. WELCKER *op. cit.* p. 553. ſqq I. N. BORST in allegato Opusculo *Verſuch einer neuen reinrechtlichen Darſtellung des Strafrechts* p. 49. THIBAUT *Critik der Feuerbachiſchen Theorie* et c. p. 68. ſqq. CROPP *l. c.* p. 29. (2) De his Vid. WELCKER *l. c.* et Conſultisſ. S. ROOSENDAEL in Disſ. Inaug. *de Dolo in Delictis* (Leidae 1817.) p. 3.

„tate laborare debet." (3) Nec minus aperte Callistratus (4), ubi dicit „ideo „famoſos latrones furca figendos eſse in locis, ubi graſsati ſunt, ut conſpectu „deterreantur alii ab iisdem facinoribus." Idem inde apparet, quod, multis in locis, id fundamentum eſse poenae dicant Icti, „quod res mali est exempli." (5) Nec minus aperte id declarant Imperatores (6), ubi puniendum cenſent „ut unius poena metus poſsit eſse multorum."

Conſpicitur illud inſuper ex verbis Diocletiani et Maximiani, cum aiunt, „non remitti poenam facile publice intereſse, ne ad maleficia temere quis„quam proſiliat." (7) Idem illud affirmat Iustinianus, poenis utendum eſse dicens (8) „ne ex huiusmodi impunitate tale facinus a quibusdam perpetre„tur" vel „ne ſine vindicta talis creſcat inſania." (9) Eadem prorſus est eius ratiocinatio (10), iubentis, Praeſidem fraudulenter provinciam administrantem „ubi iniustitiam fecerit, illic quoque poenas ſubire delictorum, ut „neque alter quispiam tale aliquid agere praeſumat, ad exemplum reſpiciens."

Haec igitur diſerta ſunt Ictorum testimonia, quibus probatur, hoc imprimis ſpectaſse eos, ut, iniecto poenarum metu, a maleficiis multitudinem refrenarent. Verum, praeterquam quod expreſse illud traditum fuit, multa in legibus Romanis occurrunt, e quibus idem illud iure conficitur. (11)

Sic primum frequentiores occurrunt poenae capitales, eaeque interdum crudeliſsimae (12), quales ſunt v. c. vivicomburium, crux, defoſsio, damnatio ad bestias (13), ad gladium (14), praecipitatio, aliae; cuiusmodi poenae principio, quod ſpectaſse nobis videntur Icti Romani, imprimis ſunt conſentaneae. (15)

---

(3) l. 31. ff. *depoſiti.* (4) l. 28. § pen. ff. *de poenis.* (5) l. 2. et all. § 15. ff. *de poen.* l. 7. § 4. et 5. et l. 22 ff. de accuſation. et inſcript. l. 7. et l. 11. § 1. *de custod. et exhib. reor.* (6) l. 1. Cod. ad l. *Iul. repetund.* (7) l. 14. Cod. *de Poen.* (8) § 8. I. *de Obl q. ex Delict.* (9) l. 1. C. *de Rapt. Virg.* (10) Nov. 8. c. 8. fin. (11) Cf. KLEINSCHROD *l. c.* Tom. II. § 51. (12) De poenis Romanorum capitalibus legatur Cl. VAN ENSCHUT l. c. p. 29. ſqq. Cf. etiam Nobiliſs. LEWE in cit. Specimine *de Ingenioſa hominum in poenis crudelitate* § 10 et 16. (13) Haec duplex erat, ut docet cit. TONCKENS p. 36. (14) Cf. Cl. GRATAMA *de ſeva nec multum provecta Quiritium Humanitate* etc. p. 57. (15) Uti docet anonymus, *Verſuch einer neuen Begründung des Strafrechts, aus dem Organismus des Univerſums, durch den Staat* (Iurid. Archiv von Tübingen V, 1. 2. § 7 et 8 et FEUERB. l. c. p 103.

Deinde etiam conatus delinquendi ſaepe eadem poena plectitur, qua perfectum et conſummatum maleficium (16), quod et omnino poſito illi principio est congruum, et ex eo fluxisſe videtur.

Tum etiam inde evenit, ut nonnullorum criminum poenae exacerbentur; quoties nimirum multis, ad id genus delictorum propenſis, exemplo opus est, quamvis caeteroquin ipſa maleficii natura tantam non requirat ſeveritatem. (17) Denique vero idem illud principium elucet, ubi alieni delicti ſocios, etſi post conſummatum demum crimen accesſerint, eadem poena afficiendos ſtatuunt, acſi crimen ipſi perpetrasſent. (18) Verum enim vero, hocce principium, ut ſcilicet ſuppliciorum exemplo caeteri ad iniuriam reddantur tardiores, quo reliquis omnino praevaleret, cum effecisſe videntur philoſophorum opiniones, qui primas ei partes tribuerent, tum vero mutata imprimis Reipublicae ratio. Cum enim haec unius iam teneretur imperio, omniaque ad cupiditates unius dominationemque coepisſent referri, primum quidem illud agi coepit, ut metus iniiceretur iis, qui contra ſacroſanctam principis maiestatem aliquid moliri auderent. Hinc autem latius illud in dies productum, et ad plures causſas extenſum fuit (19), quae ad Principem, Rempublicam, eiusve administratores quodammodo viderentur pertinere. Ita tandem factum videtur, ut exempli terror, tanquam praecipuus poenarum finis, in prima quaſi ſcena collocaretur, reliqui vero fines, velut ſecundarii, huic postponerentur. (20)

Bene autem illud nobis contigit, quod magis in Reipubl. administratione, quam in legum monumentis, eluceat foeda plerorumque Imperatorum tyrannis, cum, re ipſa quae perpetrare non dubitarent, posteritati tamen mandare vererentur. (21) Licet igitur, in poenis infligendis, primo loco haberent exempli, in maleficos editi, efficaciam, fieri tamen vix potuit, ut certo huic fini ita adhaeſerint Icti, ut nunquam alium quendam, quaſi ſecundarium, enuntiarent.

---

(16) Cf. KLEINSCHROD *op. cit.* Tom. I. § 39 et 40. et Tom. II. § 51 et CROPP. pasſim in op. laud. (17) l. 38. § 5 ff. *de poen.* l. 16. § 10. ff. *eod.* l. 3. § 2. ff. *ad l. Com. de Sicar.* l. 2. ſ. ff. *de term. mot.* (18) l. 9. § 1. ff. *ad l. Com. de falſ.* l. 29. ff. *ad l. Iul. adult.* l. 6. *ad l. Pomp. de parric.* quasque plures adfert KLEINSCHRODUS. (19) Cf. tituli ff. et C. *ad l. Iul. maiest. et* CROPP. l. c. p. 32. (20) Vid. WELCKER *op. l.* p. 551 et CROPP. l. c. (21) WELCKER l. c. p. 32.

Id enim, cum ex ſupra dictis, tum ex diverſis ſectis, et philoſophicis et iuridicialibus, quibus addicti erant Icti Romani, ac, pro quarum diverſitate, in diverſas abibant ſententias, patet, ut adeo in Pandectis, quippe quae ex variorum Ictorum fragmentis ſunt congestae, neceſſario fere nobis occurrere debeant vestigia aliorum quorundam finium ſecundariorum (22): conſtet modo, eos non eſſe contrarios primario fini, ſupra expoſito.

Atque ita quidem primo, tanquam finis ſecundarius, occurrit, quod in quibusdam delinquentibus puniendis illud etiam egisſe videntur, ut eos corrigerent et *emendarent*. (23)

Hoc autem primum ex multis legum Romanarum locis per coniecturam effici potest. Cum enim, qui iteravit delictum, ſeverius puniatur (24) quam qui prima vice deliquit, emendationis gratia in primum delictum videtur eſſe animadverſum.

Deinde et uſu loquendi quodammodo hoc confirmatur, cum leviores poenae dicantur infligi, *castigationis vel emendationis* gratia. Sic V. C. ULPIANUS inquit. „Proconſuli liberum eſſe, libertum, patrono non obſequentem, de „plano emendare, aut verbis, aut fustium castigatione." (25) Tandem vero apertis verbis poenae irrogari dicuntur „ut (maleficus) diſcat caste vivere" (26) vel „ne quid et aliud postea tale facere moliatur" (27) Dilucide id declarat PAULLUS (28), ubi dicit „ſi poena alicui irrogatur, receptum est commentitio „iure, ne ad heredes tranſeat, cuius rei illa ratio videtur, quod poena con„ſtituitur in emendationem hominum, quae, mortuo eo, in quem conſtitui „videtur, definit." Quae PAULLI verba eo quidam extendi voluerunt, ut finis (emendatio ſcilicet) in ea lege propoſitus, generale contineret Romanorum, in legibus Criminalibus, conſilium. Verum ex iis, quae in ſuperioribus ea de re disputavimus, ſatis videtur intelligi, eam opinionem parum idoneo niti fundamento. Praeterea, in laudato PAULLI fragmento, de poenis pecuniariis ac civilibus ſermo est, quod, ope inſcriptionis, conficitur ex collata lege 49. ff.

(22) Vid. Conſ. ROOSENDAEL *l. c.* p. 7. (23) KLEINSCHROD *op. laud.* Tom. II. § 51. (24) l. 10. § 1. ff. *de poenis* l. 3. § 9. ff. *de re milit.* l. 4. C. *de Serv. fugitio.* (25) l. 9. § 4. ff. *de Off. Procosſ.* (26) Nov. 12. Cap. 1. (27) l. 6. § 1. ff. *de custod. et exhib. reor.* (28) l. 20. ff. *de poen.*

de Oblig. et Act. (29) Hinc iam ſatis nobis videtur conſtare, *emendationem* malefici, ſecundarii finis inſtar, reſpexisſe Romanorum Iureconſultos.

II. Tanquam finem poenae ſecundarium Icti conſiderasſe videntur laeſi *ſatisfactionem*. Videntur ſcilicet Icti credidisſe, poenam ea etiam de cauſſa a maleficis esſe exigendam, ut eius, in quem esſet peccatum, dignitas reſtitueretur et auctoritas, quippe quae maleficio laeſa quodammodo haberetur et imminuta. (30)

Quae autem huc pertinentia in ff. occurrunt, partim quidem ex philoſophorum placitis, de quibus praecedente Capite breviter expoſuimus, in Ictorum doctrinam videntur migrasſe, partim etiam ex XII T. T., aliisque antiquioribus, repetendae ſunt Romanorum legibus, quippe quae totae fere ad vindictam privatam erant compoſitae. (31) Quidquid ſit; ſatisfactio privata, tanquam finis poenarum conſiderata, Ictorum ſcriptis continetur, explicatur et ad eorum doctrinam, pertinet.

Hinc igitur factum est, ut quaedam delicta, non publicé, ſed privatim vindicarentur, quaſi non tam ad Reipublicae laeſionem ſpectantia, quam ad iniuriam eorum, quibus delicto esſet nocitum. Hinc et ei, in quem delictum privatum esſet admisſum, de eo licebat tranſigere (32), et, conſentiente eo, in quem perpetratum esſet, omnino cesſare dicebatur (33); quod fieri non potuisſet, niſi eam delicti poenam et conſtituisſent et exſequuti esſent, ut laeſo ſatis fieret.

Verum, ne in iis quidem delictis, quae publice coercenda esſe existimabant, iniuriam laeſo factam neglexerunt, ita ut vel propinquis eius, in ſolatium delicti, accuſationem concederent, caeteroquin iis non competentem (34), vel poenam ſingulari modo inſtituendam iuberent. (35)

Hoc denique et inde apparet, quod quaedam facta, quamvis per ſe licita, ſi contra certas perſonas admittuntur, in delictorum numero habentur, et ut talia puniuntur, quippe quibus laeſa pietas habetur et verecundia, eiusmodi perſonis debita.

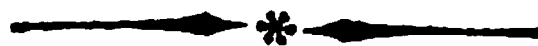
Ita quamvis univerſe civem quemcunque in Ius vocare liceat, Praetor tamen edi-

---

(29) Cf. Conſ. ROOSENDAEL p. 7. quosque ibi citat. (30) CROPP. *l. c.* p. 31. (31) Cf. quae Cap. praeced. ea de re diximus. (32) l. 46. § 5 l. 54. § f. ff. *de furtis*. (33) l. 48. § 2. l. 56. § 4. l. 13. Cod. *eod.* (34) l. 2. ff. *de accuſ. et inſcript.* (35) d. l. 28. § 15. ff. *de poen.*

xit, ne cui parentes aut patronos, eorumve liberos, in Ius vocare liceat, nisi venia prius impetrata. (36) Ubi cum in eum, qui contra fecerit, poena statuatur, quid eâ aliud agi potest, nisi ut patri patronove de laesione satisfiat?

Concludamus igitur, Ictos Romanos in poenis cum constituendis tum exsequendis, illud sibi proposuisse, ut, edito in maleficos exemplo, omnes omnino poenarum metu maleficiis summoverentur, huic autem principi ac primario poenarum consilio, velut fines secundarios, et nocentis emendationem adiunxisse et laesi satisfactionem.

Absolvi sic, quam susceperam, huius quaestionis explicationem. Longior aliquando fui, quam et ipse voluerim, et huiusmodi forte dissertationis proposito conveniat. Tanta enim hic mihi occurrebat opinionum diversitas, tanta dissensio, ut longior paullo esse cogerer, si ea ponere vellem fundamenta, unde omnes possent diiudicari. Quod tamen cum tentaverim, accuratior rerum consideratio, et perspicuitatis cura nonnumquam me brevem esse non siverunt.

Quod autem solum sperare licebat, fore scilicet, ut, his diligenter exploratis, principiorum, quibus nititur Iurisprudentia Criminalis, paullo pleniorem intelligentiam mihi compararem, id assecutus sum. Si quid, praeter spem, eveniat, omne id deputabo esse in lucro. Quatenus enim propositae quaestioni satis fecerim, iudicium eorum V. V. Cll. declarabit, qui hoc argumentum ad publicam studiosorum disceptationem proposuerunt.

---

(36) l. 4. § 1. ff. *de in ius vocando.*

GABINI DE WAL,

ANTECESSORIS FRANEQUERANI

ORATIO

DE

CLARIS FRISIAE IURECONSULTIS

HABITA

D. VII Octobris, Anni MDCCCXVIII.

CUM RECTORIS MUNERE ABIRET.

MONITUM.

Haec Oratio typis exprimitur, uti ſcripta fuit ab auctore, non vero uti publice recitata. Etenim ut tempori parceretur, multa a dicente omiſſa fuere.

ILLUSTRISSIME GUBERNATOR!

GRAVISSIMI CURATORES!

PROFESSORES CLARISSIMI, COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

OMNIS ORDINIS ET LOCI AUDITORES EXOPTATISSIMI!

ATHENAEI FRISIACI ALUMNI, IUVENES PRAESTANTISSIMI!

Uti finguli homines e corporis habitu, ex oris lineamentis, e fono gresfuque noscuntur; uti alium ab alio fecernit natura disfimilis, ingenium folers aut retufum, animusque laboris avidus vel impatiens, ita univerfae quoque gentes fuam prae fe ferunt indolem quafi nativam, ad certas virtutes ac certa vitia magis quam ad alia proclivem, quodam artium et disciplinarum genere prae caeteris delectatam et a dispari aliarum gentium indole quam maxime deflectentem. Quibusdam enim populis mollis inest et enervata natura; fortis et invicta in aliis. Agunt nonnulli cum dignitate morumque gravitate continua; alii fere femper vultu funt hilari atque oculis iocum, imo lasciviam fignificant. In aliis aftutia eminet et calliditas; animi candor in aliis. Nonnullorum fuperbia nos offendit; placet aliorum obvia comitas. Sunt quos nil adeo iuvet, quam paterna rura tuto coluisfe; funt quibus magis arrideat quaestus e mercatura factus et navigandi periculis. Sunt qui caeteris praestent copia facultateque dicendi; funt quibus maior est ingenii vis ac iudicandi fubtilitas. Sunt qui cogitatione per omnia philofophorum dumeta libenter exfpatientur; funt quibus ad mathematicas doctrinas paratius ingenium.. Sunt alii contra qui propter leviorum artium delicias et oblectamenta feveriorem disciplinarum cultum fastidiant.

Indoles illa nativa in Frifiaca quoque gente, ab aliarum gentium, Belgicarum etiam, indole diverfa confpicitur. Animus non est in illam inquirere differentiam, nec de praeftantia in certamen nunc venire. Sufficiat in memoriam revocasse peritos rerum humanarum investigatores, ab antiquis inde temporibus, Frifios agnovisse nullo labore fatigatos, nulli fegnitiae deditos, ingenii et mentis levitatem fugientes; a turpi adulationis ftudio prorfus alienos; fuperbiam male fumtam cum voluptate retundentes; pactis promisfisque firmisfime ftantes; propofito ita inhaerentes, ut Frifiorum pertinacia quafi in proverbium venerit; fervidum denique libertatis ardorem in pectore foventes et gloriae popularis ambitione flagrantes.

Uti nec caeterae gentes, ita nec nostra, in omnè doctrinarum genus eadem diligentia incubuit. Quamcumque vero artem, quamcumque disciplinam fummo amore profequuta fuerit, hoc negari nequit, ipfi iurisprudentiam in deliciis fuisfe. Si quis forte dubitationem afferat, testes adfunt duumviri clarisfimi, ULRICUS HUBERUS et IOANNES VALCKENAERIUS, qui ambo, ex hoc ipfo loco, Frifiorum ingenia celebrârunt iurisprudentiae ftudio praecipue delectata. Testes adfunt Academiae quam plurimae, tam patria, quam exterae, quae Frifiorum Iureconfultorum excellentiae, partem gloriae fuae debuere. Testes adfunt e quadraginta antecesforibus, qui academiam Franequeranam ornârunt, feptemdecim illi, qui Frifiaco folo nati fuere. Testes adfunt academiae, non tantum Leidenfis, Traiectina, Groningana, verum etiam aliae ab oris nostris remotiores. Frifios enim iura docentes audivere, praeter academias Belgicas, Lovanienfem et Duacenam, fcholae, quae Biturigibus, Dolae, Pictavii et Rupellis in Gallia floruere. Frifium iura docentem ftupentes audivere Patavini. Germanorum academiae quam plurimae a nostratibus illustratae fuere. Testantur illud iurisprudentiae officinae Ingolftadii, Moguntiae, Vitembergae, Ienae, Marburgi exftructae; testatur, prae aliis, Colonienfis academia, in quam tres e nostris Iureconfultis evocati fuere. At quid testes moramur, cum de Frifiorum ad iurisprudentiam proclivitate omnibus conftare posfit, fi iureconfultorum nostrorum nomina fimul et merita recenfeantur, cum tam ipforum quam patriae gloriae confulturi fimus, ftrictim defcribendo, quid ipfis iustitia ac iurisprudentia debeat!

Haec ubi mente agitabam, A. A. non ab huiusce diei folennibus, non a loco, e quo mihi verba facienda funt, non ab hac celeberrima concione, non a

mea provincia ac persona alienum fore existimavi, nunc huius operis periculum facere, dicendo *de claris Frisiae Iureconsultis.* — Gratum profecto Frisio homini orationis argumentum, gratum et mihi, qui me gloriae popularis ambitione, sive vitio sit habenda, sive virtuti, cum plerisque gentis meae commotum profiteor! — Gratum argumentum, at perquam difficile! Difficultatis ratio non in eo sita est, quod aliquando in hoc ipso suggestu iureconsultorum nostrorum praeconia iam fecerit ULRICUS HUBERUS, cuius summi viri oratione causam non plene dictam me existimare forte quis coniiceret. Minime vero. Centum enim et quinquaginta anni iam elapsi sunt, ab eo tempore, quo dixit HUBERUS, nec per illos ab excolenda iurisprndentia Frisii cessavere, adeo ut plures accesserint, qui laudari mereantur. — Gravior est difficultas in magno clarorum virorum numero et horae brevitate, cui ita subveniendum est, ut agatur tantum de iis, quos Frisia nascentes vidit, missis illis, qui fortunarum sedem eo transtulere, utque summa duntaxat rerum capita tangantur, dummodo non abeat oratio in nominum seriem aridam et exsanguem. Gravior etiam affertur difficultas ab orationis partitione. Memorandi enim homines aetatis et loci admodum diversi; memorandi tam qui causis oratis ac iudicatis ad ingenii nomen pervenere, quam qui discipulorum frequentia librisque erudite conscriptis laudem adepti. Temporis progressum sequar et de cuiusque saeculi iureconsultis ordine dicam cuique maxime conveniente. Si tamen ne ita quidem partiendi spinas recte evitaverim, vestra, A. A. indulgentia dicentem comitetur et orationis vitia tegat argumenti dignitas.

Fabulosam antiquitatem non moramur, nec illa, quae tradidit de FRISONIS filiis, librorum scilicet auctoribus, de iure, iudiciis et civitatis ordinatione praecepta continentium. Mittimus POPPONEM HARDMANNUM, qui fertur de iure publico disseruisse et NANNONEM STAVRIENSEM, multa eruditione insignem et *philosophi* cognomine honoratum, qui, saeculo nono ad finem vergente, PLATONIS libros *de Legibus* et *Republica* plaeclaris commentariis illustravisse dicitur. Mittimus SAXMUNDUM et ULEMARUM, *sapientes* appellatos in inscriptionibus appendicum, quas antiquis Frisionum legibus adiunxere. Mittimus PIBONEM SIBRANDA, saeculo decimotertio abbatem Lidlu-

mensem, primum Frisicarum legum, quae dispersae iacebant, colligendarum auctorem, qui, sua aetate, saepius de rebus gravissimis ad rempublicam facientibus et de legibus condendis in consilium fuit vocatus. Mittimus etiam PETRUM AB AUCKAMA, civitatis Leovardiensis magistratum, pacis amantem, at bellorum civilium tempore a Sciringiis trucidatum, quem iuris peritia aeque clarum ac virtute fuisse EMMIUS asseruit. Mittimus denique VICENTINUM FRISIUM ab ALCIATO frequenter laudatum, et HARINGUM SIFRIDI SYNNAMA, Haganum, qui saeculo decimo quinto ad finem inclinante, iurisprudentiam Coloniae praeclare docuit et *expositiones utriusque iuris* atque alia conscripsit, multis recentioribus in suos usus adhibita. Hosce omnes silentio praetereo et ducam initium a Iureconsultis, qui saeculo decimosexto viguere.

Si qua aetas, A. A., egregiis Iureconsultis feracissima, illa certe fuit, ad quam nunc advertimus. In Italia, Gallia, Germania ac Belgio ingens fuit illorum numerus, qui tunc temporis operam iurisprudentiae navaverint. Nec mirum profecto! Etenim inde ab ANDREA ALCIATO, primo inter purioris iurisprudentiae instauratores, nova quasi lux iuris studio affulserat. A sordibus, quibus glossatores ius Romanum inquinaverant, plures eluebantur; fugabantur tenebrae, quas iniecerant et multa illorum commenta, multae ineptiae, ab iis explodebantur, qui meliora didicerant, elegantiorum literarum deliciis imbuti. Iam ab antiquitate lumen accendebatur ad iurisprudentiam illustrandam et in explicandis legibus Romanis Historiam, antea neglectam, ducem fidelissimam sequebantur interpretes. Laetior illa rerum facies, quae iurisprudentiae accesserat, quin plures ad illam colendam allexerit, non est, quod dubitemus; praecipue postquam IACOBUS CUIACIUS, unus omnium Romani iuris interpretum princeps, viam ab ALCIATO aliisque apertam, suo labore et industria ita straverat, ut nemo in illa sine iucunditate progressus fuerit. Per illam igitur incessere etiam e nostratibus quam plurimi, tam qui ante CUIACIUM floruere, quam aequales ipsius et discipuli. Incessere per illam, qui gestis in republica muneribus conspicui fuere, qui senatorium locum occupârunt, qui ad honorificam docendi provinciam vocati, qui-

ve ſcriptis editisque libris ingenii vim et eruditionis copiam patefecere, de quibus ſingulatim videamus.

Ab ordine ſenatorio commode fiet initium, quem in Friſia nobilisſimum ſemper fuisſe et doctorum virorum copia illustrisſimnm, vel e ſumma gloria, qua curia Friſiae excelluit, ſuſpicari licet. Nec fallitur exſpectatio, ſi clara nomina quam plurima audiantur, e ſerie ſenatorum deſcripta. Iam illo tempore, quo *Iureconſulti* titulus, in longinquis academiis petendus, rarius in nostris regionibus audiebatur, iam tunc plures e nostratibus, amplisſimo ſenatui adſcriptis, eo honorati fuere. Eminet inter illos HAIO HERMANNUS, Leovardienſis, iurisprudentiae et literarum aeque peritus, quem, factum ad omne ſtudii genus, laudavit terſisſimus ille, Latinorum poëtarum in Belgio princeps, IOANNES SECUNDUS. ERASMI etiam Roterodamenſis elogio fuit nobilitatus, qui literis eius nil purius, ſanius aut ſuavius novit, et ipſum, licet aetate admodum iuvenili extinctum, non minorem gloriam, quam RODOLPHUM AGRICOLAM, ſustinuisſe affirmavit. — Proximum ab hoc locum occupet SIXTUS À DEKAMA, inter primores iureconſultos numerandus, eruditione et civili prudentia clarus, qui, propter merita in rempublicam, non tantum a CAROLO QUINTO, Imperatore, in equestrem aurei velleris ordinem adſumtus est, ſed praeterea ab aevi ſui ſcriptoribus quam plurimis ſummo praeconio est elatus. — Famam certe non minorem conſecutum est nobile par fratrum, TIALLINGIUS et FRANCISCUS AB EYSINGA. His enim communis erat eximia iuris peritia, qua ſenatui laudi fuere, et in Hispanicam dominationem odii magnitudo, tanta quidem, ut utrumque fuga ſibi conſulere prudentia ſuaſerit. In exſilium eiecti, non destitit uterque patriae et religionis libertatem fortiter defendere, adeo ut, non uno nomine, Friſiae gloriam auxerint et tam ob animum invictum, quam ob praeclaram eruditionem, posteritatis memoria nunquam dilabi meruerint. — Hisce comites iungantur GISBERTUS AB ARNSMA, curiae per multos annos columen primarium, et HESSELUS AB AYSMA, primus, post eiectos peregrinos, ſenatui praeſes, magni nominis Iureconſultus et eloquentiae fama celebratus, qui virum ſe praeſtitit alacris animi, magna quaevis audentem et auſa peragentem. — Nec patriae caritate, nec legum ſcientia, minor illo fuit FECCO RHALA, quem, dum adhuc cauſarum patronum agebat, una cum collega ſuo, GEORGIO GODEFRIDO, nobiles Friſii, foederis adverſus Hispaniae regem compoſiti auctores, ad Alba-

ni ducis tribunal evocati, Antverpiam misere, ut ipsorum nomine responderet, quique postea senator factus est. — Hunc sequatur WILCO AB HOLDINGA, patre BOETIO, viro literatissimo, natus, qui laudatur, tanquam generis, senatus ac patriae decus, cuique non tantum operae forensis intermissionem historiae naturalis dedit investigatio, sed et honorem, quod inter primos huius disciplinae scriptores in Belgio numeretur. Claudat agmen amplissimum BARTIUS AB IDSAERDA, inter primos Belgicae libertatis in Frisia fundatores merito referendus, qui variis muneribus insignis, ut foederi Traiectino Frisiorum nomine subscriberet, delegatus est. Qualem ille se iureconsultum in senatu praesiiterit vel ex eo colligere licet, quod una cum GELLIO HILLAMA, muneris socio, designatus fuerit, ut, cum aliis Iureconsultis, leges et statuta Frisiae recenserent et ordine disponerent.

Non vero curia Frisiaca sola fuit, quam nostrorum iureconsultorum labores illustraverint, sed in aliarum etiam regionum tribunalia nostrates adscenderunt. Mitto hic IOANNEM GERBRANDA et FREDERICUM BOYEMERUM, quorum alter in Transisalania, alter in Gelria praesidis honore functus est quorumque dudum obliterata memoria. — Maiorem sui famam reliquit BERNARDUS BUCHO AB AYTTA, curiae Hollandicae decus, omnium Frisiorum sua aetate doctissimus. Maiorem reliquere et *illi e popularibus nostris*, qui Spirensi concilio adscripti fuere, AGGEUS ALBADA eiusque in munere successor, IOANNES ROORDA. Utrumque familiarum et eruditionis laude praecipuum merito dixit HUBERUS. Erat enim in ALBADA non tantum eximia mentis sagacitas et accurata iuris scientia, quam respondendo pariter et iudicando patefecit, sed mira etiam dicendi facundia, qua, legatus ad conventum Coloniensem missus, ubi de pace pangenda frustra fuit actum, inter dignitatis socios plurimum valuit. Erant praeterea in illo egregiae eruditionis et ingenii dotes, quibus debuit, ut a Daniae rege et pluribus Germaniae principibus expetitus fuerit, postquam, facto à fide Catholica divortio, muneri senatorio invitus renuntiaverat. ROORDAM quod attinet, hic iuris etiam peritia excelluit et publicis negotiis gerendis fuit adhibitus, Hispanorum tamen, non Belgarum, partibus addictus. — Quantacunque vero laus hisce iureconsultis danda sit, non tamen duumviris illis egregiis, Curiae Traiectinae praesidibus, palmam praeripuisse dicendi, HECTORI scilicet HOXVIRIO, Mantgumano, et GEORGIO RATALLERO, Leovardensi. Etenim qualis quantusque fuerit

HOXVIRIUS, splendidissimis eruditorum virorum praeconiis confirmare liceret. Uuum e pluribus EMMIUM afferam, qui, ut arguat, inter Frisios fuisse, qui ad summam eruditionem pervenerint et in suo doctrinae genere excelluerint, HOXVIRII nomen, inter alia septem aeque illustria, memoravit. Imo tantae ingenii et eruditionis dotes in eo conspicuae fuere, ut nemini secundus fuerit, sive gratam eloquentiam spectemus, sive ingenii subtilitatem caussis difficilioribus iudicandis aptissimam, sive singularem iuris et prudentiae civilis peritiam. Pandectarum lector fuit ita diligens, ut illas nunquam de manu deposuisse dicatur. Agnovit HOXVIRII praestantiam CAROLUS QUINTUS, Imperator, qui multas ac arduas legationes ipsi mandavit et in probatae fidei et diligentiae testimonium equitis aurati honore donavit. Quamquam autem clarum adeo fuerit inter aequales HOXVIRII nomen, posteritatis tamen oblivione obscuratum paene fuit, quia nulla ingenii sui monumenta literis expressa reliquit. — Hinc maior RATALLERI fama, quem non tantum aevo suo nobilitavit egregia legum scientia, non summa integritatis gloria, caussis prudenter iudicatis quaesita, nec assiduus literarum cultus, sed quem praeterea nobis adhuc commendat iuncta cum Musis Latinis consuetudo, quemque carmina, hilarioris ingenii fetus, remotissimae etiam posteritati commendabunt. Plures enim SOPHOCLIS et EURIPIDIS tragoedias latinis versibus ita feliciter expressit, ut adversus obtrectatores iniquos defensorem eundemque meritorum suorum praeconem nactus sit summum VALCKENAERIUM. Est profecto miratu dignum, A. A. hominem, iuris studio et forensibus negotiis occupatum, adeo multum in literis valuisse, quibus se non totum tradebat, sed animum tantum reficiebat studiis severioribus lassatum. Talem virum, si quem alium, oportuit in ipso Themidos sacrario et veluti in sinu collegarum, quorum agmen ducebat, mortem occumbere!

Ex illis, qui extra ordinem senatorium muneribus in Republica conspicui simulque iuris scientia insignes fuere, memorasse sufficiat REGNERUM BOGERMANNUM, Doccumanum, praeclarum iureconsultum, patrii etiam sermonis patriaeque historiae amantissimum, qui a CAROLO QUINTO saepius in consilium vocatus est et plurimas legationes obivit. — Huic iungendus est ECO YSBRANDI, Ielsumensis, indefessus Belgicae Libertatis patronus, qui turbatae Reipublicae tempore magna auctoritate valuit. Hispanis eorumque partibus addictis fuit in odio, at in amore suis et GUILIELMO PRIMO, eruditio-

nem eius et industriam magni aestimantibus. — Non etiam omittendus AUGUSTINUS OEDSMA, praetor Dantumanus, insigni doctrinarum amore, et iuris scientia imbutus, qui, licet munere motus, patriae tamen causam, cui se totum addixerat, fortiter defendere non dubitavit.

Clara protuli clarorum virorum exempla, qui, ad magistratuum honores provecti, Frisiae nostrae gloriam insigniter auxere. Iam vero in illos inquirendum, quibus iurisprudentiae docendae mandata provincia, an his etiam grati animi recordationem patria debeat. Exspectatione non destituemur! A. A. Plures enim e nostratibus fuere, quorum eruditio multas diversis in locis scholas illustravit. Hic in memoriam revocetis IOANNEM DOCCUMENSEM, per plures annos, academiae, quae *Coloniae* fuit, ornamentum insigne, virum in literis et iurisprudentia doctrinae et auctoritatis eximiae, ob nominis claritatem et eruditionis laudem ad Spirense tribunal evocatum, in arduis patriae negotiis saepissime consultum. — Revocetis in memoriam CYPRIANUM à STAPERT, plerisque a pago natali VOMELIUM appellatum, qui in academia Moguntina per annos quindecim iuris doctrinam exposuit, omnibus laudatus propter variam eruditionem, omnibus acceptus propter morum comitatem. Hic autem, dum munere isto fungebatur, simul Spirensi *iudicio fuit* adscriptus et utriusque officii sollicitudines Camoenarum *cultu levavit. Virum de literis ac* iustitia bene meritum CAROLUS Imperator nobilitatis insignibus auxit, mortuique grata memoria apud posteros exstitit. — Non etiam vos fugiet BOETIUS EPO, Roordahusanus, eruditionis copia ditissimus. Graecae enim Latinaeque linguae tanta fuit peritia, ut, vix ad annum aetatis vicesimum provectus, HOMERUM publice exposuerit. In Philosophia summos honores adeptus est. Antiquitatem, praesertim ecclesiasticam et academicam, egregie perlustravit. In Theologia studium impendit non mediocre. Iurisprudentiam vero prae caeteris disciplinis eiusmodi industria excoluit, ut non tantum docti et diligentis interpretis laudem meruerit, sed ad raram utriusque iuris, et pontificii et civilis, notitiam pervenerit. Doctrinarum commodis egregie certe consuluere ex honoratioribus illi, quibus Academiae Duacensis constituendae mandata provincia, quod tanti nominis virum elegerint, qui, togatae militiae antesignanus, in castris recenter positis, ad indefessa certamina iuvenum animos acriter impelleret. Nec in loco suo segniter egit, sed ducem se praestitit tam fortis animi, quam prudentis consilii. Postquam per annos triginta septem stre-

nue militaverat; caput laureis ornatus et comitis palatini honoribus auctus, de vitae tandem ſtatione decesſit, nomine immortali relicto. Virtutem illius, quaſi tropaea, testantur ſcripta, quibus historiam, antiquitatem, iurisprudentiam illustravit, recentioribus etiam iureconſultis in honore habita. — Non etiam tacendum hic erit admodum laudabile nomen REGNERI SIXTINI, Leovardenſis, qui in ſcholis CUIACII, DONELLI, aliorumque e praeſtantisſimis Galliae iureconſultis nutritus, ſe totum ad illorum exemplum effingere ſtuduit, eo quidem ſuccesſu, ut apud Marpurgenſes in Profesſorum ordinem evectus, non tantum plures in annos, ſingulari industria et eleganti doctrina, iurisprudentiam tradiderit et ſcriptis ornaverit, verum etiam Hasſiae principi et ſupremae illius regionis curiae conſiliis ſuis egregiis affuerit. — Nec ſilentio praetereundus VIBRANDUS AB AYTTA, alacri ingenio et doctrina non mediocri praeditus, qui inter ordinarios iuris profesſores in academia Dolenſi ſummum locum obtinuit paremque vix habuit, quique postea ſenatui, tam Burgundico, quam Friſico, fuit adſcriptus. — Non uno quoque nomine laudari meretur SUFFRIDUS PETRI, Leovardienſis, qui asſidua opera et eruditione multiplici, de literis, de iurisprudentia deque ſuis popularibus bene meruit. Bene meruit de literis, cum, Graecae latinaeque linguae peritisſimus, in urbe natali ſcholam aperuerit, qua iuventus elegantioris doctrinae praeceptis imbueretur; cum eiusdem doctrinae ſtudium, in academia Erphordana indigne habitum, caput laetum extollere iusſerit; cum denique variis libris antiquarum literarum ſcientiam egregie expoſuerit. Bene meruit de iurisprudentia, licet ſerius exculta, quam per annos viginti, ſumma cum laude, *Coloniae* docuit. Bene denique de popularibus ſuis meruit, quorum historiam tenaci labore investigavit et inſigni diligentia conſcripſit. Non equidem ignoro illum ab EMMIO aliisque culpatum fuisſe, quod fabularum credulus fuerit earumque plures, iudicio non admodum ſubtili, historiae intruſerit. Esto, A. A. Annuamus EMMIO caeterisque PETRI reprehenſoribus! An ideo omnem ipſi laudem denegabimus, quod luxurianti ingenio nimis interdum indulſerit? An omnia, quae narravit, ab homine ſcilicet mendaci profecta, ineptiarum inſtar reiiciemus? An Ordines Friſiae riſu ſunt excipiendi, quod ipſum, licet peregre degentem, primum nostrae regionis historiarum ſcriptorem nominaverint? Minime vero! Plura enim, praeſertim a priſca antiquitate remotiora, tradidit fide dignisſima; plura, praeſertim quae ad literarum historiam faciunt, ſcriptis conſignavit,

quae fine ipfius industria, prorfus ignoraremus; plurium denique doctorum virorum nomina pluriumque fata ab oblivione immerita labore fuo vindicavit!

Videtis A. A. quantopere amplificandae legum fcientiae Frifii homines profuerint! At doletis fortasfe ipfam Frifiam, tot clarisfimorum iureconfultorum matrem, neminem e liberis, ad exteros migrantibus, iura docentem audivisfe! Laetis igitur plaufibus excipiendus HENRICUS SCHOTANUS, qui e Belgicis et Gallicis academiis redux, hortantibus procerum nonnullis, primus omnium, in urbe Leovardia, valvis apertis et affluente infigni auditorum numero, Inflitutiones Iustinianeas expofuit. Hoc uno nomine iam meruerat, ut dignus omnino videretur, cui, in ipfis Academiae Frifiacae primordiis, antecesforis munus offerretur. Nec deerant alia momenta, quae ad eligendum SCHOTANUM impellerent. Erat enim vir probitatis et humanitatis eximiae, indefesfi laboris, felicis ingenii et eruditionis minime vulgaris. Quantus in iurisprudentia fuerit, vel ex eo patuit, quod fummus CUIACIUS *ipfum iam* antea ad Burdigalenfem academiam, cum fpe liberalioris flipendii, invitaverit. Sed an testibus egemus, nos, qui novimus, SCHOTANUM iuris docendi provinciam, per undecim annos, folum fustinuisfe, cum maximo iuventutis emolumento; nos, qui novimus, illum discipulorum defideriis fe totum facravisfe, nil otium, nil commoda fua curantem; nos, qui *novimus, illum* a *collegis* postea ipfi adiunctis, et a clarisfimis quibuscunque iureconfultis, fumma femper laude exceptum fuisfe?

Inter collegas illos, qui tempore primus, IULIUS À BEYMA, Doccomienfis, uti laboris, ita laudis, SCHOTANO fuit particeps. Postquam enim, in academiis Vitebergenfi et Leidenfi, fuis de iure praelectionibus iam inclaruerat, SCHOTANO collega fuit additus et una cum ipfo iuventutem erudivit ac disputationes iuris publicavit, non magis in communis doctrinae, quam mutuae concordiae testimonium. Scilicet non commilitonibus tantum, quibus dux erat fidelisfimus, accuratam eruditionem et fummam probavit diligentiam, fed *illam* libris quoque de gravisfimis iuris quaestionibus, docte confcriptis, omnibus patefecit.

Non autem foli iuris profesfores fuere, qui libris, verae doctrinae monumentis, fuam iuris peritiam aequalibus et posteris fignificaverint. Etenim inter caufarum patronos, inter privatos etiam iureconfultos nulla dignitate confpicuos, pariter ac inter civitatis proceres fuere, qui nomina reliquerint li-

brorum titulis inſcripta, nunquam interitura. Vellem haec omnia referre, niſi labentis horae brevitas obſtaret. Itaque taceo IOANNEM BASIUM, Leovardienſem, de cuius *paradoxis disputationibus iuris civilis* non unum est eruditorum iudicium. Taceo POMPONIUM ELLAMA, virum omnium virtutum et literarum genere ornatum, qui ANDREAE ALCIATI et FELINI SANDAEI opera collegit et edidit. Taceo IOHANNEM FUNGERUM, Leovardienſem, virum omni doctrina inſtructisſimum, et iuris et medecinae doctorem, linguarum praeterea et antiquitatis peritisſimum, qui tamen ſcriptis ſuis literas magis et historiam illustravit, quam iurisprudentiam, diligenter licet excultam. Taceo FRIDERICUM AB INTHIEMA, Coudumenſem, praeſtantisſimi ingenii magnique nominis cauſarum patronum, qui LUMEII comitis, ſaevitiae rei, defenſor exſtitit, quique, immani forte PHILIPPI imperio incitatus, *de malorum regum gubernatione* disſeruit et *iuris conſilia* a ſe elaborata prelo destinavit. Taceo denique TIALLINGIUM AB EYSINGA, TIALLINGI filium, praetorem Menaldumanum, paternae laudis aemulum, qui famam ſibi comparavit editis *Inſtitutionum commentariis*, erudita antiquitatis ſcientia refertis. — Non tamen ſilentio praetereundi quatuor illi fratres germani, qui, Muſis debito honore non fraudatis, Themidem, quaſi larem domusque custodem, coluere, quique, neſcio an ſingulari apud quascunque gentes exemplo, omnes iureconſulti, omnes bonarum literarum ſtudioſi, omnes a rerum forenſium ſtrepitu remoti, in ſecesſu et tranquillitate vitam agentes, nomen ſuum aeternitati conſecrarunt. Viguere ſcilicet in civitate Elostana, urbe ignobili, nobilisſimi fratres, SIXTUS, TITUS, CYPRIANUS et AUSONIUS, e gente POPMANA prognati, propter ingenia, elegantiori eruditione conformata, ab ULRICO HUBERO aliisque ſummae auctoritatis viris, ſplendido laudis praeconio honorati. Non vero nimia et intemperata haec elogia credatis, A. A. nec uni tantum fratrum, non omnibus, tribuenda. SIXTUS enim antiqui rhetoris *de arte dicendi* librum e tenebris eruendo notisque illuſtrando, diligentiae ſuae et eruditionis ſpecimen dedit non contemnendum, et de iurisprudentia bene apud omnes meruisſet, ſi *Inſtitutionum Commentarios* a ſe conſcriptos in publicum emittere non detrectasſet. Magis igitur TITO nostra disciplina debuit, cuius elegans libellus *de operis ſervorum* manum redolet in volvendis iureconſultorum libris maxime verſatam, et exemplo ſuo confirmat, quam laetum ſit literarum et iurisprudentiae connubium. Caetera illius ſcripta prae-

termitto, non vero *tabulas in ſphaeram* et *prima astronomiae elementa*, ut vobis appareat, virum, iuris, literarum et antiquitatis, peritisſimum, in mathematicis etiam doctrinis hospitem non fuisſe. CYPRIANUM, qui SALLUSTIUM e legibus ritibusque Romanis erudite illustravit, que minus ad idem, quo fratres, gloriae faſtigium adſcenderet, mors repentina prohibuit. AUSONIUS denique, licet natu minimus, minor fratribus, nec ingenio, nec industria fuit. Ne VARRONEM caeterosque veteres ſcriptores memorem, quibus temporis iniuria mutilatis, quantum potuit, integritatem reſtituit; ne memorem *Historicorum fragmenta*, diligenter collecta et prudenter emendata; ne memorem libros *de differentiis verborum et uſu antiquae lectionis*, tam literarum, quam iurisprudentiae cultoribus utilisſimos; ne haec omnia memorem, quibus *eruditae nobilitatis ornamentum* vocari meruit, opus duntaxat laudabo *de ordine et uſu iudiciorum*, quo non tantum uſum forenſem ſuo tempore obſervatum accurate enarravit, ſed etiam plura, quae pertinent ad rem iudiciariam Romanorum, difficillimam illam et ambiguam, docte expoſuit. Tantae praeſtantiae virum, ſtupendum eruditionis prodigium, quod vicinior orbis nobis invidit, in patria delituisſe, maioribus conſiliis non adhibitum, nec vocatum ad academiae ſuggestus, a literarum profesſoribus, ſui ordinis transfugis, temere occupatos, vehementer doluit et indignabundus questus est PIERIUS WINSEMIUS, nostri AUSONII laudator.

Iam celebrem iureconſultorum Friſiorum catervam, ſaeculi decimiſexti ornamentum, vestris oculis propoſitum videtis, Auditores! Iudices, magistratus, antecesſores ac librorum de iure ſcriptores, quosque ſuo loco conſpicuos, patriae gloriam tuentes, adſpicitis. Festinandum igitur esſet ad aevum huic vicinius, niſi ſuperesſent adhuc duo principes iureconſulti, ſplendida patriae lumina, nondum a nobis laudata, cum ad nullum ordinem referri potuerint; qui ſimul ad omnes referendi fuisſent, nomen pariter adepti a libris, verae doctrinae monumentis, a frequenti diſcipulorum corona, a cauſis prudenter iudicatis et a ſummis muneribus in civitate dignisſime gestis. — Cui vestrum hic in memoriam non recurrunt, illustria nomina, VIGLIUS ZUICHEMUS AB AYTTA et IOACHIMUS HOPPERUS! — Sentio quam ſit difficile, pauca de tantis viris dicere, quorum elogio exprimendo vix integra oratio ſufficeret! Ignoſcatis igitur dicenti, A. A. cuius commemoratio tantorum virorum merita nequit adaequare!

Sufficeret forte honores enumeravisse, quibus admotus fuit HOPPERUS, ut quisque vel magnifice de eo sentiret, nec illum mediocris ingenii hominem fuisse existimaret, qui munera adeo diversa digne sustinuerit! At ita vobis non constaret, quam egregie HOPPERUS omnium illorum munerum officio satisfecerit. Parum enim est monuisse, eum, exposita Lovanii iurisprudentia, clarum nomen esse consecutum, sed maius est novisse, hoc munere ita functum esse, ut non tantum exquisitissimae doctrinae et acerrimi iudicii iureconsultum se praestiterit, sed et caeteros antecessores fama superaverit. Praeter literas enim politiores, in quibus ita excelluit, ut PLATONEM Graecum enarraverit; philosophiam etiam, qua totus erat imbutus, in iurisprudentiam intulit. Scilicet plerique huius temporis homines philosophiam inter et iurisprudentiam nullum vinculum intercedere sibi persuadebant, imo iuris civilis positiones doctrinasque artis formam, quae dicebatur, respuere opinabantur. HOPPERUS vero quantum emolumenti a philosophia iurisprudentiae accedat, suo exemplo suisque libris comprobavit et primus omnium aggressus est ius civile ordine disciplinae tractare. Perspicax illius ingenium probe etiam vidit, quam utile esset ac necessarium, „ut, priusquam quis ad ius civile veniret, „universam illam iurisprudentiam, quae in animis nostris collocata perque „omnes respublicas aequaliter distributa est, cognitam haberet, ac postea demum se converteret ad ius civile Romanorum, quod ex illa universa iuris„prudentia decerptum, in augustum angulum naturae conclusum est.." Hac, quam commonstraverat, via ipse ingressus, pariter in lectionibus suis ac libris, generalia de iure legibusque praecepta iustique et iniusti principia, uti et iuris interpretandi regulas tradidit, iisque subiunxit, non tantum privati iuris Iustinianei doctrinam ad naturalia praecepta examinatam, sed et publici iuris Romani, a plerisque neglecti, succinctam expositionem. Nec argumenti duntaxat utilitate et novo lucidoque rerum tractandarum ordine lectiones et scripta HOPPERI sese commendarunt, sed qui illum dicentem audivere, insuper mirati sunt dulcis eloquii suavitatem et orationis lenocinium; qui libros illius legere sententiarum gravitatem, sermonis elegantiam et eximiam colloquii facilitatem summis laudibus excepere, adeo ut, post ipsum TULLIUM, neminem ad ritus moremque scholae Platonicae propius accessisse CONRINGIUS existimaverit. Tot vero licet fuerint HOPPERI iurisprudentiam nova ratione illustrantis virtutes, ab obtrectatorum tamen opprobriis non fuit immunis. Il-

la repetere nil attinet, cum pleraque e philosophiae contemtu originem duxèrint. Illi vero, quibus doctrina iuris civilis in HOPPERI scriptis non satis copiose enarrata forte videatur, illi, inquam existiment libros *de arte iuris* et *de vera iurisprudentia* tantum elementorum loco fuisse, quae in opere maiori vel revera fusius exposuit HOPPERUS, vel saltem exponere meditatus est. Quidquid vero in HOPPERI contemtum protulerint obscurioris ingenii homines, nihil illud ipsi nocuit, imo brevissimo admodum tempore, ita crevit illius fama, ut ad supremum senatum Mechliniensem vocatus fuerit, et stadium academicum, multorum, praecipue studiosorum, ingratiis deseruerit, vix annum in illo versatus. Senatorio illo munere summa cum gravitate ac munificentia functus est, ac postea, secreto Regis Hispaniae concilio adscriptus, in singulos dies nova dedit et dexteritatis et diligentiae specimina, cum non tantum suos labores fortiter exantlaverit, sed aliorum etiam humeris suis imponi passus sit. Tandem ad rerum Belgicarum in Hispania curam accessit, ibique in tantam venit prudentiae opinionem, ut ab ipsis Hispanis, sua tantum mirari solitis, *Sapientis* nomine honoratus fuerit. — Ita publicis negotiis occupatus literarum tamen nec commoda, nec studia, neglexit. Testatur illud academia Duacena, cuius instituendae auctor praecipuus extitit; testantur illud libri, quos de iure et aevi sui historia conscripsit, *numero plures. Tanta igitur* cum fuerit HOPPERI industria, tanta eruditio ac tam habile ad res diversissimas ingenium, illum non immerito dixit EMMIUS iureconsultum vix ulli suo saeculo secundum et in clarorum virorum ordine, ceu hesperum inter reliquos coeli ignes, micantem atque excellentem. Nec ipse Rex, quem sibi prudentia, sinceritate et consilii libertate devinxerat, novis illum honoribus ac titulis augere unquam cessavit, quos inter infimum locum non obtinent equestris ordinis insignia, uno eodemque die IOANNI AUSTRIACO, Regis fratri ac HOPPERO, nil tale exspectanti vel ambienti, solenniter delata. Sed crescentem fortunam cura quoque secuta est! Patria enim, cui salutem afferre frustra tentaverat, ducis scilicet Albani severitate et vehementia impeditus, patria illa, inquam, discordiis agitata, calamitatibus oppressa, igne ferroque devastata, animum moerore afflixit et labefacti corporis vires infregit, ut brevi tempore, tabida febre extenuatus, vitam deseruerit, triste prudentiae suae desiderium relinquens.

Uti generis splendorem et natale solum, ita dignitatum abundantiam et eru-

ditionis laudem cum HOPPERO communia habuit VIGLIUS AB AYTTA, Frisiae nostrae lumen clarissimum et decus aeternum. Hic a patruo BUCHONE, iam tenera aetate, ad severiora studia conformatus, pluribus dein academiis perlustratis, ab ipso ALCIATO didicit, politiorum literarum disciplinam iurisprudentiae coniungere, laetis adeo successibus, ut ipse, vix id ordinem iureconsultorum receptus, tanti praeceptoris, in Italiam abeuntis, partes per biennium sustinuerit. Dein *Patavii* Institutiones exposuit, Italis mirantibus. Mox cum Gallia, tum Germania ipsum, ab Italia reducem, ad suas academias allicere frustra tentavit, donec tandem multis praemiis sollicitatus, relicto Spirensi iudicio, cui egregium erat ornamentum, Ingolstadiensium votis satisfecit. Tunc undique e Germania, viri fama exciti, ad apertam a VIGLIO scholam confluxere, pluresque auditores habuit, quam quisquam e collegis, excellentissimis licet iureconsultis, ex Italia, omnis, illo tempore, elegantioris doctrinae matre, vocatis. Amplissimae dignitates et splendidissima cuiuscunque generis munera ipsi, iam variis honoribus aucto, oblata fuere, quibus diu reluctatus est. Imperator tamen CAROLUS QUINTUS, impatiens tantas ingenii et eruditionis dotes peregrinorum commodis inservire, iussit, ut conditiones VIGLIO ferrentur, velletne in secretum Belgii consilium aut in curiam quamcunque recipi, dummodo in patriam reverteretur. E muneribus igitur, quae plerique omnibus artibus studiose ambiunt, electio, Imperatoris nomine, VIGLIO concessa, non sine metu repulsae. Vicit tandem patriae desiderium et in secreti Consilii senatum venit, cui postea praeses factus est dignissimus. Taedio foret, omnes legationes enumerare, quas fausto successu VIGLIUS obivit et omnes honores, qui dignae remunerationi fuere. Tacendum igitur de curia Mechliniensi, quam eruditione sua illustravit, tacendum de comitis palatini, de equitis aurati cancellariique honoribus multisque aliis. — Praestat paucis exponere, qualem VIGLIUS sese gesserit iuris interpretem, iudicem, magistratum. At sentio A. A. quam vere professus sit EMMIUS, difficillimum esse VIGLII gloriae paria dicere? Et profecto, si animadvertimus, quantum ipsi debuerit eruditorum respublica, nonne illum omni laude maiorem dicemus? Ingenium, diversarum linguarum et historiae cognitione locupletatum, ornatumque sedula veterum lectione, in iurisprudentiam intulit, quam sibi assidua diligentia familiarissimam reddidit. Huic eruditionis copiae accedebat sermonis elegantia, iudicii acumen, et oris facundia, flagrantem

quemdam ipfius audiendi appetitum excitans. Hinc effici poterit, quid, nullo labore fatigatus, docendo valuerit, quid fcribendo renascenti tunc iurisprudentiae prodesfe potuerit. Et profuit omnino non una ratione. Ne memorem; quod libros quosdam Bafilicorum indicaverit nemini adhuc infpectos, primus fuit, qui Graecam Inftitutionum expofitionem a THEOPHILO profectam, in obfcuro abditoque latentem, in lucem protraxerit et publici iuris fecerit, quique partem aliquam, temporis iniuria deperditam, e fua eruditionis penu, Graeco fermone expresfam adiecerit. Hac vero opera quantum emolumenti iuris ftudio accesferit, cum omnibus peritis notum fit, enarrare nil attinet. Iuris etiam doctrinam *de testamentis* eleganti et erudito commentario illustravit, per totam Europam celebri. Hoc autem fe praeftitit et egregium iuris interpretem, (quod luculenter probarem, fi per tempus liceret), et miro iudicii acumine in reftituendis locis depravatis inftructum, tanto quidem, ut emendationes ab ipfo factae, postea e codicum vetustorum auctoritate confirmationem acceperint. Si quis tamen de VIGLII praeftantia mihi, laudatorem agenti, forte fidem non habeat, is credat fummo CUIACIO, qui VIGLIUM doctisfimum et prudentisfimum iureconfultum exiftimavit, eiusque fingulos verfus fingula testimonia dixit. — A iudicis etiam officio fine gloria non decesfit, a modestia, labore et eruditione repetita. Nec ubi *Spirenfi iudicio affuit*, vitam otio transegit. Rerum enim iudicatarum et actorum antiquorum codices diligentisfime perlegit, eoque paucis annis illud effecit, ut vix alius esfet, qui res iudicii ita accurate teneret. — In fummis magiftratibus gerendis nomen a dexteritate, fagacitate, prudentia, probitate animique moderatione asfecutus est. Tristem patriae fortem eerte praevertisfet, fi praeverti potuisfet. Licet Regis partes nunquam deferuerit et Belgicae libertatis vindicibus reftiterit, fua tamen laude non est fraudandus et patris patriae nomen, ipfi, cenfente per Frifiam fenatu, decretum publicisque monimentis affixum, grata posteritatis recordatione aeternum fervetur!

Sed, quae ruit, hora orationi modum ponere iubet et, quae de faeculi decimifeptimi iureconfultis dicenda funt, ad modulum breviorem dirigere. Licet illa aetate non creverit eorum numerus, qui iurisprudentiam coluerint, clara

tamen iureconsultorum nomina quam plurima leguntur. — In iure civili explicando ab ALCIATI, CUIACII, et VIGLII vestigiis non est recessum, sed novis identidem luminibus Romanorum leges illustravit literarum, antiquitatis et historiae studium. Ad alias etiam iurisprudentiae partes iam paratior fuit aditus, postquam HUGO GROTIUS, unus omnium eruditorum in Belgio excellentissimus, iuri naturali, antea cum aliis disciplinis confuso conturbatoque, suum in disciplinarum ordine locum vindicavit, et deinceps iuris etiam publici doctrina suis fundamentis inaedificari coepta est, novum iureconsultis laborum incitamentum. Nostrates etiam hac tempestate ignaviae non accusandi, sed in universa iurisprudentia excelluisse dicendi sunt, licet ad iuris Romani studium procliviores fuerint et in enarranda patriae historia operam singularem posuerint.

Ad singulos huius aevi iureconsultos si animadvertamus, primi omnium se nobis offerunt illi, qui ad curiam Frisiacam vocati fuere, quos inter multi, non uno tamen nomine, laudari merentur. Etenim propter eruditionis praestantiam in censum veniunt SUFFRIDUS HANIA et PETRUS A RUNIA, inter primos SCHOTANI discipulos primas tenentes. Veniunt IOANNES À GLINSTRA editis *selectarum quaestionum* libris praecipue memorabilis, et IOANNES RHALA, vivam egregii parentis imaginem referens. A sapienti doctrina et inexhausta diligentia IOHANNES SAKKMA et GAIUS NAUTA, optimi Themidos antistites, prae caeteris memorabiles, quorum uterque *Statuta Frisiae* notis illustrare aggressus est, tam ex assidua lectione repetitis, quam e caussis in curia frequenter disceptatis, quorum vero neuter opus ita ad umbilicum perduxit, ut in publicum emitti potuerit. A legationum in utilitatem patriae susceptarum splendore, praeter alios, memorandi duo praesides amplissimi, alter MATTHAEUS A VIERSSEN, summam ab eruditione laudem assecutus, et civitatis nomine, pacis restituendae caussa, in Daniam missus; alter ALLARDUS PETRUS À IONGESTAL, academiae curator et equestris ordinis dignitate spectabilis; optime de iustitia, literis ac republica meritus, qui legationis, ad pacem cum Anglis pangendam, bis fuit particeps.

Inter illos, qui fisco procuratores fuere, plures etiam occurrunt, quorum nondum extincta memoria. Cuinam iureconsultorum incognitus THOMAS HERBAIUS, a pago huic urbi vicino nomen adeptus, vir omni literarum ac disciplinarum genere nutritus, iuris vero peritia excellens, cui felix affuit inge-

nium, et caufis agendis et libris conſcribendis aequaliter aptum? Quantum is humaniori eruditione valuerit, quantumque valuisfet, modo non ante diem abreptus fuisfet, vel ex eleganti *rerum quotidianarum* libello, post mortem edito, luculenter apparet. Non etiam ignobile nomen reliquit ANTONIUS KANNIUS, admodum diligens in iis colligendis, quae memoratu digna in curia iudicabantur, qui, uti muneris, ita industriae fuccesforem habuit IOHANNEM BEUCKERUM, feniorem, virum accurata iuris cognitione inſtructum, e cuius gente praeſtantisfimi iureconfulti quam plurimi prodiere, magna literis et patriae praefidia.

Nec inter illos e nostratibus, qui alio magistratus aut publici muneris genere ornati hac aetate floruere, aliqua fuit fapientium iureconfultorum penuria. Omnes memorare necesfaria vetat orationis angustia. Non tamen omittendus FOPPIUS AB AITZEMA, diverfis legationibus honoratus et diverfa aequalium expertus iudicia. HOOFTIO tamen, historiarum fcriptori, propter eruditionem magni habitus, GROTIO etiam et CORNELIO MYLIO acceptisfimus. Vitae admodum follicitae iucunda duxit oblivia, lectis iureconfultorum libris et effuſo fubinde e vena benigna carmine latino. Quas edidit, *iuris disquifitiones*, in itinere aulaeque ſtrepitu maximam partem concinnatae, auctorem fapiunt doctum, acutum, diligentem et politiorum *literarum amantem*, corrigendis interpretum erroribus aptisfimum, optimis etiam libris fcribendis idoneum, fi in otio et tranquillitate degere concesfum fuisfet et operam in libros impendere. — Non etiam omittere licet ex eadem gente prognatum MEINARDUM AB AITZEMA, FOPPII fratrem, qui Rupellis in Gallia iura docuit, donec ad honorificum munus obeundum in patriam vocabatur; nec huius etiam filium LEONEM, qui iam tenera aetate Mufarum confuetudine ufus est et ad magnam nominis famam pervenit. Vir enim exſtitit impiger et indefesfus, cui in promtu erat diverfarum gentium fermo et varia doctrinarum copia. Negotiorum publicorum peritia maxime excelluit, atque otio, quod fuppetebat, Hagae Comitis degenti ad curanda fociarum Hanfae civitatum commoda, toto ufus est, ad res enarrandas pacis bellique tempore in patria gestas. Hoc autem opere egregie de historia meruit. Nam non tantum omnia accurate tractavit, fed prae caeteris fcriptoribus eo potisfimum laudandus est, quod fumma diligentia ex actis publicis plura conquifiverit, quodque ipfa foedera, legatorum mandata et relationes, imperantium literas et refponfa, aliaque fi-

milia, ſua quaeque lingua, qua ſcripta fuere, mirabili industria adiecerit, adeo ut de fide illorum, quae narravit, nulla prorſus dubitatio posſit afferri. — Sunt et alii inter honoratiores in Friſia homines, iuris ſcientia praeclari, a quorum laudibus, aegre tamen, abſtineo. Invito igitur tacendus est CAROLUS à ROORDA, ſummis in republica dignitatibus functus, quem HUBERUS patriae nostrae decus appellavit. Invito tacendus est GULIELMUS AB HAREN, qui diverſo eruditionis genere, diverſis legationibus in utilitatem patriae felicisſime gestis, pactis pacis foederibus quam plurimis, famam conſecutus est nunquam interituram. Tacendi ſunt alii, quorum gloriam perennem annales Friſici testantur, tacendi ſunt, ne ſuo etiam honore fraudentur, qui fortuna tenuiore contenti, procul a rerum ſtrepitu, lares placide coluerint, quique vel cauſarum patrocinia honeste egerint, vel ſcriptis libris iurisprudentiam illustraverint.

Ex hoc iureconſultorum ordine, praeter HERONEM AB INTHIEMA, ſtrénuum cauſis gravisſimis defenſorem, ſcriptis etiam libris oppido clarum, unus prae omnibus nostra praeconia meretur SIBRANDUS SICCAMA, Bolsverdanus, vir Muſis amicisſimus, politiorum literarum ornatu, recondita antiquitatis doctrina et legum peritia prorſus excellens, qui difficillimum *de iudiciis centumviralibus* locum omnium optime explanavit, nec recentioribus antiquitatis investigatoribus niſi ſpicilegium reliquit. Hoc autem eruditionis genus ipſi cum aliis multis fuit commune, at operam praeterea navavit doctrinae, tunc temporis plerisque neglectae, imo ab illis, qui elegantiorem Romanorum ſapientiam ſectabantur, adunco naſo ſuspenſae, patriae ſcilicet antiquitati et priscis patriae legibus. Hasce leges a CAROLO MAGNO originem repetentes, et illas ſerioris aevi, quae a loco ubi latae fuere, *Opſtalbomicae* dicuntur, primus edidit et in notis adiectis mores ritusque Friſiorum, uti antea fuere, mirifico eruditionis apparatu expoſuit.

Licet vero patriam antiquitatem indagare pauci tantum conati fuerint iuréconſulti, res in patria gestas memoriae mandare eo plures aggresſi ſunt. Una Leovardia, doctorum virorum feracisſima, multos tulit iureconſultos historiarum ſcriptores et inter illos, quorum memoria nunquam delebitur. Etenim ne memorem BERNARDUM GERBRANDUM FURMERIUM, in SUFFRIDI PETRI demortui locum ad conſcribendam patriae historiam publica auctoritate vocatum, plurium librorum auctorem; ne memorem IOANNEM DE VENO,

magistratum Leovardiensem, qui senex admodum *meditationes historicas* conscripsit; hic natus est PIERIUS ille WINSEMIUS, qui una cum iurisprudentia medecinam excoluit, qui mentem studiis philosophicis fatigatam citharae pulsu refecit, dulces musae latinae modos edoctus, qui in historia scribenda simplex fuit, elegans et perspicuus, magni THUANI aemulus, in docenda vero modestus, prudens, sagax, facundus. Hic etiam in lucem editus SIMON ABBES GABBEMA, iurisprudentiae et literarum cultor non contemnendus, historiarum etiam scriptor maxime laudabilis, quem tamen fama longe maior sequeretur, dummodo non premeret magni WINSEMII vicinia. Hic denique vita contigit TOBIAE GUTHBERLETHO, in literis maxime versato, qui non quidem ipse historiarum fuit scriptor, sed qui urbis suae natalis fata, a GABBEMA conscripta, typis exprimi curavit. Variis etiam ornamentis, e iurisprudentia, historia, et antiquitate arcessitis, doctrinam instruxit, et maioribus instruxisset, nisi in ipso aetatis vigore morte praecipiti abreptus fuisset.

Iam illi prodeant in scenam clarissimi iureconsulti, qui hoc tempore, docendi provinciam splendide sustinuere. Qui ex his ad exteras disciplinarum palaestras evocati fuere, numero sunt paucissimi. Etenim praeter FRANCISCUM MEINARDUM, antecessorem Pictaviensem, praeter CYPRIANUM REGNERUM AB OOSTERGA, antecessorem Traiectinum, unus est hic a nobis laudandus DOMINICUS ARUMAEUS, iureconsultus acerrimi ingenii, oratione facillima, memoria tenacissima, et plurimarum linguarum facultate praeditus, qui non e praelectionibus de iure civili, feudali et publico, in academia Ienensi, omnium plausu exceptis; non e causarum frequentia, quibus iudicandis publica auctoritate interfuit, praecipuum laudis argumentum repetit, sed inde praesertim, quod primus omnium iuris publici Germanici disciplinam instituerit, docuerit, et libris quam plurimis ornaverit, quodque ex illius schola profecti sint praestantissimi quique Germanorum de imperii iure scriptores. Ad academiam Frisiacam vocatus ARUMAEUS redituum in patriam abnuit. Quod vero illa repulsa nostris quam minimum nocuerit, illorum virorum meritis et diligentiae debemus, qui tunc docendi munere inter populares functi sunt, quorumque sat multos memorari oportet.

Eorum laudibus supersedeo, qui licet iureconsulti fuerint, non tamen iura, sed literas vel philosophiam docuere. Nil igitur de THEODORO LEONTIO dicere fert animus, nil de PETRO MOLLO, nil de HENRICO DE VE-

NO, qui iuris, medecinae et philofophiae laurea ornatus, unam theologicam non ambivit. — E iuris profesforibus primus nobis occurrit MARCUS LYCLAMA à NYEHOLT, dignus academiae Franequeranae alumnus, cui, quam acceperat, doctrinae copiam, cumulatiore menfura postea rettulit, forte tamen nimium e praeftantia fpiritum fumens. Nam abundantis ut erat ingenii et exquifitae doctrinae, pudendum averfabatur faeculi fui morem alienas defcribendi proque fuis audacter vendendi cogitationes. Hinc faepius gloriabatur, fe fulgorem allaturum, ubi alii nil nifi fumum fecerant. Licet haec iactantia non quidem inanis fuerit, fed factis promisfionem faepius impleverit, eo tamen maior illius praeftantia fuisfet, quo minor fuperbia. Infignem iuris peritiam literarum elegantia decoratam redolent, quos edidit, *Membranarum* ac *Benedictorum* libri, nil vulgare continentes. Splendidisfimum illud academiae decus, post paucos annos, respublica fibi vindicavit, et praetoris honoribus ornatum ad fupremum Belgii confesfum delegari voluit. Non tamen literas tueri defiit LYCLAMA in altiora loca provectus, equitis etiam fancti Marci infignibus a Veneta republica auctus, fed academiae, quam antea diligentia fua ornaverat, dignus curator praefuit. — Dum antecesforis munere fungebatur, affuit illi collega, laboris et gloriae focius, TIMAEUS FABER, Leovardienfis, dotibus, quae hominem quaeque iureconfultum exornant, omnibus inftructus. Iam illo tempore, quo fe in academiam patriam contulerat, praeclara quaevis de ipfo ominati funt omnes. Erat enim in illo fumma praeceptorum fuorum obfervantia, fumma erga aequales modestia, fumma denique et incredibilis discendi cupiditas. Nec, quae iuvenem commendabant, in viro defideratae virtutes. Nam fi quid laudis redundat a probitate fincera, fi quid a comitate morum, fi quid ab infracta diligentia, illud omne FABRO tribuendum. Ingenio praeterea felici ac doctrinae fingulari, docendo fcribendoque manifestatae, fingularem iungebat modestiam, tantam quidem, ut fui effigiem pingi noluerit, ne forte vanitatis aut fuperbiae argueretur. At gloria, quam fugiebat, iam viventem asfecuta est, nec mortuum deferuit, clarumque nomen ad posteros transmifit. — Quam difficile fuerit damnum reparare, per tanti viri obitum academiae illatam, vix est quod memorem. Felix igitur dicenda fuit, quae BERNARDUS SCHOTANUM, dignum HENRICO patre filium, FABRO fuccesforem nacta fit; felicior tamen praedicanda, fi non illum brevi post ad Traiectinos et deinde ad Leidenfes migrantem amifisfet! Egregia enim praelucebat

in eo iuris peritia, literis ornata; praelucebat iudicium studiis mathematicis exacutum, quam disciplinam tam firmiter tenebat, ut illam una cum iurisprudentia Traiecti publice docuerit. Hisce dotibus accedebat docendi simplicitas, inutilem ostentationem fugiens, quam etiamnum in scriptis eius miramur, et summa aequitatis observantia, adeo ut illum, quantum legum scientia, tantum etiam agendi secundum leges dexteritate praeditum, HUBERUS laudaverit. — Qui SCHOTANO collega fuit MARTINUS WYBINGA, Harlinganus, famam tenuiorem reliquit, longe superatus ab HENRICO IOANNE RHALA, Leovardiensi, viro in philosophia, literis et iure versatissimo, qui scholas suas, historiarum et eloquentiae studiosis per annos duodeviginti frequentatas, tandem iurisprudentiae studiosis aperuit. Non denique omittendus TACO GLINSIUS, antiqua stirpe prognatus, qui per sex annos academiam decoravit, uti iuris civilis, ita praesertim illius, quod ad mercaturam remque nauticam pertinet, maxime gnarus.

Aut ego fallor, A. A., aut haec sufficerent ad suam gloriam saeculo etiam decimoseptimo vindicandam. Ulterius tamen progrediendum non est, nisi duabus splendidissimis iureconsultorum familiis, et fori et curiae ornamentis, digna laude ante celebratis, quarum altera a IACOBO BOURICIO, altera ab ULRICO HUBERO originem ducit.

Quemnam vero, ex illustri BOURICIORUM prosapia maiori praeconio excipiam, an IACOBUM, gentis auctorem, an GISBERTUM, an IOANNEM, an utrumque HECTOREM, omnes IACOBI vel filios vel nepotes? Pietas primum parenti locum assignat, expertissimo causarum patrono, qui, licet provecta demum aetate animum ad scribendum appulerit, libros tamen egregios edidit, praesertim de muneris sui dignitate et officiis, non tantum in Frisia, verum etiam in reliquis Belgii partibus, imo in Germania, frequentissime lectis. Non tamen diutina rerum forensium tractatio mentem a iuris philosophia alienavit. Etenim annis iam gravis, e veterum iureconsultorum, praecipue ULPIANI, fragmentis, in opere Digestorum servatis, sapientiae civilis praecepta collegit. — Qui paterni muneris erat consors GYSBERTUS, iureconsultum se praestitit patre dignissimum, sed ante diem decessit, uxori, liberis, cognatis et patriae tristi desiderio relicto. — Longius protracta est fratris eius, HECTORIS, vita, adeo ut plura etiam in patriae utilitatem conferre potuerit et revera contulerit. Academiae enim Frisiacae amoenissimo ingenio et hilari

eruditione plurimum profuit; in curia diligentissimus senator exstitit; operam denique suam petenti Reipublicae non denegavit, in negotiis etiam molestis ac difficilibus. E tot tantisque occupationibus, quae HECTORIS huius vitam implicabant, vir tamen operosus tempus eripuit, quod in literarum poneret et iurisprudentiae studio Musarumque cultu. Otii sui fructus paucos, sed suaves et odoratos reliquit, orationes scilicet, disputationes et carmina nonnulla, comto floridoque stylo conscripta. Idem qui in HECTORE fuerat Musarum et Themidos amor, iure quasi haereditario, venit ad filium, IOANNEM, curiae Frisiacae senatorem, qui, praeter alia, *de iudicis officio* utilissimam disputationem conscripsit, cuique e filio IACOBO iureconsulto, duo nepotes fuere, IACOBUS et HECTOR, alter praetoris, alter senatoris, dignitate conspicuus.

Tandem ad HUBEROS, clara inter eruditos nomina, pervenit oratio. Primum inter illos locum occupat ULRICUS, Doccomiensis, iureconsultus omnes alios suae aetatis longe exsuperans. Nec illud fato aut fortunae, sed suae diligentiae studiisque prudenter institutis debuit. In prima enim iuventute tardioris erat ingenii, postea tamen ad laborem et industriam fortiter erecti. Semel vero gustatis literarum deliciis, tanto illorum amore incensus fuit, ut decimum sextum agens aetatis annum, linguam Graecam et Latinam calluerit, et, nomine academiae nondum dato, omnes cantus Davidicos carmine latino singulosque diverso metri genere expresserit. Neque mox linguarum studia plurimorum exemplo deseruit, aut historiam ac philosophiam leviter attigit, sed omne illud doctrinarum genus familiarissimum sibi reddidit. Tanta penu instructus ad iurisprudentiam accessit, in qua praestantissimos quosque antecessores, Franequeranos et Traiectinos, praeceptores habuit. Vix autem annum a vicesimo alterum impleverat, cum ipsum in Germania degentem evocarunt Frisiae proceres, ut eloquentiam et historias in patria profiteretur. Mandatam sibi provinciam, diffusa tantum eruditione rite tuendam, aegre suscepit, viribus diffidens; susceptam autem splendide administravit. Nam, sive numerum auditorum spectemus ad scholas eius quotidie affluentem, sive gratam orationem et vim dicendi singularem sive docendi facilitatem, ab omni eruditionis ostentatione alienam, sive admirabilem laboris pertinaciam, nil est, quod non laudemus. Fallor equidem, A. A. et falluntur alii, aut edidit HUBERUS stupendae diligentiae exemplum unicum et prorsus inauditum, qui iuris etiam do-

cendi facultate donatus, omnes diei horas, a sexta matutina ad vespertinam octavam, una tantum prandii excepta, publicis privatisque exercitiis totas impenderit! Fractam certe corporis valetudinem doluisset, nisi brevi post, relicto literarum stadio, in sola iurisprudentia operam collocasset. Tunc vero crescere in dies illius fama, adeo ut ipsum Leida plus semel voluerit. Nec miretur quis repetitos illos Leidensium conatus! HUBERUS enim non tantum egregius erat iuris civilis interpres, qui legum doctrinam ex ipsis fontibus, ex historia et antiquitate docte illustraret, et in usum etiam forensem adhiberet, nulli sui temporis secundus; sed praeterea, quod nemo ante eum erat aggressus, *ius publicum universale*, a constituto iure separatum et ab arte politica distinctum, primus omnium in scholis tractavit, viam secutus, quam digito quasi monstraverat summus GROTIUS. — Cum ita Academiae, per annos vigintiduo, praeclare consuluerat HUBERUS, in curiam Frisiacam senator lectus est, at, exacto triennio, hoc munere sponte se abdicavit et ad academiam, quam sibi adeo devinctam habebat, reversus est, idque conditionibus admodum honorificis, quales nec antea, nec post, cuipiam professorum oblatae fuere, ne scilicet ad Leidenses, duplici repulsa non deterritos, tertium vocatus magno Frisiae detrimento abiret. Per omne reliquum vitae tempus, bono publico, uti solebat, inserviit, tam institutionibus domesticis ac disputationibus, quam scriptis editisque libris. Mortuus non omnis interiit, sed gloriam superstitem habuit, merito celebratus a morum gravitate, ab infatigata industria, ab ingenii alacritate, ab animi capacitate, a tenaci memoria, a subtili ingenio, a dicendi facultate, a perspicuitate docendi, a familiari denique consuetudine, socraticis sermonibus madente. Scripta HUBERI omnia spirant ditissimam iuris sapientiam et accuratam literarum cognitionem. In longum traheretur oratio, si vel praecipua enumerarem, missis etiam illis, quibus lites iusto animosius agitatae fuere. Sufficiat igitur hic vobis pauca duntaxat in memoriam reduxisse, et principi quidem loco libros de *iure civitatis*, quibus disciplina, recenter ab ipso instituta, deinceps etiam ab aliis elaborata, continetur. Hisce subiungo *praelectiones iuris civilis*, nulli commentariorum inferiores, quae, vivente adhuc HUBERO, in foris Belgicis et Germanicis, maxima auctoritate habitae. Non quidem defuere, qui hoc opus Huberianum tironibus literarum cognitione non penitus imbutis, eruditum nimis et obscurum existimaverint. Hoc vero iudicium tantum ab iis proficisci

potuit, qui inculta imperitaque mente ad iurisprudentiam venire turpe non existimaverint. Illi enim, qui antiquitatis et historiae non prorsus imperiti, uberrimum fructum percipient ex HUBERI libris, docte simul et perspicue conscriptis. Disquisitiones enim altioris indaginis, quae literarii potissimum argumenti, in *digressionum* libros retulit, omnibus iuris cultoribus suspiciendos. — Nullo vero opere de popularibus adeo meruit, nec famam suam ad nostra usque tempora gloriosius protraxit, quam elaboratissimo illo, quod de *iurisprudentia hodierna*, in Frisiorum utilitatem, Belgica lingua, composuit, observationum et vigiliarum per triennium fructum mirabilem. Ex opere illo docti pariter et indocti sapuere. Plura enim illud exposita continebat, quae caeteroquin illos laterent, quibus latini sermonis ignorantia aditum praecludebat ad ipsum legum sacrarium; plura etiam, quibus eruditi, propter lucidum rerum ordinem et exempla ab usu forensi depromta, delectabantur. — Dolendum certe est, A. A. tantum iuris sacerdotem, iam ante sexagesimum aetatis annum fate cessisse. Sed suo magis, quam civium suorum, tempore exstinctus est, nomine immortali gavisus, et relictis inter liberos filiis duobus, HERMANNO et ZACHARIA, altero prudentiae paternae, altero eruditionis haerede. — HERMANNUS patris institutione cultuque instructus, nondum emenso studiorum itinere, iam publico senatus academici consulto laudatus est, tanquam literarum ornamentis insignem parentis imaginem referens; dein vero muneribus auctus egregias ingenii dotes in patriae commodum salutariter adhibuit, bonis omnibus magni aestimatus. — ZACHARIAS, patris vestigiis ingressus, primum academiae, dein vero curiae decus exstitit et utramque spartam egregie ornavit. Nec profecto ab ea, qua fuit, antiquitatum et politioris iurisprudentiae peritia, eloquii facilitate, perspicuitate docendi promtaque in respondendo consilii copia, vulgare quidquam sperabatur. Spes etiam ad irritum non cessit. Arguit illud auditorum numerus in celebri illius schola ad bonum publicum formatus. Arguunt praeterea *dissertationes iuridicae et philologicae*, aliaque scripta, quibus plura iuris publici privatique capita e fontibus explicantur, sparsis ubique amoeniorum literarum floribus. Arguunt denique multa illa, quibus iurisprudentiam hodiernam a patre compositam ex eruditionis ubertate locupletavit in magnam civium suorum utilitatem.

En igitur A. A. adumbratam gloriam et BOURICIIS et HUBERIS, splendidissimis utrisque iureconsultorum familiis, ab exculto legum studio quaesi-

tam. En adumbratam caeterorum etiam iureconſultorum praeſtantiam; quibus Friſia nostra, ſaeculo decimoſeptimo, merito ſuperbiebat. Reſtat adhuc, ut etiam ad illos animum advertamus, qui nostrae aetati viciniores fuere.

Si attendamus ad ea, quae, dum profesſoris munere fungebatur, publice questus est ULRICUS HUBERUS, tantam aevo ſuo in Friſia fuisſe doctorum iureconſultorum penuriam, ut antecesſores ad academiam patriam e terris longinquis, Gelria, Germania ac Suedia conquirendi et evocandi fuerint; ſi, inquam, ad illa attendamus, non est profecto, quod Themidi Friſiacae laetam cultorum frequentiam ſequenti aetate augurari nobis liceat, et metus nos invadat necesſe est, ne ab avito *Friſiorum* in iurisprudentiam ſtudio turpiter recesſerint posteri degeneres. At egregie *fefellit augurium* A. A.! Forte ad animos iuvenum acrius impellendos, de languenti in Friſiis iurisprudentiae ardore questus est HUBERUS, cum tamen ipſe ſuo exemplo ſuam querimoniam mitigaverit, a filiis prorſus ſublatam. Non quidem numerus iureconſultorum, qui ſaeculo proxime elapſo inclaruere, cum illo comparandus est, qui ſaeculis prioribus floruit. At non inde quis efficiat, in deterius esſe mutata Friſiorum ingenia. Etenim quo magis exculta fuit iurisprudentia et ab optimis interpretibus expolita, eo difficiliori certe labore iureconſultis recentioribus ad nominis famam fuit enitendum. Praeterea non defuere tunc temporis inter Friſios iureconſulti, cum optimis quibuscunque vetustioris aevi comparandi, ſed non omnes animus est enumerare. Viventes enim taceo, ne laudibus meis ipſorum verecundiae offendatur, nec forte dicentem gratus abripiat animus in illos iureconſultorum nostrorum, quos praeceptores audire mihi contigit, ſive populorum fata et Romanam antiquitatem, ſive iuris philoſophiam explicantes. De ſolis igitur mortuis dicam, non quidem numero multis, ſed auctoritate gravisſimis et nominis fama clarisſimis.

Initio huius ſaeculi iurisprudentiae facies, ab ea, quae ante fuerat, diverſa non conſpicitur. Romanorum leges ſummis in deliciis habebantur et illarum interpretationem e literis et historia repetebant optimi iuris cultores. Elapſa iam maxima ſaeculi parte, ius, quod antiquitus in patria viguerat, una cum imperio moribusque veterum Friſiorum investigare viris eruditis maxime pla-

euit. Ubi tempus illud ad finem vergebat, ubi civiles discordiae Rempublicam agitabant, ubi de naturali ac publico iure, cum in summis civitatum concessibus, tum in comitiis minoribus, disputabatur, ubi de legibus innovandis et corrigendis undique fuit conclamatum, ad illa omnia mentem etiam appulere, qui caeteris praestabant, iureconsulti, ut iudicium ipsis in promtu esset, quid patriae civiumque commodis conveniret, quidve repugnaret. — Age A. A. ad singulos, qui illo saeculo floruere, iureconsultos, animum advertamus!

Quam et antea quasi dignissimum eruditionis et iustitiae templum oculis primum lustravimus, curiam Frisiacam, denuo nobis apertam ingrediamur. Hic se nobis offert laudatissimus HUBERI aemulus, DOMINICUS HAMERSTER, Leovardiensis, per annos quadraginta et octo, quod paucis contigit, ordinis senatorii decus. Hic non tantum consilio, prudentia et eruditione inter muneris socios plurimum valuit multumque iustitiae profuit, sed omnes iurisprudentiae cultores opere gratissimo donavit, ad illustranda Frisiae statuta praeclare conscripto, unde nova lux foro Frisiaco affulsit. — Huius egregii iureconsulti exemplum postea secutus est SIMON BINKES, Stavriensis, vir indefessi laboris et solertis ingenii, qui eadem statuta commentariis ornavit, illud praesertim agens, ut e comparato antiquorum ac recentiorum constitutionum argumento in mutatam legislatoris voluntatem inquireret. Nec medio tempore in ordine amplissimo defuere, quorum nomina prae caeteris memoranda sunt. Licet enim per biennium tantum curiam ornaverit, ad alia deinde munera vocatus, hic tamen loci non est praetereundus IOANNES VEGILIN à CLAERBERGEN, vir, uti in aliis doctrinis, ita in politioribus literis, graecis praesertim, maxime versatus, quique in rebus ad aerarium pertinentibus patriae commodis fidelissime prospexit. — Ab ubertate doctrinae ac subtili ingenio nomen adeptus est IANUS DE KEMPENAER, diligens etiam rerum Frisicarum investigator. — Sui quoque desiderium collegis non leve reliquit QUIRINUS BLAVIUS, peritissimus iureconsultus, ne alios excitem, quorum recentior est memoria.

Ad senatoriam quoque dignitatem non quidem in Frisia, at in vicina regione Groningana evectus fuit iureconsultus excellentissimus, SACO HERMANNUS AB IDSINGA, Harlinganus. Hic, si quis alius, eleganti doctrina imbutus ad iurisprudentiam venit, cuius cultor exstitit egregius. Iuvenili adhuc aetate le-

ges Quiritium antiquisfimas, regias praefertim et decemvirales, e penu literaria illustrando, ad optimos iuris interpretes referri meruit, et vehementer dolendum est, integrum ad tabulas duodecim commentarium, quem fcribere meditabatur, abfolutum non fuisfe. Postea enim Romani iuris ftudio nocuisfe videntur curae, quas in patrias leges contulit. Etenim in *iure publico foederati Belgii* enarrando operam pofuit longam et eruditam, illa tamen non utiliorem, quam in iure Romano collocaverat.

Inter illos e iureconfultis, qui tunc temporis honoribus in Republica fulfere, duos tantum memorabo caeteris palmam praeripientes. Alter est ADRIANUS BERGSMA, Doccumanus, amplisfimi BYNKERSHOEKII gener, qui primum caufarum patrocinio feliciter gesto nomen adeptus est ac deinde ad fummos dignitatis gradus adfcendit. Alter vero GEORGIUS FREDERICUS SCHWARTZENBERGIUS, praetor Menaldumanus et academiae curator, praeftantioris doctrinae copiis nutritus, patriae praefertim *antiquitatis et patriarum* legum diligens fuit et eruditus investigator, uti vel unum testatur, quod molitus est, opus vastisfimum, decreta et edicta Frifiae, pretiofisfima veteris aevi monumenta, continens. Inceptum tamen laborem ipfi non licuit abfolvere, immatura morte praecepto, in magnum patriae, literarum et academiae detrimentum, quibus decus et praefidium fuerat.

Ad illos iam properandum, qui in clarisfimo profesforum ordine doctrinarum commodis egregie prospexere. — Qui primo loco nobis occurrunt duumviri, fatis admodum diverfis ufi funt. Alter enim DOMINICUS BALCKIUS, Leovardienfis, multa florens auditorum corona, a docendi ratione plana et facili laudem asfecutus, academiae Frifiacae ultra annos quadraginta profuit et aetate provectiori vitam deferuit. Alter vero GEORGIUS ARNALDUS, Franequeranus, vix ordini profesforum adfcriptus, morte tristisfima extinctus est. Iactura ex illo decesfu literarum et iurisprudentiae ftudio allata, nullam accipit aeftimationem. Iam aetate tenerrima pueri diligentia abundantem aliquando eruditionis fegetem promittebat. Nondum enim annos duodecim natus, HOMERUM et VIRGILIUM, SALLUSTIUM ac THUCYDIDEM, PINDARUM et HORATIUM tenellis manibus verfabat et carmina condebat, latina non tantum, fed et graeca, erudita fimul et numerofa. Iuvenis literas et historiam felicisfimo ingenio et asfidua meditatione profequutus est. Veterum libris acre iudicium adhibuit, ut bona fecerneret depravatisque priscum nitorem redona-

ret. Magnifico prorſus apparatu inſtructus ad iurisprudentiam accesſit, quam brevi temporis ſpatio ſui fecit dominii. Virilem prae ſe ferunt doctrinam a iuvene conſcriptae ac defenſae, *de iure ſervorum* disputationes, et quidem tantam, ut *lectoris in iure* titulum auctori attulerint. Hoc dum munere ſplendide fungebatur, *coniecturarum* libros eleganter elaboratos in lucem emiſit, quos ſummo BYNKERSHOEKIO probatos fuisſe, praeconii ſit loco. Cunctorum votis ARNALDUM ad altiorem dignitatem evehi poscentibus mox procerum favor reſpondit; iam ad ordinem clarisſimum vocatus est; iam laeta tenuit omnes exſpectatio de fructibus aetate virili provocandis ab eo, qui iuvenis maturos obtulerat! At luſit omnes ſaeva Libitina! Tumulo condita et ſpes praeceptorum et iuvenum deſideria; quique optaverant ARNALDUM audire novum munus feliciter auſpicantem, celebratis exſequiis, funebrem defuncti laudationem, a TIBERIO HEMSTERHUSIO, lacrimis admixtis, recitatam, auribus accepere!

Post ARNALDI aetatem aliquot annis iurisprudentiam in Friſiorum academia docuit ELIAS WIGERI, Wolveganus, vir iuris peritisſimus et discipulorum ingenia ad iurisprudentiam uſumque forenſem conformare aptisſimus, qui postquam ſat longum tempus erudiendae iuventuti impenderat, fisci procurator factus est eamque dignitatem ſtrenue gesſit.

Hisce profesſoribus, quibus academia Friſiorum merito gloriata est, duo iungantur alii, licet aetate dispares, quorum alter Leidae iurisprudentiam ſumma cum laude docuit, alter antiquae literaturae ſcientia apud Groninganos inclaruit, ambo Leovardienſes, ambo ſcholae Franequeranae alumni. Primus illorum GERLACUS SCHELTINGA, unus e praeſtantisſimis ſui temporis iureconſultis, iam aetate iuvenili docte *de emancipationibus* disſeruit, ut omnes, qui illud argumentum tractavere, longo intervallo reliquerit. Variis dein elegantioris argumenti orationibus optimum ſe praeſtitit iuris antistitem et loco ſuo dignisſimum. Discipulorum et numero et excellentia floruit, quorum inter primos nuncupandi DIONYSIUS GODEFRIDUS VAN DER KEESSEL et HERMANNUS CANNEGIETERUS. — Alter, qui aevo ſeriori floruit, IOANNES RUARDIUS, ab inſigni doctrina et ab accurata in erudiendis iuvenum ingeniis arte laudem adeptus, licet in iurisprudentia non mediocriter verſatus fuerit et utilem in illam collocaverit operam, publicis etiam lectionibus manifestatam, maiori tamen industria literas antiquas proſequutus est, quarum

venustatem plene perſpexit, et maiori ardore Muſas coluit, a quibus ſuavem latini carminis facundiam acceperat. Gratum mihi foret in dilectisſimi praeceptoris memoriam excurrere! Sed iam ad finem perducenda oratio.

Uti aetas ſuperior totas quaſi iureconſultorum familias tulit, ita et ſaeculum illud, in quo nunc moramur, merito ſeſe extollit patre filiisque duobus, qui, nescio an non unico exemplo, omnes, praeter alias, Friſiacam etiam academiam ornavere. — Quem vicina Harlinga nascentem vidit, IACOBUS VOORDA, an una cum filiis, BAVIO, Franequerano, et IOANNE HENRICO, Traiectino, praeſtantisſimis iureconſultis ſit annumerandus, nulla est inter eruditos controverſia. IACOBUM quod attinet, huius praeſtantia rara certe ac ſingularis dicenda est, quippe cuius ſcripta ita ſunt comparata, ut, ſi indocta grex rabularum excipiatur, omnes iuris Romani cultores eosque diverſisſimos alliciant. Sunt enim inter illos, quibus ante omnia cordi est, ex ipſis iuris fontibus pura ſemper et limpida haurire, nullo ſqualore turbida. Hisce quam maxime placeant necesſe est, *interpretationes et emendationes* a IACOBO VOORDA, ſummo ingenio et eleganti eruditione propoſitae, quibus multa iuris loca a vitiis purgantur. Alii de verbis legum minus ſolliciti, eo potius iuvantur, quod illarum argumentum ordine idoneo proponatur, quodque iuris doctrina ab iniectis dubitationibus vindicetur. *Hi quemnam iuris interpretem* nostro potiorem inventuri ſint, prorſus neſcio, cuius *commentario ad legem Falcidiam*, pulcherrimo historicae interpretationis exemplo, novas illustrandi iudicandique vias aperiente, nil potest haberi doctius et evidentius; in cuius *electis* difficiliora quaedam explanantur praetorum edicta plurimaeque enodantur iuris quaestionis ſumma intelligentis iudicii ſubtilitate. Alii denique neo iuris fontes curant, nec legum interpretationem, niſi ad uſum adhibeantur et illos iuris doctores caeteris praeſtare exiſtimant, qui doctrinam adhibeant ad negotia in foro gerenda. His etiam noster abunde ſatisfecit, uti arguunt *differentiae iuris Romani et Belgici*, quibus ſcriptis et praelectionibus frequenter illustratis maxime inclaruit. — E tanto iureconſulto, ſagaci, erudito, longi ſtupendique laboris nunquam pertaeſo, qui geniti ſunt filii, lautisſimam paternae ſapientia haereditatem novis ſemper opibus auxere. — IOANNEM HENRICUM, dignum Romani iuris antistitem et Belgici iuris peritia patre non minorem, utpote Traiecti, non autem in Friſia natum, ex inſtituti mei ratione, ſilentio praeterire me oporteret. Non vero praetereo, cum ipſe

parentibus Frifiis fit editus, academiam etiam Frifiacam fuo eruditionis lumine illustraverit et e fupellectile fua literaria, quae pretiofisfima putabat, fupremo iudicum in Frifia collegio, moriens reliquerit. — BAVIUS denique, patris etiam disciplina formatus, a primis annis elegantiorum literarum dulcedine captus est et germano Latinae poefeos fenfu imbutus. Nec ipfe aetate iuvenili fundendi carminis ardorem cohibuit, fed mentem ftudiis feverioribus lasfatam eo refecit. Licet postea lyra obmutuerit, per omnem tamen vitam non defiit Mufis fimul et Themidi litare. Imo aetate iam provectiori, diem non facile abire patiebatur, cuius non quantulamcunque partem VIRGILIO, HORATIO aliive poetae praeftantiori dicaret. In Themidos autem cultu facerdos exftitit cum paucis comparandus, in omni parte humanitatis perfectisfimus. Quae fuerit eruditionis amplitudo, quae dicendi perfpicuitas et elegantia testantur orationes, quibus honores vel adiit vel iisdem fefe abdicavit, argumentorum gravitate commendabiles; testantur libri, quibus ius Romanum et patrium ornavit, cumulatae eruditionis divitiis referti. An disputationem *de vadimonio* memorem aetati iuvenili confcriptam, doctam fimul et modestam, an vero notas paucas quidêm at bonae frugis plenisfimas, IANI à COSTAE *praelectionibus* adiectas? An laudabo *thefes controverfas*, quibus fe iureconfultum probavit magni SCHULTINGII aemulum? An denique PHILIPPI Regis placita de publica criminum vindicta, quae edidit, ad examen vocavit et notis illustravit omnibus utilisfimis, quibus antea in Hollandia mandatum erat in delictorum auctores animadvertere. Omnia illa fcripta confummatisfimum iureconfultum arguunt, ad illustrandam legum doctrinam formatum, pariterque ad ufum forenfem, abdita etiam disciplinae fuae loca egregie perfcrutatum, dignum non tantum, qui vivus a IOANNE LUZACIO, fummo viro, laudaretur, fed cuius mortui memoria a claro iuris antistite celebraretur. — Haec omnia fi confideremus, A. A. fi praeterea discipulorum, quibus finguli hi e gente Voordana triumviri gloriati fuere, et numerum fpectemus et praeftantiam, nonne dandus est ipfis inter patrios iureconfultos excelfus illustrisque locus?

Qui ultimo loco e Frifiis iureconfultis mea praeconia meretur, licet nullam academiam frequentaverit, nec laurea, doctarum frontium praemio, ornatus incesferit, ultimus tamen non est habendus, nec doctrina, nec ingenio. Plerisque vestrum cognitus fuit iureconfultus ille plane fingularis, honorificum

a ſapientia cognomen asſecutus, PETRUS WIERDSMA, Leovardienſis, et certe vobis omnibus dignus habetur, qui celebri doctorum virorum agmini adiungatur. Puerili aetate in publicis urbis natalis ſcholis literas latinas didicit et a GEORGIO HIDDEMA, magni nominis cauſarum patrono, prima iurisprudentiae elementa accepit, ut aliquando cauſas apud iudices urbanos ageret et tabellionis officio fungeretur. Quisque fictus de luto vulgari, non *aliis* auxiliis adiutus, nec alio eruditionis genere inſtructus, conſenuisſet in obſcuro et mortui fama, una cum corpore exanimi, ſepulcro condita posteros latuisſet. Non ita noster, qui fervidum et inſatiabilem doctrinarum ardorem pectore fovit, quique lumen menti non aliunde allatum, ad ſuum ipſius ingenium accendit. Ad veram et accuratam iuris ſcientiam adſpiravit, utque eo perveniret, ante omnia ad linguae latinae peritiam eniſus est, quae aditum ad ipſos iuris fontes et optimorum interpretum libros patefaceret. Nec inutilem operam navavit, ſed tanta literarum illarum *cognitione comparata*, ut TERENTIUM ac CICERONEM cum voluptate legeret, ad iuris ſtudium ſe totum accinxit; et iuncta acri iudicio ac memoriae fallere neſciae indefesſa diligentia, tantum in iurisprudentia profecit, ut in quibuscunque cauſis prompto ac parato reſpondendi conſilio uteretur. Imo tantam nominis famam conſecutus est, ut, ſi inter nostrates de *cauſa difficiliori dubitatio esſet exorta*, non omnem iste curam adhibuisſe videretur, cui non compertum esſet, quid noster ille de ea ſentiret. At iuris doctrina ita plene perſpecta, industriae ſuae terminum non poſuit. Iuris enim, quod cognitum habebat, fundamentum et originem investigare voluit e philoſophia et historia repetendam. Ut vero hac parte recte ſaperet, nec libros linguis recentioribus, Gallica, Anglica et Germanica, ſcriptos ignoraret, hisce omnibus operam dare non detrectavit, nec in antiquorum Friſionum, Saxonum, aliarumve gentium ſeptentrionalium ſermonem inquirere poenituit. Ingenio ita literarum divitiis locupletato, antiquitatem perlustravit rerumque gestarum memoriam et *praeterea* philoſophorum de iure et legibus cogitata, plerisque tunc temporis *iureconſultis* neglecta, animo prudenter infixit. Uberrimos autem utilitatis fructus ex utroque ſtudio, cum historico, tum philoſophico percepit, uti testantur et libri, quos edidit, et labores, quos in privatorum et patriae commodum ſustinuit. — Misſum facio libellum *de iure ſuffragii in Friſia* ſcriptum, licet is ſummam in auctore peritiam probet, et hic tantum laudabo *antiquas Friſio-*

num leges, quas, fociato labore cum PETRO BRANDSMA, curiae Frifiacae fenatore doctisfimo, accuratius, quam antea factum, in publicum emifit et notis illustravit aequalem in auctoribus et mentis fagacitatem et antiquitatis peritiam arguentibus. — E libris philofophorum asfidue lectis et mente volutis, factum est, ut in iure publico plurimum valuerit et, procellarum civilium tempore, faepius de gravisfimis iuris illius quaestionibus felicisfimo fucces-fu refponderit. — Ex utroque et historiae et philofophiae ftudio legum ferendarum fcientiam acquifivit omnino fufpiciendam. Ex Anglis BLACKSTONIUM et HARRISIUM, e Gallis MONTESQUIEVIUM et DAGESSAVIUM, ex Italis FILANGIERIUM, familiares habebat et ab his aliisque didicerat, quibus legibus peregrinae gentes regerentur, quarum conftitutiones cum patriis comparabat. — Ubi mutata fuit in fine faeculi proxime elapfi Reipublicae facies, de legibus cogitatum est iisdem univerfae civitati fcribendis. Poenas etiam militibus propter delicta infligendas in codicem referri placuit et ad nostrum WIERDSMA, utpote et legum et rei militaris peritisfimum, ventum est, ut laboris illius perficiendi auctor fieret. Hic, licet illorum partibus non faveret, quorum manu tunc temporis Respublica gubernabatur, ideo tamen, quia praefens civitatis ftatus ipfi displicebat, operam in patriae utilitatem impendere non denegavit, fed provinciam fibi delatam lubens fuscepit, fusceptam autem, novistis A. A. carceri mancipatus confummavit. Imo, (aegre posteri fidem adiungent), tanta fuit illorum temporum infelicitas, ut vir nullius criminis fibi confcius, nulla culpa pallescens, in carcerem fuerit coniectus; nifi pro culpa et crimine fit habenda ingenii et eruditionis excellentia! Legum vero codice, ita in carcere abfoluto, postea in fupremis Reipublicae comitiis fancito, fapientisfimis quibusque probato, per decennium ufi funt nostrates, donec una cum aliis Belgarum legibus, ab advenis peregrinis reiectus est. — Non vero hoc uno labore noster WIERDSMA patriam fibi devinxit, fed ubi legum civilium codicem in Batavorum ufum confcribere publici fuit confilii, rogatus est noster, ut in laboris difficillimi focietatem veniret. Venit autem et diligentia pariter ac fagacitate egregiam collegarum laudem meruit. Quae ad ius haereditarium pertinent, quae ad nuptiarum ritus, ipfe follicite pertractavit et in ordinem redegit. Ad alia gravisfima iuris capita, tutelas fcilicet et obligationes, asfecurationes etiam et ius cambiale, quod vocatur, a muneris fociis elaborata, fuas obfervationes in medium pro-

tulit, ingenio ſuo certe non indignas. Licet quidem ſucceſſibus caruerit labor a viris doctiſſimis impenſus et poſtea legum codex latus ſit magis ad Gallici codicis modum conformatus, debita tamen laude non deſtituantur nobiliſſimi illi iureconſulti, qui bene de patria merendi ſtudium rebus ipſis et factis probaverunt. — Poſt tot operas publicae utilitati dicatas, ad ſummos in civitate honores ſummo iure noster adſcendit, donec annis ſaturatus, dignitatibus auctus et bonis omnibus magni aeſtimatus, e vita deceſſit. Suo autem exemplo, ſi quis alius, confirmavit, quid valeat labor indefeſſus, ſuoque exemplo viam monſtravit, qua immortalem nominis famam mortalis conſequatur.

Ecce, Populares, quae de noſtris iureconſultis dicenda habui, *felix* omnino praedicandus, ſi mea oratio viventes ad laudis aemulationem impulerit et ferventem patriae amorem in pectore excitaverit! TULLII *verbis, leviter inflexis*, iam finem orationi impono: „Si nos, id quod maxime debet, nostra „patria delectat, cuius rei tanta est vis ac tanta natura, ut *Ithacam illam*, „in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus vir immor„talitati anteponeret: quo tandem amore inflammati eſſe debemus in eiusmodi „patriam, quae domus est virtutis, iustitiae, dignitatis!"

Tranſeo iam ad illa, quae reſtant, muneris officia et breviter dicam, quid noſtro Athenaeo, me rectore, contigerit fauſtum vel adverſum. — Neminem e curatoribus, e profeſſoribus neminem fatis functum lugemus. Locum tamen in utroque ordine, ſolenni hocce die, vacuum adſpicimus, alterum CONRADIO occupandum, ALLARDIO alterum, ſi omnia e noſtris votis ceſſiſſent! — At licet neminem e noſtris morte ſublatum deploremus, uni tamen e collegis alio migranti triſtes valediximus. HENGELIO, ſcilicet Amſtelaedamum profecto, imminuta fuit noſtri collegii dignitas. Varia enim et eleganti eruditione florebat; lectionibus theologicis et philoſophicis de iuventute doctrinarum ſtudioſa praeclare meruerat; ſacris orationibus recitatis, omnes, quotquot religionem amabant, ſibi maxime devinxerat; collegis denique ſuis perquam erat gratus propter animi candorem et mentis benevolentiam, ſemper eandem. — Quo vero minus noſtrum HENGELIUM deſideremus fecit Clariſſimi AMERSFOORDTII adventus, cui de munere modo feliciter auſpicato ex animo gratulor.

Quod iuvenes attinet, Athenaei alumnos, numerum illorum auctum fuisſe laetamur, ut iam ultra triginta excurrat. Plerique illorum ſe morum honestate et urbanitate commendant. Diligentiam adhibuere multi laudabilem, imo nonnulli praeclaram, aliis omnibus imitandam.

Grata fuit Athenaeo, grata praeceptoribus reportata a duobus e nostris in publico certamine victoria. — Alter illorum FRANCISCUS BINKES, iam antea praemium literarium apud Groninganos conſecutus, nunc a Leidenſi iureconſultorum ordine victor denuo declaratus est, expoſita doctrina, quae in CICERONIS libris *de officiis* continetur. Sit ipſi novus ille honor incitamenti loco, ne de via decedat, quam hactenus ivit, ad veram et accuratam eruditionem ducente. — Alter vero PETRUS CAMPERUS praemium literarium in eodem apud Leidenſes certamine meruit, disputatione conſcripta *de* IUSTI VONDELII, *poetae tragici*, *virtutibus*. Ipſi iam Traiectam profecto de honore coram gratulari nequeo; gratulor igitur patri, de filii ſuccesſu iuste laetato.

Haec de fatis Athenaei ſufficerent, niſi iter a Rege Augustisſimo in Friſiam factum commemorandum ſuperesſet. Etenim ubi de adventu Regis in urbem Leovardiam conſtitit, ſtatim ſalutatum ivimus, illustrem et eximium artium ac disciplinarum fautorem patronumque. Postridie Rex Franequeram venit, in magnam civium laetitiam. Hic, comitante filio, Belgii principe ſerenisſimo, comitante illustrisſimo Friſiae gubernatore, comitantibus aliis viris dignitate et munerum ſplendore conſpicuis, comitantibus gravisſimis curatoribus et magistratibus urbanis, nostrum Ahenaeum inviſit. Profesſores ipſum denuo ſalutantes humanisſime excepit, uti et delegatos ex Athenaei alumnis, omnium nomine gratulantes. Plura deinde, quae ad Athenaeum pertinent, Bibliothecam, locum disciplinae phyſicae inſtruendae recenter accommodatum, hortum aliaque Rex perlustravit, mox alio profectus. Regis comitatem omnes laudavimus omnesque ſperamus, fore ut ex honorifica illius praeſentia nova felicitatis incrementa Athenaeo accedant!

Id unum nunc ſuperest, ut te, clarisſime collega, SICCO ENS, Medicinae

doctor et professor, in annum sequentem rectorem designatum, publice renuntiem; te igitur rogo, ut huc iam accedas.

Salve, rector magnifice! Trado tibi, antea mihi tradita, prisca rectoris insignia. Trado tibi album Athenaei, cara praeceptoribus iuvenum nomina complexum. Annus sit tibi faustus ac felix. Tuos nostrosque conatus publico bono esse iubeat Deus Optimus Maximus!

IACOBI AMERSFOORDT

ORATIO

DE

RELIGIONIS CHRISTIANAE
POPULARITATE,

PUBLICE HABITA

IN ATHENAEO FRISIACO.

Die VII Octobris, A. MDCCCXVIII.

*QUUM THEOLOGIAE PROFESSIONEM
SOLENNITER AUSPICARETUR.*

GENEROSISSIME ET AMPLISSIME FRISIAE GUBERNATOR.

ATHENAEI FRISIACI CURATORES, VIRI PERILLUSTRES AC NOBILISSIMI.

ATHENAEI MAGNIFICE RECTOR.

PROFESSOR HONORARIE, ET CETERI QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CELEBERRIMI.

DIVERSORUM CHRISTIANAE ECCLESIAE COETUUM SACERDOTES ADMODUM REVERENDI.

ARTIUM LITERARUMQUE DOCTORES CONSULTISSIMI.

QUICUNQUE PRAETEREA SIVE MUNERUM DIGNITATE, SIVE AMORE DOCTRINAE, INSIGNES, AD HAEC SOLENNIA CELEBRANDA CONVENISTIS, OMNIUM ORDINUM AUDITORES HUMANISSIMI.

VOS DENIQUE PRAESTANTISSIMI IUVENES, HUIUS ATHENAEI ALUMNI EXOPTATISSIMI.

Quum nuper, in Harderovicenâ Orientalium Literarum Profesſione auſpicandâ (1), his praecipue reliquam aetatem conſecrarem, non putavi fore ut,

---

(1) Oratione *de Studio Literarum Arabicarum, variis post renatam in Europa doctrinam aetatibus, identidem variato*, habitâ et editâ Harderovici Ao. 1816.

nondum exacto triennio, primarii ſtudii mei ab illâ disciplinâ ad alteram convertendi necesſitas incideret. Neque adeo illud, quod in accipiendâ huius novi muneris conditione ſignificavi, hic repetere alienum est, maluisſe me, quibus literis tunc me vovi, iisdem porro potiorem operam navare. Quod non ita dico, quaſi in Theologiae disciplinâ minus aut gravitatis aut iucunditatis, quam in aliâ quâlibet, inesſe exiſtimem; aut quaſi eius me poeniteat pigeatve ſtudii, quodcunque vel antea in ſanctisſimâ disciplinâ posſuerim, vel iam porro ponendum muneris ex Optimi Regis decreto mandati rationes iubebunt. Verum pauciores in hoc Belgio cultores flagitare ſuos videntur Muſae Orientales, ipſarum cultum ne deſeramus, aut leviter obeamus. Cui licet, a meâ tenuitate accedere dignitatis parum posſe, equidem confitear, ſuis tamen fruſtrari ſe vel paucioribus in hoc Belgio templis et aris, aegre ferunt Orientales Muſae. Quae niſi antea in his quoque minoribus ſacrariis fidos ſacerdotes tutari potuisſent; profecto neque antiquiorum temporum *fama* Friſios Gelrosque nobilitasſet, neque medio ſuperiori ſeculo, cum ſuae ipſe industriae laudibus, tum laeto discipulorum proventu, inclaruisſet vir harum literarum quam vehementi amore flagrans, tam ſingulari peritiâ excellens, EV. SCHEIDIUS apud Harderovicenos: et vero hoc *in Friſiaco ſacrario* eâdem aetate MANGERUS et *VERSCHUIRIUS, denique GRÉVEUS, antiquae* Batavorum (2) in Orientalibus literis gloriae apud cives et exteros conſervandae opportunitate caruisſent. Atque etiamſi illud repeto, meam doctrinae inopiam cum talium decesſorum praeſtantiâ comparari plane non posſe; tamen inter nostrates nec deſunt hodieque, et optamus ut porro ſuperſint, alii certe florentes aetate, qui tantae laudis Batavis perpetuandae niſi opportunitate, certe facultate et voluntate, gaudeant. Imo ne in longiorem de peculiari, quod OO. Muſae apud nostrates hac aetate inprimis deſiderant, patrocinio ſermonem delabar, age potius, ne quid, vel uno nomine, paternae avitaeque honestisſimarum artium famae detrimenti accedat, ab Optimi

---

(2) De quâ nostratibus, literarum et ſtudioſis adoleſcentibus, et fautoribus viris, legendae omnino commendari debent Orationes binae; altera *de Studio Belgarum in literis Arabicis excolendis*, Leidae Ao. 1779. ab HENR. ALB. SCHULTENSIO habita; altera a IO. WILLMETO Amſtelodami A. 1804. *de retinendâ antiquâ Batavorum in literis Orientt. gloriâ.*

Regis, et Maecenatium, munificentiâ et in patriam ac literas amore, ut provideant, exſpectemus: me pergere iam oportet ad novam Profesſionem in Franequerano Athenaeo rite adeundam.

Sed haec ipſa Muſarum ſedes, in quâ doctor ego iam prodeo, cum maxime memoriam luctumque mihi renovat dilectisſimi, qui in eâdem nuper discipulus fuit, Fratris mei. Etenim ad hanc urbem dum accedo, dum hanc et literarum ſtudio et flore aetatis ornatisſimam adoleſcentium coronam adſpicio, quomodo non continuo ſuaviter meminerim Guilielmi Cornelii fratris, ſimili et literarum amore ardentis, et ſanitatis robore vigentis, quum ante aliquot annos Franequeram accederet, atque haud levi Graecarum aliarumque politiorum literarum cognitione tincti, quum hinc Leidam discederet; et vero ad luctum quomodo non continuo revocer eiusdem, ob felicis ingenii et candidi pectoris notam non paucis cari, ſtudiorum curriculo iam rite defuncti, ac Medicam artem vixdum exercentis, quum ſuperiori anno fatalis morbi vehementisſimus impetus intra paucos dies iuvenem exſtingueret, et acerbo carisſimi capitis deſiderio me affligeret. Cuiusmodi luctûs mentionem, quamquam, AA., ab hoc laeto et ſolenni die abhorrere, fateor; tamen huc ego iam accedens, niſi debitam Fraternis Manibus memoriam ſacrarem, ſane frater iustisſimâ erga tam amabilem fratrem pietate carerem.

Et vero coelestis illa disciplina, cuius tradendae munus hic iam aditurus ſum, talem luctum prorſus mente comprimi a nobis minime postulat, ſed illud multo magis admonet, ut, dolori parumper indulgentes, ſimul ab ipſius praeceptis efficacisſima doloris remedia et ſtudio diligenti repetamus, et grato animo accipiamus. Est haec vera huius disciplinae laus, quod humani, dummodo honesti, nihil alienum a ſe putare hominibus concedit. Quam ſane inſignem religionis Christianae ad moderandum dolorem efficaciam, atque omnino eiusdem ad varios et vitae caſus, et hominum ordines, praeclare accommodatam indolem quum reputarem, magis etiam, AA., me quidem allexit, nec vobis, ſpero, displicebit, argumentum, quod olim rudi penicillo adumbratum ſi iam paulo diligentius elaborarem, huic publico ſermoni haud ineptum fore putavi. Quippe dicere conſtitui *de Religionis Christianae Popularitate.* Quod argumentum quum nec a novo munere alienum, nec animis vestris ingratum esſe posſit, ut auditionem ſibi conciliare videatur; vestram,

HH. AA. expetere liceat indulgentiam, si orationis meae tenuitatem longe infra argumenti dignitatem subsidere censueritis.

Ordiamur ab eo, ut quid sit religio declaremus, quid sit in eâ populare (3). Ac religionem quidem nos iam universe vocamus notitiam studiumque rerum divinarum officiorumque consequentium, cum sensu efficacitatis, quae sit in utrisque, ad summi boni adeptionem: sive aliis verbis, religionis nomine volumus illud, quo continetur, quidquid ad bene beateque vivendi artem homini intelligendum, agendum, exspectandum est. Huius quum inter alias gentes alia sit forma, nunc loquimur de illâ, quam IESUS eiusque Apostoli olim tradiderunt, horumque scriptis consignatam posteritati reliquerunt, nondum ullo exornatam Theologiae artificio, cuius quidem abstrusioris *studii et* commentationis vim, et momentum, ad eruditionis copiam et subtilitatem quamvis magnum esse statuamus, interiorem tamen rationem atque amplitudinem a religionis popularis naturâ nos nunc seiungere oportet. Populus nec solâ rudi et profanâ plebe continetur, nec tantummodo excellentibus sive animi integritate, sive ingenio atque eruditione hominibus, munerumve splendore aut opum affluentiâ fortunatis viris: verum praecipuam partem habet homines mediocri fortunâ; ingenio nec hebetes nec acerrimos; liberalis institutionis auxilio nec omni adeo destitutos, quin aliquid etiam supra vulgus sapere atque efficere possint, nec tanto adiutos, quin multarum rerum sciendarum gerendarumve facultatem aliis relinquere debeant; virtutis ac religionis nec perfectos cultores, nec impios contemtores. — *Popularis* igitur *religio* nobis est ea, quae ad huius, qualem descripsimus, populi rationes sit accommodata. Quare hoc nomen illa religio maxime tuebitur, quâ omnis rerum ad

---

(3) *Popularitatis* nomen Romani saepe deteriori quodam sensu, subinde tamen meliori usurparunt, veluti CICERO se „consulem veritate, non ostentatione, popularem" vocavit, in Orat. I. de lege Agrar. Cap. 7, et in Or. II, 3 et 4. Cf. item Offic. II. 10. ubi „Popularibus, inquit, verbis est „agendum, et usitatis, cum loquimur de opinione populari."

pietatis cultum fructumque *intelligendarum*, *agendarum*, *exſpectandarum*; ratio aptisſime contineatur, et *hominibus*, *quales plerique ſunt*, certisſime perſuadeatur; ſive quae maxime ſit opportuna ingeniis ad intelligendi facilitatem, grata animis ad tolerantiam opinionum et actionum in vitâ multarum, denique fructuoſa cultoribus ad perpetuitatem et perfectionem virtutis et felicitatis. Neque enim populo accommodata religio dici meretur, quae tantum in contemplando verſatur, aut ſummi boni obtinendi inanem modo vel incertam ſpem facit, ad ipſum fontem vitae beatae non perducit. Quas dotes religio optima ita coniunget, ut neque diſpliceat cultisſimis arte vel ingenio hominibus aut aetatibus, neque ſupra rudiorum ac tenuiorum captum ſenſumque ſe nimis extollat. Hanc laudem popularitatis religioni Christianae tribuimus abſolutam: non, quin huius laudis pars aliqua communicari posſit cum aliis item cultûs divini formis; verum quum ex ceteris ſit alia aliâ magis vel ſimplex, vel grata, vel ſalutaris, hoc potisſimum contendo, in religione Christianâ has dotes et coniunctim exſtare, et perfectas atque abſolutas. Quodſi igitur IESUM et Apostolos disciplinâ ſuâ illud et egisſe, et perfecisſe, probavero, ut religionem populo traderent doctrinae argumento *ſimplicem ac perſpicuam*, praeceptorum obſervantiâ *gratam*, effectibus *ſalutarem*; ex hac ſermonis distributione facilis, opinor, efficietur concluſio, ſummam esſe hoc triplici nomine religionis Christianae popularitatem.

Ac primo quidem quod ad ſimplicitatem doctrinae attinet, numquid magis *perſpicuum* hoc in genere reperiri potest, quam illae de Dei hominumque naturâ notiones univerſales, quas IESUS et Apostoli partim ſecuti ſunt antiquas, partim ipſi tradiderunt adhuc ignotas, utrasque in luce collocarunt ſuâ auctoritate confirmatas? Notiones, inquam, univerſales, quâtenus illi praecipuis rerum ipſarum momentis ſe continebant, nec ad interiorem modi, quo ſingula fiant, declarandi ſubtilitatem contendebant. Nempe Deum esſe tradiderunt inviſibilem, univerſae rerum naturae creatorem, eiusdemque gubernatorem potentisſimum, ſapientisſimum, iustisſimum, benivolentisſimum: inprimis quoque hanc Providentiam illius perpetuo vigere in regendo momento rerum humanarum; quarum hic futurus ſit exitus, ut, quidquid in hoc orbe terra-

rum eveniat, tandem aliquando bonis bene, malis male sit. Neque enim huius vitae finibus naturam humanam coerceri, sed mortem corporis esse quasi transitum ad alteram vitam, quin ad ipsam immortalitatem. Ut porro dicamus de studio virtutis, quam disciplinae partem omnium maxime urgebant primi illi Christianae religionis magistri, profecto nihil magis omnium intelligentiae apertum est, quam id quod huius religionis auctores crebro docuerunt, animi integritatem morumque sanctitatem, cuius fons sit amor erga Deum et homines, unice ac perpetuo in omni vitâ sectandam esse: quidquid enim commodi externarumve rerum ab honestatis amore avocet, illud prae veri rectique studio omitti ac sperni oportere. Vehementer ab hoc studio dudum descivisse, eoque cum maxime revocandos esse, homines et singulos et universos. Quippe hanc unam viam patere ad favorem Dei obtinendum. Huius autem unius usu sensuque favoris summum bonum absolvi nobis et cumulari. — Rerum sublimium, esto Auditores! illae sunt notiones. Videantur fortasse, imo si ad interioris scientiae rationem enucleate pertractentur, ac disserendi acumine a cupidis dubitatorum reprehensionibus vindicentur, sint earum nonnullae, populi captu maiores: verum non sunt, modo nude, nec nisi ad fidem habendam, propositae, argumentisque invictis comprobatae a doctore divino. Nam sicut hac ipsâ, quâ nihil clarius est, meridianâ luce secure ac modice fruendo intenditur oculorum usus; contra, acrius vel inclinantem solem intuendo hebescunt oculi; ita vel simplicissimas notiones, quis ignorat, subinde involutas deprehendi, si quis forte, ad ingenii ostentationem, abstrusissima quaeque earum principia et fundamenta explorare se posse profitetur? Nec tamen huius caussae, quâ cum luxuriantibus ingeniis, prorsus dissimilis est altera, quâ cum ipsis res agitur religionis adversariis; unde ad revincendam opinionum fallaciam, ac disceptandi argutias retundendas, aliquando necessitas incidit, illa prima notionum earum stamina subtilius detexendi: quo tamen fit, ut sensim aliquid evanescat ex earum nativâ illâ, vel luce atque evidentiâ, vel probabilitate ac pulchritudine, quâ candidis, atque unius veri rectique appetentibus, animis sponte sese approbent. Enimvero integros ab illo nimio abditas principiorum sedes, quae penitus a nobis introspici nolunt, pervestigandi studio animos, integra ipsa coelestis doctrina alliciet mitiori luce suâ, atque in amore sui detinebit. Eodemque nomine haud minorem in eâdem sublimitate simplicitatem tribuimus reliquis ipsius religionis Christianae doc-

trinis. — Quamvis enim abdita ſit ipſorum conſiliorum operumque divinorum intelligentia, arduaque rerum futurarum indagatio, haec tamen IESU et Apostolis adeo non obfuit, ut, modo nil requiras ultra horum perſpicuam de rebus gravisſimis admonitionem, modo reputes, non de inveniendis quibusdam iudicandisve humano ingenio opinionibus, ſed hic unice agi de accipiendis a Deo oraculis, iam nihil ſimplicius intellectuque facilius reperiatur eo, quod hi docuerunt; Deum, Patris inſtar clementisſimi, hominibus, etiam vitioſisſimis, modo IESU Filio ſuo fidem habentibus, ſummum favorem impertiri, veniamque gratioſe concedere peccatorum, quin iis ad animi emendationem ſui ipſum Spiritûs auxilio adesſe; preces integro pectore fuſas placide exaudire; ſapienter omnibus, quae cuique maxime proſint, dispenſare; cultoribus ſui amantibus omnia in melius convertere: haec tanta bona deberi IESU CHRISTO, Dei Filio dilectisſimo: quem unicae erga Patrem obedientiae, unici erga homines beneficii, quaſi praemium accepisſe Dominium Eccleſiae: eiusdem in vitam reditu certum nobis quaſi pignus datum esſe alterius vitae, quam piis ſui cultoribus Deus reſervat, immortalem illam ac beatam, quamque illis in hunc orbem redux aliquando adſignabit ipſe Eccleſiae Dominus, idemque Iudex glorioſus. — Atque hae fere ſunt religionis doctrinae, quas IESUS et Apostoli tradiderunt. At quis unquam religionis doctor tantarum rerum tam certam facilemque notitiam praebuit? Notiones illarum, ſi modo ex ipſis Auctoribus cognoſcantur, quamvis univerſales, tamen tam clarae ſunt, tantâque commendantur evidentiâ, ut facillime ſe in mentem memoriamque inſinuent; nec ulla cuiuslibet doctrinae praecepta maiorem, a perſpicuitate atque inſitâ quâdam veriſimilitudinis notâ, popularitatem attulerint rebus multo gravisſimis.

Quodſi attendimus ad inſtituendi genus viamque docendi, quam IESUS et Apostoli ſecuti ſunt, omnino magis popularem religionis disciplinam nulla aetas habuit. Neque enim aut, tamquam ſacerdotes, ſectatores paucos initiabant, reliquos rituum tantummodo et cerimoniarum ſpecioſâ pompâ fascinabant; aut, tamquam philoſophi, decreta ſua in ſcholis tantum enunciabant, eademque longâ demum ſubtilium argumentationum ſerie demonſtrabant: verum et publice hominibus, etiam maxime rudibus et profanis, genere ſermonis valde perſpicuo, religionis naturam explicabant; et privatim in domos intrabant, ad captum quorumlibet ſe accommodabant; a veteribus receptisque ſententiis

ſenſim ad novas et graviores pergebant; modo e ſenſûs communis et quotidianae vitae notionibus, modo ex veteri cuiusque religione, comparationes ad illustrandum, argumenta ad probandum, petebant; omnino planâ et facili viâ discipulos ad cognoſcendam religionem quaſi manu ducebant. Quaecumque Apostoli ſcripto conſignabant, non compoſitis ex arte disputationibus vel declamationibus, ſed pleraque fere continebantur ſtili rudioris narrationibus, vel epistolis. Et vero in ſacro horum librorum volumine fideliter cuſtodita omnibus illa religio penitus cognoſcenda patet, unde in toto Christiano terrarum orbe inſignis illa opportunitas hodieque manet, et per omne aevum manebit, ut quivis unus etiam de populo ex facili promtâque illius voluminis lectione idoneam religionis notitiam percipere poſſit, non ut eam molestis ac longinquis demum itineribus ſibi comparare, aut ex arcanâ quâdam ſacerdotum inſtitutione elicere debeat. Ipſi IESUS et Apostoli tantum abest, ut ad externarum rerum ſplendorem, vel eruditionis apparatum, *inſtituti esſent*, ut multo magis, quamquam non e ſervili conditione prodeuntes, tamen in medio, in inferiori quodam, civium ordine nati, unam ſimpliciorem naturam, patriorumque ſacrorum conſuetudinem ſequi didicisſent. Unus postea PAULUS doctior fuit, quum ad Apostolorum numerum accederet. — Praeterea ad comprobandas doctrinae partes eas, quarum fundamenta in *interiori rerum divinarum* ſcientiâ latent, artificioſâ illâ demonſtrandi palaeſtrâ his doctoribus non opus erat, ſiquidem ad fidem habendam auditores facile acquieſcebant in doctorum auctoritate divinâ: cuius non illi quidem vindicias repetebant a veriſimilitudine ratiocinando partâ, ſed firmisſimam perſuaſionem animis inſtillabant evidentisſimorum copiâ miraculorum.

Huius igitur doctrinae, ſive ipſum argumentum ſpectes, ſive eiusdem viam tradendae, ſive modum comprobandae, nullam prorſus a discipulis magistri requirebant interiorem rerum corporearum vel intelligibilium ſcientiam; contra ad docendum facile acquieſcebant in ſenſu auditorum cuiusque communi, ad perſuadendum unum postulabant animum veri ſtudioſum. Itaque hominibus nimiâ praeiudicatarum opinionum vi liberis, virtutisque amantibus, facile causſam probabant, eosque religionis ſuae cum intelligentiâ, tum amore imbuebant. Et dubitabimus adhuc huius religionis praedicare popularitatem? Etenim ratione habitâ ſive argumenti, ſive inſtitutionis, ſive demonſtrationis,

maxima ubique apparet doctrinae perſpicuitas, atque intelligentiae facilitas. Iure igitur religionis Christianae cum veneramur maiestatem, tum admiramur ſimplicitatem.

Pergimus ad alterum huius cauſſae momentum. Nempe *grata* popularis religio animis ſit necesſe est, facilitate obſervandorum eius praeceptorum, quâ valeat ad tolerantiam rerum in vitâ multarum. Harum autem est genus fere duplex, quarum alterum continetur opinionibus, alterum actionibus. In utroque religio Christiana, ſi veram eius indolem perſpexeris, facilem ſe praebet. Quod tamen non ita ſe habet, ac ſi moribus vel erroribus vere noxiis faveat eius lenitas. Imo valeant religiones religionumque doctores, quorum per turpem ac temerariam indulgentiam ipſius cultûs divini perit indoles, cultoresque aberrant a propoſito fine ſummi boni. Contra IESUS et Apostoli, ut erant unius veri amantes, moribusque ac vitâ ſanctisſimi, unice ſtuduerunt reprimendis erroribus vitiisque castigandis. At vero iidem mitisſimo fuerunt et ingenio ad ferendam opinionum disſenſionem, et animo ad tolerandam morum atque inſtitutorum diverſitatem. — Cuius rei iam illud continuo documentum habemus, quod, ſalvo tamen ubique veri et honesti ſtudio, frequenter in disciplinâ ac vitâ ſe accommodabant ad communem cogitandi, vivendique rationem civium ſuorum, et ſublimiorum rerum notiones, priusquam aperte proferrent ac declararent, popularibus coloribus vestiebant, ac velut in tranſitu ostendebant, quo minus illae continuo inſuetos offenderent, leniusque ſeſe in animos inſinuarent. Exempla ſi requiris, cogita, quomodo de futuris piorum praemiis locuti ſint. Veluti in ipſo ſermonis montani exordio (4) ipſae virtutes, quod caput novae religionis erat, diſerte commendabantur illae, quae vitiis et erroribus illâ aetate inter Iudaeos vigentibus plane repugnabant, ita ut, quoad virtutis indolem, porro nullum errori latibulum pateret: praemiorum vero, quae virtutem conſequerentur, notitia nondum adeo abſolutâ requirebatur, quin de horum ſingulis generibus aliquid dubitationis adhuc qui-

(4) Matth. V. Luc VI.

dem relinqui posset. Unde prudenter atque indulgenter in illo sermonis exordio Servator hanc remunerationem iis notionibus proponere satis habuit, quae Iudaeis familiares essent; quibusque si forte recens auditis populus aliquem sensum tacito adiungeret eiusmodi, qui postea corrigi deberet, nunc certe istas opiniones coelestis doctor impugnare subito cunctas noluit; notionibus, inquam, terrae hereditario iure possidendae, egenorum saturandorum, Deum vivendi, filiorum Dei dignitatis, coelestis imperii et mercedis; quas ab occupatâ Palaestinâ, a festis et sacrificalibus epulis, augustâ ac visibili quâdam Numinis in adyto ac templo praesentiâ, Iudaeorum prae ceteris gentibus peculiari cum Deo commercio, splendidis et vatum ore cantatis imperii Messiani honoribus et gaudiis, omnino ab antiquâ Hebraeorum re publicâ et sacrâ repetitas imagines, auditorum non pauci, vulgari quodam sensu tum semper, etiam hoc loco, accipi debere, tum vel maxime ad futuram pietatis gloriam pertinere, putaverint. Quod igitur multi aderant, qui *puriorum ac coelestium* rerum, quas inprimis ostendere volebat, notionibus alienas quasdam et corporeas imagines cupidius admiscere consuevissent; Servator illud hic minime egit, ut leviores ex hoc genere singulos errores continuo exagitaret, sed potius ut populares dictiones hasce adhiberet; quae cum in hoc dicendi principio maxime gratae populo acciderent, tum *postea, si rectius intelligerentur*, nequaquam inanes aut noxiae forent. Poterat sane Servator illam felicitatem aliis, quam Iudaicis, notionibus declarare: Iudaicas tamen et hic et alibi praeoptavit, praesertim quod auditorum quicumque primum eas adhuc nimium consueto more acciperent, ubi postea sensim meliora edocerentur, iidem abunde intellecturi essent, ex nativâ ac propriâ harum dictionum gratiâ, vi, amplitudine, nil quidquam remissum iri: neque IESUM leves coniecturas fecisse, aut vulgari more aliquid promisisse, imaginumve copiâ et granditate tenuitatem rerum auxisse, sed verissima oracula edidisse. Neque enim hoc oraculo Servator alia, vel plura, promisit, quam postea praestitit, vel etiam nunc praestabit, terrestria ac coelestia cuiuscumque generis bona et gaudia; sed partim alia, quam ex Iudaeis multi sibi singebant, partim seriori demum seculorum ordine plenissime exhibenda et cumulanda. Eodem pertinet, quamquam a pluribus exemplis, ne audientiâ vestrâ abutar, AA. HH., abstinebo, sed eodem pertinet, quod alibi Servator eandem sententiam, dum aliae sane multae, quibus eam exponeret, dictiones suppetebant, non falsâ quidem illâ, sed lu–

daicâ tamen, epularum cum Patriarchis celebrandarum imagine commendavit. Similiter principem immortalitatis sedem Apostolus descripsit novam urbem Hierosolymarum. Et quod in loco de praemiis poenisque, idem in aliis IESU Apostolorumque doctrinae locis obtinet, doctores illi non ut opiniones populares continuo singulas acerbe insectarentur, sed multo magis quodcunque probabile inesset, ex iis elicerent, et quod in iis verum rectumque, illud diligenter commendarent, atque inculcarent, ubicunque honeste fieri posset civium opinionibus gratificantes. — Neque tamen iidem doctores, et ipsi Iudaei, et tantâ erga Iudaeos indulgentiâ utentes, aut alieno fuerunt ab exteris animo, aut horum opiniones continuo omnes moresque avitos contumeliose riserunt. Cuiusmodi tolerantiam cum verae religionis studio prudenter coniunctam IESUS erga Samaritanos (5) non semel ostendit, PAULUS diserte professus est et commendavit (6). Eundemque animi habitum tantis laudibus extulerunt, ut aliis, etiam in ipso religionis negotio dissentientibus, a germanis IESU CHRISTI alumnis nil quidquam huius rei causâ timendum sit vel invidiae vel asperitatis.

Porro nulli aetati, conditioni, regioni, imperio, molestam accidere religionem suam voluerunt. Quare sic minime existimandum est, IESUM iis, quae de rebus vitae quotidianae praeceperit, veluti de iureiurando et divortio, vel quidquam impedimenti legibus civilibus ferendis obiicere voluisse; quum hoc tantummodo egerit, ut caveret, ne harum legum prudentiâ sui cultores temere abuterentur. Et quum ab omni aevo nulla fere exstiterit cultûs divini forma, quin per eam homines obstringerentur necessitate multarum initiationum, precationum, votorum, ieiuniorum, sacrificiorum, lustrationum, peregrinationum, et quae sunt id genus alia; IESUS et Apostoli totam hanc molestiarum catervam a religione suâ procul arcuerunt; ut nihil cuiquam obesset, quominus omnibus muneris sui partibus strenue ac perpetuo fungeretur. Contra, unum tantummodo IESUS diserto mandato instituit par cerimoniarum, quarum exsequendarum tanta est simplicitas, ut, licet vera ratio utriusque postea multis impedita sit hominum commentis, ex illâ tamen, quam in sacris

---

(5) Luc. IX, 55. X. 33. Io. IV. (6) Rom. I. 14. 1 Cor. VII. 12, 13, 18, 19. VIII. 8. IX. 21, 22. X. 27, 32 33. Gal. II. 14. 1 Tim. III. 7. Tit. III. 2.

libris videmus, earum institutione hanc dotem vel maxime elucere, nemo unus diffiteatur. Aliarum cultûs externi partium numerum et modum nec ipse definivit, et, pro cuiusque ratione aetatis ac loci, posteris definiendum Apostoli humanissime reliquerunt. Denique in totâ vitâ vel publicâ vel privatâ nullum est vel humanitatis officium, vel urbanitatis, cuius observatione, modo ne veri et honesti regula pervertatur, suos cultores abstinere iubeat religio Christiana. Ipse IESUS minime probabat austerum vitae genus hominum, quales omni aevo fuerunt, neque tunc inter Iudaeos deerant, qui, spreto commercio et convictu aliorum, unam omnium sanctissimam opinantur esse vitam solitariam. Quemadmodum vero ipse normam decori constanter servabat, tanti magistri exemplum sequi discipulos oportet. Ne hoc quidem vetamur, omnibus vitae socialis commodis ac deliciis perfrui, aut ingenuâ uti corporis animique recreatione. Quare quod olim fuerunt, neque nunc prorsus defecerunt, qui toto vivendi genere, saepe etiam ipso *vultu et habitu externo ad rigorem et severitatem contracto*, nescio quid casti et sancti simulantes, communia hominum bene natorum aspernentur et fastidiant oblectamenta; tantum abest, ut innocuae voluptates religionis Christianae impediantur praeceptis, ut haec sui cultores potius unâ candidi pectoris notâ dignosci postulet, nullâ pietatis specie affectatâ in publicum *velit prodire, multo minus hac abuti* ad plebis gratiam captandam: a quâ quidem vulgaris gloriolae vanitate vel maxime alienum esse oportet prudentem atque ingenuum quemque religionis et cultorem et doctorem. Ut verbo dicam, quemadmodum hac religione totius generis humani commodis consultum iri voluerunt eiusdem Auctores, ita hac tolerantiâ opinionum actionumque in vitâ multarum, observantiam praeceptorum suorum effecit longe gratissimam.

Nonnulla dicenda restant de praecipuâ vi momentorum ad usum perpetuum summi boni, id est virtutis et felicitatis, efficacium: quam item in religione partem esse dixi popularitatis. Etenim, Auditores, cum hic ipse finis est proprius religionis, tum populus neque tali rerum externarum conditione gaudet, ut ab eo postulare omnino liceat curam praecipuam rei parum fructuosae, neque is tantam veri contemplandi habet aut cupiditatem, aut faculta-

tem; ut ad unum ſcientiae bonum convertere illum expediat; nec vero populi ea mens est, ut ſibi conſilium certo gravique eventu destitutum facile probari patiatur. Itaque in populari religione illam effectuum *ſalubritatem* iure postulamus. Hic vero, Audd., CHRISTI religio quantum nobis aperit dicendi campum! quam largam illa praebet amplisſimae laudis materiam! Testor ipſam praeclaram eius indolem, testor illam omnis aevi experientiam. Nam cum virtutem et felicitatem arctisſimo copulat vinculo, tum utriusque notionem habet eam, quâ purior ampliorve informari nulla potest. Siquidem religio Christiana virtutem patere iubet per omne vitae munus, ſummam et conſtantem a cunctis in eâ colendâ diligentiam postulans; cogitatis etiam actionibusque ab hominum conſpectu remotis eandem regulam praeſcribit, ſemper et ubique ſeverum iudicium exercens; in intimos penetrat animorum recesſûs, ipſam voluntatis propenſionem affectuumque moderationem ad ſanctitatis normam exigens. Porro veram virtutem e purisſimo quaſi fonte derivat, veneratione Dei, et caritate hominum; eamque egregie alit excitando ſenſu grati erga Deum, benevoli non tantum erga cives, ſed fraterni adeo omnes erga homines, animi, quibus quamvis ſaepe multumque peccantibus tamen per IESUM CHRISTUM, eundem et unicum Dei Filium, et nostrae naturae ſocium, unus idemque favor ac venia contingat a communi omnium Patre coelesti. Itaque CHRISTI religio perfectae proponit imaginem virtutis; cuius qui ſimilitudinem vitâ ſuâ vel aliquam expresſerit, nae ille iam ipſâ huius boni tam beatus est conſcientiâ, ut parum deſideret ad animi tranquillitatem perennem. Nec vero illa ſupra hominum plerorumque, quidni dicam omnium? captum ita ſe extollit, ut gratam praemiorum ſpem, iustamve ſollicitudinem metumque poenarum contemnat, imo hoc agit ut pasſim utramque prudenter adhibeat. Estque virtutis haec via nec illa mortalibus nimis ardua, quâ ſummum bonum ſe asſecuturos desperent; nec vero tam plana, ut asſecuti illud, verendum ſit, ne ipſi virium ſuarum divinam aliquam ſtolide iactent aut praeſtantiam aut conſtantiam. A verâ autem religionis ſuae profesſione, teste ipſo IESU, abesſe nequeunt talis ſtudia perpetua ſanctitatis. Ut nemo unquam, quamvis maximâ rerum divinarum intelligentiâ praeditus, illâ neglectâ, Dei favore fruatur.

Videtis, Audd., eximiam esſe huius virtutis indolem. Fatentur omnes, ſponte ex illâ naſci cum internam eamque purisſimam animi voluptatem, tum,

fi a cunctis colatur, rerum quoque externarum laetisſimum florem, totiusque adeo civitatis proſperitatem. Verum ſuperſunt alia in religione IESU, eaque haud leviora, momenta felicitatis. Nam quamvis uberem illa fontem aperiat ſalutis cum publicae, tum privatae, et praeſentis, et futurae; minime tamen defecit illa ſeges malorum, quibus demum adhibito remedio ac ſolatio ſuum religio munus implevisſe videatur. Quis enim ignorat illas in genere humano difficultates, damna, iniurias, pericula, quin graviorum etiam pondus miſeriarum, quo improbi ipſam paene virtutem obruunt. Quam frequentes incidunt corporis morbi, et cruciatûs, defideria mortesque hominum carisſimorum: ne quid dicam de tot aliis rebus externis, non tam ab aliquâ hominum culpâ, quam ab ipſâ rerum naturâ repetendis. His igitur malis CHRISTI religio minime ſolam opponit virtutis conſcientiam, quâ ſapiens omnem praefracte neget vim rerum externarum, ſed alia adiungit doloris remedia, cum ſaluberrima, tum ad populi ſenſum et facultatem egregie accommodata. *Quum enim* animus noster fit fragili et ſenſili corpori obnoxius, quis tandem adverſam fortunam non ſentiat esſe malum? Et ſubinde in optimis adeo hominibus illa religionis negligentia inest, cuius ex conſcientiâ postea acerrimum ſuscipiant animi dolorem. Itaque religio Christiana quamvis et *ipſa* virtutis ad beate vivendum praecipuam vim ſaepe extollat *magnificentius*, *hanc magis tamen etiam* corroborat ſenſu ac perſuaſione providentiae et clementiae divinae. Deum igitur continuis precibus adeundum iubet, quibus ipſis integre pieque fuſis maxima conciliatur turbatae menti tranquillitas: ſiquidem in rebus asperis ad ſedandos et pacandos animi tumultûs nil magis prodest, quam certa perſuaſio de ſummâ potentiâ, bonitate, ac ſapientiâ divini Numinis, cuius providentia res omnes perpetuo moderetur ad glorioſum ſibi, et optabilem faustumque probis viris exitum. Quam iuvat in crebris illis hominum dilectisſimorum funeribus, et omnino rerum humanarum viciſſitudinibus, illa auctore IESU firmisſima ſpes vitae beatae atque immortalis, quâ quidem religio Christiana aegris mortalibus uberrimus optimi fons exſtitit ſolatii! Porro in animis, ſcelerum conſcientiâ et angore correptis, Dei, tamquam laeſi, et irati, metus inesſe ſolet, ut illum fugiant, quippe ſui vindicem nullo fere piaculo placandum. At CHRISTI religione id conſecuti ſunt, ut Deo, dummodo mentem ſuam declaranti fidem habere, et ſanctitatem iubenti obedire porro ſtudeant, ſecure ſeſe tanquam Patri committant benignisſimo, a quo per IESUM

CHRISTUM quorumcunque veniam peccatorum, et optima quaeque beneficia confidenter exspectent.

Ecquid igitur hominibus vere Christianis deest momenti sive ad virtutem, sive ad felicitatem? Profecto vitiis non assidue et lubenter indulgebunt illi, qui, cognitâ divinâ misericordiâ, CHRISTI doctrinam pie atque integre profitentur, et mutuo erga Deum et IESUM amore ad huius iussa animum vitamque componere student. Non vitam degent aerumnosam, qui servatis CHRISTI praeceptis, caeterum Deo se committunt, huiusque Providentiam venerantur boni malique aequissimam dispensatricem. Non mortem denique reformidabunt, quicunque Dei illâ per CHRISTUM illustratâ misericordiâ freti futuram prospectant immortalitatem. Haec sunt illa momenta, quae omni aevo omnis ordinis hominibus fidem fecerunt, CHRISTI religionem ad veram pertinere virtutem et felicitatem. Quâ fide confirmati plurimi semper exstiterunt, qui et viverent sanctissime, et mala tolerarent fortissime, et mortem obirent placidissime.

Ex ipsâ igitur huius religionis indole, atque experientiae testimonio constat, illam esse et doctrinae argumento simplicem, et praeceptorum observantiâ gratam, et effectibus salutarem: ut iure concludere videamur summam esse ipsius religionis Christianae popularitatem. Tam praeclaram vero indolem, ac salutares effectûs, ita maxime semper et ipsa habuit ac patefecit, et populus agnovit, prouti maxime sinceram illam, et subtilitatibus vacuam populo proposuerunt doctores, populusque maxime illam sacro volumine consignatam IESU et Apostolorum institutionem ipse assiduâ lectione cognoscere studuit. Sit philosophorum vel aulicorum quorumdam, vel aliorum suae seu perspicientiae, seu potentiae atque opulentiae opinione inflatorum, iste tumor et inscitia, ut nihil appetant, nisi subtile, inane, ab honestate alienum, veri commodi expers, fastuosum; sit abiectae et infimae plebis ista barbaries, ut nil supra bruta animalia aut cupiat aut capiat; non populi tam caeca mens est, quin religionem ab honestate et salubritate commendatam, quoad eius in hac naturae humanae imbecillitate fieri potest, et suscipere velit, et servare studeat. Verum, quod diximus, recta ac simplex eius notitia cum populo com-

municanda est: quemadmodum ipſe IESUS illam religionis ſuae divinitatem ad populi ſenſum accommodavit ſuaviſſimo quaſi temperamento humanitatis. Igitur nunc quoque a doctoribus, quamvis ad ſcholae legem eruditis, tamen in inſtituendo populo eadem ſervanda est univerſalium notionum perſpicuitas ac ſimplicitas. Quidquid est ſubtilioris ſcientiae, interiorisve doctrinae, quidquid dubitationem habet in definiendo modo rerum divinarum, quidquid in fidei ſummâ declarandâ ultra procedit, quam ab ipſo IESU et Apostolis conſtitutum est, illud omne profecto ſcholae et Theologiae relinquendum, arcendum a populo, huic certe non promiscue oſtentandum, aut temere obtrudendum est. Iudaicae dictiones et imagines, quae in Christianam disciplinam tranſierunt, ſaepius modo in alias nobis uſitatiores convertendae, modo diſerte exponendae ſunt: et, quoniam perpetuae orationis tenor, tali converſione vel expoſitione, ubique interrumpi nequit, Eccleſiae cives a neglectu ſunt avocandi eiusmodi popularium librorum, in quibus vera *ratio illarum imaginum* apte declaratur; ne forte ipſius Sacri Codicis lectio, vel Oratorum Sacrorum, qui dictionem ſuam ſubinde ipſis Auctorum Divinorum verbis aut ſententiis decenter graviterque ornant, et corroborant, conciones illorum auribus prorſus inſuetae accidant. Porro mores Christianae religionis doctorem item ad Divini Magistri exemplum praecipere oportet, ſanctos quidem illos ac ſeveros, neque tamen deſertae atque auſterae vitae proprios, ſed ſociali et humanae communes. Denique ſemper et ubique popularis inſtitutio referri debet ad augendam virtutem et felicitatem. Quod maxime fiet frequenter collaudandis illis primariis doctrinae partibus de ſanctitate vitae, providentiâ, immortalitate, ſummâ Dei per CHRISTUM benignitate: ut appareat unicuique, quanta ſit huius religionis vis et efficacia in cohortandis improbis conſolandisque afflictis. Quâ quidem viâ ſi in posterum quoque a religionis Christianae doctoribus incedatur, ipſiusque ſacri Codicis ſeria lectio a populo frequentetur, ſperandum est fore, ut per illam religionem ſalus cum publica tum privata et praeſens et futura magis magisque deinceps promoveatur.

Quodſi hanc cauſſam vobis, Human. Audd., haud prorſus improbabiliter egiſſe viſus ero, multum ſane animus mihi confirmabitur ad novum munus por-

ro alacriter gerendum. Sentio enim, quam grave argumento rerum, quam copiâ earum et varietate sit amplum, disciplinae recens mandatae munus. Sentio, arduum eo magis esse negotium Franequeranam tueri Theologiae Cathedram, quod dudum celeberrimi toto erudito orbe viri eam vel maxime ornarunt: quorum in hanc Academiam olim et Ecclesiam magna merita attendentem metus me tenet, ne quidvis aliud suscipere potius, quam a talibus tantisque viris celebratam cathedram ego conscendere debuissem. In illorum numero etiam ille carissimus meus Praeceptor IO. VOORSTIUS hic illam scholae suae celebritatem fundavit, quae deesse non potuit Doctori nullas non amplissimae disciplinae Theologicae partes, et singulas et universas, diligenti et accuratâ plurimorum discipulorum institutione complexo; ex quâ viri celeberrimi institutione ad hanc ipsam cathedram quoque pervenerunt illius successores, et REGENBOGIUS et HENGELIUS. Tantos igitur decessores quod ego successor iam excipio, animum sane desponderem, nisi idem ille Praeceptor, ut demandatam alacriter susciperem hanc provinciam, amicis me monitis confirmasset, ac nisi vestrâ in benivolentiâ, Auditores, praesidium quoddam mihi paratum esse sperarem.

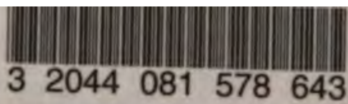
In Vestrâ praesertim id mihi paratum esse velim, Perillustres Maecenates! in Tuâ, Generosissime Frisiae Gubernator, qui eximiâ favoris testificatione hoc Athenaeum prosequi soles, pariter atque in Vestrâ Viri Nobilissimi, Frisiaci Athenaei Curatores. Quodsi Regium de Artium Literarumque Disciplinâ Publicâ Decretum eius curam mandari iubet doctrinae studio et patrocinio non minus quam natalium excellentiâ illustribus Viris, non poterat melius Decretum illud in hoc Athenaeo servari, quam eius curâ Vobis mandandâ, quorum doctrinae et peritiam et amorem dubito utrum magis praedicare debeam, an celebritatem nominum suspiciam generisque splendorem. Vobis igitur, Viri Amplissimi, qui tam eximias et naturae et fortunae dotes unice in huius Athenaei commodum et incrementum convertitis, ut tam praeclari consilii rationes semper ex voto cedant, cupio et opto, itidemque, ut me meamque disciplinam favore Vestro prosequamini, memet etiam atque etiam commendo.

Quarumvis disciplinarum Professores, Viri Clarissimi. In Vestrum Collegium adscito credite nihil mihi gratius fore, quam si mihi familiaritate et amicitiâ quoque Vestrâ uti liceat. Ad commune honestissimarum artium studium arctius etiam inter nos accedit vinculum earum disciplinae in eâdem Scholâ

coniunctim tuendae. In amicissimorum, quibus valedicere debui, Collegarum consortio haud exiguam vitae suavitatem percepi, ad rerum utilissimarum scientiam per eos profeci, eximia benivolentiae documenta ab iis accepi. Hic quoque ut novi Collegae amicis me monitis instruant, perquam opto et rogo. Et Tuam, tum ingenii studiique vigore, tum institutionis assiduitate, senex iuventutem referens WASSENBERGHI, et vero Vestram omnium, Viri Clarissimi, me par est et iuvat expetere consilii prudentiam ac benivolentiam; quo magis cum publice huic Athenaeo rite inserviamus, tum privatim, literarum studio et sapientiae usu coniunctam vitam placide et amice degamus.

Vos denique compello, Praestantissimi Iuvenes, huius Athenaei Alumni, a quorum in literis industriâ et progressibus eo plura exspectare licet, quod in recentibus literatorum iuvenum nostratium certaminibus publicis saepius palma victores iam decoravit iuvenes Franequeranos. Vestram omnium magni faciam, vestram peto erga me benivolentiam: nemini vestrum, si prodesse docendo monendoque potero, operam petenti denegabo. Vobis autem inprimis, qui, ingeniis optimarum artium studio bene praeparatis, ad sanctissima Ecclesiae munera deinceps adspirabitis, huiusque propositi exsequendi fundamenta in hoc Athenaeo iam ponitis, monitorem ac ducem viae me offero. Quodsi tanta censeri debet religionis Christianae, quantam vidimus, praestantia, digna profecto est, cui omnem vitam consecretis. Licet autem universum eius argumentum, prouti dixi, facilem habeat et populo accommodatam cognitionem, sunt tamen in eius interiori ratione percipiendâ, reprehensionibusque aestimandis, atque ubi opus est refellendis, multi loci intelligentiae minus expeditae, neque tamen non magni cum ad liberalem doctrinam et eruditionem, tum ad universae religionis fidem et vindicias, momenti. Vobis igitur quia tamquam religionis doctoribus cura mandabitur eius tuendae ac vindicandae, absit, ut viribus parcatis, quominus Theologiae quoque hoc nomine dignae vos debitam operam navetis. Duplici eius tractandae instrumento utendum erit, Philosophiâ et Philologiâ. Utriusque acquirendi opportunitatem hoc Athenaeum Frisiacae iuventuti praebet. Moneamne vero, ut tali acuendi ornandique ingenii opportunitate, hac literarum humaniorum graviorumque disciplinarum institutione, strenue utamini? Imo monere nil attinet, qui sponte velitis. Ergo nunc nil superest, quam ut Vobis tam cupidum discendi animum gratuler, meoque sermoni finem imponam.

═══

3 2044 081 578 643